IOANNIS MARIANAE ... DE REGE ET REGIS INSTITUTIONE...

Juan : de Mariana

IOANNIS MARIANAE HISPANI, E SOCIETATE IESV,

DE REGE ET REGIS INSTITVTIONE

LIBRI III.

Ad Philippum III. Hispaniæ Regem Catholicum.

Eiusdem de Ponderibus & Mensuris Liber.

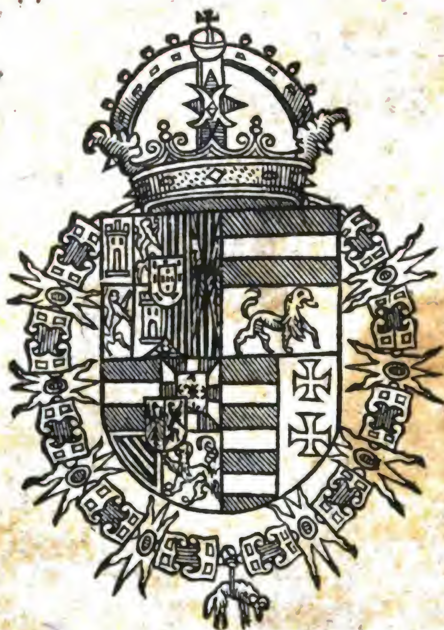
Anno 1605.

Cum Priuilegio Sac. Cæs. Mai. Et permissu Superiorum.

MOGVNTIÆ,

Typis Balthasaris Lippii, Impensis Heredum Andreæ VVecheli.

Nebris.

De ponderib. & Mensur.

L Cera-

Gladii

CENSVRA HVIVS OPERIS REGIA AVCTO-ritate facta.

DIsertum plane & eruditum virum Ioannem Marianã esse, vt alia desint, tres libri satis indicant, quos de Rege & Regis institutione cõfecit elegantes & graues. Eos regia auctoritate diligenter & attente perlegi, iterum & tertio facturus si per tempus & otium licuisset. ita semel lecti placuerunt. In simili argumento autores non pauci regni & reip. statũ componunt: noster Regem à primis annis susceptum iis morib, informat, iis præceptis instruit, quæ eo loco digna sunt. Quippe in Deum coniectis oculis vt sapiens architectus ad eam regulã institutæ fabricæ fundamentis molem vniuer-

niuersam imponit. Æquum proinde iudico, vt hoc opus typis mandatum in luce & hominũ manibus versetur, eorum præsertim, qui ad reip. gubernacula sedent. Qui si ad præscriptam in eo formam actiones & consilia retulerint, næ magnum atq; incredibile operæ pretiũ existat. Datum in nostro sanctæ Mariæ de Mercede redemptionis captiuorum, cœnobio Madriti die trigesimo mensis Decembris anno millesimo quingẽtesimo nonagesimo octauo.

Fr. Petrus de Onna
Magister prouic.

Sum-

Summa Regii priuilegii.

PHilippi III. Hispaniæ & Indiarum Regis Catholici priuilegio cautũ est, ne quis hunc librum de Rege & Regis institutione, proximis decem annis, nisi de auctoris voluntate imprimat, aut alibi impressum in vniuersis Castellæ regnis vendat. Qui secus fecerit, ei præter librorum publicationem mulcta pecuniaria indicitur. Vti ex ipsis regiis litteris plenius intelligitur, Madriti datis die quintodecimo Ianuarii, anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Facultas imprimendi.

STephanus Hojeda Viſitator Societatis Ieſu in prouincia Toletana, poteſtate ſpeciali facta à noſtro patre Generali Claudio Aquauiua, do facultatem vt imprimantur libri tres quos de Rege & Regis inſtitutione compoſuit P. Ioannes Mariana eiuſdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem noſtro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine ſubſcriptas, & mei officij ſigillo munitas. Madriti in collegio noſtro quarto Nonas Decembris M. D. Lxxxxviij.

Stephanus Hojeda
Viſitator.

Liber

FINIS.

Liber.

Hic legit vt diſcat: rigido is me vellicat vngue.
Præſtiteris ſodes, laus ea maior erit.

DE REGE ET REGIS INSTITVTIONE,

Liber Primvs.

AD PHILIPPVM III. HISPANIÆ Regem Catholicum præfatio.

AD confines Carpetanorum, Vectonum, & veteris Lusitaniæ nobile & lautum municipium situm est, magnorum ingeniorum parens, quod à Ptolemæo Libora, Ebura Liuio, Gotthorum ætate Elbora, nostro tempore Talauera nominatur. Loco plano in valle quatuor ea parte passuum millibus lata, superius latiori, quam plures amnes amœnissimo riparum vestitu pinguibus aruis intersecant. inter alios princeps Tagus ab arenis auro micantibus celeberrimus fama, latissimo alueo, multisque receptis aquis amplissimus, eius oppidi mœnia ad Austrum alluit: quæ sunt opere firmissimo, multis & excelsis turribus horrida specie minaci. De cuius laudibus, quoniam in eo nati sumus, silere pręstat quam pauca dicere. Quod rei pręsentis est tamen, in vicinis huic oppido locis, qua Abulam itur, mons assurgit ferme in metę modum ab aliis Abulensibus montibus omni ex parte diuulsus, ambitu colligens passuum millia viginti quatuor, arduus ascensu plerumque pręruptus.

Multis circum collucet pagis, ſyluiſque impeditur: aquis gelidis & copioſis irriguus, tenui gleba, nonnulla ea iniuria eſt. In ſummo vertice ad Auſtrum rupibus horridum, difficili aditu antrum viſitur religione plenum, Vincentij & ſororum, quo tempore Elbora profugerunt Datiani metu, latebra nobilis. propeque arx & templum Vincentij nomine, eius fugæ monimentum extabat inclytum olim, nõ religionis modo opinione ſed & amplis poſſeſſionibus locus editus, vnde latiſſimus in omnes partes deſpectus eſt, & intactis quo arboribus amœnus auget maieſtatem. Fama eſt olim Templarijs militibus fuiſſe attributum, nunc Abbatia magis quàm re alia inſigne eſt, quæ in Toletani templi ſacerdotiis numeratur. Alioqui locus vaſtus vix vt parietinæ ſuperſint vetuſti operis veſtigia, gemina lapidea ſepulcra formæ inſolentis & nouæ: nullum præterea vel anguſtum ſacellũ: qua culpa haud facile dixerim ea religio negligatur. Sed ſub ea tamen arce ad ſeptentrionem planicies omni ex parte collibus circumuenta panditur, annoſis quercubus diſtincta. in qua rudi opere & male materiatum ſacellum extat Virginis matris nomine omnibus circũ populis ſanctum, coniunctum viridarium fonte perenni nitet, multa intus circumq; caſtanea, nuce, pruno, moroq;. Quibus veſtigiis Dianam nemorum tutelarem Diuam (vti finxit antiquitas) cultam fuiſſe lapidis inſcriptio Romana indicio eſt, his verbis.

TOGOTI
L. VIBIVS
PRISCVS
EX VOTO

Ipſe Toxoti primis litteris legendum putabam, ab

arcu

arcu & sagittis, cognomen haud infrequens Dianæ. Loci temperies, cum in mediis æstatis caloribus maligni sideris vi subiecti agri & oppida ardent, mirabilis. Noctu atque per diem sine molestia sine noxa sub arbore aut simplici tecto durare possis. Perflant suauissimæ auræ nullis infectæ vaporibus, nulla tetra contagione graues: gelidissimę aquæ locis omnibus scatent: fontes decurrunt pellucidi, vnde Pelagi nomen loco factum. Lętissima cęli, soliq; facies est. thymum, borraginem, oxalim, pioniã sponte & copiose ex se terra fundit, ebuli & filicis amplius. Quales Elysios campos beatorũ sedes antiquitas prædicauit, talis eius montis per æstatẽ facies est cælo data. Rerum ad victum copiam vicina oppida pagiq; suppeditant, fructus suauissimos, vuas, ficus, pira cum optimis comparanda, pernas salitas eximia bonitate piscium, auiũ, carnium affatim, vina nobilissima, vt obliuionem patriæ possint inducere: mirerq; alioqui in tantis dotibus, ea loca vasta ædificiis esse, & non potius viros copiosos eo frequentes per æstatem domicilia transtulisse, siue amœnitatem siue salubritatem, siue rerum copiam secutos. Sed nimirum amœnitatem honoremq; regionum, si prouentu careat, pleriq; inanem arbitrãtur, studia vtilitate metientes. In eum montem Calderonius nobilis in primis Theologus, eruditionis merito canonicus Toletanus, cum fracto laboribus & valetudine corpore æstiuis locum idoneum quæreret, forte an consilio delatus, me sibi, quo familiariter vtebatur, socium Toleto euocauit: vt haberet cum quo in ea solitudine fallendo tempore sermones eruditos & familiares misceret. q̃ libenter & iucundissime faciebamus. reliquum tempus

 aut in

aut in diuinis precibus diuinaque hostia, aut in libris ponebatur: vt verissimè dicere possim, nullos mihi dies illustriores iucundioresque illuxisse tanta erat conuictus & rerum omnium suauitas. Vna domicilii angustia sordidi, humilis, rimosi fatigabat. Cui incómodo vt mederetur vir minime parcus in vicino agro, suo sumptu nostra ex forma hospitium ædificare proxima æstate aggressus est, structura modica, tardis incrementis redemptorum culpa: sed vbi ad culmen peruenerit, cum Regum superbis palatiis comparandum. Ei structuræ eramus intéti cum à Garsia Loaysa tuo, Philippe Princeps, magistro municipe nostro litteræ venerunt plenæ humanitatis atque officii: atq; iis litteris adiunctæ disputationes, quas eo ductore ad D. Laurentii de arte grammatica habueras eruditas & elegantes. Aderat Suasola vir prudens & doctus, expiatum per confessionem conscientiam nostram, frequenter ad nos ventitare ex proximo oppido Nauamorcundo solitus, ingenio facili, morum eximio candore, vt germanum Cantabrum possis agnoscere. Erat in more, vt sole in occasum præcipiti proximum iugum occuparemus: vnde sereno cælo, nullaque offuscato nebula, Toletana ædificia ex tanto interuallo contemplari licet. Quo aspectu animis tantisper ex comparatione eius tranquillitatis cum vrbanis æstibus, recreati, & quoniam perpetuæ auræ eo loco aspirant suauissime, nocturnis psalmis dabamus operam versus alternis pronunciando. Accidit eo die vt maturiùs penso absoluto, sub annosa quercu, bifida trunco, patula ramis, procera & opaca lunæ, quæ pernox erat, radiis prohibendis informi ligno, qualia multa per syluam iacent, vi

cent, vi ventorum aut manu proſtratæ arbores, cō-ſideremus. Ibi vt aſſolet recenti memoria de acceptis litteris & tuis, Princeps, inſtitutoribus mentio incidit Marchione Veladæ, † Garſia Loayſa viris eximiis, quales noſtra ætas paucos tulit. in quorum moribus elucet abſolutiſſimum modeſtiæ ſuauitatis, comitatis, prudentięque & priſcæ grauitatis exemplum (& licet ex eo monte tum Marchioni ſubditos fines, tum gentilitia Loayſæ prædia deſpicere) quibus deligendis dicebamus Regis prudentia cæleſti proxima, niſi multis & magnis documentis teſtata eſſet, eo delectu perſpectā omnibus fuiſſe. Omnia quæ in eam ſententiam ſunt dicta, referre pudor prohibet. Sed ſilentio tantiſper facto, Magnum, inquam, noſtro Principe inſtituendo onus ij viri quamuis præclari & nobiles ſuſtinent. quantum enim eſt eius ingenium excolere, formare mores, cuius imperium poſt adiectos certe proximis annis Luſitanos, ipſis Oceani & terrarum finibus terminatur? quantum momentum, vt ſe diſciplina dederit neglecta an accurata? & vt eſt ingeniū multitudinis in deterius pronæ, ſi quos progreſſus diligentia fecerint, fortunæ, nobilitati, præclaræ indoli totum adſcribetur: ſi quid in tanta rerum varietate, tanta aulæ licentia offenſum fuerit, eorum inuidia peccabitur. Rectè Suaſola ait, ſi quid inſtitutore opus eſſet. patre Rege ſapientiſſimo præſenti, exemplis & præceptis filium Principem, quem pleno iam gradu per ſua ingredientem veſtigia videt, formāte, reliqua omnis induſtria ſuperuacanea ſit. Et alioqui quid Hiſpaniæ Principi litteris opus ſit? An conueniat ſtudiis immori, in

† Obiit Complutiꝰ Februarij die 22. anni 1599. factus recens Archiepiſcopus Toletanus.

vmbra pallescere, cui arma cui bella curæ esse debent? præsertim cum multos in Hispania principes numerare liceat, nullo quamuis cultu litterarum, rerum bello paceque gestarum gloria excellentes. An Cidus memoria excidit, & recenti memoria Ferdinandus Rex Catholicus, tum alii viri præstantes nullis munditijs, nullis artibus exculti, ingenti ac militari animo, nobiles de hostibus triumphos reportasse? Næ tu, inquam, bellus es homo: qui Principem nobis dari bardum, eruditionis omnis expertem velis, truncum nimirum aut lapidem sine oculis, sine auribus, sine sensu. Quid enim est aliud sine cultu litterarum, sine ingenuis artibus homo? Sed nimirum gentis vestræ ingenium prodis virile vere ac militare. An bella putas geri sine eruditionis præsidio? Neque enim temere Mineruam tum bellis, tum sapientiæ studijs eandem pręfecit antiquitas, armatam finxit. sed vt indicaret in armorum præsidio, pacis artes delitescere, sine sapientiæ subsidio haud quaquam prudenter bella administrari. Licetque pro paucis Hispanis ducibus indoctis, innumeros proferre litteris atque eruditione præstantes. nostri etiam, quos designabas Principes, si ad excellentem indolem, cultum ingeniorum adiunxissent, multò admirabiliores extitissent. O diuine Plato tua sunt pleraque dicta & cogitata praclarè. Tu dicere solebas, tum demum respublicas fore beatas, cum eas aut philosophi cœpissent regere, aut qui regerent philosophari. Ipsæ etiam diuinæ litteræ quantopere Regibus sapientiæ studium commendent & quàm frequenter, ignorare nemo potest. Ad hęc Calderonius paucis, Sūt, inquit, quæ dicis verissima, si modus adsit: neque enim

nim Principem in litteris omnem ætatem conterere conuenit, vt inanem ab eruditione laudem petat: & vera ſapientia Principum metu numinis, & legis diuinæ cognitione magis quàm alijs artibus continetur. Sapientiæ, inquam, præcipuum munus diuini numinis cultu nititur: ſed ſi aliæ ingenuæ artes acceſſerint, diuinum quid & eximium extabit: ſi via rationeq; procedatur, primis annis, magnos proceſſus habebit, præſertim ea indole ingenij, expeditæ atq; tenacis memoriæ laude, qualem noſtro Principi contigiſſe fama prædicat, & magni viri teſtantur, cultura adhibita incredibilis prouentus exſiſtet. neglectus ager quo eſt fœcundior natura, eo amplius ſentibus & noxiis herbis vaſtatur. Verum de litteris plura à me ſunt dicta ea diſputatione, quã de Principis inſtitutione commentabar diebus ſuperioribus. Eam vobis vbi lima acceſſerit, cognoſcendam atque caſtigandam libenter dabo. ſimul etiam de conformandis moribus, quæ præcipua cura eſt, de virtutum ſtudio multa diſputata à nobis videbitis, quam prudenter, veſtrum iudicium erit: etiam ego, ſi me docebitis, quod minus placuerit, commutabo. Imò quãdo otium eſt, & de ea diſputatione à te mentio facta eſt, de ſcripto prælegentem, aut ex memoria recitantem hac & ſequentib. noctibus, quæ de grauiſſimo argumento collegiſti, auidiſſimis animis audiemus. Caſtigandi laborem neq; veremur magnopere vt moleſtus ſit: neq; recuſamus tamen, ſi quid inciderit q̃ ſecus videatur, admonere. Conditionẽ accipio, ingenuũ animum laudo. deliciati n. ingenii eſt, neq; ſatis amici, librũ malle ab amico caſtigatũ accipere q̃ facere. Quod ſi tandẽ vultis & ſi placet, noſtras commentationes

explicare aggrediar. cessabo cum tempus monuerit, aut satietas audiendi. Nobis vero, inquit Calderonius, & vehementer quidem audire placet, vt pro me & socio respondeam. quid enim iucundius dum cœna paratur, quàm de ratione instituendi Principem audire dicentem contingat? istosque tuos conatus præclaros, si qua in re opus sit, pro virili parte adiuuare? Vestrum istum animum, inquam, pro eo ac debeo magnifacio: vellem tamen par vestræ expectationi, & tam eruditis auribus idonea orationis facultas inesset. Quod si Socrates præsente Phædro amorem vituperaturus facere id non audet, nisi sibi prius pallio caput obnuberet: multo magis me verecundari opus est coram eruditissimo viro, qui diu publicas Compluti Theologicas scholas cum magna celebritate explicuit, ludicras nostras cogitationes depromere: ac præsertim de Principe educando instituendoque quî possim homo priuatus sine pudore disserere? non audacia sed temeritas atque impudẽtia videatur. periculum ne Phormioni seni similis iudicer coram Annibale Pœno quali & quanto duce, de arte militari scholam explicanti: eiusque exemplo verendum ne pro laude risum referam, stultitiæque & amentiæ vituperationem incurram. Non est quod reprehensionem metuas, Calderonius ait. ex multa lectione quid prohibet præcepta salutaria colligere omnium seculorum & gentium approbatione testata, magnorum virorum experimentis fixa? Quod possis etiam Aristotelis & Platonis aliorumque philosophorum exemplo tueri, qui nulla reipublicæ tractatione, de constituenda tamen republica ex ingenio & libris multa subtiliter & prudenter disputarunt. Verum

satietas

ſatietas, inquam, vitanda eſt ſimul æſtiuo tempori conſulendum. diſputationem per otium & per partes diebus conſequentibus cognoſcendam vobis tradam. Si quid cenſura dignum videbitur, aut noctibus inter nos conferemus, aut lectione vniuerſa abſoluta, quod viſum erit meis verbis ſine altercatione emendabitur: ne volumen creſcat ſcilicet, ſi de rebus ſingulis diſceptabitur. ſimul quia, vt quidam ait, charta non erubeſcit, pudori noſtro quãuis ſubruſtico conſulemus. Hac lucubratione, ſi videtur, ſuſceptæ diſputationis cauſas explicabo, ſummaque capita delibabo, quo paratiores & attẽtiores ad legendum accedatis. Placet ea ratio, vterque ait: præſertim cùm vna opera & votis noſtris ſatisfiat, & tibi diſputandi moleſtia detrahatur, cõtentionem omnem etiam litterariam, vt videtur, à multo tempore recuſanti. Nempe cum ætate ſtudia mutantur. clamores & iurgia iuuenes decent, prouecta viros ætate litteræ amœniores. Sed vt quod ſum pollicitus, & quod vultis, aggrediar explicare: Superioribus annis cùm ex Italica noſtra & Gallica peregrinatione redux in patriam Toleti hæſiſſem, quod noſtri homines expetebant, externi importune efflagitabant, hiſtoriam latinam de rebus Hiſpaniæ aliquot annis confeci: quo vno ornamento carere videbamur. In ea hiſtoria, multa & præclara principium virorum exempla conſideraui, quæ ſi dum vniuerſum opus in lucem editur, in vnum corpus colligerem, operæpretium me factu-rum putabam, vt guſtum aliquem tum rerum Hiſpanienſium, tum noſtri laboris lectori darem. Simul Philippi Principis ætate formanda ijs exemplis & præceptis conferre aliquid poſſe videbam

eiusque magistro satisfacere: qui demandata ea cura rogarat per litteras monerem, si quid in eam rem ex vsu fore obseruassem. Fecit ille humaniter & modeste ex omnibus partibus etiam infima præsidia petens, ipse tantis in me meritis amorique nisi responderem, ingrati notam subirem, quod cupio à nostris moribus abesse. Itaque pro re præsenti pauca rescripsi: hac disputatione reliqua adiicere cogitabam. Occasionem inquit Calderonius, probamus scribendi, & alioqui in re omnium maxima voluisse vltro iuuare, quis iure vituperarit? nunc quod reliquum est, & quod es pollicitus age, priusquam redeundi tempus adsit. Nam & famulos festinare vt nos reuocent, mihi audire videor, Suasola addit, importuni scilicet & graues. Ergo disputationem in libros tres, singulos libros in capita distinximus. ne perpetua oratio satietatē afferret cogitandum erat. diuisum iter lapidibus, diuersorijs ex interuallo distinctum, minus est molestum. In primo libro de origine regiæ potestatis, vtilitate, iure hæreditario inter cognatos, agnatosque disputatur. tyranni immanitas cum Regis benignitate comparatur, ea conditione tyrannum viuere, vt cum laude possit occidi: quod est plane miserum. Regiæ potestatis fines quàm late proferantur, & an maior vniuersa rep. sit, explicatur magnis in vtramque partem argumentis prolatis. Designatis finibus regij principatus Regem à primis annis liber secundus formare aggreditur litteris & virtutibus omnifariam: sed ijs magis quæ Principem ornant præ cæteris, rebus gerendis idoneæ maximè videbantur esse pudicitia, clementia, liberalitas, magnitudo animi, gloriæ incensum studium, religionis sanctissimæ

ſimæ ſyncerus amor & cultus: qua nihil eſt potentius ad flectendos alliciendoſque multitudinis animos. Poſtremus liber regii muneris partibus explicatis conſumitur: quibus ex recondita philoſophia & magnorum virorum vſu, præceptis deſumptis maiori ætate Princeps informandus eſt, ne inſcitia aut negligenti inſtitutione labatur. Ad Rēp. pace regendā, bello defendendā, atque ſi opus ſit amplificandā, Regis vniuerſa cura refertur. Ita quales magiſtratus eſſe debent iuridicundo: quî bellum adminiſtret, & quibus præſidiis, qua arte: vectigaliū quis modus ſit, conſideratur: fidei, & iuſtitiæ quantus cultus, quę ratio oblectandi gentem, ac quantopere, ne ſacra vetuſtate fixa temerè moueantur, curandum. religionis neglectu remp. non poſſe conſtare. Quo loco longiſſimę diſputationi finis imponitur. Vos vniuerſam attentè per otium conſiderabitis, certi quo ſeueriores cenſores extiteritis, eo maiorem à nobis habituros gratiam: neque enim placet eorum ratio, qui leuis moleſtiæ metu, de amico quid fama locutura ſit, nihil aut parum vidētur curare. Ij ſunt medici prudentiores, qui minus ægroto parcunt: indulgentia ſine periculo non cōtingat. His dictis aſſurgimus. famuli Ferrera, Nauarrus reditum vrgere cœperant, ſemel & iterum cœnam paratam dictitantes: neq; expectandum dum mora noſtra gratiam perderet, quam ipſi culpam ſuſtinerent. Ita eandem emenſi viam rurſus verſis veſtigiis terebamus, mula Calderonius propter pedum debilitatē: nos pedibus ex interuallo decliue molliter iter fabulis fallētibus legebamus: ad ſacellumq; delati, matrem Virginem ante eius ſignum nixi de more genibus ſalutauimus: mox ad cœnam erudi-

eruditis sermonibus magis quam vlla re gratam, itum est. Ad somnum labentibus astris, lunaqu ead occasum inclinante: cum sub opaca castanea ædi vicina ad multam noctem modestis iocis ad captandâ aurâ temperatissima sustētatum esset. Tuo quidem, Philippe Princeps, hoc quidquid laboris est, augusto nomini consecramus. nulla ambitione, sed studio syncero tibi gratificandi, præclaram istā ingenij & virtutum indolem iuuandi, de rep. vniuersa hoc ipso conatu bene merendi. Nam etsi in plena sapientiæ & grauitatis aula educato, inter viros prudentissimos versanti, quod caput est, tali ac tanto parente, tam eruditis institutoribus, præcepta philosophiæ deesse non possunt: hac nostra disputatione tamen per otium considerata, ea ipsa cōfirmari amplius posse cogitabam, obseruari alia, quæ ad recte constituendam vitam, & remp. prudenter gubernandam, magnam vim mihi quidem habere videbantur. Paruæ plerumque res maximas trahunt: nihilque despiciendum quod maioris rei momentum efficiatur. Sed in disputationis aditu ad vota conuersus. *Precor Princeps, vt nostram hanc operam in bonam partem accipias, maiorum nobilitati, tuæ indoli satisfacias. Precor Deus, vt nostris conatibus faueas, tuis muneribus, tantisq; animi & corporis dotibus perpetuitatem addas. Vt expectationi par prouentus respondeat, benignus facito, tuo dono & castißima Virginis matris tuæ precibus exoratus.*

Capvt I.

Homo natura est animal sociabile.

SOlivagi initio homines incertis sedibus ferarum ritu pererrabant: vni sustentandæ vitæ curæ,

curæ, & ſecundum eam, vni procreandæ educandæque prolis libidini ſeruiebant. nullo iure deuincti, nullius rectoris imperio tenebantur, niſi quatenus naturæ inſtinctu & impulſu in quaque familia, ei honor deferebatur maximus, quem ætatis prærogatiua cæteris videbant eſſe prælatum. Et cùm numero augebatur & ſobole, quandam populi formam rudem quamuis & incompoſitam repræſentare videbatur. Sublato rectore, parente aut auo, filij nepoteſque in multas familias mapalium inſtar diſſipati, ex vno pago plures pagos effecere. Ratio viuendi quieta erat, nullaque ſolicitudine grauis. paruo enim contenti pomis agreſtibus arborum, baccis ſponte natis, lacteque pecoris famē, ſitim, ſi admoneret, aqua profluenti ſedare ſoliti erant. pellibus animantium aduerſus frigoris & æſtus iniurias ſe munire, ſub frondoſa arbore iucundos captare ſomnos, inſtruere agreſtia conuiuia, ludere cum æqualibus, ſermones familiares miſcere. Nullus locus fraudi, nulla mendacia, nulli potentiores, quorum ſalutare limina, quibus aſſentari opus haberent. nulli ambitus, nulli bellici fragores quietam vitam eorum hominum ſolicitabant. Nōdum rabida & furens auaritia diuina beneficia interceperat, ſibique omnia vendicarat, ſed vt quidam ait

Mallebant tenui contenti viuere cultu:
Ne ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat.

Quibus bonis de felicitate cum cœleſtibus certare potuiſſent, illiſque conuitium facere: niſi multarum rerum indigentia premeret, imbecillitaſque corporis externis iniurijs opportunos faceret. E-

nimue-

nimuero parens humani generis & ſator Deus cùm mutua inter homines caritate,& amicitia nihil pręſtantius eſſe cerneret: neq; ali poſſe excitariq; mutuum inter homines amorem liceret, niſi in vnum locum & ſub eiſdem legibus, multitudine hominũ ſociata:quibus ſermonis facultatem dederat vt cõgregari poſſent, animi ſenſus & conſilia aperire inuicem, quod ipſum amoris magnum incitamentũ eſt, eoſdem vt vellent ac vero neceſſario facerent, multarum rerum indigos, multis periculis maliſq; obnoxios procreauit. quibus ſupplendis & procurandis multorum vires & induſtria ſudaret. Sic qui cæteris animantibus cibos & tegumenta dedit, atq; aduerſus externam vim, alia cornibus, dentibus, vnguibus armauit, aliis, vt ſe periculo eriperent, pedum velocitatem largitus eſt: ſolum hominem nudum & inermẽ, quaſi ex naufragio rebus omnibus amiſſis,in huius vitæ ærumnas eiecit. qui neque materna vbera appetere,neque iniuriam temporis ferre, neque mouere ſe loco, vbi effuſus eſt,pedibus poſſit, nihil aliud quam vitam miſerrimam à fletu & lacrymis auſpicari valens, ad omen certiſſimum videlicet vrgẽtis infelicitatis atque inſtantis. His initiis reliqua vita conſentanea eſt multis rebus indigens; quas neque vnus homo ſibi, neq; pauci præſtare poſſint. Quot enim artificum & quanta induſtria conſumitur lino, lana,bombyce pectendis,nendis,texẽdis, in varia indumenta mutandis? Quot fabris opus habemus domando ferro, conficiendis ex eo omne genus ferramentis,armis teliſq; conflandis, metallis effodiendis, liquandis,in vaſa ornamentaq; formandis quantus labor? Addas licet mercium exportationes inuectioneſq;,culturã

agro-

agrorum, sationes arborum, ductus aquarum, deriuationes fluuiorum castigationesque: agros irriguos, portus opera humana & industria factos vastis in mare molibus iactis: quorũ omnium pleraq; necessaria sunt, aliis humana vita ornatur & illustratur. Pellendis certe morbis quot medicamenta necessaria sunt? quanta remedia dies & vsus, & maior rerum cognitio inuexit, noua identidem neque ab antiquis inuenta? & cum cæteræ animantes naturali sagacitate parent sibi vitæ subsidia, si quibus opus habent, latibula, lustra, cibos in æstate, naturæ instinctu: ad morbos pellendos herbas salutares dignoscant: in tantis tenebris tantaq; rerũ ignoratione versatur ab ortu suo homo, vt nisi longo tempore singulas artes didicerit, nihil earũ rerũ, quibus opus habet, efficere possit: conficiendis omnibus nullius vita quamuis longæua sufficiat, nisi obseruatio multorum prudentiaque accedat multo vsu collecta. Dictamum ad pellendas sagittas vim habere, quis nisi caprea docuit, ea herba vtens cum iaculis venatorum confixa est? Chelidoniam oculis caligantibus admouemus ab hirundine admoniti, pullorum ægris oculis solita eo remedio lucem insinuare. Ciconia origano, hedera apri morbis medêtur, draco nauseã syluestris lactucæ succo restinguit. Quid alia magno numero cõmemorem? cum iis quę dicta sunt cõpetenter sit demonstratũ, egere hominem alieno præsidio & opibus: neq; suis viribus posse vitæ omnia subsidia parare, ne exiguã quidem eorum partem. Accessit imbecillitas corporis ad propulsandam externã vim, prohibendam iniuriam. Nam neque vita hominum à feris immanib. quarum erat magnus numerus, nondũ cultu terræ susce-

ſuſcepto, nondum extirpatis incenſisque ſyluis, tuta erat: & ipſi homines vt quiſque maximè viribus fidebat, beſtiæ inſtar ferocis & ſolitariæ terrentis alias, alias timentis, in tenuiorum fortunas & vitam nullo prohibente graſſabantur: præſertim cum aliis inita ſocietate, multorum manus in agros, pecora & villas irruebant, agentes ferentesque omnia, ſi quis reſiſtere pararet, in vitam etiam ſæuientes. miſerabilis rerum facies. Vbique latrocinia, direptiones, cædesque impunè exercebantur: nullus innocentiæ tutus locus, nullus tenuitati. Ergo cùm vita omnis externis iniuriis eſſet infeſta, ac ne ipſi quidem conſanguinei inter ſe & neceſſarii à mutuis cædibus temperarent manus: qui à potentioribus premebantur, mutuo ſe cum aliis ſocietatis fœdere conſtringere, & ad vnum aliquem iuſtitia fideque præſtantem reſpicere cœperunt: cuius præſidio domeſticas externaſque iniurias prohiberent: æquitate conſtituenda, ſummos cum infimis atq; cum his medios æquabili deuinctos iure retinerent. Hinc vrbani cœtus primum regiaque maieſtas orta eſt. quæ non diuitiis & ambitu, ſed moderatione, innocentia, perſpectaque virtute olim obtinebatur. Sic ex multarum rerum indigentia, ex metu & cõſcientia fragilitatis, iura humanitatis (per quam homines ſumus) & ciuilis ſocietas, qua bene beateque viuitur, nata ſunt. Nam & inter animantes alias, imbecilliores quæque & timidiores congregantur, vt quoniam vires ſingulis deſunt, infirmitatẽ quaſi collatis ſymbolis & inopiam multitudo tueatur. Beſtiæ ſolitariæ verſantur, leones, pantheræ, vrſi, quoniam robore viribusque præſtant. Sic factum vt homo ab ortu ſuo rebus omnibus deſtitutus,

præſi-

præſidioque & armis carens, ex aliorum ſocietate & induſtria pluribus bonis circũfluat, maiora munimenta habeat ſolus quàm cæteræ omnes animãtes, quæ vtrumque à natura ortuque ſuo habere videbantur. Inepte ergo natura à quibuſdam accuſatur quaſi nouerca humani generis non mater, quæ muta animantia omnibus bonis inſtruxit: hominẽ autem inopem & infirmum in huius lucis vſuram effudit, vt eſſet ludibrio in prædamque cederet. Ineptiùs alij neque ſine impietatis nota, diuinam prouidentiam accuſant, quaſi omnia temere, nulloq; rectore in terris circumferantur, vel eo argumento quod animal nobiliſſimum miſerrimam vitam agat, præſidiis omnibus & ornamentis careat. In quo enim illi naturam vituperant, diuinamque prouidentiam ſugillant, in eo eius vis & diuinitas mirabiliùs apparet. Si enim homo haberet ad propulſanda pericula vires roburque, neque alienis opibus indigeret: quæ ſocietas eſſet? quæ reuerentia inter homines? quis ordo? quæ fides? quæ humanitas? & cum homine per diſciplinam caſtigato, reuocatoque ad modeſtiam, conſtricto legibus & maiori poteſtate nihil præſtantius ſit, nihil amabilius: quid eodem ſoluto legibus & iudiciorum timore immanius efferaciuſque eſſet? quæ beſtia tantas ſtrages daret? cum ſit ſæuiſſima iniuſtitia tenens arma. Ita ex imbecillitate ſocietas inter homines diuinũ bonum, humanitas legeſque ſanctiſſimæ natæ ſunt, quibus vita communis ſecurior facta eſt & ornatior: omniſque hominis ratio ex eo maxime pendet, quòd nudus fragiliſque naſcitur, quod alieno præſidio indiget atque alienis opibus adiuuari opus habet.

Capvt II.

Vnum reip. præesse, quam plures præstantius est.

MAGNAM ergo atque admirabilem rationem habent, quæ præpostere constituta esse videbantur. ex imbecillitate & indigentia hominum ciuilis societas nata est, qua nihil est neque vsu salutarius, neque iucundius ad voluptatem. Adiuncta est regia maiestas quasi multitudinis custos, viro prælato de quo magna erat suscepta animis opinio probitatis & prudentiæ: quæ nullo principali apparatu terrebat, nullis initio legibus septa erat. æquabili iure cum cæteris viuentem rectorem ciuium beneuolentia aduersus pericula muniebat ex eius voluntate & arbitratu respublica vniuersa & priuatæ controuersiæ cõponebantur: cum nihil esset tam graue ꝙ tali Principe auctore posse consequi, modo iustũ, tũ singuli tũ vniuersi nõ sperarẽt. Scribendi leges duplex causa extitit. Principis æquitate in suspicionem vocata, ꝙ vnus vir nõ præstabat, vt pari studio omnes cõplecteretur, ita odioq; vacaret: leges sunt ꝓmulgatæ, quæ cũ omnibus semper, atq; vna voce loquerentur. Est enim lex ratio omni perturbatione vacua, à mente diuina hausta, honesta & salutaria præscribens, prohibensque contraria. Deinde hominum exaggerata malitia, armis satellitum & maiestate deterrita, seueritate legum, metuq; iudiciorũ illigata est: vt dum singuli metuebant supplicia, sese facilius vniuersi à flagitio continerent. Illud etiã fit verisimile, leges initio paucissimas extitisse, easque paucis & apertis verbis nulla ex-

la explicatione eguisse. Legum multitudinem tempus & malitia inuexit tantam, vt iam non minus legibus quàm vitiis laboremus: leguleiorum stabulis repurgandis nullius Herculis vires & industria sufficiant. Neque nimis aspera supplicia initio sceleri fuisse à legibus statuta credendum est: sed cum vsus declararet maiorē vim habere spem vtilitatis, voluptatisque libidinem ad cupiditatem inflammandam, quam pœnæ metum ad extinguendam, addebant semper aliquid ad seueritatem, donec ad mortem peruentum est. Quam ipsam, quia quidā pestilentes homines & nefarii præ voluptate contemnebant, maioribus exquisitisque tormentis ad terrorem incutiendum illam armarunt. Deinde Reges tuendis finibus magis quàm proferendis intenti, cuique vrbi aut populo suus, tot numero cēsebantur quantus erat numerus ciuitatum. Sic in diuinis libris atque profanis scriptoribus sæpe in regione haud latissima spatiis consideramus multos Reges extitisse. Progrediente vero tempore siue plura habendi cupiditate impulsi, siue laudis & gloriæ ambitione incitati, nonnunquam etiam iniuriis lacessiti, gentes liberas subiugare, cupiditatem imperandi causam belli habere, Reges cæteros ditionibus pellere, & in omnium fortunis soli cœperunt dominari, vt Ninus, Cyrus, Alexander, & Cęsar, qui magna constituerunt primi & fundarunt imperia, non legitimos fuisse Reges, non mōstra domuisse sublata per terras tyrannide, non vitia vt videri volebant depulisse, sed prædatoriam exercuisse videantur, tametsi vulgi opinione immēsis laudibus celebrentur & gloria. Hoc fuit initium, hi progressus regię potestatis. De qua à magnis viris

sæpe dubitatum est, an præstet cæteris principatuū generibus, commodiusq; sit rebus humanis ciuitatem vnam aut prouinciam ab vno regi, an inter plures diuidi potestatem, imperiumque, siue pauci hi sint ex omni multitudine selecti, siue vniuersi qui intra eadem mœnia habitant, atque eisdem legibus viuunt. Suppetuntque magna & multa in vtramque partem argumenta, quæ hoc loco summa colligenda sunt. Primum enim cæteris principatuū generibus regium esse præstantius declarat, quod naturæ legibus maxime consentaneum est, vniuersitatis, cælique regimen ad vnum caput reuocantis: quod in cæteris naturæ partibus obseruamus à corde animantis vitam spiritumque diffundi in omnia membra: inter apes regem vnum præesse: in concentu musico cæteras voces ad vnam referri atque ex illa pendere, quasi dominetur aliis. Quæ gubernandi ratio non solum mundi rectioni consentanea est, sed cum suis partibus congruens domo vna, pago, ciuitate: quæ ab vno regi amant, multa capita auersantur. Hoc primum argumētum est multis aliis exemplis illustre, cuius vim primi homines considerantes, qui propius aberant à prima & meliori progenie, eoque facilius rerum naturam intuebantur, vnius imperium amplexi sunt. quod Aristoteles fatetur multis locis, ab vnius principatu ad alias imperii formas ventum esse. Et est verisimile, vti antea dictum est, multitudinem initio ab iis oppressam qui maiores opes habebant, societate cum aliis inita, vnum aliquem sibi præfecisse ducē, qui iniurias hostiū prohiberet, & vindicaret. Alias principatuum formas tempus inuexit. Vnde illæ voces natæ. *Multos esse Principes non est bonum : Rex vnicus*

nicus esto. Deinde ad conseruandam multitudinis pacem, vnus commodior est quam plures, qui sæpe sententiis discrepant, neque minus negotii, suis cõtrouersiis & dissidiis exhibent, quàm ipsi habeant priuatorum litibus componendis. Prauæ cupiditatis, per quam mens excæcatur, iustitia corrumpitur, res publicæ & priuatæ perturbantur, minus in vno Principe quàm in pluribus est, siue rerum copia fastidium faciente, seu quia vnum quam multos prę-stare facilius est, imminuta cupiditate maior iustitiæ locus erit, maior libertati. Postremo cum principatus potestasque imperandi vana sine viribus sit: eæ vires in vno homine coniunctæ validiores sunt, maioresq; impetus dant, quam cum pluribus participatæ, siue illæ opes sint, siue au oritas imperandi, siue populi studia in vnum coniuncta, plura maioraque efficiunt quam diuisa inter multos. quod in rebus aliis videmus, virtutis in angustum contractę maiorem esse efficaciam & potestatem quàm segregatæ & quasi multa aqua dilutæ. Res communes melius ab vno quàm à multis curantur. in pari robore & copiis plura vnus præstat, quam si plures operi admoueantur quod vsus declarat bello gerẽdo fœdera inter multos inita neque esse diuturna neque valida Hæc erant in hanc partem argumenta valida atq; præclara. Quis neget? Quis non videat? Sed econtrario plurium principatũ esse præferendum multa suadent. Prudentia & probitas per quam salus publica stat: & respublicæ feliciter gubernãtur, multorum haud dubium maior est quasi collatis symbolis cœna lautior. quod vni deest suppletur ex aliis. vnius Principis quanta cæcitas, quanta rerum ignorantia, præsertim in palatio qua-

ſi in cauea incluſi, neq; ſuis oculis ſingula conſide-rantis? & eſt magna apud Principes omnes penuria veritatis. cui quis locus ſit inter continuos aulicorũ plauſus, inter domeſticorum mendacia & fraudes, omnia ad ſuum commodum referentium? Ea ſublata Principem paſſim offendere quis miretur? aut quis vellet ſine luce, ſine oculis & auribus hominẽ vnum in faſtigio rerum collocare? T. Manlius Torquatus cum conſul eſſet declaratus, excuſat valetudinem oculorum: quod indignum duceret ei rempublicam committi, qui alienis oculis omnia gerere opus haberet. Qui alieno ingenio, aliena prudentia egent, ij ad gubernandos alios idonei videbuntur cæci hallucinanteſque paſſim? Quod Gordianus Imperator grauiſſimis ad Miſitheum ſocerũ litteris conqueritur malum, Principum rationes labefactare. Cui ipſi Reges Perſarum vt mederentur ex parte, miniſtros delectos habebant ſpectata prudentia viros, quos ab officio, Regis oculos aureſq; nominabant. Præclare cum rebus humanis ageretur, ſi vt in gregibus & inter apes contingit, à præſide vtraque regi naturæ præſtantioris: ita rector populi conditione mortali maior eſſet Heros aliquis, vti primis temporibus factum memorant. Sed quãdo id datum non eſt: quod vni deeſſe videmus, vt virtutis & ſapientiæ opibus cæteros vincat, numero ſuppleatur. Deinde nulla maior peſtis iudiciorum eſſe poſſit, quàm ira, odium, amor, cæteriq; affectus animi, quæ præcipua conſtituendarũ legum cauſa fuit: quoniam in vniuerſum loquuntur, neque vlla perturbatione animi deprauantur. conſtat autem huic malo magis obnoxium vnum hominem eſſe, plures difficilius corrũpi, donis, ambitu

bitu

bitu, amicitia: quemadmodum multam aquā corrumpere, quam exiguam difficilius est. Adde multis de republica disceptantibus, ꝙ ab vno peccatur ab aliis emendari, quorum in pari potestate incorruptius iudiciū est, vires maiores. Vnius Principis errata quis audeat castigare, arma tenentis & in acie linguæ (vti Aristoteles monuit) vitam mortemq; gestantis? furor non audacia sit eius voluntati repugnare velle, illumq; monendo dolorem facere: præsertim cū tam multi ad gratiam loquantur vaniloqui assentatoresque, quorum est semper magnus numerus, certa pestis quia blanda. Quisq; etiam in potestate sibi assentator est, sibique blanditur. Ad hęc constricto legibus principatu nihil est melius, soluto nulla pestis grauior, & est argumentum oppressæ per tyrannidem reipublicæ, cùm cōtemptis legibus ad rectoris nutum vertitur. Quis autem non intelligat, non fateatur vnius potestatem & vires, penes quem summa reipublicæ sit, omnia que præsidia, difficillimum esse legibus contineri, ne maiora atq; insolita imperet populis vectigalia, iura regiæ successionis inuertat, omnia persundet? & cū aliis magistratibus creandis inter plures communicetur potestas, siue senatus constituēdus sit, siue legendi iudices: quis ferat vt in supremo magistratu vnus tantum rector præficiatur. cuius muneris grauissimæ partes sunt & variæ, bellum contra hostes gerere, subditos in pace continere, vniuersamq; rempublicā domi forisque præstare. His argumentis victi quidā manus dant eruditione præstanti viri, præsertim ex eorū numero q in liberis ciuitatibus nati sunt: & est insitū natura, vt assuetis stare homines malint, nisi quæ vsus manifeste

arguit: neque periculo vacabat patria instituta mouere, contraria quamuis sentientes. quod maximis philosophis video contigisse, vt regiæ potestati se minus æquos præbuerint. Aristoteles certe cum regiam potestatem probet maximè eius viri, qui cæteros omnes populares probitatis & prudentiæ opibus vnus vincat, in quem omnes animi & corporis dotes, quasi secum ipsa certans natura congesserit larga manu, quod vix aliquando contingat: cæteris ciuitatibus vbi plures viuunt, ingenio & prudentia præstantes, à pluribus gubernari satius fore arbitratur: iniquumque videri, qui nullas maiores opes ingenii, prudentiæ, probitatis ad rempublicam attulerit, summam eum rerum ad se trahere, supremamq; potestatem occupare exclusis omnibus aliis. Ipsi etiam diuini libri regiæ potestati parum fauent iudicibus initio constitutis, qui Iudæorum rempublicam gubernarent. Quam reipublicæ formam ad ciuilem spectasse declarat, quod ad eum honorem electione, atque ex omnibus tribubus qui videbantur idonei, sumebantur, nulla præterea facultate leges gentis aut mores mutandi: vti illa Gedeonis verba declarant. *Non dominabor ego neq; filius meus, sed dominabitur vestri Dominus.* Regiã potestatem in eam gentem tempus inuexit, & malitia atque improbitate. Heli primum, deinde Samuelis filiorum irritati populares Regem sibi dari exorserunt, multum quamuis reclamante Samuele, atque imminentes ex eo calamitates seuera denunciatione prædicente: foreq; vt accepta potestate Reges abuterentur ad tyrannidem. Quo argumento efficitur, aut regiam potestatem ciuili præstantiorem non esse, aut illius certe populi moribus,

bus, atque eo præsertim tempore non satis fuisse accommodatam. Quod enim in aliis rerum generibus contingit, vt quæ præstantiora sunt & elegātiora non omnibus conueniant, vestes, calcei, domicilia: idem in reipublicæ forma contingere arbitror, vt quæ præstantissima sit, eam non omnium populorum mores & instituta recipiant. In non dispari enim argumentorum pondere, & ea sententiarum varietate animus inclinabat vt crederem, ac vero pro certo ponerem, vnius principatum cæteris omnibus reipublicæ formis esse præferendum. Quem ego quidem non negabo magnis periculis esse obnoxium, sæpe etiam degenerare in tyrannidem: sed ea incommoda maioribus bonis video compensari: neque alios principatus suis vitiis carere, & periculis multo grauioribus quisquam negabit, & vt sunt res humanæ fluxæ inconstantesque, prudentis viri partes sunt, nō omnia incommoda, sed maiora vitare, persequi quæ maiores opportunitates afferre videantur. ac præsertim concordia inter ciues retinenda, (sine qua quid esset respublica?) aptissimum esse vnius principatum nemo dubitabit. qua conseruanda alia mala & pericula dissimulari satius arbitror. Quid enim pace præstantius, per quam ciuitates ornantur, illustrantur, fortunæ publicæ & priuatæ stant? Quid bello exitialius, quo euertuntur, vruntur, intereuntq; vniuersa? Concordia parua imperia augentur: dissidiis maxima concidunt. Deinde cum in omni populi parte improborum numerus sit multo maximus si rerū potestas penes plures fuerit, in omni deliberatione pars sanior à peiori superabitur: neque enim suffragia ponderantur, sed numerātur, ac ne fieri qui-

dem aliter poteſt, quod in vnius principatu non cõtingat: cùm Princeps probitate & prudentia perſpecta ſit, quod non parum ſæpe continget, & ipſe quod optimum factu erit ſequetur, & pro iure acceptæ poteſtatis prudentiores ſecutus, populi leuitati, improborum temeritati reſiſtet. Calamitates motuſq; graues in Hiſpania, quo tempore indulgentia paterna in plures filios diuiſus eſt principatus, vti à Sãctio Rege Vaſconum, qui Maior eſt dictus, & à filio eius Ferdinando factum ſcimus, documento eſſe debent, imperium indiuiduum eſſe debere: naturã poteſtatis eſſe incommunicabilem: ambitionem imperandi impotens malum eſſe, impium, inquietum, ſuſpicioſum, fallax: nulloque amicitiæ neque propinquitatis reſpectu frenari, quominus omnia permiſceat atque peſſundet. Debilitari vires inter plures partita cura, illud argumento eſt: quod non alia cauſa quàm ditione inter plures tributa, contentionibuſque inteſtinis ex eo natis factum eſt, vt Maurorum gens ſteterit ea tempeſtate diuiſa & ipſa in plures regulos, eoque opportuna maximè exitio. quod ipſum multis aliis temporibus accidit. Quod ſi in vnius prouinciæ partibus plures Principes eſſe debent, quamuis diſcreti finibus, multo minus in eadem parte, imperio inter plures communicato. Verum ita vnius principatum præferendum iudicamus, ſi optimos quoſque ciues in conſilium adhibeat, atque ſenatu conuocato ex eorum ſententia res publicas & priuatas adminiſtret. ſic enim priuatis affectibus medebitur & imprudentiæ. ſic cum regia maieſtate coniunget optimates, quam Ariſtocratiam dixere veteres: ſic ciuitate vniuerſa aut prouincia curſum tenen-

tenente, optatum felicitatis portum occupabit. Rege priuatis affectibus seruiente, aut ex suo aulicorumue iudicio subditos gubernante res publicas aut priuatas, nulla pestis grauior excogitari potest: quod magnorum imperiorum miserabiles casus declarant, cladesque ab omni memoria graues. cùm enim relicta Regis beneuolentia in eo tyrannum induat cum eius nomine regnent aulici: vniuersas reipublicæ partes euertat necesse est, subditosque eius fidei creditos in grauissimas calamitates præcipites det. Estque natura ita comparatum, optima quæque, si corrumpantur, in peiora & teetriora mala desinere. Neque leue argumentum est regiam potestatem cæteris esse præstantiorem, cum eadem labefactata atque in contrarium versa, desinat in tyrannidem omnium pessimam atque pestilentissimam formam gubernandi. Optimo enim pessimum opponatur necesse est, maxime pestilentem saluberrimo principatui.

CAPVT III.

Num principatus hæreditarius esse debeat.

VNIVS principatum, quem monarchiã Græci dixerunt, cæteris omnibus præstare explicatum est: eius præsertim qui ciues omnes prudentiæ, probitatis & iustitiæ opibus vnus superet, nulli cedat: quem subditi quasi de cœlo dilapsum hominem supra conditionem mortalem intueantur, admirenturque. Ea namque gubernandi ratio mũdi rectioni consentanea est, cum natura rerum cõsentiens, & aliarum animantiũ gubernatione, Deo

amica:

amica: cùm respublica per eum modum Deo similior euadat, qui maximè vnus est. Dei autem similitudine, quoad natura humana recipit: tum singulitum vniuersi felices efficiantur. Ad hæc bonum & vnum ita inter se apta & connexa sunt, vt boni ratio vnius rationem consequatur (vti acuti philosophi disputant, & res ipsa indicat.) Constat autem rempublicam vnius imperio constrictam, magis quàm plurium vniri inter se & cum suis partibus: atque adeo meliorem, perfectioremque fore, quàm si plura habeat capita fateamur necesse est. His argumentis ad superiora adiunctis, quæ proximo capite sunt posita multa atque illustria, satis arbitror confirmari regiam potestatem excellentiorem esse ea reipublicæ forma, vbi dominantur multi, siue proceres siue populares. Debet quidem vir prudens meminisse temporum & reipublicæ in qua natus est, neque nouarum rerum studio incitari: meliora tantum voto expetere, atque cogitare, vix imperia & respublicas nisi in peius mutari. si tamen optio detur, si hominum & reipubliæ, in qua viuit, conditio patiatur, præstantissimam reipublicæ formã pro virili parte fundabit, modo sine motu tumultuque ad vnius imperium directam vnius constrictam potestate. His ita constitutis quæstio sequitur neque minus grauis neque minori difficultate implicita. Conueniat vno Principe sublato per mortem, principatum esse hæreditarium: an successorem ex omnibus dari præstet, vti in plerisq; gentibus obseruatum scimus cura, ne regia potestas data ad salutem, diuturnitate imperandi certaq; successione in tyrannidem degeneraret. & filios sæpe paterna indulgentia, copia voluptatum corrumpi, & paren-

& parentibus esse dissimiles nō ignorabant. ea culpa breui imperia cōcidisse. Quid autem exitialius, quid tetrius, quàm fortunæ temeritati rempublicam permittere? iuuenem prauis moribus, aut puerum sæpe in cunis vagientem, & quod deterius est fœminam imperio præfici, exercitus, prouincias, copias, ex vxoris sinu dari accipique temere nullo delectu? & quod virtutibus erat debitum, nullis iam meritis, contra malis artibus obtineri gentis principatum: rempublicamque vnius respectu grauissimis procellis exagitari? & quidem (vt alias gentes missas faciamus) ex diuinis libris satis perspicitur, Idumæorum Reges electione, rerum summæ fuisse præfectos, nec parentibus successisse filios. In Hispania tandiu Principes omnibus imperaturi ex omnibus eligebantur, quandiu in ea Gotthorum imperium stetit: imperio & legibus commutatis hæreditariam successionem tempus inuexit. nimia Regum potentia, populisque Principum voluntati blandientibus hæreditaria successio inuecta est. Neque deerant viri prudentes, qui magnis in speciem argumentis iuri id atque æquitati consonum esse disputarent, priorum Principum beneficijs deuincti & in assentationem effusi: aut quia ita sentiebant. Principum filios ex nobilissimo sanguine procreatos, & in plena sanctitatis atque prudentiæ domo educatos, similes fore maioribus affirmabāt. Ex priuatis factos Principes superbos atque arrogantes euadere: vti videmus pauperibus contingere cùm repentè facti sunt diuites, honores adepti sunt, graues intolerandosque existere. in magistratu, omniumque rerum licentia mores commutari aut apparere indolem vitiorum, naturæ peruersitatem,

tatem, quæ priuatæ fortunæ humilitate tegebatur: non secus ac quassati vasis vitium humore infuso perspicitur. Nouo Principe designando (quod superius est indicatum) improbos vincere, quorum est in omni multitudine semper numerus maior. Romani imperii opes & potentiam corruisse nulla re magis, quam Principum electione à prætorianis occupata. magno sæpe dedecore maiestatis, vilissimi plerumque homines magno rempublicam licentes in rerum imperii fastigio collocati sunt. Sed & in Hispania ex minoribus principatibus licet de summa disputationis iudicare. Erant in Castella vlteriori ante annos ducentos oppida nō pauca, quibus, ducta ab antiquo consuetudine, dominos designare liberum erat. Quædam ex vniuersa gente eum Principem iubebant, quem suis rationibus opportunum maximè iudicarent: alia ex vna tantum familia. Vtraque ab ea libertate Behetriæ vulgò vocabantur, tanta ex ea re legum & iudiciorum perturbatione, vt ea voce pasim vtantur Hispani, cum rem maximè perturbatam significare volunt: vbi nihil ratione agitur, sed vis, clamor atque libido dominatur. Quæ mala omni ratione vitanda sunt, & in non minori periculo hæreditas retinenda est in principatu: meliusque sperandum de Principum filiis, quam in priori disputatione ponebatur. Sed & si spes fefellerit concepta popularium animis, vti non parum sæpe accidit, id incommodum maioribus commodis compensari cōstat. Reuerentiam exhiberi maiorem ijs, qui ex Regibus auis atque atauis nati sunt, non à ciuibus modo sed ab externis ipsisque publicis hostibus. Imperii maiestas quid aliud quam salutis tutela reipublicæ sa-

lus est

lus est? quod Iacobus Abéiucephus bis apertè declarauit, ſemel Zaharæ Alfonſo Regi cognomento Sapienti, qui ad eum ſupplex acceſſerat, altiori ſede data: qui honos hoſpiti eſt habitus, & quoniã Alfonſus ex Regum progenie ortus, & in regni ſpẽ à prima ætate educatus, dignitate maior erat. Iterũ cum Cæſariano, quam vrbem in Bætica ſextũ iam mẽſem obſidebat cum numeroſis Afrorum copiis, repente mutato conſilio, raptimque tranſmiſſo Lethi diſceſſit, veritus ne ſi cum Sanctio Rege Alfonſi filio, qui proximis locis tendebat contractis raptim copiis, ventum eſſet ad manus, in pugna vinceretur, neque diſſimulauit timoris cauſam. roganti enim, eccur fugæ conſilium cepiſſet, *Hoſtis, inquit, quadraginta nihilominus Regibus ortus tanto ſeptus præſidio pugnaret ante oculos verſantibus nobis ad terrorem, illis ad fiduciam: cùm ego in nouam familiam Barrameda primus regni maieſtatem intulerim.* Tanti refert in Principe maioribus Principibus eſſe natum. nobilitas enim inſtar lucis eſt, multitudinis ſed & procerum oculos perſtringentis frænantiſque temeritatem. Et eſt natura datum vt res communes & imperia magis opinione hominum quam rebus ipſis gubernentur. Pereunte obſequio imperium etiam intercidit: feruntque æquiori homines animo, quem Princeps infeliciter genuit, quàm qui electus eſt non male. Ad hæc principatu facto hæreditario, perpetui quodammodo Principes perpetuæ reipublicæ dantur, quod ſaluberrimum eſt: ſic enim inter regni turbulentæ tempeſtates motuſq; graues, quaſi principatu cõtinuato, magnæ de ſucceſſione contentiones, ſimultateſq; vitantur, quas exiſtere neceſſe eſt ſublata in principatu hęreditate.

Demum

Demum res communes diligentius quasi propriæ curantur ab eo, qui posteris relicturus est quam acceperit potestatem: negliguntur ab aliis, qui exiguo vitæ incertoq; tempore circumscriptum principatum habent. Præsertim cum quisque vereatur ne successor; vt sunt homines, eorumq; iudicia varia, eius præclara cœpta consiliaque aut inchoata relinquat, aut vertat in contrarium: vti contingere videmus, vbicunque principatus, populi aut procerum suffragiis demandantur. Equidem non negabo Aristoteli, quali & quanto philosopho? non probari vt filii parentibus sine discrimine succedant, lib. Polit. tertio, cap. vndecimo. Constat præterea filios sæpe à paternis virtutibus degenerare. veteres historiæ testantur sacræ atque profanæ: innumera exempla proferri possunt calamitatum, quas reipublicæ intulerunt Principes à maiorum virtutibus degeneres. Nimirum exolescente indole probitatis, non secus ac in satis & pecudibus semina cælo, terraque, tempore maxime mutantur. Sic ardes Principum ingenium copia voluptatum aut praua educatione extinguitur: vtque singuli morituri nascimur, ita miramur dolemusque indolem stirpium, satorum, animantium atque familiarum suos veluti natales incrementaque habere, ac tandem consenescere interireque: quod in postremis Castellæ Regibus considerare licet. Fuit in Henrico eo qui Petrum Regem fratrem suum interfecit, familiæ conditore viuidum ingenium & supra ortus conditionem animus maior. In Ioanne filio felicitas multo minor, neque par industria vigorque rebus gerendis domi forisque. In Henrico nepote ignea mens, animus orbis terrarum ac cæli capax: sed imbecil-

becilla valetudine, breuique ætate diu præstare nō potuit quales promiserat virtutes. Ioannes eo nomine secundus ingenio fuit erudito magis litteris, quam rebus gerendis idoneo. in quo & eius filio Henrico consenuit maiorum gloria, atque in ludibrium versa est: industriaque & virtus aliena sibi viā ad eorum regnum muniuit, ambiguo tunc iure, publico deinde commodo. Quæ quidem omnia eô pertinent, vt intelligatur filios non parum sæpe parentibus dissimiles existere ingenio, natura, moribus. Sed neque negare possumus, Principes neque minus ignauos, neque minore prauitate morum, ac ne minori quidem numero per electionem extitisse quàm post susceptam hæreditatem. Excute veteres annales, atque memoriam antiquitatis repete, illas imperii Romani fæces, monstraq; Claudium, Othonem, Vitellium, Heliogabalum, alios considera. num alia ratione euectos ad imperium putas, quàm suffragatione militari? Mitto externa. an erit aliquis tanta cōfidentia qui audeat, aut tam ignarus rerum nostrarum, qui non confiteatur in Hispania rerum potientibus Gotthis, quo tempore eligebantur ex omnibus Principes, multo peiores Reges quàm tempore consequenti extitisse? An Witiza Rodericusque memoria exciderūt postremi Gotthorum Reges, quorum scelera funestā cladem vniuersæ Hispaniæ attulerunt? Præclare cum rebus humanis ageretur, si quæ à sano initio suscipiuntur eadem perseuerarent, postremaque cum primis connexa aptaq; essent. verum ignauia malitiaque hominum, tempusque cuncta deprauat. ea est humanæ vitæ conditio. Nos stulti atque inepti rerum æstimatores, qui alterius partis vitia accu-

ſantes nolumus conſiderare in quæ incommoda antiquis temporib. diuerſa ratione ſuſcepta incurreretur. quæ videbimus vitia auerſamur; præterita præſentibus potiora fuiſſe, foreque exiſtimantes, vnde malorum orbis recurrat. Quę tamen ſi minora antiquis temporibus extitiſſent, comitiorum æſtus, ambitionis terræ incommoda, qua alia ratione, niſi hæreditate ſuſcepta poſſint procurari. Porrò ad domeſticam tranquillitatem retinendam nulla cõmodior ratio ſit, quàm lege ſucceſſore deſignato, ne ſtudiis populorum aut cupiditati Principum locus ſit, ſublata omni contentionis facultate. Sic commodius fore cogitabam hæreditariũ eſſe principatum. Et vitia Principis præſertim in tenera ætate, recta inſtitutione caſtigari poſſunt: qua ſæpe deprauatæ naturæ frænantur, vertunturque in cõtrarium. ꝙ ſi ſecus contingat, neq; votis & diligentiæ par ſucceſſus fuerit, diſſimulandum cenſeo quatenus ſalus publica patiatur, priuatimque corruptis moribus Princeps contingat. alioquin ſi rempublicam in periculum vocat, ſi patriæ religionis contẽptor exiſtit, neque medicinam vllam recipit, abdicandum iudico, aliumque ſubſtituendum: quod in Hiſpania non ſemel fuiſſe factum ſcimus. quaſi fera irritata omnium telis peti debet, cum humanitate abdicata tyrannum induat. Sic Petro Rege ob immanitatem deiecto publice, Henricus eius frater, quamuis ex impari matre, regnum obtinuit. ſic Henrico huius abnepote ob ignauiã prauoſq; mores abdicato procerũ ſuffragiis, primùm Alfonſus eius frater, recte an ſecus non diſputo, ſed tamẽ in tenera ætate Rex eſt proclamatus: deinde defuncto Alfonſo, Eliſabetha eius ſoror Henrico

inuito

inuito rerum ſummam ad ſe traxit regio tantum nomine abſtinẽs dum ille vixit. Quibus temporib. multa deprauate fuiſſe facta fatemur. Verũ omne magnum exemplum habeat aliquid de iniquo ꝓpemodũ neceſſe eſt: & quod priuatim peccatur, publica ſalute deiectaq; prauitate cõpenſatur. Neque vni tantum familiæ principatum tribuendum cenſeo iure hæreditario: ſed etiã cùm multi filij Principis extiterint, deſignandũ lege, quis in defuncti patris locum & opes reponatur. ne quoad fieri poſſit ſtudiis populi locus relinquatur, vnde publica trãquillitas perturbetur, cuius prima cura eſſe debet. neq;.n. in principatu probamus quod Plato faciendum cenſuit in hæreditate priuata, vt cæteris excluſis vni filio relinqueretur vniuerſa, ſed voluntate patris prælato, certaque ſententia: quo filios obſequentiores parẽtibus faceret ſcilicet. quod fere inſtitutum in Hiſpania Aragonii ſequuntur. Verum ex priuatis hæreditatibus nullum periculum imminet: ex principatu graues contentiones exiſtere neceſſe eſt, niſi lege definita ſit ſucceſſio. quales inter Mauros Principes in Africa atq; Hiſpania extitiſſe ſæpe conſidero, bella exitialia, pulſos occiſoſque Reges non tantũ ingenio gentis ad mutandos Principes pronæ ſed etiã quod certa lege & more, quis inter filios ſuccederet, fixum non erat. Porro moribus nationum video ſuſceptum, vt maiores natu filij cæteris præferantur, fœminis mares: tameſi Dauidem videmus Salomoni minimo omnium filio regnũ de manu dediſſe, maiori abdicato. quod non negabo ab aliis Regibus fuiſſe in ea gente factitatũ Dauidis exemplo. Et primis temporibus cõſtat Iacobum Patriarchã iura primogeniti Rubeno ablata

in Iosephum transtulisse, vti diuini libri testantur. Verum Rubeni flagitium impietásque grauis eô supplicio est vindicata. Dauidem non sine diuino instinctu & inflatu crediderim id exemplum reliquisse, quod Principes alii aliquando imitati sunt: nostri etiam imitentur, cùm aut maior natu filius fœdus flagitio est, neque recipit sanitatem omnibus remediis tentatis, aut minor natu excellenti præ cæteris virtute est, nô arbitror iniquum aliquando fore, si fratribus maioribus præferatur, modò sine motu contingat contentioneque: pater Princeps hærede instituendo non priuatis affectibus ducatur, sed publicam salutem respiciat. quod auorum memoria Ioannes Aragonius Rex fecit, nostra pater tuus, capto vterque Carolo filio suo maiori. nimirum Ferdinando Catholico Hispaniæ imperiũ superi tunc destinabant, nunc tibi ataui & maiorũ laudes veris virtutibus æquaturo: quod ista indoles ingenii & præclara institutio pollicetur, & nos votis nostris libenter fauemus. Sed quoniam diuini hominis est affectibus priuatis resistere, vixque tantum virtutis splendorem nostri mores, recipiunt, retinendam fore consuetudinem arbitror: neque pro Regis arbitrio successionem etiam inter filios mutandam videri. præsertim cum leges successionis mutare non eius, sed reipublicæ sit, quæ imperium dedit iis legibus constrictum, ordinum consensu id faciat opus est. De fœmina an nulla prole virili suscepta, aut defunctis fratribus debeat rebus præfici, dubitari solet. & moribus multarũ prouinciarum fixum est: ne fœmina imperii hæres sit. quid enim mulierem præficiant ad res gerendas ineptam, cõsilii inopem; quæ si domi præsideret ma-

gna

gna perturbatio esset, an eam vniuersæ reipublicæ præfici patiemur? pacis bellique consilia ab ea prodibunt? Et quidem in Hispania non vnus mos fuit, neque ratio eadem. In Aragonia sæpe fœminæ ad regni hæreditatem admissæ sunt, sæpe exclusæ. Verum cum in diuinis libris legamus Deborã Iudęorum rempublicam tenuisse, cùm multò plures prouinciæ id sequantur, vt fœminis deferatur imperiũ nulla virili prole: ac in Castella profectò, quæ nobilissima Hispaniæ pars & prouincia est, exterarum nulli cedit, in Vasconibus item id videamus à primis temporibus susceptum, vt sexum in imperio non discernant: non putamus nostrum morem vituperari iure posse. & alioqui multas commoditates habet: hæreditatem cum electione cõiungi fœminæ hæredi ex omnibus viro delecto, qui cæteris præstet. Imperia per coniugia amplificari: quod aliis prouinciis non contingat. Hispanas res scimus in hanc imperii amplitudinem venisse, non magis armis & virtute, quàm per varia Principum coniugia iunctis multis prouinciis principatibusq;.

CAPVT IV.

De iurę regiæ successionis inter agnatos.

GRAVES de successione rixæ, exitiales contentiones vitantur successore in omne tempus per legem designato, neque relicto in cuiusquam arbitrio, defuncto aliquo Rege quis in eius locum substituatur: ne patri quidem Regi potestate permissa ex filiorum numero hęredem principatus, quem maxime voluerit designandi. In quo publicæ tranquillitati consulitur, qua in rebus humanis

nihil est salutarius. Leges, quibus constricta est successio, mutare nemini licet sine populi voluntate, à quo pendent iura regnandi. Eæ leges pars in æs incisæ in tabulasque relatæ, pars moribus institutisq; singularum prouinciarum conseruantur. Sed de scriptis legibus, quomodo intelligendæ sint, dubitari potest: consuetudines sæpe pro rerum conditione mutantur. Inde totius controuersiæ difficultas existit: quam scribentium diuersitas & altercatio magis etiam obscurauit. Filos patribus in regno succedere moribus populorũ receptum est, ac ferme virili sexu, natuq; maximos, vti paulo ante dictum est. sed vbi superstite patre Principe è pluribus filijs maior natu decessit prole relicta, nepos auo defuncto an eius patruus præferri debeant, dubitatum sæpe est: illustriaque in vtramque partem exempla extant: tum in Hispania tum in cæteris prouinciis patrui nepotibus prætermissis regnum obtinuerunt: nonnunquam econtrario nepotes ad regnum vocati sunt decedentibus auis. Quod ęquitati esse atque legibus magis consentaneũ plerisque visum est, in auiti regni spem natos atque educatos non esse ea spe, eoq; iure spoliandos: acerbumque videri patris obitum noua cumulari calamitate filiorum. Illud maiori sententiarum varietate disputatur: omnibus liberis sublatis, aut nulla à Principe prole suscepta, ex agnatis quis debeat ad sceptra vocari, Regeq; defuncto successor dari. Finge illi fratres sororesque antea fuisse, extinctosque iam esse: an nati ex sororib. an ex fratribus: an stirps consideranda, si ex maribus si ex fœminis sint pro-gnati: an singulorũ agnatorũ capita, non secus ac si filii essent cõparanda, sexus atque ætatis inter ipsos
modo

modo discrimine perspecto. Præterea an gradu remotiori præferēdus sit, vt nepos maioris fratris patruo, aut amitæ. Omnino in cæteris bonis, quæ hęreditario iure proueniunt, vtroque modo contingit: legeq; imperatoria, quæ lex est de hæreditate ab intestato proueniente scitum est, auo cum patruis nepotes ex filio defuncto succedere, in stirpem tamen relatos: vt nihil amplius obueniat omnibus quam parens, si superstes esset: de hæreditate participaret. idem sancitum cum defuncto fratri intestato frater succedit, filios ex fratre alio in stirpem relatos cum patruo ipsorum, defuncti fratre hæreditatem capere. nam si cum patruo nepotes aut filij fratrum non succedunt, sed aut hi inter se cōparati, qui patruiue hęreditatem adeunt, aut qui remotiori gradu propinquitatis, defunctum attingunt: in capita vt referantur, & æquas singuli portiones accipiant necesse erit. Ergo in priori hæredum genere repræsentatio suscipitur, excluditur in posteriori. Vtrū horū in regno obseruari debeat cū descendētibus sublatis omnibus filiis nepotibusq; ꝓpinqui à latere ad imperiū sceptraq; vocantur, magna quæstio est incredibili sententiarū varietate inter iureconsultos exagitata dubiaq;. Numero tamē & eruditione potiores capitū rationē haberi iubēt, negāt stirpis: ꝙ iure sanguinis regnum obueniat. dicuntur autem sanguini dari, quæ more, instituto, lege, aut priuati cuiuspiā volūtate vni cuipiā familiæ destinata capiūtur, nō iudicio & volūtate vltimi possessoris: vti alia quæ hæreditario iure ꝓuenientia pro volūtate mutātur. Eoq; in pari ꝓpinquitate iubent, nisi lege prouinciali secus sancitū sit, præstantissimū sexu, ætate, prudentia ex ea familia cognatorumque

numero ad regni succeſſionem vocandum. Quod fœminis, quas ipſa natura ab imperio ſeiunctas voluit, puerisque ætate minoribus, & curis grauioribus impari, diuerſa ſententia aditum ad regnũ patefaciat, quæ magna pernicies eſt, omnibuſq; piaculis procuranda: reiicienda repræſentatio quaſi iuris figmentum, neque extendenda ad ea, quæ expreſſa legibus inſtitutiſve populorũ non ſunt. Quid enim, an commentis fictionibuſque ſuſceptis rempublicam præſtanti rectore ſpoliabimus, permittemus inepto, cui tutore & gubernatore opus ſit? atque in manifeſta pericula incommodaq; ſcientes prudenteſque præcipitabimus, vanaſque cogitationes & argumenta multorum ſalute potiora iudicabimus? Apage tantum probrum tantumque malũ. At parentes omnia ſua vt bona ſic iura cum generatione transfundunt in poſteros. verũ in iure quæſito: in futuro ſi ſuperſtites ij eſſent, non item. At in minoribus principatibus hæredes reuocantur ad ſtirpem, & ex parentum conditione non ſecus ac ſi ij viuerent de filiorum iure, an propinqui defuncti adeant hęreditatem iudicatur: fœminaque modo ex viro nata præfertur mari, cui ex matre ius ſucceſſionis quæritur. Negant id quidam, deinde ſi cõcedatur, non continuo verum eſt tantundem in regni ſucceſſione ſeruari debere: vbi multa propria ſunt ab aliis omnibus hęreditatibus ſeiuncta: minor repræſentationi locus, ſi reipublicæ incolumitas procuranda eſt. Sed vt in pauca diſputationem conferamus. Sint ex iuſtis nuptiis modò iuſti filij quorum honor principatuſque diſceptat, imperijq; ſanctitas ad coniugij ſanctitatem adiungatur, in pari propinquitate eorum qui defuncti ſceptra ambiunt,

biunt, qui ætate, ſexu, virtutibus præſtantior eſt, ei regnum deferatur: niſi priuatis prouinciæ legibus aut more ſecus ſancitum ſit: quibus ſtandum putabamus. Noſtra diſputatio ex ipſis naturæ principiis procedebat & iure communi: quæ ratio Hiſpanorum moribus conſentanea eſt. Conſtat etiam iura regnandi in armis plerumque homines ponere malis artibus ambitioſos atque væcordes: & qui minus iure, plus viribus ſæpe poteſt: ſilent enim inter arma leges. nemoque eſt qui oblatam facultatẽ regnandi, legum arbitrio permittat. Neque negamus iure ſucceſſionis controuerſo eam ſequi partẽ rempublicam poſſe, modo voluntate certoq; iudicio, quæ rebus & tempori maximè accommodata videatur: vnde varia in vtramq; partem atque illuſtria exempla manarunt, tum in aliis Chriſtiani orbis partibus, tum præſertim in Hiſpania. Henrico eo nomine primo Caſtellæ Rege in tenera ætate ſine prole defuncto è duabus ſororibus Berengaria prælata eſt Ferdinandi Regis mater, eius cui vitæ probitas Sancti cognomen adiunxit. Blanca Galliæ Regina prætermiſſa eſt Ludouici itidẽ Sancti Galliæ Regis mater, quæ maior natu erat. tametſi in eo proceres ſecuti videntur, ne externi in Hiſpania imperarent. Conſilium proculdubio ſalutare, vti perpetua felicitas Ferdinandi, vitæq; innocentia, morum ſanctitas declarauit. Alfonſi Regis cognomẽto Sapientis Sanctius minor filius, quia iudoles inerat, periculoſum tenenti arma quod ambiebat denegare, nepotibus ex maiori filio prælatus eſt. Verum omiſſis veteribus recentiora proferãtur. Henricus re & cognomento Nothus fratrem Regem, quia imperio ad perniciem multorum abutebatur,

sua ipse manu interemit, eiusque filias paterna hæreditate spoliauit regno occupato. quod nisi iure factum est, priores in Castella Reges iniuria regnasse fateamur oportet. Consequentibus annis Ioannem Auisij Magistrũ Lusitania Regem iussit, iure an iniuria non disputamus: sed certè obscuri natales, Castellæ arma deturbare eum, aut posteros nõ potuerunt, quominus ad nostram ætatem imperium ab eo constitutum bonis omnibus & felicitate cõspicuum steterit. Neque multo post duæ Ioannis Aragoniæ Regis filiæ à paterno regno depulsæ sunt: Martinusque Ioannis frater eo defuncto ex Sicilia ad imperii sceptra euocatus, quoniam rationes publicæ conturbatæ id postulare videbantur. Quod Petronilla olim Regina Ramiri Monachi filia secuta sub ipsum partum facto testamento ventrem hęredem scripsit, si mascula proles esset, si filia Raymundum Barcinonensem virum suum substituebat hæredem exemplo memorabili: quod filius Alfonsus retractauit ad regni hæreditatem, contra quam mater fecerat, filiabus restitutis. Sic iura regnandi ex Principum voluntate mutantur, vsq; eo vt in ea prouincia inueniamus aliquando exclusis à regno filiabus, nepotibus ex iis relictam succedẽdi facultatem & ius. Mitto Ferdinandum in Martini Regis defuncti locum ad imperium Aragonium venisse è Castella: vbi res communes pro puero Rege Ioanne secundo procurabat. Gloria rerum gestarum præclaraque virtus imperium dedit, magis quàm quod iure alios æmulos superaret. Nimirum quod publicæ salutis causa, & communi consensu statutum est, eadem multitudinis voluntate rebus exigentibus immutari quid obstet? certe iure inter multos

multos controuerso, quis amplecti vetet consilium salutarius? An iniqui iudices iu causa omnium grauissima esse velimus? præsertim cum iura regnandi hæreditaria fere sint facta magis dissimulātę populo, & priorum Principum voluntati repugnare nō auso, quam certa voluntate, liberoq; omnium ordinum consensu: vti fore opus videbatur.

CAPVT V.

Discrimen Regis & tyranni.

SEx sunt genera principatuum formæq; respublicas gubernandi, summa hoc loco designanda, priusquam quid inter Regis beneuolentiam & tyranni væcordiam intersit, explicamus. Regia potestas, vni homini delata rerum omniū summa atque vnius arbitrio constituitur. Optimatum quam Græci Aristocratiam dixere, sancitur, eadem potestate inter paucos virtute præstantes tributa. Nam quę respublica proprio nomine dicitur, tum existit, cum vniuersi populares imperii participes sunt, eo temperamento, vt maiores honores & magistratus melioribus commendentur, minores aliis, vt cuiusque dignitas aut meritū est. in populari enim principatu, quę Democratia vocatur, honos promiscuè atq; sine delectu, maioribus, minoribus, medijs cōmunicatur: quæ magna peruersio est, velle comparare quos natura seu vis altior fecerat inæquales. Ita popularis gubernatio reipublicæ opponitur, quēadmodum paucorum principatus, quæ Græcè Oligarchia est, optimatum regimini. nam quāuis vtrobiq; ad paucos quosdā rerū potestas deferatur, in illis pręficiendis virtus, in paucorū principatu diuitię

cen-

considerantur: & vt quisque censu superior est, ita maximè præfertur aliis. Tyrannus, quæ postrema ac pessima gubernandi ratio est, regiæ opposita, grauem in subditos exercet potestatem plerumque per vim occupatam: certè à sano initio profecta in vitia desinit, ac præsertim auaritiam, libidinẽ, crudelitatem. Et cum Regis veri partes sint, tueri innocentiam, coercere improbitatem, dare salutẽ, rempublicam bonis omnibus atque felicitate amplificare: tyrannus contra maximam potentiam in libidinis infinitæ licentia atq; fructu constituit, nullũ scelus sibi dedecori fore putat, nullum est tantum facinus quod non aggrediatur. potentium fortunas euertit, per vim labem castis infert, bonis vitam eripit, nullumque est probri genus, quod non in omni vita suscipiat. Præterea Rex mitem & tractabilem se præbet, aditus faciles habet, æquo cum cæteris iure viuit. Tyrannus quia ciuibus diffidit, quos timet, terrere consueuit principali apparatu moleque fortunæ suæ, seueritate morum, iudiciorum immanitate. Ergo de Rege & tyranno quomodo differant paulo plura dicenda sunt, atque vtriusque principatus initia, media, progressus considerandi. Rex quam à subditis accepit potestatem singulari modestia exercet, nulli grauis, molestus nulli præterquam improbitati & væcordiæ. qui in aliorum fortunas & vitam temere grassantur, in hos seueritatem exercet: aliis omnibus paternã exhibet charitatem: seuerique iudicis personam, quam ad tempus nefarii homines imponunt, eorum sceleribus vindicatis libenter exuit, seque in omni vitæ parte facilem omnibus præbet. nullius inopia, nullius solitudo, non modo populari accessu, sed ne regia qui-

quidem & conclaui excluditur. Omnium querelis aures patent. toto denique imperio nihil acerbum est, nihil crudele: contra multa exempla clementiæ, mansuetudinis, humanitatis. Sic fit, vt subditis non tanquam seruis dominetur, quod faciunt tyranni, sed tanquam liberis præsit: & qui à populo potestatem accepit: id inprimis curæ habet, vt per totam vitam volentibus imperet, atque subditorum beneuolentiam præcipuè bonorum, laudemque bonis artibus factus popularis colligat. Qua populi caritate munitus, neq; satellitibus magnopere opus habet ad tuendam salutem, neque aduersus externos hostes milite conductitio & mercenario: quippe pro cuius dignitate & salute subditi pugnare parati sunt, sanguinem vitamque profundere non secus ac pro liberis, coniugibus & patria, in ferrum flãmãmque irruere, si res feret, rapidi, feroces, formidabiles. Sic neque arma equosque detrahet ciuibus, neque otio & ignauia marcescere patietur, quod faciunt tyranni sedentariis artibus populum, proceresque voluptatum copia & lenociniis, & vino debilitantes: sed exerceri curabit lucta, pugnâ, saltu equestres pedestresque, inermes tectosque ferro: in eorumque virtute maius præsidium ponet quàm in malis artibus & fraude. An æquum sit filiis in periculo arma detrahere, dare seruis? nos autem sub Rege iusto & moderato ciues se felices arbitrari atque omnibus bonis circumfluere ponimus: quod est magnum erga Principem beneuolentiæ amorisque incitamentum. sic nec maiestatis apparatu, neque bello gerendo ingentes sumptus facere opus habebit, cum virtutum choro & bonorum ciuium comitatu sepiatur, clarissimusque euadat:

dat. publicas & priuatas opes bello defendendo aut etiam inferendo, si opus erit, ad manum habeat cunctis ordinibus vltro suppeditantibus. Qua ratione in Hispania consideramus exiguo censu Reges multa & magna bella præsertim aduersus Mauros inuicta virtute gessisse: qua fundamenta imperii ponebantur, quale hodie cernimus, amplissimi, ipsis fere orbis terrarum finibus descripti. Ergo neque vectigalia magna & insolita imperare populis opus habebit: & si quando res aduersæ, aut bellum illatū coget, eorū consensu vt opus est faciet. quem neq; terrorib. neq; minis exprimet, ne fraude quidem suorū (qualis.n. consensus is esset?) sed explicatione periculi, belliq; instātis, ærarij extenuati. Neque enim se Princeps reipublicæ & singulorū dominum arbitrabitur, quamuis assentatoribus id in aurē insusurrantibus; sed rectorē mercede à ciuib. designata: quā augere nisi ipsis volentibus nefas existimabit. Et tamen thesauros construet, publicum ærarium ditabit sine subditorū gemitu: tū ex hostiū spoliis, quod fecit Romæ Paulus. Omni enim Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus tantum pecuniæ in ærariū intulit, vt vnius Imperatoris prę̄da finem attulerit tributorum: tum cura regiorum vectigalium, ne aulicis aut ministris aliis prædę sint, cauere debet. & quantum de regio censu detrahit peculatus? quantum decerpit fraus? Præterea modestia aulæ, quæ magna Principum laus est, instar magnorum vectigalium bello paceque sufficientium. Eæ veræ opes sunt, quæ innoxiæ & sine inuidia paratæ. Qua ratione Henricus eo nomine tertius Castellæ Rex ærarii iniuria temporum exhausti inopiam suppleuit, thesaurosq; moriens ingentes

filio

filio reliquit ſine fraude,ſine gemitu & dolore ſubditorum congeſtos. Eius enim illa vox fuit. Populi ſe execrationes amplius quàm hoſtium arma formidare. Quod caput eſt. Rex vitæ& modeſtiæ exẽplo magis quàm præceptis ciues officij admonebit. Longũ enim iter per verba eſt, vt quidã ait, breue& efficax per exẽpla: atq; vtinam ô vtinam tam multi bene facerent, quàm multi loquuntur benè. Quod ab aliis exigit, omnes probitatis partes præſtabit ipſe, modeſtiæ, æquitatis, pudicitiæ. Neq; in quemquam imperium ſeuerius exercebit quàm in ſe & familiam ſuam. Facilius id continget, primum ſi in omni actione & deliberatione ſpem occultandi quicquam à ſe penitus remouebit: perſuaſum etiã habebit, ſi Deum hominesq; latere aut fallere poſſet, nihil tamen auare, nihil iniuſte intemperanterue eſſe faciendum. nõ ſi Gygis anulum, vt eſt in fabulis, haberet, plus ſibi licere quàm ſi in omnium oculis verſaretur. Neq; enim aut ſimulatio eſſe diuturna poteſt, aut Principis facta latere. Lucis inſtar maieſtas eſt: malefacta & benefacta in oculis & cõſpectu ponit, neq; latere ſinit. Deinde ſi aſſentatores aula exiget, genus hominum peſtilentiſſimum: cùm Principis ingenium acriter inſpiciẽtes, ea laudent quæ vituperanda ſunt, accuſent contraria, in eam ſe partem vertentes quæ Principi magis placeat: quæ peſſima ars nimium multorum proſperis ſucceſſibus creuit. Porro pulſis aſſentatoribus viros optimos ex omni prouincia aduocabit: quibus vt oculis & auribus, ſed ſynceris nulloque vitio infectis vtetur. Faciat ijs poteſtatem renunciandi non vera modo, ſed quæcumque de eo dicentur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. dolorẽ ex ijs rumo-

rumoribus eaque libertate conceptum animo, vtilitatis publicæ ratio & salus vniuersæ prouinciæ compensabit. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimi. Ac mihi quidem huc omnia à Principe referenda esse videntur, vt in subditorum animis beneuolentiã alat: iique sub eius imperio quàm beatissimi habeantur & sint. & est non modo eius qui ciuibus sed etiam mutis pecudibus præest, eorum quibus præsit commodis, vtilitatique seruire. Hæ sunt regię virtutes. hac via ad immortalitatem contenditur. Quibus summa explicatis de tyranno pronunciare promptum est, cùm omnibus turpitudinum maculis fœdatus diuersa via ac prorsus cõtraria ad reipublicæ euersionem ingrediatur. Primum enim supremam potestatem in populo aut per vim ipse occupauit nullis meritis datam, sed diuitiis ambitu & armis: aut volente populo acceptã violenter exercet, metiturque nõ vtilitate publica, sed suis commodis, voluptatibus, vitiorum licentia. Et quidem initio mitis arridensque omnibus, aut æquo cum cæteris iure viuens, specie lenitatis & clementiæ fallit, dum vires confirmat, seque opibus & præsidiis munit. Quod Domitius Nero fecit quinquennio commodissimus Princeps etiam Traiani testimonio. Confirmato principatu in cõtrarium prorsus vertitur: insitam immanitatem diu dissimulare non valens, quasi bestia indomita & immanis in omnes ordines grassatur: singulorum opes vt perdat rapit, ex contrariis vitiis libidine, auaritia, crudelitate compositus & fraude. Qualia illa monstra fuerunt fabularum tegumentis priscis temporibus inuoluta, Geryones tricorpores in Hispania, Antæus in Libya, Hydria in Bœotia, Chimæra

mæra in Lycia: quibus pellendis liberandisq; misera seruitute populis magnorum heroum industria, virtusq; sudauit. Omnibus iniuriam facere, omnes prosternere tyranni quidem contendunt: sed præcipue in diuites & probos homines tota ditione impetum faciunt: bonos quàm malos suspectiores habent, semperque his aliena virtus formidolosa est. Et cum medici è corpore noxia excernãt succis salutaribus, illis meliores è republi a pellere certum est. Vox enim tyranni est: Quidquid excelsum est in regno cadat. quod aperta vi faciunt, aut industria secretisque criminationibus. Reliquos omnes exhauriunt, ne se commouere possint, noua indies vectigalia imperando, serendo lites inter ciues, bella ex bellis nectendo. Præterea magna opera moles ingentes subditorum sumptu & gemitu extruunt. Vnde Pyramides in Ægypto natæ sunt, Olympi substructiones in Thesalia, vti Aristoteles est auctor. Et in diuinis libris Nembrotus, qui primus tyrannidem in terris occupauit, eoq; robustus venator dicitur, vt se muniret subditisque extenuaret excelsam turrim magnis molib. & cæmentis ædificare Babylone est aggressus. Vnde Græcorum fabula nata creditur. olim Gigantes vt Iouem è cælo præcipitem deturbarent, in Macedoniæ campo, cui Phlegra nomen est, montes montibus imposuisse. auctor Philaster. Mitto Pharaonis fraude gentem Hebraicam, ne ad libertatem aspiraret, malis domitam coactamq; suo sudore vrbes in Ægypto ædificare. Metuat tyrannus necesse est quos terret: & quos seruorum loco habet, ab ijs ne exitium cõparetur, diligenter caueat, sublatis præsidijs omnibus, detractis armis, ne permissis quidem suis vllas

ingenuas artes, libero homine dignas exercere, aut militaribus studiis robur corporis, confidentiam animi confirmare. Timet quidem tyrannus, timet Rex: sed Rex subditis, ille sibi subditosque: ne videlicet quos hostium loco ducit, ij opes & principatum eripiant. Sic ciues congregari in vnum, in conuentus & collegia coire vetat, & omnino de republica loqui per inquisitiones occultas adempta loquendi libere, audiendique facultate, quod supremum in seruitute est. ne gemitum quidem in tantis malis liberum esse permittit. Sic cum ciuibus diffidat, in fraude præsidium ponit: amicitiam cum externis Principibus diligenter ambit, vt ad omnes casus paratus sit: satellites externos aduocat, quibus quasi barbaris fidit: mercenarium militem alit ciuibus diffisus, quæ magna calamitas est. Domitio Nerone Imperatore volitabant per domos, rura quoque & proxima municipiorum pedites equitesq; permixti Germanis, quibus fidebat Princeps quasi externis. (ipsa Taciti verba retuli.) Tarquinius Superbus Romæ primus Regum, vt traditur, morem de omnibus consulendi senatũ sustulit: domesticis consiliis rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, societatesque per se ipse cum quibus voluit iniussu populi ac senatus fecit diremitque. Latinorum sibi gentem maxime conciliabat, vt peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. sic Liuius ait libro primo. Quin & primores Patrum interfecisse affirmat, in eorum locum nullos legisse, quò contemptior paucitate is ordo esset: cognitiones rerum capitalium sine consiliis per se solum exercuisse. quæ sunt omnia tyranni propriæ notæ. Postremo rempublicam o-
mnem

mnem inuertit, prædæ miseris modis habet nulla cura legum, quibus se solutum arbitratur. & cum publicæ saluti consulere præ se ferat, id agit vt ciues omnibus malis oppressi miserrimam vitam agant: singulos, vniuersos patriis possessionibus iniuria pellit, vt in omnium fortunis solus dominetur. Plebe bonis omnibus euersa, nihil mali cogitari potest, quod non sit in ciuium calamitate.

CAPVT VI.

An tyrannum opprimere fas sit.

TAle est tyranni ingenium moresque cœlo æque ac hominibus inuisi. vt maxime felix esse videatur, flagitia in supplicium vertuntur. vt corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, metu prauus animus & conscientia laceratur. Quos cœlestis vindicta premit, in exitium vrget, mentem, consiliumque eripit. Irritatæ multitudinis odio Principis quantæ sint vires, populi inuidiam rectoris exitium esse, multis exemplis tum antiquis tum recentibus explicare promptum est. Nuperque in Gallia monimentum nobile est constitutum: quo perspicitur quanti referat popularium animos pacatos esse, quibus non perinde ac corporibus imperatur, insigne ad memoriam atque miserabile. Henricus eo nomine tertius Galliæ Rex iacet manu monachi peremptus, medicato cultro in viscera adacto. fœdum spectaculum in paucis memorabile. sed quo Principes doceantur, impios ausus haud impune cadere: Principum potentiam imbecillem esse: si reuerentia ab animis subditorum semel abscesserit. Parabat

ille, quoniam prole carebat, sororio Henrico Vindomiensi regnum relinquere, quamuis à tenera ætate prauis de religione opinionibus infecto, eoq; tempore diris deuoto à Pontificibus Romanis, iureq; successionis spoliato: nunc, quod laudandum in primis, mente mutata, Christianissimo Galliæ Regi. Consilio indicato magna pars procerum re cum alijs Principibus cõmunicata, tum Gallis tum externis, pro salute patriæ, pro religione sumunt arma, vndiq; auxilia conquirunt. Princeps Guisius, in cuius & familiæ virtute spes & fortunæ Galliæ hac tempestate sitæ erant. Regum voluntates in eo quod proposuerunt inuictæ sunt. Procerum conatus Henricus vindicare parans, Guisium perimendi certus Lutetiam aduocat: & cùm consilium non processisset furente populo atque ad arma concitato ex ea vrbe raptim discedens haud magno interuallo simulat se ad meliora consilia traductum publicè de communi salute deliberare velle. Blesis, quæ vrbs Ligeri alluitur, cunctis ordinibus eius accitu conuenientibus, Guisium & Cardinalem eius fratrem securos per fidem conuentus in regia perimit: confictis tamen post cædem maiestatis criminibus, vt iure factum videretur accusati nullo defendente, decretumq; vt lege maiestatis punirentur. capit alios, in his Borbonium Cardinalem, cui in affecta quamuis ætate, proxima imperandi spes post Henricum destinabatur iure sanguinis. Commouit ea res magnæ Galliæ partis animos: multæque ciuitates Henrico abdicato, pro communi salute publicè rebellarunt. Princeps Lutetia, cui opibus, amplitudine, sapientiæ studijs nulla in Europa comparatur. Verùm motus plebis ad instar

torren-

orrentis eſt, ad breue tempus inflatur. Reſidente multitudinis impetu, atque Henrico ad quartum ab vrbe lapidem caſtra habente non ſine ſpe eius vrbis vindicandæ, res propemodum deploratas, vnius iuuenis audacia ad tempus breue certè recreauit. Iacobus Clemens nomine, in Heduis natus pago ignobili Serbona, in ſui ordinis Dominicano collegio Theologiæ operam dabat: cum cognito à Theologis, quos erat ſciſcitatus, tyrannum iure interimi poſſe, tum acceptis litteris ab ijs, quos ab Henrico voto in vrbe aut palã ſtare odoratus erat, ſuppreſſo conſilio, certus Regis perimendi in caſtra abijt pridie Kalend. Auguſti ſalutis anno milleſimo quingenteſimo octogeſimo nono. Nec mora, quaſi arcana ciuium communicaturus ad Regem continuo admiſſus, redditis quas afferebat, litteris in diem proximum ſuſtentare iubetur. Ergo ipſis Auguſti Kal. qui dies Petri Apoſtoli vinculis ſacer eſt, ſacris operatus ad Regem è lecto ſurgentem nondum planè veſtitum eo aduocante ingreditur. Sermonibus vltro citroq; habitis, cum prope acceſſiſſet, ſpecie alias litteras in manus tradendi, cultro, quem herbis noxijs medicatum manu tegebat, ſupra veſicam altum vulnus inflixit: inſignem animi confidentiam, facinus memorabile. Dolore Rex percitus, eodem cultro interfectoris oculum & pectus ferit, proditorem, parricidam inclamans. Irrumpunt aulici re inſolita commoti: proſtrato atq; exanimi pleraque vulnera feritate & ſæuitia imponunt, nihil elocuto ac læto potius, vti ex vultu apparebat; quod re patrata cruciatus alios euaderet, quibus vt par eſſet veritus erat. ſimul ſuo ſanguine patriæ communis & gentis libertatem re-

 dem-

demptam, inter ictus & vulnera impense lætabatur scilicet. Cæso Rege ingens sibi nomen fecit. cæde cędes expiata, ac manibus Guisij Ducis perfide perempti regio sanguine est parentatum. Sic Clemens ille periit, viginti quatuor natus annos, simplici iuuenis ingenio, neque robusto corpore: sed maior vis vires & animum confirmabat. Rex nocte proxima in magna spe salutis, eoq; nullis sacris procuratus, secunda hora post mediam noctem in illa Dauidis verba, Ecce enim in iniquitatibus cōceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea, extremum spiritum edidit: felix futurus, si cum primis vltima contexuisset, talemq́; se Principem præstitisset, qualis sub Carolo fratre Rege fuisse credebatur aduersus perduelliones copiarum belliq́ue dux: qui illi gradus ad regnum Poloniæ fuit procerum eius gentis suffragio. Sed cesserunt prima postremis, bonaq́; iuuentæ maior ætas flagitio obliterauit. Defuncto fratre reuocatus in patriam, Rexq́ue Galliæ renunciatus, omnia in ludibrium vertit: vt non alia causa videatur ad rerum fastigium sublatus, nisi vt grauiori casu præcipitaret. Sic fortuna seu vis maior ludit in rebus humanis. De facto monachi non vna opinio fuit. multis laudantibus atq; immortalitate dignum iudicantibus: vituperant alij prudentiæ & eruditionis laude præstantes, fas esse negantes cuiquam priuata auctoritate Regem consensu populi renunciatum, sacroq́; oleo de more delibutum sanctumq́ue adeò perimere, sit ille quamuis perditis moribus, atque in tyrannidem degenerarit. Quod multis argumentis exemplisq́ue confirmant. Quanta, inquiunt, Saulis Regis Iudæorum, antiquis temporibus prauitas

uitas fuit, vitæque & morum conditio quàm profligata? cuius mens malis incursibus agitata, scelerum pœnis agentibus scilicet per interualla titubabat: eoque abdicato, Deo auctore, iura regni cum mystica vnctione in Dauidem translata erant. Iniuria tamen regnantem atque ad amentiam prolapsum & scelera, Dauid æmulus redactum in potestatem semel & iterum, violare ausus non est: cum iure posse facere videretur, siue vt imperium vindicaret, siue vt tueretur salutem: quam is nullis prouocatus iniuriis & vitam auferre modis omnibus moliebatur, vestigiis innocentis insistens in quamcumq; partem se daret. Neque ipse tantum inimico pepercit, sed Amalechitem adolescentem, qui victum in prælio & gladio proprio incumbentem, eius iussu quamuis, peremisse nunciauit, ferro interfecit quasi impium & temerarium: qui Principem Deo sacrum (id enim inunctionis cæremonia significat) violare ausus esset. Imperatorum Romanorum, tempore nascentis ecclesiæ immanitatem, cum exagitanda piorum natione sæuam carnificinam per prouincias exercerent, omnesque cruciatus in eorum corporibus consumerentur, quis vnquam ferro vindicandam coercendamque fore iudicauit: ac non potius patientia cum crudelitate, obsequio cum maleficio certandum? præsertim cùm Paulus admoneret, Dei voluntati resistere, quicumque magistratui resistit. Quod si Prætori quamuis iniquo temereque in aliquem irruenti, manus afferre non liceat, quanto minus Reges violare, sint quamuis perditis moribus: quos Deus & respublica in rerum fastigio collo-
 cauit,

cauit, vt numinis instar à subditis haberentur, maiores conditione martali. Deinde qui Principes mutare tentant, magnum sæpe malum reipublicæ accersunt: neque euertitur principatus sine graui motu, ipsis plerumque oppressis auctoribus. Plenæ sunt exemplis historiæ, referta vita communis. Quid enim Sichimitis profuit facta in Abimelechum coniuratio studio vindicandi, vt videri volebant, septuaginta fratres, quos is impie & immaniter peremerat ex impari quamuis matre natus, imperandi ambitione mala inductus, qua nullum est tetrius malum? nisi vt vrbe æternùm euersa (quod sal seminatus significabat) cuncti vno impetu perirent. Et vt antiquissima mittantur, quid Domitio Nerone sublato ciues Romæ profecerunt, nisi vt Othonem & Vitellium attraherent non minores reipublicæ pestes? nam vt minores strages essent, breuitate imperii factum est. Itaque consulunt, æquum atque iniquum Principem ferendum esse, obsequio mitigandum imperium. Regum ducumque clementiam non in ipsorum modo, sed etiam in subditorum ingeniis sitam esse. Quod nō pauci existimant Petro Castellæ Rege contigisse, Crudelisq; cognomentum vulgò factum non tam ipsius culpa, quàm quod proceres intemperantes in omne fas nefasque auidi vindicandi iniurias, coercendi audaciam, necessitatem imposuissent. Sed ea est conditio rerum humanarum. Virtus modo infelix in vitio ponitur, ex euentis consilia ponderamus. Quî autem reuerentia erga Principes (sine qua quid est imperium?) constabit, si fuerit populis persuasum fas esse subditis Principum peccata vindicare? veris sæpe aut assimulatis causis reipublicæ

blicæ tranquillitas, qua nihil est præstantius, tui babitur. Omnesque calamitates seditione facta incurrent parte populi in partem armata. quæ mala qui non existimabit esse omni ratione vitanda, ferreus sit, communi aliorum hominum sensu defectus. Sic disputant qui tyranni partes tuentur. Populi patroni non pauciora neque minora præsidia habent. Certe à republica, vnde ortum habet regia potestas, rebus exigentibus Regem in ius vocari posse, etsi sanitatē respuat principatu spoliari. neq; ita in Principem iura potestatis transtulit, vt non sibi maiorem reseruarit potestatem: quod vectigalibus imperandis, legibus in omne tempus constituendis consideramus, rempublicam semper retinuisse, vt nisi eius voluntate mutari ab antiquo nihil possit. de consensu, qualis esse debeat, non disputamus: sed populis tamen volentibus tributa noua imperantur, leges constituuntur: & quod est amplius, populi sacramēto, iura imperandi quamuis hæreditaria successori confirmantur. Præterea ab omni memoria consideramus, in magna laude fuisse quicumque tyrannos perimere aggressi sunt. Quid enim Thrasibuli nomen gloria ad cœlum euexit, nisi graui triginta tyrannorum dominatu patriam liberasse? Quid Harmodium & Aristogitonem dicam? quid vtrumque Brutum? quorum laus gratissima memoria posteritatis inclusa, & publica auctoritate testata est. Multi in Domitium Neronem conspirarunt conatu infelici, sine reprehensione tamen, ac potius cum laude omniū seculorum. Sic Caius Chereę coniuratione periit monstrum horrendum & graue: Domitianus Stephani: Caracalla Martialis

ferro occubuit. Prætoriani Heliogabalum peremerunt, prodigium & dedecus imperij ipsiusmet sanguine expiatum piaculum. Quorum audaciam quis vnquam vituperauit, ac non potius summis laudibus dignam duxit? Et est communis sensus quasi quædam naturæ vox mentibus nostris indita, auribus insonans lex, qua à turpi honestum secernimus. Addas licet tyrannum bestiæ instar esse ferocis & immanis, qui quamcũq; in partẽ se dederit, omnia vastat, diripit, incendit, miserabiles strages edit vnguibus, dentibus, cornu. An dissimulandum iudices? & nõ potius laudes, si quis vitæ suę periculo publicam incolumitatẽ redimat? Omnium telis exagitandũ statuas quasi crudele monstrũ terris incubans, neq; lanienæ modũ, dum vixerit, factũrũ? Matrem carissimã aut vxorem si in cõspectu vexari videas, neq; succurras cũ possis, crudelis sis ignauięque & impietatis reprehensionem incurras: patriã cui amplius quàm parentibus debemus, vexandã, exagitandam pro libidine tyranno relinquas? Apage tantum nefas, tantaque ignauia. Si vita, si laus, si fortunæ periclitandæ sint, patriam tamen periculo, patriam exitio liberabimus. Hæc sunt vtriusque partis præsidia, quibus attente consideratis, quid de proposita quæstione statuendum sit, explicare nõ erit difficile. Equidẽ in eo consentire tũ philosophos tum Theologos video, eum Principẽ qui vi & armis rempublicã occupauit, nullo pręterea iure, nullo publico ciuiũ consensu, perimi à quocũque, vita & principatu spoliari posse. cum hostis publicus sit, malisq; omnibus patriã opprimat, vereq; & proprie tyranni nomen & ingenium induat: amoueatur quacumq; ratione, exuatque quam violenter

olenter occupauit poteſtatem. Quo merito Aiod muneribus in Eglonis Moabitarum Regis gratiam inſinuatus eum peremit pugione in ventre cõfixo: popularesque ſuos dura ſeruitute eripuit, qua iam decem & octo annis premebantur. Nam ſi Princeps populi conſenſu aut iure hæreditario imperiũ tenet, eius vitia & libidines ferendæ ſunt eatenus. quoad eas leges honeſtatis & pudicitiæ, quibus eſt aſtrictus, negligat. Neque enim facile Principes mutandi ſunt, ne in maiora mala incurratur. grauesq; motus exiſtant, vti initio diſputationis ponebatur. Si vero rempublicã peſſundat, publicas priuatasq; fortunas prædæ habet, leges publicas & ſacroſanctam religionem contemptui: virtutem in ſuperbia ponit in audacia atque aduerſus ſuperos impietate, diſſimulandum non eſt. Attente tamen cogitandum quæ ratio eius Principis abdicandi teneri debeat, ne malum malo cumuletur, ſcelus vindicetur ſcelere. Atque ea expedita maxime & tuta via eſt, ſi publici conuentus facultas detur, communi conſenſu quid ſtatuendum ſit deliberare: fixum ratumque habere quod communi ſententia ſteterit. In quo his gradibus procedatur. Monendus in primis Princeps erit atq; ad ſanitatem reuocandus. qui ſi morem geſſerit, ſi reipublicæ ſatisfecerit, peccataque correxerit vitæ ſuperioris, reſiſtendum arbitror, neq; acerbiora remedia tentanda. Si medicinã reſpuat, neq; ſpes vlla ſanitatis relinquatur, ſententia pronunciata licebit reipublicæ eius imperium detrectare primùm. & quoniam bellum neceſſario concitabitur, eius defendendi conſilia explicare, expedire arma, pecunias in belli ſumptus imperare populis: et ſi res feret, neque aliter ſe reſpu-

respublica tueri possit, eodem defensionis iure ac vero potiori auctoritate & propria, Principem publicum hosté declaratum ferro perimere. Eademque facultas esto cuicumq; priuato, qui spe impunitatis abiecta, neglecta salute in conatum iuuandi rempublicam ingredi voluerit. Roges quid faciendum, si publici conuentus facultas erat sublata: quod sæpe potest contingere. Par profecto, mea quidem sententia, iudicium erit, cùm Principis tyrannide oppressa republica: sublata ciuibus inter se conueniendi facultate voluntas non desit delendæ tyrannidis, scelera Principis manifesta modo & intoleranda vindicandi, exitiales conatus comprimendi: vt si sacra patria pessundet, publicosq; hostes in prouinciam attrahat: qui votis publicis fauens eum perimere tentarit, haudquaquam inique eum fecisse existimabo. Quod satis iis argumentis confirmatur, quæ posteriori loco aduersus tyrannum in hac disputatione sunt posita. Ita facti quæstio in controuersia est, quis merito tyrannus habeatur: iuris in aperto, fas fore tyrannum perimere. Neq; est periculum vt multi eo exemplo in Principum vitam sæuiant quasi tyranni sint. neque enim id in cuiusquã priuati arbitrio ponimus: non in multorum, nisi publica vox populi adsit, viri eruditi & graues in consilium adhibeantur. Præclarè cum rebus humanis geretur, si multi homines forti pectore inuenirentur pro libertate patriæ, vitæ contemptores & salutis: sed plerosque incolumitatis cupiditas retinet magnis sæpe conatib. aduersa. Itaque ex tanto numero tyrannorum, quales antiquis temporibus extiterunt, paucos quosdã numerare licet ferro suorum periisse: in Hispania

vix

vix vnum aut alterum. quamuis id subditorum fidei tribui debet, Principum clementiæ, qui imperium optimo iure acceptum modeste atque humaniter exercuerunt. Est tamen salutaris cogitatio, vt sit Principibus persuasum, si rempublicam oppresserint, si vitiis & fœditate intolerandi erunt, ea conditione viuere vt non iure tantum, sed cum laude & gloria perimi possint. Fortassis is metus aliquem retardabit, ne se penitus vitiis atque adulatoribus corrumpendũ tradat: frænos inijciet furori. Quod caput est, sit Principi persuasum totius reipublicæ maiorem, quam ipsius vnius auctoritatem esse: neque pessimis hominibus credat diuersum affirmãtibus gratificandi studio: quæ magna pernicies est. Dauidi (quod obijciebatur) interficiendi Saulem Regem idonea satis causa non erat, cum fuga tueri salutẽ posset: qua ratione Regem præsertim à Deo constitutum si perimeret causa tuendi se, impietas non reipublicæ amor fuisset. Neq; enim tanta morum prauitate Saul fuit, vt subditos tyrannide opprimeret, diuinas & humanas leges inuerteret, ciues prædæ haberet. Iura regni in Dauidẽ translata sunt quidem, vt defuncto succederet, non tamen vt viuo imperium vitamque eriperet. Quid præterea, quod Augustinus contra Adiman, cap. septimodecimo noluisse ait occidere Saulem, licuisse tamen. De Imperatoribus Romanis laborare non est necesse. piorum sanguine & patientia ecclesiæ amplitudinis fundamenta ponebantur ipsis orbis terrarum finibus descriptæ: eo maiori miraculo quod oppressa crescebat, imminuta numero maiora capiebat indies incrementa. neque vero eius rationibus eo tempore expediebat, ne hoc quidem

omni

omnia facere quæ iure & legibus erant concessa. Itaque nobilis historicus Sozom. lib. sexto, cap. secundo, militem, si quis forte Iulianum Imperatorem occidisset, vti eo tempore quidam accusabant, iure & cum laude fecisse ait. Denique motus reipublicæ vitandos iudicamus. ne lætitia ob depulsum tyrannum breui luxuriet vanaq; euadat, prouidendum: atq; omnia remedia ad sanandũ Principem tentanda, priusquam ad extremum illud & grauissimum perueniatur. Quod si omnis spes est sublata, in periculum salus publica, religionis sanctitas vocatur: quis erit tam inops consilii, qui non confiteatur tyrannidem excutere fas fore, iure, legibus, & armis? Moueat fortassis ad extremum, quod à Patribus concilii Constantiensis sessione quintadecima reprobatum est, *Tyrannũ posse & debere occidi à quocumq; subdito non aperta vi modo, sed etiam per insidias, & fraude.* Verum id decretum Romano Pontifici Martino quinto probatum non inuenio, non Eugenio aut successoribus, quorum cõsensu conciliorum ecclesiasticorum sanctitas stat: eius præsertim quod non sine ecclesiæ motu, tricipiti Pontificũ dissidio de summo pontificatu contendentium celebratum fuisse scimus. Et erat Patribus propositum Hussitarum licentiam frænare, reprobare placita existimantium, quocumq; Principes crimine admisso, principatu cadere: posseq; potestate, quam iniuria occupabant, à quocumq; impune spoliari. Ac proprie Ioannis Parui Parisiensis Theologi vanitatem improbare animus erat, Ludouici Aurelianensis cædem à Ioanne Burgundo Lutetiæ factam, eo commento excusantis, quasi tyrannum opprimere fas sit priuata auctoritate.

Quod

Quod non licet præſertim violato iuramento, vti ille fecit, neque expectata ſententia ſuperioris, ſi facultas ſuppetat videlicet: ſic enim patres loquũtur. Hæc noſtra ſententia eſt à ſyncero animo certè profecta, in qua cum falli poſſim vt humanus, ſi quis meliora attulerit, gratias habeam. Quam diſputationem verbis concludere placet Tribuni Flauij, qui conſpirationis conuictus aduerſus Domitium Neronem, interrogatusq; cur ſacramenti ad obliuionem proceſſiſſet, *Oderam te, inquit, nec quiſquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruiſti. Odiſſe cœpi poſtquam parricida matris & vxoris, auriga & hiſtrio & incendiarius extitiſti.* Animum militarem & validum. auctor Tacitus libro quintodecimo.

CAPVT VII.

An liceat tyrannum veneno occidere.

HAbet mens ſcelerata, neſcio quos internos carnifices: aut ipſa ſibi conſcientia tyranni carnificina eſt. etiam ſi nullus exterius aduerſarius accedat acerbam omnem iucunditatem & vitæ licentiam eſſe, ipſa vitæ & morum prauitas facit. Quæ enim vitæ conditio & quam miſera, barbam & capillum carbonibus incenſis adurere tonſoris metu, quod Dionyſius tyrannus faciebat? Quæ voluptas erat ei qui ſerpentis in morem in arcam ſe condebat quietis & ſomni tempore, vti Clearchus Ponticus tyrannus facere conſueuit? Quis fructus imperij Argiuo Ariſtodemo: qui penſili porta ſcalis additis detractisq; ſe abdebat in cœnaculum? An maior infelicitas eſſe poſſit quam nulli

fidere,

fidere, ne amicis quidem & familiaribus? ad quemuis strepitum vmbramque pauere, quasi tumultu concitato omniumq; animis in eum irritatis? Miseram plane vitam, cuius ea conditio est vt qui occiderit, in magna tum gratia, tum laude futurus sit. Hoc omne genus pestiferum & exitiale ex hominũ communitate exterminare gloriosum est. Enimuero membra quædam secantur si putrida sunt, ne reliquum corpus inficiant: sic ista in hominis specie bestiæ immanitas, à republica tanquam à corpore amoueri debet, ferroq; exscindi. Timeat videlicet necesse est, qui terret: neque maior sit terror incussus quam metus susceptus. Non tantum præsidij in viribus, armis & copiis est quantum periculi in inuidia populari, vnde exitium imminet. teterrimis nequitiæ atque ignauiæ sordibus nobile portentũ cuncti ordines amouere satagunt: auctisque indies odiis aut in apertam vim prorumpitur seditione facta, armisque publice sumptis (spiritum quem naturæ debemus patriæ reddere præclarum, quomodo non pauci tyranni perierunt aperta vi) aut maiori cautione, fraude & ex insidiis pereunt, vno aut paucis in eius caput occulte coniuratis, suoque periculo reipublicæ incolumitatem redimere satagẽtibus. Quod si euaserint, instar magnorum Heroum in omni vita suscipiuntur: si secus accidat, grata superis, grata hominibus hostia cadunt, nobili conatu ad omnem posteritatis memoriam illustrati. Itaque aperta vi & armis posse occidi tyrannum, siue impetu in regiam facto, siue commissa pugna in confesso est. Sed & dolo atque insidiis exceptum: quod fecit Aiod datis muneribus conuictoque diuino responso propius accedens, remotis arbitris

Eglo-

Eglonem Moabitarum Regem peremit. Est quidé maioris virtutis & animi simultatem aperte exercere, palam in hostem reipublicæ irruere: sed non minoris prudentiæ, fraudi & insidiis locum captare, quod sine motu contingat minori certe periculo publico atque priuato. Laudoque Lacedæmonũ institutum Marti bellorum præsidi (vti delusa antiquitas existimabat) gallo candido sacrificantium quidem, cum collatis vexillis victoria parta erat. cum autem ex insidiis aut astu hostes vincebantur, opimum taurum mactabant. quasi prudentia & ratione, qua homines sumus, hostes vincere, exercitium incolumem seruasse præstantius sit, quàm viribus & robore, quibus à bestiis superamur: multo præterea effuso suorum sanguine. Quæstionem tamen habet, an par facultas sit veneno herbisque lethalibus hostem publicum tyrannumque (idem enim iudicium est) occidendi. quod ex me annis superioribus Princeps quidam in Sicilia rogauit quo tempore in ea insula Theologiæ scholas explicuimus. Et sæpe factum scimus: neque putamus fore aliquem, qui certus perimendi, oblatam eius cædis facultatem negligens theologorum id arbitrio permittat, & ferro grassari malit: præsertim minori periculo maiori spe impunitatis: quò nihil de publica lætitia minuatur hoste perempto, conseruatoq; auctore & architecto publicæ libertatis. Nos tamen non quid facturi sint homines, sed quid per naturæ leges concessum sit, despicimus. & sane quid interest ferro aut veneno perimas? præsertim concessa dolo & fraude agendi facultate. extantq; multa exempla antiqua & recenti memoria hostium peremptorum eo mortis genere.

nere,

nere. Est quidem difficile Principi venenum temperare, aulæ ministerijs septo, præterea epulas explorare gustu solito. regiæ fortunę molem arcemq; perrumpere arduum. Sed si occasio opportuna offeratur: quis erit tam acuto ingenio, tam perspicaci, vt inter vtrumque genus mortis discrepare contendat? Equidem non negabo his argumentis magnam vim inesse: foreque qui iis inducti rationibus id genus mortis approbent quasi iuri & æquitati consonum, ijs quæ dicta sunt consentaneum: summisso non modo sicario, sed etiam venenario tyrānum seu publicum hostem iure opprimi. Nos tamen de nostris moribus sublatum videmus, quod Athenis atque Romæ frequens antiquis temporibus fuit, rerum capitalium conuictos noxio medicamento tollere. Nimirum crudele existimarunt, atque à Christianis moribus alienum, quantumuis flagitiis coopertū eò adigere hominem, vt sibi ipsi manus afferat pugione in viscere adacto, aut lethali veneno in cibo aut potu temperato. perinde enim est, neque minus humanitatis legibus, iurique naturæ contrarium: quo in vitam suam sæuire vetatur omnibus. Negamus ergo hostem, quem fraude dedimus perimi posse, veneno interfici iure. Quid enim refert prudenti an ignaro propinetur: cum interfector non possit ignorare quo mortis genere vtatur nimirum naturæ legibus contrario, ad auctorem redit sceleris per ignorantiam commissi culpa. Quid Labano profuit Iacobo genero pro Rachele, quam duxerat, Liam ignaro quamuis substituisse? quid alijs ad innocentiam imprudentia eorum qui ipsorum fraude decepti peccarunt? Et est naturæ vox communis hominum

sensus

ſenſus vituperantiũ ſi quis in alios quãtũuis hoſtes veneno graſſetur. quo nomine Carolus Vaſconum Rex cognomento Crudelis paſſim accuſatur quaſi veneno multorũ Principũ ſalutẽ appetiuiſſet, ſummiſſis adeo venenarijs, Regis Galli, Ducũ Burgundi, Bituricenſiſq́, atq; Fuxenſis Comitis. Quæ ſiue vera ſiue ſimulata, ꝙ magis credere iuuat, in vulgus iactata inſanũ, quantã illi apud vtramq; gentẽ Gallos atq, Hiſpanos inuidiã conflarunt, quantã infamiam? Apud ſcriptores Romanos reperio Tiberio imperitãte lectas in ſenatu litteras Adgãdeſtrij Principis Chattorum, quibus mortẽ Arminij hoſtis ꝓmittebat, ſi patrãdę neci venenũ mitteretur: reſpõſumq́;, nõ fraude neq; occultis artibus, ſed palã & armatum populũ Rom. hoſtes ſuos vlciſci. In quo gloriã priſci tẽporis æquarũt, cũ venenũ in Pyrrhũ Regẽ vetuerũt, ꝓdiderũtq́;. Tacit⁹ auctor. Ergo me auctore neq; noxiũ medicamentũ hoſti detur, neq; lethale venenũ in cibo & potu tẽpetur in eius ꝑniciẽ. Hoc tamẽ tẽperamẽto vti in hac qdẽ diſputatione licebit, ſi nõ ipſe q ꝑimitur venenũ haurire cogitur, quo intimis medullis cõcepto ꝑeat: ſed exterius ab alio adhibeatur nihil adiuuãte eo q perimẽdus eſt. nimirũ cùm tanta vis eſt veneni, vt ſella eo aut veſte delibuta vim interficiẽdi habeat. Qua arte à Mauris Règibus inuenio ſæpe alios Principes miſſis donis veſte pretioſa, linteis, armis, ephippiis fuiſſe oppreſſos: famaq́; freqũẽti vulgatũ eſt Henrico Caſtellę Regi Valetudinario, malo fuiſſe ocreas elegantes à duce quodã Mauro dono oblatas. Ex quo enim eas induit, pedibus veneno infectis ſcilicet, ad finẽ vitæ aduerſa valetudine afflictus eſt. Sic à Phutenſi Rege veſtis miſſa purpura auroque rigens Iucepho Granatæ Regi, intra trigeſimum diẽ

necem attulit. fides confirmata noxio veneno vestem eam fuisse infectam, cùm membra præ sanie dilapsa carne diffluerent. Quod Mahomadi Guidixensi scilicet, Regi Granatensi, tempore Henrici tertij Castellæ Regis contigisse fama tenuit: interula medicata periisse. Ferdinandus Garsia abiurata superstitione Maurica noster omnia hæc ad Ferdinandū Principem conscripsit, eum qui postmodum Aragonius Rex fuit, litteris admonens in donis Mauricis magni pretij à Iucepho Granatensi Rege ad eū missis, caueret insidias, metueret Mauros specie amicitiæ plerumque fallaces. Male faciunt profecto qui specie beneuolentiæ fallunt, perniciemque comparant nullo maleficio prouocati, aut post inimicitias reconciliata gratia, fœdere syncere facto. Sed tyrannus tamen ciues nisi mutanti reconciliatos sperare non debet, metuere etiam ferentes dona: in eius vitam grassari quacunque arte concessum, ne cogatur tantum sciens aut imprudens sibi conscire mortem: quod esse nefas iudicamus veneno in potu aut cibo quod hauriat qui perimendus est, aut simili alia re temperato. de quo erat suscepta disputatio.

Caput IIX.

Reipublicæ an Regis maior potestas sit.

GRauis disputatio sequitur multiplex, impedita: eo maioris laboris & molestiæ, ꝙ nullis vestigiis tritam ingredimur viam. Ea est, Regis ne maior auctoritas sit, quàm vniuersæ reipublicæ cui præficitur. Locus lubricus & periculum ne assentari Principibus voluisse, aut offendere non esse ve-

ritos videamur, eos penes quos vitæ & necis poteſtas eſt: pari vtrumq; vitio pro alterutra parte ſententia pronunciata, exigua ſpes proficiendi. Frangas enim citius quàm corrigas quæ tempore induruerunt. næuos noſtros & cicatrices amamus, amareque alios cupimus. Leuis animi & ambitioſi alterum eſſet: in altero nota temeritatis & dementiæ. Tentandum eſt tamen, quoniam nulla re grauius in rempublicam peccatur, quàm agenda minuendáue Principis auctoritate. Maximam quidem partem conſtituenda republica, legibus promulgandis quaſi ſuo iure fortuna ſibi vendicat: populus ſæpe non delectu aliquo & ſapientia ducitur, ſed impetu animorum & quadam temeritate. quo circa ſapientes ea quę populus feciſſet ferenda, non ſæpe laudanda, iudicarunt. Me tamen auctore, quando Regia poteſtas, ſi legitima eſt, à ciuibus ortum habet, iis cōcedentibus primi Reges in quaque republica in rerum faſtigio collocati ſunt: eam legibus & ſanctionibus circumſcribent ne ſeſe nimia efferat, luxuriet in ſubditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem Quod inter Græcos olim Lacedæmones fecerunt Regi tantummodo dantes belli curam, atque ſacrorum procurationē. auctor Ariſtoteles. Idem recentiori memoria in Hiſpania Aragonij præſtiterunt, ſtudio tuendæ libertatis acres & incitati, neque ignari à paruis initijs multum imminui iura libertatis. Medium itaque magiſtratum crearunt, tribunitiæ poteſtatis ad inſtar (vulgò hoc tempore Aragoniæ Iuſtitia dicitur) qui legibus, auctoritate & populi ſtudiis armatus regiam poteſtatem certis hactenus finibus incluſam tenuit, ac proceribus præſertim erat datum vt

fraudi non esset, si quando inter se consilio communicato per causam tuendarum legum, defendédæ libertatis, inscio Rege conuentus haberent. In iis gentibus & si quæ sunt similes, maiorem reipublicæ quam Regum auctoritatem esse nemo dubitabit. alioqui quomodo nisi maior esset, frænare eorum potentiam posset, obsistere voluntati? In aliis prouinciis, vbi minor populi auctoritas est, Regum maior: an idem iudicium sit, & an rebus communibus id expediat, considerandum est. Plerique omnes Regem rectorem reipublicæ & caput esse concedunt, rebus gerendis supremam & maximam auctoritatem habere, siue bellum hostibus indicendum sit, siue iura subditis in pace danda. neque dubitant maiorem vnius quàm singulorum tum ciuium tum populorum imperandi potestaté esse. Iidem tamen si respublica vniuersa aut qui eius partes gerunt, viri primarij ex omnibus ordinibus delecti in vnum locum sententiamq; conueniant, negant pari iubendi auctoritate Regem fore. Quod experimento comprobatur in Hispania, vectigalia imperare Regem non posse populo dissentiente. Vtetur quidem ille arte, præmia ciuibus ostentabit, nonnunquam terrores pertrahendis cæteris in suam sententiam: solicitabit verbis, spe, promissis (quod an recte fiat non disputamus) sed si restiterint tamen, eorum potius iudicio quàm Regis voluntati stabitur. Idem de legum sanctione iudicium esto: quæ auctore Augustino. d. quarta c. in istis, tunc instituuntur cum promulgatur, firmantur, cum moribus vtentium approbantur. Neque aliud fortassis sentiendum, cum successor ordinum sacramento designandus est: præsertim si nulla

nulla Principis prole, nullisq; cognatis, ex alia familia ſumendus ſit, ciuium eæ partes erunt, non Principis tantum. Præterea Regem prauis moribus rempublicam vexantem, atque in apertam tyrannidem degenerantem comprimere eadem reſpublica quî poſſet, principatu & vita, ſi op⁹ ſit, ſpoliare, niſi maiori poteſtate penes ſe retenta, cū Regi ſuas partes delegauit? Neq; fit veriſimile ſua ſe ciues vniuerſos penitus auctoritate ſpoliare voluiſſe, transferre in alium ſine exceptione, ſine conſilio, rationeque: quod neceſſe non erat, effeciſſe, vt Princeps corruptioni obnoxius & prauitati, maiorem vniuerſis haberet poteſtatem: fœtus parente, riuus origine eſſet præſtantior. Et quis ſentiat reipublicæ cui maiores vires ſunt, maioreſque copiæ quam Principis quantauis poteſtate nitatur, nō etiam maiorem ſi diſſentiat, auctoritatem fore. Video tamen non deeſſe viros eruditionis opinione præſtantes, qui ſecus ſtatuant: Regem non ſingulis modo ciuibus, ſed etiam vniuerſis maiorē eſſe, his argumentis. Quoniam alioqui regius principatus popularis potius eſſet: quando ſumma rerum penes multos atq; adeò penes omnes ciues manet. Quod ea ſententia ſuſcepta, liceret à Regis ſententia ad rempublicam prouocare. quæ libertas ſi ſuſcipitur, magna eſſet rerum omnium confuſio, magna iudiciorum perturbatio. neque eſt exiſtimandum minorem habere Regem in prouincia poteſtatem, quam habeat paterfamilias in domo, Regis ad inſtar vniuerſæ familiæ præpoſitus, vt Ariſtoteles ait. Idem ſentiendum de ſingulis regulis ſi cum ſubditis ſibi populis comparentur: de Epiſcopis nō ſingulis in diœceſi, ſed vniuerſis præſtare au-

ctoritate, viribus, maiestate. licetque multis exemplis aliis rem hanc illustrare quamlibet copiose: sed genus ipsum apparet. Præterea cùm negare nemo possit, quin respublica supremam & maximam potestatem possit sine exceptione Principi deferre; quid prohibet id factum concedere, quo maior esset auctoritas imperandi, maior populis obsequij necessitas, minor rebellandi facultas: qua re salus omnium & tranquillitas publica continetur? Maiestas imperii quid aliud quam salutis vniuersorum tutela est? Sic disputant qui regiam potestatem amplificare volunt: neque vllis finibus circumscribi permittunt. Est autem perspicuum, id institutum in quibusdam gentibus vigere, vbi nullus est publicus consensus, numquam populus aut proceres de republica deliberaturi conueniunt; obtemperandi tantum necessitas vrget, siue æquum siue iniquũ Regis imperium sit. potestas nimia proculdubio, proximeque ad tyrannidem vergens, qualem inter gentes barbaras vigere Aristoteles affirmatum reliquit. Nec mirum cum robore corporis sine consilio, sine prudentia ad seruitutem nati sint quidam: Principum imperium quamuis graue volentes nolentes ferunt. Nos hoc loco non de barbaris, sed de principatu qui in nostra gente viget & vigere æquũ est, deque optima & saluberrima imperandi forma disputamus. Ac primùm libenter dabo, regiam potestatem supremã in regno esse iis rebus omnibus, quæ more gentis, instituto, ac certa lege Principis arbitrio sunt permissæ; siue bellum gerendum sit, siue ius dicendum subditis, siue duces magistratusque creandi: maiorem nõ singulis modo, sed vniuersis habebit potestatem, nullo qui resistat aut facti ra-

cti rationem exigat. Quod moribus populorum ferme omnium fixum videmus, ne à Rege constituta retractare cuiquam liceat, aut de illis disceptare. Credam tamen, in diuerso quamuis genere, majorem reipublicæ quàm Principis esse auctoritatē, modo vniuersæ in vnam conspirantis sententiam. Certè ad tributa imperanda, abrogandasue leges, ac præsertim quæ de successione in regno sunt, mutandas, resistente multitudine impar vnius Principis auctoritas sit. & si quæ alia gentis moribus vniuersitati reseruata haudquaquam Principis in arbitrio posita sunt. Postremo, quod caput est, Principis malo coercendi potestatem in republica reside- re: si vitiis & improbitate infectus sit, ignoransque verum iter gloriæ, metui à ciuibus quàm amari malit: metuque pauentibus & perculsis imperare, iniuriam facere pergat factus tyrannus. Appellatio ad rempublicam sublata est (quod tamen ius ab Aragoniis retinetur) duplici de causa. quod Regis suprema potestas sit priuatis litibus dijudicandis: ratioque excogitanda erat, sceleribus vindicandis, finiendis litibus. ne sine modo immensum progrederentur. Quis vero populare imperium effici dicat republica prælata, cùm ad res gerendas nulla potestas populo relicta sit, nulla proceribus? De patrefamilias, regulis, Episcopis laborare non attinet. de primo, quoniam subditis vt seruis principatu despotico præest. Rex ciuibus ciuili atque libero principatu. duos alios subditis præferre vniuersis nihil impedit, cùm maior potestas in republica, nempe Regis aut Pontificis Romani sit: qua, si quid illi peccauerint, meliori censura corrigatur. Regem sanare quis posset, si respublica penitus in ordinem

redigatur. Et quoniam de Romano Pontifice mẽtio incidit, ne eius quidem auctoritas quamuis diuinæ proxima (quo alii argumento vtuntur) moueat, vt Regibus in vniuersam rempublicã auctoritas maxima sine exceptione detur. multi enim viri prudentes & graues eruditione maxima, Pontifices Romanos ecclesiæ vniuersæ subijciunt in conuentu generali de religione & moribus deliberanti certe, iure aut iniuria non disputo, sed subijciunt tamen, regię potestatis adinstar. qui secus faciunt & iudicant, pontificiam potestatem vniuersis præferentes, eorum sententia cum è regię potestatis conditione impugnatur reip. subiectę, facto discrimine euadunt: regiam potestatem à republica ortam illi iure subdi: pontificiam Deo, quem vnum auctorẽ habet à Christo, dum esset in terris, Petro & successoribus delegata sacra iurisdictione in totum orbem terrarum: siue mores populorum castigandi sint, siue statuendum quid de religione rebusq; diuinis sentiamus. Ex qua responsione efficitur plane in Pontificum auctoritate diffidentes in regia conspirare, minorem reip. potestate esse. Quod si pergas curiose rogare, sit ne in arbitrio reip. plenam sine exceptione potestatem, de qua disceptatio est, sibi auferre, Principi dare? Equidem non magnopere contendam, neque in magno ponam discrimine vtrouis modo sentiatur: modo illud concedatur imprudenter facturam rempubl. si dederit: Principem temerarie accepturũ, per quod subditi è liberis serui euadant, principatus ad salutẽ datus, degeneret in tyrannidem. Qui tum demum regius est, si intra modestiæ & mediocritatis fines se contineat: excessu potestatis, quam imprudentes indies

augere

augere satagunt, minuitur penitusq; corrumpitur. Nos stulti maioris potentiæ specie decepti dilabimur in contrarium, nō satis considerantes eam demum tutam esse potentiam , quæ viribus modum imponit. Neque enim in diuitiis, quo amplius augētur, eo locupletiores euadimus, ita in regio principatu contingit, sed contrarium. cum Princeps volentibus debeat imperare, ciuium beneuolentiam colligere, eorum commodis seruire: imperio exacerbato & Regis beneuolentiam exuet, & potestatē imbecillitate mutabit. Recte & sapienter Theopompus Lacedæmonum Rex recens ad frænandā Regum licentiā Ephoris constitutis in ea vrbe Tribunorum adinstar , domum inter populi plausus reductus vxori conuito expostulanti , dicentique, *Tuo facto imminutum imperium filiis relinques: Minus, inquit, sed magis stabile.* Principes enim felicitati frænos imponentes se, illam , subditos facilius regunt. obliti humanitatis & modestiæ, quo altius conscēdunt, grauiori casu præcipitant. Hoc maiores nostri prouidentes viri prudentes periculum , vt Reges continerent intra modestiæ & mediocritatis fines, ne se nimia potestate efferrent, vnde publica pernicies existeret, multa sapienter sanxerunt atque præclare. In his quam prudenter, quod nihil maioris rei sine voluntate procerum & populi sanctum esse voluerunt: eoque consilio delectos ex omnib. ordinibus ad conuentus regni, Pontifices tota ditione, proceres, & procuratores ciuitatum euocare moris erat. q̄ hoc tempore in Aragonia alijsq; prouincijs retentū, vellem nostri Principes reponerent. Cur. n. maiori ex parte antiquatum in nostra gente est exclusis procerib. & Episcopis, nisi vt sublato cōmuni

con-

consensu, quo salus publica continetur, Regis ad arbitrium, & ad paucorum libidinem res publicæ & priuatæ vertantur? Homines priuatos, quales procuratores vrbium sunt, qui soli hac tempestate supersunt, donis speque corrumpere conqueritur populus passim: præsertim non iudicio delectos, sed sortis temeritate designatos, quæ noua corruptela est, argumentum reip. perturbatæ. quod prudentiores dolent, mutire nemo audet. Sed rebus tranquillis de tempestate cogitandum, ne incautos procella opprimat. vt mirum non sit conuulsis tantis reipubl. præsidiis gemere prouinciales: multas calamitates & graues quasi facto agmine indies incurrere: neque amplitudini imperii successus respondere bello paceq́; multis implicati malis. Deinde reip. auctoritas ne sine viribus inanis sit, non minori prudentia prouisum est vt reipublicæ capita magnas opes magnamq́; potentiam haberent, ampla ditione data multis oppidis & arcibus, non modo regni proceribus, sed etiam Episcopis & sacerdotibus quasi custodibus publicæ salutis, vti reipublicæ amor & ordo sacratus exigit: quod rerum euentus comprobauit iustitiæ eos cultores & religionis patriæ vindices sæpe extitisse: futuros terrori sperandum meritò, ne quis se audeat in publicā perniciem commouere. Errant & grauissime errant quicumq; viris sacratis statuūt ditiones & oppida auferenda, quasi pondus inutile & sacrato ordini minime conuenientem curam: non considerantes videlicet, salutem reip. constare non posse nobilissima eius parte debilitata: Episcopos non ecclesiarum modo capita sed primas reip. partes esse, Principesq́;. Quod institutum qui mutare contendunt,

tendunt, fundamenta omnia conuellunt libertatis, salutis, principatus. & credam potius, si salui esse velimus, addendum ad auctoritatem, ampliori ditione augendos, firmissimas arces credendas. Quid enim an in vno capite salus publica, religionis sanctitas, cunctorum fortunæ periclitentur, inter continuos aulæ plausus, assentatorum turbam, immodicas voluptates vix sui compote, certè obnoxio periculis multis ne corrumpatur vitiis atque prauitate? An sacrato ordine debilitato profanis hominibus, quales in aula Principis viuunt, rerũ, religionis, reipublicæ arbitriũ permittemus? Horret animus quanta impendeant mala ex hoc fonte cogitare. Sapienter Aristoteles vt multa, reip. non tantum maiorem auctoritatem esse voluit, sed vires etiam firmiores. cuius verba ex Græcis Latina facta adscribere placuit. *Quæstionis & illud est, an habere Rex debeat circa se vires, quibus malo cogere inobedientes valeat, aut quo pacto exercebit imperium? Si enim habeat potestatem legibus constrictam, vt nihil ex voluntate sua faciat, sed ex præscripto legum, necessariæ sibi erunt vires, quibus leges tueri queat. forsan conueniat huiusmodi Regem vires habere, sed tantas quibus singulis & compluribus potentior sit multitudine vniuersa impotentior. Sic antiqui custodias temperabant, cum aliquem ciuitati præfecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et cum Dionysius peteret satellites custodiæ causa, quidam Syracusanis tot esse custodes dandos consuluit.* Hæc Aristoteles. Quanta vero esset reipub. maiorum tempore auctoritas, quanta nobilitatis, vnius rei exemplo si notauero, finem faciam. Obsidebat Alfonsus Castellæ Rex eo nomine octauus in Celtiberis Concham locis præruptis sitam vrbẽ, firmissi-

firmissimum ea parte Mauricæ ditionis propugnaculum. Pecunia in stipendium non erat, eoq; commeatus inopia. Rex Burgos festinat. In gentis conuentibus petit, vt quoniam populus vectigalibus fessus esset, bello sustentando ingenua conditione homines per capita quinos marauedinos aureos in regium ærarium inferrent. Delendi nominis Maurici opportunitatem non esse prætermittendam. Auctor consilij Dieghus Harus Cantabriæ regulus. ijs conatibus Petrus Laræ Comes obsistit: contractataque nobiliũ manu è conuentu discedit armis tueri paratus partam armis & virtute à maioribus immunitatem: neque passurum affirmans nobilitatis opprimendæ atq; nouis vectigalibus vexandæ ab eo aditu initium fieri. Mauros opprimere non esse tanti, vt grauiori seruitute rẽp. implicari sinant. Rex periculo permotus ab ea cogitatione destitit. Petrum nobiles consilio communicato quotannis conuiuio accipere decreuerunt, ipsum & posteros, nauatæ operæ mercedem, rei gestę bonæ posteritati monimentum, documentumq;, ne quauis occasione ius libertatis imminui patiantur. Sit ergo fixum reip. saluti consulere, Principum auctoritati, qui regium principatum in ordine retinent certis finibus cancellisque descriptum: labefactare vtraque quicunq; sine modo volunt efferri vaniloqui, assentatores, fallaces: quorum in aulis Principum magnus numerus visitur, opibus, gratia & auctoritate pollens. Quæ pestis semper accusabitur, & semper erit.

Capvt IX.

Princeps non est solutus legibus.

Magna

MAgna atque excellenti Principes potestate intra modestię fines continere ardua res est: suadere difficile, ne bonorum affluentia corrupti & vanis aulicorum sermonibus inflati, ad dignitatis suæ statum, maiestatis amplificationem pertinere putent augere opes & potentiam, neque imperio cuiusquam obnoxios se esse videri. Cum contra res habeat. nihil enim regias opes magis confirmat quam modestia: si fixum fuerit animo atque intimis medullis impressum, ita Principes imperare vt seruiant, consiliorum & vitæ posituri rationem, primum Deo, cuius nutu sola terrarum gubernantur, imperia stabiliuntur caduntque: deinde pudori atque honestati: quibus bonis & diuinum præsidiũ promeremur, & hominum beneuolentia conciliatur iis, penes quos rerum arbitrium est. populari etiam ciuium opinioni seruiendum est, ac frequenter cogitandum, quia fama post sexcentos nempe annos locutura sit. & est magni animi secundum cœlestia ad immortalitatem nominis aspirare. Cõtemptu famæ contemnuntur virtutes: optimaque ingenia altissima cupiunt: humili homines animo, quia diffidunt, præsentibus contenti de futuro nõ curant. Quod intelligentes primi mortales, Principes fato functos, quorum præclara in remp. merita extabant, cœlo adscribere soliti erant, dicare tẽplis. stulte, inquis, & inaniter. quis id negat? præsertim cum id institutũ non ab insano initio susceptũ in eã amentiã degenerarit, vt perditis luxu & vitijs Principib. diuinitatem ẽt darent mortuis, viuentib. sed in ea tñ prauitate satis elucet, ad excitãdos ad virtutẽ posteros, laudes priorũ valere multũ: amore famę virtutes ali, æquitatis studiũ. Postremo sit Principi per-

persuasum, leges sacrosanctas, quibus publica salus stat, tum demum fore stabiles, si suo ipse eas exemplo sanciat. Ita ergo vitam instituat, vt neque quemquã alium plus legibus valere patiatur. Cùm enim fas iusque legibus contineatur in omni vitæ parte, qui leges violat ab æquitate discedat, & à probitate necesse est. quod nulli conceditur, Regi multo minus: cuius cura & potestas æquitate sancienda, vindicanda prauitate consumitur: eoque curæ imperandi & cogitationes referendæ sunt. Licebit quidem Regibus, rebus exigentibus, nouas leges rogare, interpretari veteres atque emollire: supplere si quis euentus lege comprehensus non est. pro suo tamen arbitratu leges inuertere, ad suam libidinem & cõmodum referre quæ agit omnia, nulla moris patrij institutorumúe reuerentia, proprium tyrannorum esse vitium credat: neq; in legitimos Principes cadere ita se gerere, vt legibus solutam potestatem obtinere & exercere videantur. Iam quantum illud est, subditos velle obsequentes habere, probitate conspicuos: ipsum vitæ licentia impudicitiam improbitatemq; sancire: credunt enim homines magis exemplis quàm legibus, & genus obsequii putatur Principum studia imitari, siue praua illa sint, siue salutaria. Ineptus Princeps qui edicta sua, maiorum leges verbis figit modo, vitiorum licentia destruit, funditusque conuellit. Quid vero quod Princeps non maiorem potestatem habet quam vniuersus populus, si principatus popularis esset, aut quam viri primarii, si potestas vniuersa ad eos esset deuoluta: quam principatus formam Aristocratiam Græci dixere. non ergo se magis liberum putet à suis legibus, quam singuli populares

aut

aut proceres ab iis essent exempti, quas pro iure arreptæ potestatis ipsi sanxissent. Præsertim cum plures leges non à Principe latæ sint, sed vniuersæ reip. voluntate constitutæ: cuius maior auctoritas iubendi vetandiq; est maius imperium quam Principis, si vera sunt quæ superiori disputatione posuimus. Atque iis legibus non modo obedire Princeps debet, sed neque eas mutare licebit, nisi vniuersitatis consensu certaque sententia. quales sunt leges de successione inter Principes, de vectigalibus, de religionis forma. Non se Zaleucus Locrensis, non Charondas Tyrius legibus solutos putabant. quorum prior quidem adulterio à filio patrato, remittentibus quamuis pœnam ciuibus, qua adulteri luminibus priuabantur, suo prius, deinde filij oculo eruto, nobili temperamento humanitati & procerib. satisfaciens, legum auctoritatem sanxit. Charondas autem cùm legem tulisset, ne quis cum ferro in conuentum ingrederetur, cùmque ex agro veniens repentè concione aduocata gladium non deposuisset, legis admonitus in districtum ferrum incubuit. His præceptis & exemplis imbutus Princeps, omnibus præstet probitatis & modestiæ specimen: & quam à subditis obedientiam exigit, legibus ipse exhibeat; patriæ mores amet & instituta: haudquaquam in externos ritus & insolentes degeneret. patrio cultu, vestituq; & vocibus delectetur: quod est regiæ grauitatis & constantiæ, deinde amoris in patriam certissimum argumentum. neque sibi licere quidquam putet, quod si populares imitarentur, legum & patriæ consequeretur interitus. Aulicorum voces certissimam pestem arbitretur, qui placendi studio Regem prædicant le-

gibus & patria maiorem potestatem habere: quæcumque publice & priuatim à subditis possidentur vnum eorum dominum esse: ex eius arbitratu pendere vniuersa, in eoq; ius omne versari, vt Principis voluntati seruiatur. Quod Thrasymachus Chalcedonius affirmabat Principum vtilitate & libidine, ius æquitatemq; definiens. Magorum pudendam vanitatem auersetur, eorum qui Cambysi Persæ sororē, quam perdite amabat, sibi connubio iungere volenti, quærentiq; ex eis, vtrum legibus id facere liceret: negarunt primum communi apud Persas esse iure concessum: extare tamen legem quæ decerneret, Regibus licere quicquid liberet: ea lege matrimonij illius licentiam Regi permitti, quę erat aliis omnino pręcisa. O homines ad seruitutem natos. Ne Anaxarchum quidem audiat, Alexandrū, cum interfecto Clito in summo luctu iaceret, his verbis erigentem. Num ignoras ô Rex, Themim atque iustitiam assidere Ioui, vt quidquid illi cordi fuerit, confestim sanciant. nimirum Regibus, interpretabatur, ius & fas esse quod facere collibuisset. neque alio Romanus senatus populusque respexit, cum Augustum decreto sanciuit legibus solutum fore. Nam armis & potentia Cæsaris oppressa resp. nihil aliud quàm timere, dissimulare, assentari valens, quid nimirū si omnis multitudo insolito metu pressa in vnius adulationem concessit? Sed ita tamen legibus Principem soluit, vt eodem decreto tyrannum esse decerneret. Fuit ille quidem natura clemens atq; benignus: qui tamen tyrannum fuisse negauerit, mente careat necesse est. Tyrannus est enim qui imperat inuitis, qui armis reip. libertatem opprimit, qui non populi vtilitati præcipue seruit,

sed

ſed ſuum emolumentum & arrepti imperij amplificationem reſpicit: quæ in Cæſarem, Auguſtumque conuenire omnia, quis erit tam cæcus qui non intelligat? At ridiculum eſſe ais, qui opibus & potentia cæteris præſtat, eum legibus velle ſubiicere, iure exæquare alijs: nam lex æqualitatem ſancit: quid enim aliud eſt æquitas? inter eos ergo qui omni ex parte ſunt inęquales habere locum non poteſt. Quam ob cauſam Athenis ſuſceptum erat, vt viros præ cæteris excellentes exilio mulctarent, quem Oſtraciſmum dixere. Iniquum nimirum exiſtimabant legibus eos cum cæteris exæquare: exitiale reip. ſi eſſent in ea, qui plus priuatim quàm publice leges poſſent. Deinde ineptum videri ais, illigare legibus quem metu ſupplicij & iudiciorũ coercere non poſſis, arma nimirum tenentem, omnib. præſidijs ſeptum. fruſtra enim leges ſint, niſi maioris poteſtatis metu ſtabiliantur. Poſtremo multæ ſunt leges quæ ita multitudinem conſtringunt, vt in Principem non conueniant: certè quę ſumptibus modum ponunt, cultus modeſtiam, veſtium genus præſcribunt, arma detrahunt popularibus. Verum id eſt: neque ita amentes ſumus, vt Reges in faſtigio collocatos de gradu deijcere, in turbamque mittere conemur. Non ea noſtra mens eſt legibus omnibus ſine diſcrimine Principem eſſe ſubiectum, ſed quæ ſine maieſtatis ſugillatione ſeruentur, neque functionem Principis impediant: nimirum de ijs vitæ officiis latæ, quibus à populo Princeps nihil differt. vt quæ de dolo malo, de vi, de adulteriis, de vitæ modeſtia promulgantur. Faciet prudenter Princeps ſi leges ſumptuarias ſuæ vitæ exemplo ſanciat. ne ciues ad contemptum

aliarum legum inducat: nec ea opinio vulgò accipiatur non esse è dignitate legibus parere. si tamen eas prætermiserit haudquaquam morabor, neq; in magna culpa ponam, modo cæteras præstanti siue diuinas siue humanas. Omnino qui cæteris excellentior est, debet nihilominus se hominem aut reipublicæ partem arbitrari. Atheniensium institutum viros Principes à republica pellentium passim vituperatur: quos à prima ætate præstitisset assuefacere æquo cum cæteris iure viuere: ac meminisse vniuersos, maiores, minores, medios in eadem respubl. versari, eoq; iure quodam societatis constrictos teneri. Principem à lege non coerceri inuitum malo, sed dirigi præcepto magni philosophi aiunt: in qua cùm duplex vis insit iubendi coercendique inobedientes, Principem altera tantum ex parte legi subiiciunt, in religionẽ vertentes, si ab eius præscripto recedat: cæteros vtraque ex parte legi obnoxios esse prædicant. quæ mihi ratio nõ displicet: fortassis etiam iis legibus quas respub. sanxit, cuius maiorem esse potestatem quam Principis diximus. teneri Principem supplicióque, si opus erit, cogi posse cõcedam. nam imperio deiicere, morte plectere rebus exigentibus superius est datum. Alioqui iis legibus, quas ipse tulerit, si morem suà sponte gerat satis habeam, inuitum ne quis cogat, supplicioue coerceat dabo. Inculcetur tantum Principis animo à tenera ætate, sitque persuasum, ipsum multo magis esse legibus alligatum quàm cæteros, qui eius imperio parent: graui se religione implicare si repugnet. esse legum custodem & vindicem: quod exemplo magis faciet, quam metu, qui officij diuturnus magister non est. Si se legibus astri-

ctum

ctum profitebitur, remp. facillime gubernabit, felicemq; præstabit, procerum insolentiam frænabit: ne putent ad dignitatem pertinere mores patrios contemnere, legibus se solutos monstrare. At Principis maiestas ea modestia imminuetur. Imo augebitur amentia, libertate violandi leges cōcessa. Praui, inquis, & obnoxij animi est vereri leges. Imo profligati atque contumacis eas despicere. Beatum est facere quæ velis. Imo miserum velle facere quod non licet, miserrimum posse facere quod inhonestum est. furor armatus ferro sibi & aliis conciliabit pestem. Sit ergo fixum, Principis modestiam qua præ se fert quod verum est, quod decet, legibus obnoxium esse: ipsi honestam, ciuibus salutarem fore: regni statum vniuersi valido atque firmo præsidio munire: faustum, felix, propriumq; vt sit, imperium facere.

CAPVT X.

De religione nihil Princeps statuat.

QVæ si vera sunt, Principem neq; suis legibus, neque reip. solutum esse: sacrorum ritus & cæremonias mouendi, leges ecclesiasticas mutandi, de rebus diuinis statuendi, quis illi concedat facultatem? aut qui posset inter omnes prouincias concordia atq; consensus ita constare, vt non aliud Germanus, aliud Hispanus de Deo & immortalitate sentiat: vna sit Franci & Itali, vna Angli & Siculi de rebus diuinis sententia, eadem omnium mens & oratio: si quilibet Princeps in sua prouincia ad suum aut suorum arbitrium reuocet, quid de religione sentiatur? An non breui futurum credimus,

vt tot ſint de religione opiniones per orbem fuſæ, tam varij ritus ſacrorum, colorque ſacrati ordinis, quam ſunt varia hominum iudicia? Ea fuit neceſſitas vnius capitis conſtituendi, cui ſacrorum cura eſſet, cæremoniarum tutela, legumque ſacrarum: quibus alij per orbem Principes obtemperarent: cuius imperium cuncti reſpicerent, miniſtri ſacrorum maximè, hac de cauſa ab imperio aliorũ Principum liberi decreto maiorum diuinis legibus cõſentaneo. Antiquiſſimis quidem temporibus ſatis conſtat à Principibus profanis ſacra tractata: penes eoſdem reipubl. & ſacrorum curam fuiſſe. quod ex diuinis libris conſideramus, Noam, Melchiſedechum, Iobum ſacrificaſſe ſuis manibus: ſacerdotum voce proceres ſignificari. In Xenophonte videmus Cyrum Perſam mactaſſe Dijs hoſtias. Athenis atque inter Romanos ſacerdotum munere fungebantur Reges: ſublatoque Athenis Codro Rege, ſacrorum Rex eſt creatus. Romæ exactis Regibus, ſacrificijs inſtaurandis, quæ Reges factitare erant ſoliti, necubi Regum deſiderium eſſet, Regem & ipſi ſacrorum ſeu ſacrificulum crearunt Pontifici tamen ſubiectum: ne additus nomini honos libertati officeret cuius prima cura erat. Quod inſtitutum etiam Romanorum Imperatorum tempore reuocatum eſt, Auguſtisque datum vt ijdem Pontifices eſſent: recens creatis ſacerdotalis ſtola à Pontificibus mitti conſueuit, quaſi eos in collegium adoptarent. Quam primus inter Chriſtianos Imperatores Honorius Auguſtus religioni id habens ſcilicet, repudiauit: vti Zozimus eſt auctor. Multa adduci alia poſſent, quæ neceſſario ſunt reſecãda. Sed eo tamen id inſtitutum pertinebat, vt religionis

cultus

cultus in reip. & Principum patrocinio esset: cum magistratibus, sacrorum ministri, coniũctissime viuerent, vno vtriusq; nationis capite. Primus Moses eo more mutato Aaroni fratri suo ex Dei voluntate sacrorum procuratione delegata, ipse sibi regendi populi curam retinuit, neq; immerito: prouidebat enim in tanto sacrorum apparatu, tam diligenti & multiplici cærimoniarum procuratione, vniusne vires pares essent vtriq; administrationi. Quod maiori de causa, postquam se Christus in carne monstrauit, secreta vtraque potestate, cum Petro & successoribus sacrorum curam commendauit, Regib. & Principibus eam potestatem reliquit, quã à maioribus acceperant. non ita tamen vt sacrorum antistites ac reliquos sacerdotes, quod quidam nefarij homines semper accusarunt, copijs & principatibus quasi ineptos penitus arceret: si qui pleni Deo vellent eo etiam splendore religionis maiestatem augere & amplificare. Quod institutum in omnibus gentibus vsurpatum, quam late pertinet Christianorum nomen, quis iure vituperet? Prorsus diuulsa vtraque potestate curandum diligenter, vt vterque ordo beneuolentia & mutuis inter se officijs constringantur. Quod commodissime fiat, si vtrisque ad vtrosque honores & procurationes sit aditus. sic enim coniunctis animis & sacrati viri reipublicæ incolumitatem procurabunt, viri Principes & primarij maiori conatu in curam tuendę susceptæ religionis incumbent: vnde certa spes ostenditur se suosque honoribus & copijs augendi. Ergo ea prima Principi cura sit vtrumque ordinem conciliandi, in paceque ponendi, ne malo publico dissentiant: eoque studio & ad curam reipublicæ viros

ſacratos admittet: quod video à maioribus factitatum, cùm ad regni conuentus Epiſcopi vocabantur: neque quidpiam maioris rei fixum eſſe volebant, niſi eorum conſenſu & voluntate eſſet comprobatum: quod neſcio cur noſtris temporib. antiquatum ſit. An in vnius Principis capite, tot præſertim deprauatoribus circumfuſis, reipublicæ ſalutem & religionis patriæ incolumitatem periclitari æquum ſit? An aulicorum & magiſtratuum profanorum arbitrio permittatur quid de cæremonijs, de ſacris legibus & inſtitutis ſentiatur? Apage periculum grande, quod qui non videt cæcus eſt, qui remedium adhibere nō cupit, contemptor ſalutis publicæ atque priuatæ. Corruptis moribus reſpublica à viris ſacratis commodius, an à priuatis hominibus & profanis, quales ſunt vrbium procuratores, remedium expectabit? vtri tantis vulneribus prouidentius medeantur? Deinde ſacrati ordinis im̄unitates & iura intacta vt ſint, curare Princeps debet. Neminem ex ſacrato ordine ſupplicio quamuis merito ſubijciat. Ad templa quaſi ad aſylum confugientes conceſſa à maioribus libertate nō ſpoliet. præſtat ſcelera impunita relinqui, quàm refigi leges ipſa vetuſtate ſacroſanctas. Ac illud conſideret, impios auſus haud impune cadere. Arcadio Imperatore ſcimus Eutropio malo fuiſſe ſuaſorem extitiſſe legis de templorū immunitate contraria lege abrogandæ. conſilium auctori exitiale in primis: ex templo enim extractus, ad quod in ira Imperatoris quaſi ad præſidium confugerat, capite pœnas luit paulo ante beatus & magnus, Imperatoris cubiculo præfectus & conſul, qui honos eunuchorum primo habitus erat. Si qui ex ordine

ſacrato

ſacrato peſtilentes homines & nefarij extiterint, ſi templorum præſidio ad flagitia populares abutentur, Pontificibus vt remedium afferant, auctor impulſorq; ſit: ipſe haudquaquam ſua auctoritate atq; pro imperio iura ſacroſancta violabit: quæ ad augendum amplificandumq; religionis cultum atq; maieſtatē ſunt à maiorib. conſtituta pręclarè. Quo plura religioni ipſe dederit, maiora cœlò accipiet opes, honores, poteſtatem. Ad hæc ne vnquam Princeps oppida & arces templis & Epiſcopis datas auferri patiatur: ordine enim ſacrato viribus & auctoritate debilitato, quis prauorum homiuum conatus retundet remp. inuertentium, religionemue habentium ludibrio, quod ſæpe contingat? ij prudentiſſime faciunt qui tranquilla republ. de tempeſtate cogitant. Finge Principem à patre in minori atque adeo imbecilla ætate relictum: qua occaſione turbulenti homines abuti ad exagitandam rempubl. conſueuere. Finge (quid enim prohibet, cùm fieri poſſit?) prauis moribus eſſe, nouis de religione opinionibus contaminatum, patria inſtituta & cæremonias mouere. Finge à proceribus coniuratione facta bellum inteſtinum excitari: an ordinem ſacratum conueniat præſidiis carere? an vero viribus, copiis & potentia augeri, qua prauitati reſiſtant, ſanctiſſimam religionem tueantur? Ego paruum quiddam inſtar eorum quæ animo concipio, præſentia mala putabam: ac vellem potius nō tantum quæ à maioribus data ſunt, Epiſcopis non auferri, ſed etiam firmiſſimas arces eorum in fidem tradi: vt quaſi iniectis compedibus prauitas & impietas atque, quæ ſe locis omnibus oſtentat, nouādi libido ne ſe commoueat, conſtricta teneatur.

Possunt quidem viri sacrati deprauari, sed id multo rarius cōtingat. & scimus in Germania atq; Gallia, si quid incolume manet in tanta licentia nouādi, in tanta atrocitate temporis, Episcoporum viribus & potentiæ totum fere acceptum ferri. In Hispania Alfonso Legionensi Rege defuncto Ferdinandum eius filium, cui vitæ ꝓbitas Sancti cognomen adiunxit, dissentientibus proceribus atq; ad arma consternatis, non alio præsidio quàm Episcoporum stetisse: quibus iniquum videbatur filium à paterna hæreditate excludi. Episcoporum enim partes sunt, vti Rodericus Præsul ait, non sacra tractare modo, sed etiam remp. præstare. siue enim ꝙ muneris & personæ ratio postulat, æquitatem maiori studio tuentur: siue ingrauescente ætate, sedatisque animi affectibus, minus perturbantur: siue quod à coniugio seiuncti, & de filiis haudquaquā soliciti, quod magnos sæpe homines transuersos egit omnem curam & solicitudinem ad publicam multorum salutem referunt. Qua de causa inuenio à Regibus Persarum aliisq; Principibus homines castratos ad aulæ ministeria antiquis temporibus fuisse adhibitos: quoniam prole destitutos putabant maiori erga Principes suos caritate, maiori fide futuros: à qua beneuolentia ipsam eunuchi vocem deriuasse quidam putant. Postremo sit persuasum, templorum diuitias, siue vasa sint auro & argēto grauia, siue annui reditus, agrorum decumæ, prædia, reipublicæ esse in primis salutares. Est quidem huius rei modus sicut & reliquarum, & quædam in omni genere mediocritas: sed eæ copiæ tamen ad augendam maiestatem religionis, qua cōtinetur salus publica, continendos in officio sacratos

tos viros, non obſunt tantum, ſed etiam proſunt quamplurimùm. Itaq; videmus vbicumq; gentiũ templorum cultus ꝓpter inopiam negligitur, vbicumq; viri ſacrati anguſtia rei familiaris premuntur, iis in locis religionem vilem eſſe, maioriq; fœditate mores ſacrati ordinis deprauari. nam homines ſenſu ducimur, ſplendore & apparatu externo plurimum capimur. multumque perſonæ grauitas confert, vt ſi mores inculpati non ſunt, certe maiori pudore peccetur. Neque temere Deus in gente Iudaica oſtro & auro redundare tabernaculum, templumque voluit, viris ſacratis agrorum decumas attribuit. ne Chriſtus quidẽ aut Apoſtoli eum morem vituperarunt aut antiquarunt quaſi à noſtris inſtitutis abhorrentem. Præclare nobiſcum ageretur, ſi morum ſanctitate nobis & religioni auctoritatem conciliaremus, externo apparatu nil opus eſſet: ſed quando tantum decus noſtra tempora non recipiunt: qui templa copiis ſpoliare, tẽplorum miniſtris diuitias detrahere contendunt, id agunt vt maior contemptus ſit, minor modeſtia, exiguo periculo, iactura leui, nullo pudore. Deinde ſacerdotum copiis magna inopum multitudo alitur: qua potiſſimum cauſa à maioribus ſunt datæ. Vellem quidem vt maiori modeſtia, & maiori cum fructu conſumerentur. neque negare poſſum non paucos iis copiis abuti ad prauitatẽ: idem tamen contendo, ſi cum profanis opibus conferãtur, multo maiorem afferre publice vtilitatem. Alioqui procerũ ingentes reditus annuos ante oculos pone: non negabis in cultũ corporis ſuperuacaneũ, canes venaticos, otioſam famulorũ turbã, exiguo prҿterea fructu conſumi. quod in templorũ copiis

copiis non contingit: vbi enim pessimè insumuntur, ibi plures aluntur pauperes, inde plura in rempubl. beneficia bello paceque existunt. Considera mihi monasteriorum reditus non ingentes, iis viros magno numero ali, honestis atq; adeo plerumque nobilibus parentibus natos: qui paruo contenti vili cultu, victuq; vitam sustentare satis habent: vt externi pauperes mittantur, quibus iis ex opibus succurritur magno sæpenumero. Qui reditus si vni cuipiam profano homini darentur, miserabile dictu est, quam facile exiguoq; fructu perirent, ventri & libidini seruientes: certe in paucos famulos filiosq; & cultum expensi. Qui ergo templorum copias & reditus otiosos esse disputant, & debere cõtendunt in meliores vsus conuerti, næ ij opinione sua falsi magnum reipubl. malum, si fides habeatur, parant. & credam potius non subtrahendis iis diuitiis quæri salutem, sed potius cura, vt ad pristinos vsus alendosq; pauperes conuertantur. quod certè fuisse maioribus nostris propositum nemo dubitare poterit, qui memoriam antiquitatis explicatam habuerit planeque perspectam. Ad hæc templorum ornamenta, reditus annui, aurum argentumq; factum signatumque, quasi in quodam sacro ærario seruantur ad supremos reipublicæ casus: cùm hostis bello lacessit victoria ferox formidabilisque, aut de religione sanctissima certamen est, non arbitror incommodum fore, si ijs copiis respubl. ad tuendam publicam salutem vtatur. qui legam sæpe aurea & argentea templorum vasa ad redimendos captiuos conflata olim fuisse à viris sanctissimis Ambrosio, Cyrillo Hierosolymitano atque aliis. Ferdinando etiam Catholico recenti memo-

ıemoria aduersus Alfonsi Lusitani conatus & ar-
ıa, Medinæ Campestris anno millesimo quadrin-
ɜntesimo septuagesimo septimo concessum inue-
io ordinum consensu, vt templorũ aurum dimi-
ia ex parte mutuum sumeret, rebus tranquillis in-
:grum fide integra redditurus. Neq; enim reli-
ionis maiestas obscuratur detracto auro, sed au-
etur potius vsu salutari: homines etiam vt plura
ertatim offerant, inuitantur, vnde vident subsidia
ertissima rebus asperis constare. Templi Toletani
ıcerdotes & reditus non alia ratione in eam am-
litudinem creuerunt, qualem hodie cernimus,
ui comparari nulla toto orbe potest, quam vsu sa-
ıtari diuitiarum. Ac nominatim inuenio, cum in
ıprema annonæ caritate ac tãta, vt neglecto agro-
ım cultu oppida passim desererentur, Rodericus
emenus Toletanus Antistes suis opibus, aliosque
ıcris concionibus adhortando, multum contulis-
:t in opibus subleuandis: Alfonsum Castellæ Re-
em pro eo merito templum Toletanum, quoniã
pud illud tanquam in publico ærario optime de-
ioni thesauros cogitabat, noua multorum oppi-
lorum ditione auxisse: Toletanum Præsulem iure
ɔerpetuo, legeq; in omne tẽpus lata regni Cancel-
arium fore sanxisse: quo magistratu suprema &
ıaxima auctoritas secundum regiam olim conti-
ıebatur. Ergo neq; maiestas minuitur neq; copiæ,
:d vsu potius salutari vtrumq; augetur. Ita tamen
'rinceps vtatur, si angustia grauissima sit, neq; re-
ıediis omnibus tentatis suppetat aliunde subsidi-
m. neque enim intactis popularibus, nobilium
nmunitate conseruata, in thesauros sacros inuo-
ıre primũ debet: quod nefas est. cùm Deo sacrati
sint,

ſint, cùm dati à maioribus, quorum mouere teſtamenta nemo debet. Quod immunes maxime ſemper ſunt habiti. an æquum ſit in eos primum inicere manus? Omnino ſi eas opes veteres domini retinerent, Princeps non contingeret: eaſdem templis datas, eaque ſanctitate munitas auferre quanta eſſet prauitas? Præterea viduarum & pupillorum ſubſidia quis audeat tamen contrectare, qui ſumptas de Heliodoro ea cauſa pœnas animo reputarit? Et erit aliquis tanta confidentia qui inuolare in ſacros theſauros inducat in animum, inopum, pupillorum, & viduarum dupliciter, eorum vſibus addictos, & quoniam templa viriq; ſacrati in pupillorum numero ſunt, quaſi aliena tutela: & præſertim Principis præſidio opus habeant. Simul ſermonis vitandi cauſa abſtinendum cenſeo, magnum rebus bene aut perperam gerendis momentum. populus enim quaſi impium auerſatur, ſi quē videt Deo ſacra contingere, ipſumque atque adeo rempubl. inexpiabili religione eo facto conſtringi putat: ſi quid aduerſi accidat, mercedem ſuſcepti ſceleris interpretatur. Qua cauſa Ferdinandus Caſtellæ Rex cognomento Sanctus, Hiſpali obſeſſa in magna atque adeo ſuprema inopia ſuadentibus quibuſdam, vti templorum donis eam inopiam leuaret, ne incepto abſcedere cogeretur cum graui dedecore nominis Chriſtiani: præciſe facturum negauit, maius ſe præſidium ponere dictitans in precibus ſacerdotum, quam in omnibus eorum copiis & auro. Modeſtiæ & pietatis merces fuit vrbs ampliſſima proximo die ad deditionis conditiones redacta. Contra Ioannem Caſtellæ Regem eo nomine primum victum ad Aliubarrotam opinio

plnio fuit, à multo minori hostium numero, non
ia causa q̃ Guadalupei templi donariis, quæ inde
ouere nefas erat, in eius belli vsus conflatis. Vir-
nem suas sedes sumpta vindicta tutatam. Acce-
at præterea ad inopiam Principis atq; ad Romani
ontificis voluntatem sacrati ordinis consensus: q
escio cur negligatur antiquis sæpe temporibus v-
irpatum. Sed neq; Episcopi debent nimium dif-
ciles se exhibere: sed pro virili parte remp. & Prin-
pem suis & templorum opibus iuuare. nam & in
ım vsum optimè sacratæ opes collocantur: &
ıantum est commune periculum velle alienis tã-
ım opibus auertere, neq; de suo conferre aliquid?
: constat Ambrosij tempore templorum prædia
ibutum Imperatoribus Christianis repræsentasse.
rouidendum etiam est, ne ipsis onus recusanti-
ıs ad extremum illud recurratur, vt ipsorum con-
nsus nō requiratur: ipsis inuitis auferantur, quod
ulto grauius sit. Illud caueri diligenter debet, ne
bsidium semel cōcessum perpetuum sit. sed præ-
nti inopia subleuata, periculo ꝓcurato ius suum
: libertas ecclesiis integra sit, diuitiæ ad alios vsus
nuertantur: milite aut classe iuuent instructa suis
mptibus, cōmeatum suppeditēt. cōmodius id erit
ıam si pecuniam repræsentare cogantur, q̃ pace
rta in alios vsus conuertat Princeps, nouamque
inde imperet nouis enatis difficultatibus. neque
exactionis finis. Hæc mihi consideranda Princi-
, consideranda viris sacratis videbantur atq; præ-
nda. quæ si negligantur, næ sero sacratus ordo
eptam libertatem gemat, imminutas opes: fru-
a Princeps necessitudinem excuset, calamitatē
arij. Multi quidem graues casus afferri possunt,
plena

plena est exemplis historia eorum Principum, quos contacti sacri thesauri egere præcipites. mitto eos qui sua auctoritate fecerunt, tum à nostra religione alienos M. Crassum, Gne. Pompeium, Antiochum, Heliodorum, Nabuchodonosorem: tum ex nostra gente, Vrraca Regina Alfonsi sexti filia in limine templi quod expilarat, occisa ruptis visceribus, Carolus Martellus regiæ Francorum magister, Astiulphus Longobardorum Rex, Fridericus Imperator, aliiq; innumeri infelices exitus consecuti ob occupatos ecclesiarum thesauros. Petro Aragoniæ Regi eo nomine quarto Teclam virginem alapam infregisse lethalem scilicet, sexto post die morte consecuta, fama est: Tarraconensis ecclesiæ iura, quæ ille violarat, eo supplicio vindicata. Sanctius Aragonius Rex in templorum & sacerdotum bona licenter inuaserat. ærarij tenuitas ingentes bellorum sumptus excusare videbantur, data præterea à Gregorio septimo Pontifice maximo facultas decumas & vectigalia templorum, quæ extructa recens aut Mauris erepta essent, pro arbitratu permutandi, inuertendi, attribuendiq; quibus mallet. Illustri ipse modestiæ & Christianæ pietatis exemplo, conceptam ex eo religionem inuidiamq; procurauit, Rotæ in Diui Victoriani ad aram D. Vincentij humillimo corporis habitu cum gemitu & lacrymis publicè veniã precatus. Affuit Raymundus Dalmatius eius vrbis Episcopus, cui quæ ablata fuerant omnia reponi integra fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros Principes, quorum exempla imitantur, templorum bonis occupatis, eius neque lacrymis moueri, neque perhorrescere exitum. In Oscensi enim obsidione, dum

propius

›pius muro ſuccedit, ſagitta ſub ala confixa perē-
ıs eſt: vir alioqui magnis animi & corporis doti-
s: ſed vno eo auiditatis crimine fama minori. Po-
lus enim infauſtæ cædis cauſam templorū bona
cupata interpretabatur. Huius tamē filio Petro
:gi & poſteris ab Vrbano ſecundo Romano Pō-
ice datū eſt, vt templorū, quæ recens extruerētur
ıt de Mauris caperentur, decumas & reditus ipſi
erciperēt, exceptis tātū iis tēplis, vbi Epiſcoporū
:des erant. Tanta erat cupiditas impiæ gētis extir-
andæ, vt quid incōmodi ea indulgentia in poſterū
llatura eſſet, nō cōſiderarēt. Ea fretus pōtificia in-
ulgētia Alfonſus Petri frater Vrracæ maritus: cō-
ilio pterea Luſitani Regis, in belli ſumptus tēplorū
heſauros occupauit, quos inde mouere religio e-
at. Iſidorus aliiq; Diui grauibus inflictis pœnis ac
Alfonſo dotali Caſtellæ regno, vxore ac vita tandē
ıd Fragā ſpoliato, eam iniuriā vindicarūt. odiumq;
opulare vocesq; impiū facinus accuſantiū, grauia
violatores manere pericula. Alfonſo Sapienti Regi
tēplorū decumas dedit Gregorius decimus Pōtifex
Maximus. erepti imperij Romani ea cōpēſatio fuit,
leuis videlicet & noxia: vti rerū euētus declarauit.
regno ablato filij armis inops deſertusq; deceſſit:
Princeps paulo ante cū magnis Regib. cōparandus.
ac illud certe quāti eſt ꝙ regii patrimonii, præfecti
regii quæſtores fatētur, & res ipſa docet, haudquaq̄
inopiæ ſuccurſum tēplorū reditibus, ſed maiori po-
tius inopia laborari, quaſi cōtactu rerū ſacratarum
cōſumptis etiā regiis vectigalibus. Vt nō immerito
ꝙ de pennis aquilæ Plinius refert: ab iis mixtas alia-
rū alitū pennas deuorari: & de lupinis fidibus me-
morant alii, ſi cū ouillis in vna chely intēdantur eas
G arrodere

arrodere occulta quadã naturæ vi: idẽ credamus in re præsenti cõtigisse. Omnino miramur dolemusq; auctis immensum vectigalibus regijs, ingenti gaza aduecta Indico cõmercio, nauigationib⁹ anniuersarijs: præterea templorũ decumis magna ex parte occupatis, cunctisq; ordinib. sub imposito onere gemẽtibus, haud par operępretiũ existere bello paceq;: grauissima inopia remp. premi. minoresque multo q̃ ante mari terraq; victorias existere, miramur dolemusq;. Vulgus sed & primores gentis cõtactũ rerũ sacrarũ interpretãtur: quo vires debilitãtur, minuũtur opes alię & vectigalia. Vasa certe Hierosolymitani templi à Tito Vespasiano capta, & à Genserico Vandalo Romę inter alia spolia in Africam delata, & p multas Romanorũ & Vandalorũ Principum familias vagata, omnibus possessoribus vindicatis euersisq;, nõ ante quieuerunt, q̃ Vandalorum imperio deleto Belisarij ductu, captoq; Gilimere postremo eius gentis Rege, Iustiniani Augusti iussu Hierosolymã sunt relata, nobilissimo triumpho post tot ætates de religionis hostibus, suisq; violatorib. parto. Verũ de regia potestate hacten⁹. Principẽ deinde debem⁹ p̃ceptis atq; disciplina, lubricãq; eius ætatẽ frænare, ne delitijs luxuriet, copijs degeneret in tyrannidẽ: sed eam potius beneuolentiã ciuibus, eam modestiã in omni vitæ parte exhibeat, eã legib. & religioni reuerentiã, quę Deo grata, ipsi honesta, reipubl. vniuersæ salutaris contingat. Quem omnes ament, admirentur & colãt, non quasi ex terrena labe concretum, sed ex diuina progenie cœlo datum clarissimum orbis sidus.

LIBER

IBER SECVNDVS.

Capvt I.

De puerorum institutione.

MVLTA sunt ad rectè constituendam remp. à legislatoribus viris prudentibus excogitata, atq; sancita præclare: tum præcepta de puerorum ætate ad omnem virtutis partem informandã, iorem quã cætera vim habent. Præclara opinio itium omnium firmata consensu, ex ipsis naturę cta principijs, si salui esse velimus, præcipuam & ximam curam liberis esse impendendam. Quid im est in hominum vita, vel ad fructum suauius, ad dignitatem honestius, vel vsu salutarius, q̃ es optimos existere? Quid tristius ac vero exitius contingat, quàm si à Dei notione atque opeus alieni, omnia sceleribus ac libidinibus polnt feroces & rapidi? quæ autem gens tanta hunitate culta, aut tam agrestis & barbara, quæ n fateatur, non intelligat à primis annis reliam vitam pendere: esseq; cum primis rudimenapta connexaque cætera, postrema cum medijs, n initijs vtraque fere consentire? Vt enim in sente posita spes messis est: ita totius reliquæ vitæ ectatio ab educatione pueritiæ pendet. altas raes agunt serpuntq; late, vti in noualibus, quibus mis annis semina committuntur. Itaque miraesinam omnia mala, graues calamitates quasi to agmine per vrbes & oppida incurrere ea a neglecta passim, quæ vel maxime commenta omnibus esse debuit publicè priuatimque.

Filiorum infantiã delitiis & voluptate corrũpimus, corpus otio, animũ libidine imminuimus. Ostro, purpura, & auro, gemmarum fulgore superbiã fastũq; alimus: cupediis irritatur palatũ, nerui omnes corporis & animi eliduntur: domi audiunt vidẽtque, quæ pudet pigetq; referre exempla turpitudinum, vitiorum imagines. & credimus ex iis pueris aut strenuos milites, aut moderatos ciues euasuros? quos potius credi par est senatores factos, magistratus adeptos maiori vitiorũ licentia miserabiles strages fore, quam primum edituros. Non facile eluuntur colores quibus natiuus lanarũ candor mutatur: retinetq; testa odorem, quo est primo tempore imbuta. prudenterq; Virgilius vt multa dixit:

Vsq; adeo à teneris assuescere multum est.

Rerum imagines à primis annis susceptæ, exempla præceptaque quantopere hæreant, quantam vim, siue ad corrumpendos mores, siue ad castigandos habeant vix credi possit. Quod quidam præclara facinora per totam vitam suscipiunt, prauos animi motus coercent: alii libidine & ignauiæ mancipantur, fere ex prima institutione totum pendet. Canem tu mihi venaticũ dum est tener, instituas odore persequi feram, monstrare prædam rictu cõtracto, sublataue manu: equum inutilem putes noxiumque, nisi à primo tempore domitus, tergo sessorem admittere, pedes mouere ad numerũ, fræno & calcaribus regi virgaq; sit edoctus. mites arbores dum sunt teneræ adminiculis erigas, circũcidendo castiges, telluris vitio laborantibus mutes locum: ne ea cura neglecta syluescant, frustraque deinde omnis labor sit. Frangas enim citius q̃ flectas quæ semel indurerunt. & erit aliquis tam alienus à cõ-

muni

muni sensu, tam oblitus publicæ salutis, qui nõ putet omnem curam teneræ puerorum ætati impendendam: formandos ad iustitiam, exemplis præceptisq́; ad innocentiam vitæ erudiendos: quo tẽpore mollis ceræ ad instar ducẽtis manum sequuntur, in quemcumq; velis habitum formamq́; mutare? durati figuram externam nõ recipient, neque vllis præceptis castigati mutabunt. Ridiculum est rem familiarem augere: agros diligenter colere, vt multiplicatus ꝓuentus labori respondeat: amplas extruere ædes magnis cæmentis & molibus multis sublatas tabulatis fornicibusue ad culmen vsq; perducere: addere amœnitates hortorum, veste pretiosa, signis, varia suppellectile ornare, pecuniæ cumulos construere: filiorum educationem institutionemq́ue negligere: quibus hæc omnia cedere debent instrumenta salutis & dignitatis si probis, si iniquis profutura ad perniciem, breuique tempore peritura. Quod quid aliud est, vti eleganter Plutarchus dixit, quam calcei vt sint elegantes, diligenter curare, pedem cui calceus paratur, negligere ꝓrsus? An vlla possessio, vllum ornamentum cum filiis conferatur, sed probis & modestis: praue educatis nulla tristior pestis. Recte Cornelia Gracchorum mater mulieri ornatum ostentanti gem̃as, aurum, vestes: filios ipsa è schola redeuntes mõstrauit: quos illa optimis moribus informauerat: multum etiam iuuit ad eloquentiæ laudẽ, quæ summa in illis fuit, comparandam. Domus procuratorem virum fidelem præficimus: ianuę curam non credimus improbo homini: ac vero reliquos ministros & famulos, vt moribus compositi sint, ꝓuidendum ducimus: filiis concedimus, vt suo viuant arbitratu.

Nimirum liberorum nostrorum mores nos ipsi indulgentia corrumpimus: quæ indulgentia proculdubio dolore parentum, filiorum exitio mutabitur. senum, quibus solatio esse debebant, carnifices facti, rei familiari vniuersæ, familiæque calamitatem comparabunt: eoque amplius quo ampliores diuitiæ suppetent maiorum industria partæ, vitæ superioris licentia nullis finibus resistet; grauiora indies appetent omni alia cura reiecta, præ libidine sese voluptatibus quasi cœno ingurgitandi: quanto cum dedecore dicere non attinet. Maiorum gloria posteris quasi lumen est, neq; bona eorum neque mala in occulto esse patitur: quantoq; parentum & auorum vita clarior, tanto filiorum væcordia flagitiosior. Proh magnam & sublimem puerilis institutionis potestatem. Sed opponunt quidam, sermonibus & præceptis iuuenes ad virtutem incitari quidem, sanari vix vnquam: idque ex eo colligunt quod sæpissime contingat, vt qui optime loquuntur, pessimè viuant, suas disputationes moribus destruentes, vel mores suis disputationibus arguentes, ipsi aduersus se graues censores, disputatores accerrimi. Nos vero si diceremus eam in disputationibus & præceptis philosophorum inesse vim, vt ex audientium animis vitia euellere, virtutes ingenerare semper valeant, merito mentiri iudicemur. Obstat ingenium: exempla, mores impediunt, libertas voluntatis omnia doctrinæ & prudentiæ præcepta vincere solitæ. Multas magnasque mercedes, vt ait Theognis, ferrent philosophi, si quemadmodum Circe herbis & cantibus homines statim conuertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id

est,

est, homines ferarum simillimos ad virtutẽ à vitio, ad rationẽ à furore, ad humanitatẽ ab immanitate reuocarent. Et tamẽ aliquid se aliquando eiusmodi effecisse philosophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonẽ ab infami vita moribusq; ꝓfligatis ad seueritatẽ vna Xenocratis disputatione perductum: multos alios ab improbitate ad sanitatẽ diligẽtia p̃ceptorũ reuocatos numerabit: atq; concludet, tanti virtutẽ esse, vt vel paucis sanãdis omniã remedia tẽtari debeant: teneræ puerorũ ætati maiori fructu, certiori spe laborem & diligentiã impendi. Rursus quæ grauior luctatio est, ingeniorum à prima ętate tantã quibusdam inesse prauitatẽ accusabunt alij, illis vt salutarib. succis sanari possit: nõ si Hippocrates medicorum princeps aut Apollo ipse ad medicinam faciendam omnia artis præcepta, omnem operam & industriam consumat. Naturæ fere quisq; suæ semina ductumq; sequitur, si moderatæ salutem virtutesq; capessendas, si turbidæ ad suam & aliorum perniciẽ. subtilis argumentatio & ida, non expedita responsio. Equidem profligata quorumdam naturam corrigi aliquando atq; mutari non posse, facile dabo: quod & in cæteris mãtibus cõsideramus, genera aliqua nulla arte se cicurari. quis enim viperam aut scorpiũ, quis theras posita feritate mansuefacere aggrediaquis illis fidat? nam leonibus forsan & elephãopter generositatẽ aliquando cicuratis credaalia quædam animalia mansueta natura sunt, anu tractari possint, pecora, iumenta, & q̃dam m genera: siue naturę instinctu hominib. amiue frequenti vsu feritatem mansuetudine mu-nt. Ita inter homines plurimum ad vitam in-

ſtituendam, moreſque conformandos ingenium poteſt cœlo datum: ſed ſecundum indolem recta aut praua inſtitutio multum valet à prima ætate ſuſcepta, annis conſequentibus confirmata. Neque negabo (quî enim poſſim?) naſci quoſdã tantã ingeniorum prauitate, vt ſanitatem reſpuant, iis inſtituẽdis langueſcat omnis induſtria. contendo tamẽ praua inſtitutione naturã optimã indolemq; virtutum deprauari: non ſecus atq; agri fertiles cultura ſublata, ſentibus, dumetis & herbis inutilibus vaſtãtur. adhibita inſtitutione cultuq; recta ingenia indoleſq; iuuantur, atq; cum admirabili fructu ſuſcepto labori reſpondent. Prudenter Nicias roganti cuidam, quibus artib. & qua induſtria talis vir euaſiſſet ac tãtus: Naturæ, inquit, bonũ induſtria quoque ipſe iuui. Sic arbitror viros omnes præcipuos & excellentes, quos antiquitas celebrauit laudibuſq; ad cœlum euexit, ſiue in Iudaica gente populoque Chriſtiano, ſiue inter Græcos & Romanos, ad naturam excellentem, diſciplinam accuratam & diligentem adhibuiſſe. ac nominatim quod Suſanna pulcherrima puella ſanctiſſimaque, vt pudicitiam tueretur aduerſus petulantes ſenes libidinis æſtu furentes, ſe ignominiæ atq; mortis haud dubiæ periculo obiecit, metus numinis præſtitit parentum inſtitutione à primis annis ſuſceptus, vti diuini libri teſtantur. Quod ſi vitia in natura inſita mediocria ſunt, neq; deſperatæ curationis, recta ſæpe inſtitutione ſanantur atq; in contrarium mutantur: quæ maior inter homines multitudo eſt. nam & ferrum frequenti attactu deteritur, ferrugineq; ſplendore mutat: & paſtoritios baculos videmus, cùm recti natura ſint, inflecti arte, curuoſque reddi. Certe ſi

mutari

mutari prorſus ingenium non poterit, minora vitia erunt per inſtitutionem caſtigata. Quod ſi leones aliæque beſtiæ immites & immanes poſita feritate manſueſcunt: quis hominem deſperet prorſus ſanari poſſe, conſilij participẽ, rationeque armatum aduerſus naturæ impetus quamuis vehementes & deprauatos? Nunquam profecto contingat vt ex rubo colligantur vuæ, ex arbuto ficus aut malogranata: ſed mitiores certè & commodiores, vt ex quaque arbore fructus proueniant, diligens cultura faciet tempore adhibita. quæ fruſtra quidem fit, ſi ſolum ſterile, ſaxis impeditum, arenis gracile contingat ſi ſemen inane atque corruptum mittatur. Sed nulla pars eſt terræ, vnde percipi aliquid non poſſit: & hæc ipſa incommoda cultura mitigabit. Omnino ad ſoli ſeminiſque nobilitatem, ſi diligentia acceſſerit, eximium quiddam & præſtans extabit. Quod ſi altius ire per naturam non datur, minores profectus negligendi non ſunt. multa enim quæ corrigi poſſent cõmodioraue reddi præſumpta deſperatio corrumpit: ac ferè nulla alia cauſa à parentibus filij omni tempore degenerant, ex Dauide Abſalon naſcitur, ex Salomone Roboamus. & vt diuinos libros mittamus optimi plerunque Principes ab omni memoria profligatos ſucceſſores habuere: quam quod molli educatione indoles corrupta eſt, vitaque aucta quæ in natura abdita erant, modeſtis parentibus ſæpe minori diligentia filios caſtigantibus. Et vt quiſque vt optimus eſt, ita alios præſertim in plena ſapientiæ domo educatos, ſibi ſimiles fore auguratur, minorem induſtriam adhibet. Quantum enim inſtitutio valeat duorum catulorum exemplo Lycurgus declarauit.

rauit. iisdem enim parentibus vnoque partu ortos, alterum venationi assuefecit, alterum offæ. deinde vtroque in conuentum producto cum proiectum cibum alter consectatus esset, neglexisset alter præ studio insequendi leporem obiectum: quantum consuetudo valeat à teneris suscepta ciuibus monstrauit, eamque plerumq; natura esse potentiorem docuit. Verum ad naturam deprauatissimam, vnde huc defluxit oratio reuertamur. Hominum sępe vitium est, quod deprauata indole pueri nascuntur. nullo coniugum delectu connubio iungimus, quibus præter formam nihil præcipuum est, aut quos vna census & pecuniæ magnitudo commendat: secus quam in iumentis, pecoribus, stirpibus, in quibus ad propagationem maior adhibetur cura. vnū quodq; in suo genere vt sit maxime generosum curamus: ciuium propagatio negligitur. Vt ciues probatis moribus, ingenio excellenti, præcipua indole matrimonia iungāt, quis curauit vnquam satis pro rei magnitudine? Coniugio adolescentes Aristoteles arcet eo argumento, quod præter alia incommoda apud quoscumque susceptum est, vt minori ætate iungant connubia, pusilla statura, imbecillo corpore homines fiunt. Itaq; viros triginta sex annorum iungi vult, vxores annorum decem & octo. Plato his viginti annos dat, illis triginta nihilominus. Ad hæc generandi tempus & horas, in quibus tantum momenti est, quis vnquam medicorum consilio captauit? quis victum temperatum & salutarem eadem de causa adhibuit? hyeme Boreaque flante, quibus temporibus corpora vegetiora sunt, filiorum procreationi dare operam idem Aristoteles sancit. Quis hæc aliaq; obseruauit omnia: quæ

recen-

recensere oratione longum esset? an non potius ardore concitato sine iudicio sine ratione in libidinē pleriq; rapiuntur feroces effrænesq; iumentorum adinstar: quod suo & prolis luatur malo. Ergo fontes repurgentur, vt riui synceri decurrant: arbor in radice sanetur: putre pomum & corruptum reformetur ex semine, & ad pristinum decorem, sublata der eum modum putredine nitoremque referatur. Hoc remedium est ægrotæ ac iacenti reipub. corruptisq; nostris moribus multorum vitio & turpitudine: aut si ne hac quidem procedimus, profecto nulla vnquam medicina tantis malis tantisque incommodis idonea reperiatur. ea cura neglecta, in qua salus publica vertitur, mirum non est, si maior indies flagitiorum colluuies existit: omnesq; reip. partes libido spurcitia fœdat: crudelitas supplicio, auaritia furtis, superbia contumelijs affligit. Ex parentibus non modo prauis, sed etiam modestis & probitate conspicuis (quanquam quę probitas esse potest filiorum institutione neglecta?) pueri procreantur, adolescentes crescunt agresti ferociq; ingenio, viribus confirmatis, exitio patriæ familiæq; futuri. An ijs sanandis vlla disciplina deinde satis sit, vllæ leges sufficiant quamuis supplicio sancitæ, armatæ Principis auctoritate? Licentia à primis annis suscepta dissimulatione parentum, quoduis dictum factumque infantum quamuis turpe risu & osculo excipientium, in annos singulos confirmabitur: crescetque immensum, vt frænari nulla arte possit. quis. n. affectus indomitos libero campo vagari assuetos vi frangat flectatve in contrarium? res esset cōparanda miraculo. Cōtingat potius deprauari, qui optimis disciplinis instituti erāt, abreptos naturæ

naturæ impetu ex se ad mala procliuis: qui prauis ab infantia moribus imbuti maiori ætate mutauerint, paucissimos inuenias. Repete veteres historias, euolue antiqua scriptorum monumenta, reuoca in memoriam antiqua improbitatis exempla: nobiles scelere Principes priuatosq;, ex prauis initiis concessaque vitiorum licentia videbis in illa mala abijsse præcipites. Hoc maiores periculum prouidentes viri sapientissimi, prudentes legislatores, ad præcipuam suæ prouidentiæ partem pertinere iudicarunt, quibus moribus prima ætas imbueretur: plurimumque operæ posuerunt in puerorum institutione commendanda. Sic Lycurgus Lacedæmone ex numero principum ei curiæ virum præfecit prudentia probitateque præstantem, quem Pædonomum dixit, sublatis seruis, quibus pueros instituendos credere antea ij ciues soliti erant: ne frequenti cum ijs vsu videlicet seruiles mores imbuerent, prouidebatur. Id secutus Aristoteles è pluribus magistratibus vnum ei curæ, in qua salus publica vertitur, præficiendum cum ampla potestate iubendi vetandique constituit. Melius Persæ (vti Xenophon scribit) diuisa multitudine in quatuor partes pueris instituendis viros principes præfecerunt ex senioribus selectos probitate excellentes, vt vberior prouentus existeret, duodecim numero, quo partita inter multos cura, minor labor, maior diligentia esset. Quam industriam vellem ex parte nostri Principes ciuitatesque imitarentur, viris eximijs ei curæ ex vtroque ordine sacrato & populari præfectis cum potestate de præceptorum moribus, docendique dexteritate (in quo grauissime peccatur multis modis) iudicandi publi-

publice. Qui enim calceos vestesve non conficiat, nisi qui artis peritiam ante probarit: filios sine delectu cuicunque se obtrudenti erudiendos tradamus? Medicum nemo morbo curando nisi peritum artis quamuis rogatus accersat: amicorũ precibus cedamus filiorum magistro institutoreque aduocando, Apage dedecus ignauiaque grauis. neque enim tanti amici esse debent, vt propterea grauissima pignora in periculum vocentur. Sed & ijsdem ius sit, me quidem auctore, inquirendi in ciuium mores censorum adinstar, ac coercendi malo priuatim patres in filiorum institutione negligentes, pueros castigandi, includendi etiam si opus sit rebelles, ingenio præfracto, præsertim qui defunctis parentibus aut domo profugi sine lare familiari incertis sedibus vagantur pueri puellæque: vnde scelerum licentia existit: animi deprauantur, multorum corpora libidinum tabe contaminantur. A maioribus nostris non alia causa litteras tradendi cura sacrato ordini à primis temporibus demandata est, quam quod plurimi referre haberent persuasum, si pueri cum litteris pietatem sensim instillatam, auribus oculisque imbiberent, apud viros sacratos versantes. Quo factum puto, vt qui litteris dant operam sacrati ordinis veste & pileo à populo secreti sint, vti in publicis scholis fieri videmus, præsertim in Hispania. In Gallia etiam quicunque litteris & eruditione conspicui sunt, magnos clericos vulgus vocat. Eam curam Pontificibus haud satis pro dignitate tractantibus ac vero negligentibus, viri præ cæteris pietatis studijs præstantes, quos monachos dicimus, & in studium impulsi iuuandi rempubl, sæpe arripuerunt, diuinum se nu-

se numen promereri eo labore procurationeque persuasi: in quo tantum momenti esse videbant. Antiqua Benedictorũ præsertim monasteria scholæ publicæ erant ad iuuentutem erudiendam à viris sanctissimis constitutę. Vnde haud leuis publice vtilitas extitit, ipsi magnis diuitijs atque ingentibus creuerunt, omnibus certatim pios eorum conatus iuuantibus re, opera, consilio. Ex ijs monasterijs, velut ex arce sapientiæ innumeri viri prodierunt, vtriusque Philosophiæ cognitione præstantes, diuinæ atque humanæ. vti editi eo tempore ab ea que natione hominum libri multi & excellentes in suo quisq; genere mirandi argumento sunt.

CAPVT II.

De nutricibus.

SEquitur disputatio de nutricibus quali ingenio, quibus moribus esse debeant, & an omnino adhibendæ sint infantibus educandis: quoniam earũ sæpe vitio ingenia puerorum moresque deprauantur, nulla vt deinceps disciplina, nulla cura sanari possint peccata in lacte suscepta. Expedita præceptio, difficilis obseruatio. Nihil tamen negligendum, quod maioris rei momentum efficiatur. Censeo igitur nullas nutrices præter matres ipsas esse debere: censeo, id integrum non sit, optimis moribus sedato ingenio adhibendas. Saluberrimum profecto institutũ esset, editos in lucem fœtus à matribus nutriri, vt & ipsæ omni ex parte suo officio fungerentur filijs educatis: fœtus quasi continuato alimento vegetiores robustioresq; corpore

eua-

euaderent: syncerior animus esset nulla alieni succi sanguinisq; mixtura. Alioqui corpus morbis obnoxium existat, varium ingenium, mores turbidi: quæ fere corporis, cui est animus deuinctus, naturam sequuntur. Quid est enim lac nisi sanguis, quo fœtus in vtero alebatur, colore tantum mutato? cur prouida natura effecit, vt fœtu in lucem edito vbera sua sponte distenta alimentum lactis ministrarent? Cur geminis voluit mammis pectus intumescere? nisi vt maiori lactis copia facultas nutriendi magis esset expedita: integrumque matris officium partu educationeque ipsæ parentes implerent, præcipuũ & maximum mutuæ caritatis vinculum. Neque alia causa crediderim matribus erga filios ardentiorem amorem esse, quam quod in ortu educationeque maiores quam patres dolores molestiasq; ipsæ suscipiant. Sic dimidiato onere imminui magna ex parte eum ardorem atque cum nutricibus communicari, neque quæ pepererunt integras matres esse, sed ex parte dimidiata, necesse est. præsertim infante ab oculis ablegato obliuio sequitur, mutuaque illa & ardens animi affectio inter parentes & liberos extinguitur magna ex parte: vti in expositis infantibus videmus, neque sensum vllum matris neque desiderium eius quæ peperit, remanere. vt quidquid amoris filijs erga parentes, parentibus erga liberos apparet, totum frequens consuetudo & opinio ab ortu suscepta parentes eos & liberos esse, sibi vindicare videatur. Sinamus ergo fœminas integras esse matres, neque caritatem concedamus partito onere imminui: quod rebus publicis & priuatis perniciosum sit. Ventris fœditate amouen-

amouenda herbis noxijs, si quæ mulier fœtum abigat, scelus faciat quod publico odio luatur, supplicio vindicetur: infantes editos abs se dimittere impune sit? Quantum enim interest eijcias ex vtero dum conditoris manu formatur, an editum filium cognato sibi alimento priues nutrice aduocata? A parentibus magnos viros enutritos proprio lacte crediderim, qui ab omni memoria floruerunt: ac præsertim sanctissimos Patriarchas auctores Iudaicæ gentis diducto coniugio toto ab ortu infantis triennio: quo decurso, ablactatoque filio, instaurato conuiuio ad complexus redibatur. Non minori tempore neque alia cura Samuel propheta creuit, vti diuini libri testantur. Verum quantæ sint deliciæ nobilium fœminarum non ignoramus. Quis persuadeat vt ad dolores partus nutritionis grauem ac diuturnam molestiam addant? facilius sanguinem hauserint, quam vt præcepta salutaria ad aures admittant. Ea causa, & quoniam contingit vt defuncta matre aut vberibus casu aliquo arefactis nutrix necessario aduocanda sit: censeo ingenium eius esse considerandum vt mite sit, compositus animus, vniuersaque constitutio corporis æquabilis, ac quoad fieri poterit maternæ consentanea. Neq; atra bilis vexet, neque redundet pituita: non sit iracundia facili, metu deiecta. Omnia denique conueniant aptaque in natura, in moribus sint sedata: vt minima immutatio sit in fœtu. ne lacte mutato vires animi & corporis debilitentur, prouidendum. In frugibus pecudibusque, ac omnino cunctis animantium generibus non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cœlique sub quo aluntur, mutat: generosius

rosius in sua quidque sede gignitur. insitum alienæ terræ, in quo alitur, natura vertente se degenerat. sic filiorum corpora minuuntur sæpe inter Principes viros & locupletes: agricolarum filij robustiores euadunt non modo labore consequentis vitæ exerciti (quantulum enim id est?) sed quia ab infantia consentaneo alimento maternis ex vberibus creuere. Germanos, Tacitus ait, in eos artus, ea corpora, quæ miramur, excrescere, quoniam sua quemque mater vberibus aleret, neque ancillis aut nutricibus eam curam delegaret. Contra nobilium inter nos filij parentibus dissimiles sæpe euadunt, pusilla statura, moribus, ingenio, viribus. cum nouo enim lacte cætera, vt par est, magnopere etiam immutantur. Quod in alijs animantibus cernitur: si ouis lacte hœdus, aut agnus caprino lacte nutriantur, eueniet proculdubio agni lanam asperiorem esse, hœdi capillum molliorem existere. Scimus in Italia Gotthis imperantibus lacte capræ nutritum Ægistum ex eo nomine, admirabili pedum velocitate fuisse. auctor Procopius. Alterius, canis lacte educati recenti memoria vsque adeo cerebrum aruisse, vt noctu fugato somno per plateas miserabiles vlulatus ederet latrantis in morem. Auditum ex eo qui vidit oppidi eius regulo testamur. Vt mirer Habidem primis temporibus Curetum in Hispania Regem à Gargori auo feris obiectum, Cyrum etiam simili casu lacte canino, Romulum & Remum Romæ vrbis conditores primos à lupa educatos. si vera sunt quæ magni auctores affirmant, & non potius commenta fabularum. Recte elegans Poeta & prudenter cuius impietatem accusabat, de eo addidit.

H *Hyrca-*

Hyrcanaque admorunt vbera tygres. Magni enim refert multumque in vtramque partem valet, quo alimento fœtus nutriatur. Censeo præterea nutricis mores diligenter considerandos, ac eius rei præcipuam & maximam curam esse debere, quanta modestia sit, pudore quanto. Eam enim primum audiet puer, eius mores effinget, dicta imitabitur. & hærent tenacissimè quæ primis annis suscepimus. Sapientes Crysippus nutrices optauit, certe quantum res pateretur optimas. Ego ingenio, prudentia, probitate commendatas: vt earum virtutum semina cum lacte in alumnum transmittat: actionibus verbisque consentaneis puer erudiatur. Addit Plato, quoniam infantes propter ætatis imbecillitatem fictis narrationibus delectantur, considerandum quas fabulas nutrices ijs narrent. ne obscœna, improba, væsana contineãt (cum ferme inania quæq; & deridicula in nutricum cunas ablegare consueuerimus) sed quæ simulacra & imagines sint earum virtutum, quibus reliqua vita exornatur. Æsopi fabulas præsertim selectas & eleganti carmine explicatas, quod Faernus nostra ætate Latine præstitit, infantum auribus & sensibus consentaneas fore putabã. Cantiones promiscuas & ex compitis desumptas vsurpare debere nutrices infantibus oblectandis, conciliando sopore verum non est: sed quæ probitatem pietatemque redoleant, quibus in memoria relictis virtutum semen existat. Curandum denique, vt domi pueri nihil audiant, nihil videant à prima ætate. quod non sit ex probatissimis moribus & sanctissima disciplina. Aristoteles ne signa quidem & tabulas obscœnas obijci infantium oculis vult. eosdẽ à thea-

tro arcet omnium turpitudinum fœda officina: cuius præcepta vellem nostri homines sequerentur. Hanc adhibendam diligentiam putabamus fœtibus nutriendis: quæ superstitiosa fortassis videatur, si nostros mores & ignauiam consideres, pro rei natura haud satis magna. Nos inepti qui agris, vineis, oliuetis magnam curam impendimus: filios seruis erudiendos permittimus, quorum consuetudine carere potius per omnem vitam deberent, ne pestilenti morum afflatu corrumpantur. nutrices adhibentur è promiscua turba arreptæ nullo iudicio, modo copioso lacte pectus redundet, cum quo tamen tetrum spiritum ducant, quo corpus & animus inficiatur: contagione morum, verbis, exemplisque corrumpantur. Mentior nisi pueros peruersis moribus existere miratus fratribus & parentibus dissimiles nutricum vitio, tantam morum & ingeniorum labem contigisse causam sciscitatus sæpe deprehendi. Ac duas præsertim sorores moribus, ingenio, forma discrepantes nominare possem, alteram modestissimàm matris lacte creuisse, alteram agresti nutrici atque temulentæ commendatam, prauo lacte ingenium commutasse, euasisse ferocem.

CAPVT III.

De prima Principis institutione.

De singulis disputauimus. nutritione disciplinaq; liberorũ. de futuro Principe dicere nihil attinet, res ipsa indicat, exquisita & maxima diligẽtia opus esse, ne leue initio peccatum, publice dein-

de reipubl.malo luantur. In fastigio enim rerum collocatur Princeps,vt numinis instar sit, quasi heros de cœlo lapsus maior conditione mortali. Augenda maiestate, reuerentia concilianda in subditorum animis,regius apparatus adiungitur,trabea, gemmæ, vestes auro & purpura rigentes, superba aulæ structura, aulicorum ingens numerus, satellitum ordo, vt eo splendore perstrictis mortales oculis in officio se contineant. Recte hæc & prudenter. Adiungantur tamen virtutum omnium ornamenta,prudentiæ,humanitatis, fortitudinis, iustitiæ:litterarum & ingenii cultus adiungatur,quibus plebeij etiam homines venerandi efficiantur, cælestibus similes. colatur diligenter ager, vnde vniuerso populo annona suppeditanda est, Principis animus. Prospiciatur oculo ex altissima specula in omnes reipubl.partes contemplanti, cunctis prospicienti maioribus, medijs, infimis. Curetur caput, ne tetra defluxione reliquum corpus inficiat. Est enim grauissimus morbus, vt in hominibus, ita in republ.qui diffunditur à capite. Optandum quidem esset, vt Princeps omnibus animi & corporis dotibus præ cæteris emineret: & quo fortuna locusque altior est, eo maiora ornamenta haberet, quibus popularium beneuolentiam conciliaret, quæ metu præstantior est. cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis insit, cuius è vultu ipso atque oculis eluceat grauitas humanitate condita. Vellem eximia formæ dignitate esset, procero corpore, perspicaci ingenio, ad omnium animos deuinciendos ipsis gratiarum manibus factus.Sed votum id est,& rara felicitas cœlo data potius quam hominum prudentia quæsita: præsertim principatu hæredi-

reditario, præfectoque eo quem Princeps pater quamuis infeliciter genuit. Tametsi ad id periculum vitandum non parum contulerit, coniugem delegisse magnis animi & corporis dotibus, nobilem, pulchram, modestam, & quoad res patietur, locupletem; vt nihil humile aut sordidum in moribus existat: corporis venustati, maiorum virtutibus respondeat magnitudo animi. nimirum matrem futuram eius qui cæteris omnibus est imperaturus, exitium aut salutem allaturus ciuibus vniuersis & singulis. Quod nostrum tamen est, cætera omnia comparanda adijciendaque sunt: quibus virtutes in natura insitæ augeantur, minuantur si quæ existunt vitia, illustretur vita futuri Principis & ornetur. Seruetur naturæ institutum, quæ non minus Reginis, quam alijs mulieribus duas mammas attribuit, easque lactescere voluit partu maturo: vt filij nimirum lactis vbertate materni sustentati, meliores vegetioresque fierent. Sed quando tantum inter nos deliciæ creuerunt, vt nulla ferme paulo honestior mater nutriendi laborem ferat: quod reliquum est certe & impetrare debemus, nutrix deligatur cautione maxima: non ad cuiusquam gratiam in regiam irrumpat, qnod est nefarium & turpe. vti superiori seculo in Lusitania Principem iuuentutis educandum amica Episcopi, qui multum in prouincia poterat, eo agente suscepit cæteris dissimulantibus, proh grauem turpitudinem & pudendam. Qualis successus fuerit, dicere non est necesse, spe melior, neque nomina prodere eorum qui peccarunt eo facto. Sed nostra tamen ætate frequenti fama vulgatum est, vero an falso haud

facile dixerim, sed fama tamen percrebuit, Principem alterum in spem natum amplissimi regni noxia tabe vlceribusque, primis annis laborasse nutricis vitio tetra contagione infectæ. Pudendam atque detestandam incuriam, nisi multa essent quæ humano consilio prouideri non possent. Quod consequens est, ne à nutricis ore verbum vllum petulans aut obscœnum excidat: ne perpetuo infantis animo infixum permaneat, pudoris ab eo initio sequatur interitus, quanta cum pernicie dicere non est necesse: totum enim studium dignitatis & honestatis extinguitur, libidini fræna laxantur ac vniuersa vita corrumpitur, turpitudine & fœditate suscepta ab eo aditu. Præterea eo instítutore crescat puer ijs præceptis, quibus in magnum deinde Principem euadat, par imperio contingat auctoritas. Deligatur ex omnibus magister morum, magister litterarum futurus prudentia conspicuus, eruditionis opinione præstans, ijsque virtutibus, quibus alumnus Princeps informetur ad omnem probitatis partem. Quod caput est, nullo vitio sit infectus, quod frequenti vsu traductum in puerum atque infixum ad reliquam ætatem hæreat: vti Alexandro Macedoni contingit, Leonidis institutoris, quæ hauserat vitia, elui penitus atque sanari in omni vita non potuisse. Sed non vnus, inquis, magister sit satis. Multa à Principe præstanda sunt quæ nisi à primis annis tradentur, frustra deinde labor sit. iura danda populis, magistratus creandi, belli pacisque consilia sunt administranda, de multis quæ frequenter incidunt loquendum ac iudicandum. Omnibus disciplinis, vnde hæc petēda sunt, vnum excel-

excellere non contingat: ſingula delibaſſe atque in mediocritate quadam conſiſtere exigua laus, neque idonea Principis magiſtro futuro. In quaque arte vel prima præcepta rudimentaque melius tradet, qui eius artis fuerit peritiſſimus: vti in tradenda Latina lingua, diſciplinis alijs ingenuis contingat. Verum iactis latinitatis fundamentis, atq; deguſtatis quibuſdam alijs conſentaneis artibus, de rebus adminiſtrandis bello paceque audire viros peritos quid vetat? opeque eorum Princeps quamuis excultus litteris, quantouis ingenio præditus opus habebit. alieno conſilio vti ſalutare. Et placet nihilominus Perſarum inſtitutum, qui quatuor viris primarijs Principem inſtituendum commendabant: vt in qua quiſque arte excelleret, eam maiori dexteritate traderet. primus litteras doceret, alter leges patrias, à tertio cæremoniæ religionis tradebantur ritusque ſacrorum, à poſtremo artes militares, in quibus tantum præſidij eſt reipub. conſtitutum. Inter nos Principi inſtituendo duo modo viri primarij prudentia & probitate principes deſignantur à patre Rege: alter litterarum magiſter eruditionis opinione ætateque grauis, alter actionum moderator & dexteritatis, moris omnis haud ignarus. Verum quocunque numero ſint, quibus tenera ætas Principis formanda creditur, ij præcipuam & maximam procurationem ſibi demandatam putent: vt muneri ſatisfaciant, dies noctesque vigilare debent. Polycletum nobilem ſtatuarium tradunt librum de artificio ſuo edidiſſe, quem canona, id eſt, regulam inſcripſit: quo libro omnia quæ in ſtatua hominis fingenda obſeruare conueniret, quæ ſingularum partium

figura esset, quis situs, quis habitus diligenter explicuit. eodem autem tempore statuam à se factam publice proposuit, in qua quoniam omnia artis præcepta consumpserat, ipsam quoque canona nominauit. Vellem hanc rationem Principis institutores imitarentur, vt si minus libro scripto præstarent, certe vita ipsi omnia præcepta virtutum & sapientiæ à magnis philosophis tradita. ad ea Principis animum fingendum, atque in eo exprimenda vniuersa putarent. Quod rectæ institutionis caput est, ijs prima cura esse debet arcendæ ab aula turpitudinis & improbitatis præsertim: sed & vitiorum aliorum omnes aditus sepiant atque ferruginent. Iuuenibus inuerecundis & petulantibus locus apud Principem non sit: ne obiecta libidinum imagine pestilenti oris afflatu corrumpant euertantque penitus atque momento, quæ longo tempore in Principis animo coaluerunt virtutes, ex infami gratia captantes honores & copias (quorum est magnus numerus) assentatores. vaniloqui, saluti publicæ insidiantes: quæ pessima ars multorum nimium prosperis successibus creuit. Scimus ingentes inter nos opes fundatas, nobiles principatus constitutos multis locis ab ijs, qui abiecto pudore, scelerum administros se Principi varijs temporibus præbuerunt. quorum nomina ne memoriæ prodantur posteris eorũ & necessarijs tribuendum puto. Et tamen sæpius multoque plures euersos breui consideramus. subeunte videlicet Regis animum pœnitentia aut satietate minori in gratia ij sunt, deinde odio: quia quasi exprobratores aspiciuntur à Principe, ab alijs quasi corruptores & scele-

ſcelerati. Proxima cura ſit excolendi Principis veris virtutibus atque erudiendi, blando ſermone quidē ſæpius, quæ præcipiendi ratio commodior multo eſt: ſed cùm opus erit ſeueritas adiungatur, verbis caſtigetur, plagæ nonnunquam addantur: ne indulgendo indoles præclara deprauetur, aut vitia, quæ ſunt in natura inſita, robur accipiant. Leones, ferum animal & immane, neq; verberibus cædendi ſunt, neq; demulcendi blanditijs frequenter: ſed popiſmis minæ permiſcendæ, ea ratione eoq; temperamento facilè cicurantur, alioqui plagis ne feritas recrudeſcat, blanditiæ ſuperbos faciant, ex vtraque parte intractabiles euadant, verendum eſt. Ingenium quidem Principis diſpiciendum eſt, & quibus rebus maxime moueatur, ijs inſtitutores vtantur, ſi fræno retineri amat, ſi calcaribus concitari, pudor ſubruſticus amoueatur; impudentiæ medeantur ſi adſit: eoq; vela conuertant, vbi aduerſarij vitium conſiderabunt. moneant, præcipiant, obiurgent, coerceant aliquando malo, inſolentes cupiditates frangant: omnemq; diligentiam adhibeāt, ne alumnus præfracto ingenio ſit petulantiue; vnde pernicies ipſi & ſubditis comparetur. Ita Theodoſium Magnum inuenio Arſenio, quem Roma accerſitum filijs erudiendis præfecerat, edixiſſe, vt quoties ei videretur, eos verberibus cæderet, neque vnquam in eorum erratis conniueret. Virum magnum orbis imperio digniſſimum. In quo ab omni memoria multos Principum inſtitutores peccaſſe inuenio, aut metu exacerbandi Principem, aut cupiditate eorum gratiam iniqua indulgentia promerendi. In ijs Romæ Seneca ſummus quamuis philoſophus erudiēdo Nerone Prin-

 cipe:

cipe: in Castella Alfonsus Alburquerquius Petro Rege instituendo, cui Crudeli cognomen fuit, accusari fortassis possint praua institutione naturæ vitia auxisse: accessisse alia. Indicio est vtriusque, ijs Principibus præcipua gratia, rebus omnibus auctoritas, opes immensę non sine inuidia atq; obtrectatione aliorum, suspicantium malo publico priuatas rationes augere indulgẽdo voluisse: qua nulla grauior pestis, non modo reip. sed auctoribus. opes enim flagitio partæ diuturnæ propriæq; non sunt. Scimus quidem Senecam à Nerone peremptũ (ea merces disciplinæ fuit) impie, dices, & immaniter. quis id negat? quis non videat? sed gratia tamen molli educatione collecta odio mutatur. Alburquerquium fuga compulsum saluti consulere constat, hoc maiori felicitate, quod communicatis cũ alijs proceribus armis in ipso vindictæ conatu defunctus, non ante quieuit. tamen sepultura data, vti ipse testamẽto mandauerat, q̃ Petro Rege ad Taurum vrbẽ partium diligentia capto. ne tantas strages daret scilicet prouidebatur. Ad extremum instituatur Princeps, neque libidini, auaritiæ, immanitati seruire, neque leges spernere, neque formidine subditos terrere, neque vitiorum sordibus & libidinum licentia vitę & imperij fructum arbitrari: stupra & comessationes: quarum rerum libido & voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Sed vt regias potius virtutes persequatur monendus est: atque Regis munus & partes identidem explicandæ. Rex enim (si modo eo nomine dignus est) diuinæ legi paret, rationis ductũ sequitur, iuris æquabilitatem tenet, coercet libidinem, malitiam fraudemq; odio habet, acceptam

potesta-

poteſtatem vtilitate publica & commodis non licentia definit: tantumq; reliquis hominibus honeſtatis opibus & ornamentis antecellere conatur, quantum opibus & dignitate maior ipſe eſt. nullũ vitæ periculum, nullum laborem pro patriæ ſalute recuſat, in bello acer, in pace moderatus, nihilq; magis cordi habens, quam vt populos ſibi commiſſos beatos faciat, omnibusq; bonis affluentes. Sic diuino pręſidio cinctus & veriſſimis honeſtatis laudibus circumfluens, ciuium ad ſe voluntates allicit, abſolutiſſimum exemplar factus priſcæ maieſtatis, quaſi ex annalium memoria aut etiam è cœlo diuinus homo. qua beneuolentia opinioq; à ciuibus ſuſcepta, multo amplius quàm vllis viribus & armis imperium à maioribus acceptum æternum cõfirmabit, fauſtum ſubditis propriumq; poſteris faciet: nulla vt vi externa euerti, nullis inteſtinis fraudibus inſidijsq; opprimi poſſit. Hæc de regia inſtitutione in genere dicta ſunt: deinde de ſingulis eius partibus eſt dicendum.

CAPVT IV.

De victus cultusq; ratione.

PRæclaram multorum indolem publice priuatimque ſæpe conturbauit copia voluptatum. victus immoderatus, cultus delicatior gentem Hiſpanorum ad arma natam, vertenti fortunæ tribuit: atque ita vt è faſtigio rerum, vbi collati erant, in varias calamitates & magnas præcipites abierint. Ingentes animos atque inuictos, laboris & inediæ patientiſſima corpora, quibus virtutibus magnæ difficultates mari terraque ſuperatæ ſunt, imperi-

imperium vltra solis vias, ipsosque Oceani limites propagatũ peregrinæ voluptates fregerunt Romanorũ exemplo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod est verissimum. Plus hodie cupediarum in vna vrbe insumitur, tragemata, dulciaria, sachari amplius, quàm parentum ætate in vniuersa Hispania. bombycinæ vestis quantum Deus immortalis? elegantius hodie lanij, sartores, fabri vestiuntur, quam ante nostram ætatem ciuitatũ principes, viri nobiles & primarij. quod ad felicitatem horum temporum pertinere vulgo homines interpretantur, inde maius periculum imminet. Iam si priuatis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: vbi tanta voluptatũ copia est, delitijs omnibus ex omnibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi magna diligentia adhibeatur, periculum est, ne Princeps à tenera ætate molli educatione corruptus, sagina grauis, morbis oppressus, neque bello neque pace bonus sit, quanta cum calamitate reip. dicere non attinet, quiuis per se intelligit. Sic Principes videmus neruis sæpe laborare, abdomine multo graues esse, ad multam diem somno indulgere, magnam vitæ partem medicis & curationi corporis dare, ac denique ante tempus extingui. quod non laboribus, curis, solicitudini tribuatur: sed inertiæ, luxui, voluptatibus. Qui enim cibo & potu, quibus se ingurgitare sine modo consueuerunt, concoquendo idonei sint; vt non noxiæ morborum causæ existant, tetri humores & corrupti? Et cum omnis educatio referri debeat, vt vires corporis & animi maiores firmioresque euadant: cura aulicorum in eo consumi videtur, eo spectare, vt vtrisq; viribus fractis inutilis Princeps ad res gerendas

das reddatur. Primùm enim corpus mulieribus effœminandum tradunt, cauentes ne solem aspiciat, aut auro paulo vehementiori affletur, labores omnes fugiat & vitæ molestias: aulæ parietibus inclusus quasi in solitudine puellę ad instar tenerę atque delicatæ retineatur, aspectum frequentiamq; fugiens, ne sermonis quidem commercio cum æqualibus dato, ludendi exercendique corpus facultate sublata. Mulieres, quasi vna cura sit Principis saginãdi, ganeæ & ventris cura cibi, vt egregia quadam arte conditi palatum excitent, copia tenera ætas obtundatur, vrgent vt comedat, & singulis prope horis cibos ingerunt intruduntque importunæ atque graues: & quasi id tantum operis sit datum, vt Regem epulis onerent, ne se loco commoueat, ita conatum omnem in hoc vnum studium conferunt: vt quoties minus aliquanto cibi sumit quam ipsæ volunt, id indignissime patiantur. Adde aromata, odorum suauitatem, vnguentorum fragrantiam, gemmarum splendorem, totius ornatus & cultus mollitiem, reliquas illecebras, quibus robusti etiam & confirmata ætate eneruantur. An Princeps ne falsa illa dulcedine corrumpatur & à mentis statu deflectat, quis præstare possit in tantis delicijs tam effœminata vita? neque enim molli & eneruato corpori animus ingens & fortis deuinctus esse potest. vna opera vtriusque vigor & fortitudo corrumpitur, quasi cera ignis calore liquefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore, quî laborem & molestiam forti animo amplectatur, virtutem consectetur, quæ in arduo posita est: & nõ potius in vitia diffluat, quæ sunt in præcipiti? An ægro corpore, inerti, ignauo bellum prompto animo

animo ſuſcipiat, ductor ipſe copiarum ſi opus ſit; in labore princeps. imperandi curas, moleſtas quamuis & graues libenti animo ſuſtineat? Rempub. inuerti potius permittet, quam vt laborem & moleſtiam ſuſcipiat. In otio & vmbra educatus, negotium fugiat neceſſe eſt: voluptatibus hauriendis ſitienter incumbat, eum vitæ & imperij fructũ præcipuum ratus, ſi nulla cura interpellet, nullam horam vacuam iucunditate patiatur elabi. Multa exempla calamitatum afferri poſſent, quæ mollis & vmbratilis educatio Principum, reipublicæ attulit. Sed vix vllo tempore Hiſpaniæ res magis perturbatæ fuerunt quam Ioanne ſecundo Caſtellę Rege. in quo multa bona inerant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, verſus ipſe ſermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes vmbratilis & mollis educatio corrupit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio, ne à proceribus ſubtraheretur, occaſioq; exiſteret rerum nouandarum, Valliſoleti D. Pauli vicinis ædibus ſex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus eſt, erepta libertate exeundi, quemquamue præter miniſtros aulæ ad ſe admittendi. Miſeram regni dixerim an Regis cõditionem: rectorem omnium publico carere, vt ne proceres quidem agnoſceret: loquendi audiendique commercium auferri Principi, ſolitaria & vmbratili vita palleſcere. Indignum facinus. quaſi altilem in auiario pullum mihi ſagines, qui ad ſudorem & puluerem natus eſt? in vmbra & inter mulieres creſcat, cui corpus debet eſſe potius labore & victu moderato duratum, vt ad res

geren-

gerendas idoneum morborum causis resistat, in bello frigus æstumq; iuxta patiatur? publico subtrahas qui debet potius à puero assuescere in maxima celebritate, & in media republ. viuere, non reformidare homines: cuius excitanda mens & attollenda semper, quæ in recessu languescit & quemdam velut in vmbra situm ducit, aut contra intumescit, inani persuasione sibi plus iusto tribuens, quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus frangas animum, qui dies noctesq; quasi in specula præsidere & in omnes reip. partes debet prospicere? Næ ea mollities magno Principis dedecore, magno subditorum damno constabit: pueritiæque & adolescētiæ maior ætas similis erit, imbecilla, lubrica, dedita libidini ac cęteris voluptatibus. Quod in hoc Principe perspicimus. defuncta enim matre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex materno vtero in hanc lucem denuo repenteque productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudine negotij obruebatur animus, aulicorum semper obnoxius imperio, quæ maxima pernicies est: vnde continui motus extiterunt & graues. Verum hæc vitia accusare facile est, emendare quis possit? quis quod verissimum est Principi persuadere, mulieribus munditias, Principibus laborem conuenire etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vitam certam pestem afferre, affirmare quis audeat, apud eos qui imperij maiestatem mollitie, libidine volubtatibusque definiunt: ventri & turpissimæ corporis parti seruire præmia vel maxima imperij suscepti, stupra, comessationes arbitrantur? Principum cupiditatibus indulgere obsequij gratissimum genus putant, ad honores & amplas opes certissi-

certiſſimum aditum? Atq; hæc omnia non eo pertinent, vt puero Principi quæ ad victum cultumq; ſunt maligne ſuppeditentur: quod eſt noſtris Hiſpanorum legibus de educatione Principis aduerſum. Seruetur naturæ inſtitutum: quo cunctæ animantes procreandis fœtibus lactis alimentiq; copiam ingerunt quam poſſunt maximam. Ad augẽdum corpora, confirmandas vires nulla commodior ratio. Adde puerum præſenti copia contentũ non de cibo aut veſtibus, quod faciunt egenorum filij, ſed de rebus maioribus cogitare, atq; ad illas contendere, alia omni cura ſublata: vnde magnus animus & excelſus exiſtat. Verum id eſt. ſed illud curandum maxime, vt victus copioſus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus exiſtat: quibus rebus non vires confirmentur, ſed corpus voluptate molleſcat, langueſcat vitijs & libidine animus. ex vtraq; parte vitiorum omnium exiſtat ſeminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca ſubijciamus.

Capvt V.

De exercitatione corporis.

Molli educatione ſublata, vmbratili vita ab aulis Principum reiecta, conſequens eſt, vt labore frequenti corpus exerceant, firmum robuſtumq; reddant honeſta exercitatione: animũ impigrum & audacem & ad ſtudium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus ſtudijs corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modeſtiæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioſo & ignauo nihil eſt exitialius.

Quæ

Quæ res Solonem virum ſapientem & prouidum impulit, vt Athenienſium filios palæſtra & litteris & muſica diligenter inſtituendos curaret, lege in omne tempus ſancita. Vidit vir Græciæ ſapientiſſimus eſſe ciuibus vires corporis & animi comparandas. Vidit humanitatis & modeſtiæ laudem conſectandam; ſi vellent eſſe felices, libertatem & reliquas opes tueri: quæ bona ignauia & mollitie amittuntur, vel temeritate & audacia pereunt. Vt igitur cines ſuos robuſtos corpore, animo fortes efficeret, palæſtram inſtituit: vt autem ad humanitatem erudiret, litteris & muſica mitigandos cenſuit. Hoc ipſum Lycurgus Lacedæmone non admodum diſſimili ratione præſtitit. Nam cum nuſquam ſtudium extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit. Mira ſunt quæ de Spartanæ iuuentutis modeſtia & honeſtate commemorantur. Sic adoleſcentes inſtitutos, vt neque oculos in publico attollerent, neque faciem verſarent, neque aliquod ſignum inſtantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant, conſpicere, manus ipſas inducta veſte contegere, ſenibus loco cedere, nullum verbum petulans aut obſcœnum proferre, in choreis & canticis nihil laſciuum aut molle vſurpare, aut audire à primis annis edocebantur. Conſentanea Soloni ſummus philoſophus Ariſtoteles pueris inſtituendis præſcripſit ad litteras gymnaſticam & muſicam, quæ ille præſcripſerat, de ſuo ipſe figuratiuam artem adiiciens, non commercij tantum cauſa, ne comparandis inſtrumentis & varia ſuppellectile fallatur ſpecie: quid enim minus viro probo ac præſertim Principi conueni-

at, quam ſtudia vitæ ad ſuum commodum referre, compendij cauſa nobiles artes ſuſcipere? ſed vt artificio aliquo conflandi metalla, pingendi, fingendiue occupetur otij tempore, vitiorum omnium ſemente facienda in primis apto. Præterea vt opera plena artis, plena ingenij ſigna, tabulas, vaſa ex argento & auro cælata, ingentes ædificiorum ſtructuras, molesque virium humanarum modum ſuperantes dignoſcere poſſit, atque de illis ſtatuere omnium elegantiarum peritus, non tantum aliarum artium, quibus humana vita inſtruitur & ornatur, reſpubl. belli & pacis tempore regitur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidē & muſica diſputamus, quæ ſeparatam tractationem requirunt. Quod loci præſentis eſt, Principem iubeo certamina omne genus inſtituere inter æquales, quib. ipſe interſit, non modo ſpectator cæteros accendat, ſed ſæpe etiam particeps: quod ſine maieſtatis ſugillatione contingat. Ergo concurrant inter ſe iuuenes ex aula & reliqua nobilitate ſelecti ludrico certamine in iuſtæ pugnæ modum: cum ſingulis ſinguli aut facto agmine ſudibus gladijsque equites peditesue pugnent. Curſu de velocitate pedum aut regendi equos recto curſu, aut varios orbes implicandi explicandiq; dexteritate contendant, præmijs etiam victoribus propoſitis ad accedendum certamen. inter ſe ex equis iaculentur Mauricæ pugnæ genere, quo alterius agminis pars facto impetu primum procurrit, miſſisque in aduerſarios arundinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduerſarijs: quos excipit pars altera agminis quaſi in ſubſidijs relicta: hanc ex aduerſa parte alij ad ludum

dum continuandum. Discant in equos è terra insilere inermes ferroque tecti, desultoriæ artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copijs ab hoste, equus etiam quo vehebatur confossus esset, in oblatum equum vt erat armatus insiluit, seque periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Vetustiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valentiæ fines contra Mauros incurrit. pugnanti confossus equus: venissetque haud dubium in patestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & alijs Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterant, periculo eripuisset equo præbito: etsi nō ignorabat in magnam se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neq; minus vtile erit de sagittandi peritia certamen instituere, globisue è ferreo tubo flamma eluctante eiaculatis in modum fulminis, signum propositum petere præmio designato, si quis primus collimauerit. Lucta innexis inter se brachijs, iactuque vires ostentent: in oculis Principis, ipsoque laudatore, neque ignauia cuiusquam neque peritia latebit. Quæ sunt omnia bellorū imitationes & imagines ad vires corporis exercendas idonea, excitandam audaciā, pellendū timorē, dexteritatemq; comparandā in primis vtilia. Sensit elegans poeta quanti ea certamina referant, quando pueros Latinorum finxit ante

vrbem ei exercitationi vacare, quatuor versibus recte institutæ iuuentutis repræsentans imaginem.

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantq; in puluere currus.
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuq; ictuq; lacessunt.

Ludicris certaminibus adijciantur venationes. persequendo feras patenti campo decurrere, montes superare discant: corpus inedia, siti, labore fatigare. Addantur tripudia more Hispanico tibiæ sonitum pedum pulsu modulante. Ludant pila. ioci alij, risus, oblectationes concedantur: ita tamen vt nihil obscœnum sit, quo libido irritetur, nihil crudele quod à Christiana pietate ac moribus abhorreat. fictis tantum ac ludicris ad seria & vera certamina instruantur. Atque illud in primis caueatur, ne pueri ac Princeps præsertim, exercendo corpus vires frangant. frequentes magis exercitationes q̃ graues esse debent: vt cæteris vitæ partibus ita in ludicris certaminibus & reliquo labore modus sit. q̃ Aristoteles præcipit diligenter obseruandum: affirmatq;, qui violenter corpus in tenera ætate exercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata valeditudine parum profecisse. argumento quod qui intra adolescentiæ annos Olympica vicerunt, vix vnus aut alter ex eo numero potuit confirmata ætate similem in ijs certaminibus palmam reportare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps deligat, quibus corpus exerceat, vnde decus & laudem referat, præstet æqualibus, certe inferior alijs non sit: præsertim si ludi in oculis multorum exhibeantur, committere non debet, vt à quoquam iure contemnatur, habeatur imbecillis aut ignauus:

quod

quod ſine iniuria maieſtatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumq́ue accedat: caueatq́; ne pro laude contemptionem apud ſubditos pariat. Ad extremum ſit Principi, ſit eius inſtitutoribus perſuaſum, non omnes ludos maieſtati conuenire. certe non luctabitur cum æqualibus, neq; corpus quod ſanctum haberi debet, contrectari à quoquam ſinet, contorqueri, ad terramq́ue affligi: quod nefas eſſet quamuis ioco vſurpatum. Tripudij particeps in publico non erit etiam larua tectus. nam facta Principum latere non poſſunt. membra bacchantium in more agitare Principi non conuenit, multo minus in ſcenam ꝓdire, agere fabulas, pulſare citharã: quæ libertas in Domitij Neronis morib. vel maxime accuſata eſt, ipſi exitium maturauit cunctis eum imperio ineptum iudicantibus, qui in hiſtrionis habitum degeneraſſet. Ac ne ſpectandis quidem publicis hiſtrionibus & venalibus operã dabit, ne tempus tam male collocatũ perdat, perſonæ q̃ gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpiſſimæ exitialiq́ue: vnde vitiorum ampla ſeges exiſtit. Sint ergo exercitationes Principis honeſtæ, ſint frequentes potius quam violentæ: atq; ita valetudini conſulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, vt nihil de maieſtate decedat: vel ipſi ludi ad ſplendorem principatus & decorem comparentur.

CAPVT VI.

De litteris.

ITa corpus tamen exercatur, vires & valetudo frequenti labore confirmentur, alatur fortitudo

&audacia, periculorum metus varijs certaminibus remoueatur, vt animi interim cultus minime negligatur: cuius eo maior cura esse debet, quo præstantiori conditione animus est. nam & filijs instituendis maiorem quam seruis diligentiam impendimus. equos generosos, boues aratores, quam canes domesticos curamus diligentius. Cuique rei pretium eius nobilitas aut vtilitas constituit. in homine mente excellentius nihil est: pluraq; & maiora consilio quam viribus præstamus. Ergo puero Principi ab ipsa infantia pietatis & sanctissimæ religionis præcepta sensim instillentur non infundātur: ne vt vasa oris angusti infusam liquoris copiam reijciant. ea tamen videat exempla virtutum inter domesticos & familiares, ea audiat præcepta viuendi, quæ per totam vitam tenaci memoria hæreant. Blancam Galliæ Reginam fœminam Hispanam ferunt, à puero ita filium Ludouicum instituisse, vt in animum induceret malle mori q̃ scelus concipere. vt mirum non sit tali institutione sobolem sanctam fuisse. Id ipsum Duci Mompenserio ante non multos annos in Gallia superstiti, nobilissimo Principi in primis annis inculcabat mater omnibus sermonibus. Auditum ex ipsomet. Ergo intelligat puer rudi quamuis ingenio, esse numen in cœlo, ad cuius nutum sola terrarum gubernantur: cum quo Reges Imperatoresq; maximi comparari non possunt viribus & potentia. eius voluntati esse obtemperandum. præcepta quæ hominibus dedit, audiat discatq; memoriter. Excitentur in animo igniculi gloriæ non inanis, sed solidæ quantus sit virtutis splendor, quanta in vitijs deformitas, doceatur. De virtutis pulchritudine, vitiorū fœdita-

fœditate eo audiente disseratur: de futura vita, immortalitate, præmijs & supplicijs quæ pro conditione vitæ hominibus comparantur. Decursis primis annis infici debet ijs artibus, quas si dum est tener, combiberit, ad maiora confirmata ætate paratior veniet. ac ferme septennio elapso accedat litterarum magister, quem vellem summis philosophis parem. nam vt Princeps vltra eruditionis mediocritatem non procedat, præceptor accedere debet excellenti doctrinæ opinione. Sic multo cõmodius quod cupimus, & quod est necesse consequemur. Compendij breuissimi ad instar id erit. Certe doctus & desertus præceptor sit, moribus compositis, vt puerum optimis artibus atque disciplinis instruat, & ad omnia officia optimi Principis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Macedonem, qui Alexandro filio nato tantum studiũ posuit eo instituendo, vt ad Aristotelem scripserit, qualem ac quantũ ea ætate philosophum? nõ tantas se Dijs immortalibus gratias agere pro filio ex vxore Olympia nato, quam quod eo tempore suscepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus. nec solum scripsit, sed re etiam præstitit. Ex Aristotelis schola tantus vir Alexander euasit, quãtus credi debet, qui orbi terrarum iugum imperij imposuit, multis atque adeo innumeris gentibus leges & magistratus dedit: easq; sublata feritate ad humanitatis cultum traduxit. Acrem atque vehementem naturã, & studio gloriæ mirabiliter incensam tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem terrarum sui nominis fama compleuit, doctoris prudentiæ tribuatur: quod multa furoris & amentiæ signa dedit semper bello quam post victoriam cla-

imperium vltra solis vias, ipsosq;ue Oceani limites propagatũ peregrinæ voluptates fregerunt Romanorũ exemplo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod est verissimum. Plus hodie cupediarum in vna vrbe insumitur, tragemata, dulciaria, sachari amplius, quàm parentum ætate in vniuersa Hispania. bombycinæ vestis quantum Deus immortalis? elegantius hodie lanij, sartores, fabri vestiuntur, quam ante nostram ætatem ciuitatũ principes, viri nobiles & primarij. quod ad felicitatem horum temporum pertinere vulgo homines interpretantur, inde maius periculum imminet. Iam si priuatis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: vbi tanta voluptatũ copia est, delitijs omnibus ex omnibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi magna diligentia adhibeatur, periculum est, ne Princeps à tenera ætate molli educatione corruptus, sagina grauis, morbis oppressus, neque bello neque pace bonus sit, quanta cum calamitate reip. dicere non attinet, quiuis per se intelligit. Sic Principes videmus neruis sæpe laborare, abdomine multo graues esse, ad multam diem somno indulgere, magnam vitæ partem medicis & curationi corporis dare, ac denique ante tempus extingui. quod non laboribus, curis, solicitudini tribuatur: sed inertiæ, luxui, voluptatibus. Qui enim cibo & potu, quibus se ingurgitare sine modo consueuerunt, concoquendo idonei sint: vt non noxiæ morborum causæ existant, tetri humores & corrupti? Et cum omnis educatio referri debeat, vt vires corporis & animi maiores firmioresque euadant: cura aulicorum in eo consumi videtur, eo spectare, vt vtrisq; viribus fractis inutilis Princeps ad res gerendas

das

das reddatur. Primùm enim corpus mulieribus effœminandum tradunt, cauentes ne solem aspiciat, aut auro paulo vehementiori affletur, labores omnes fugiat & vitæ molestias: aulæ parietibus inclusus quasi in solitudine puellę ad instar tenerę atque delicatæ retineatur, aspectum frequentiamq; fugiens, ne sermonis quidem commercio cum æqualibus dato, ludendi exercendiq́ue corpus facultate sublata. Mulieres, quasi vna cura sit Principis sagināndi, ganeæ & ventris cura cibi, vt egregia quadam arte conditi palatum excitent, copia tenera ætas obtundatur, vrgent vt comedat, & singulis prope horis cibos ingerunt intruduntque importunæ atque graues: & quasi id tantum operis sit datum, vt Regem epulis onerent, ne se loco commoueat, ita conatum omnem in hoc vnum studium conferunt: vt quoties minus aliquanto cibi sumit quam ipsæ volunt, id indignissime patiantur. Adde aromata, odorum suauitatem, vnguentorum fragrantiam, gemmarum splendorem, totius ornatus & cultus mollitiem, reliquas illecebras, quibus robusti etiam & confirmata ætate eneruantur. An Princeps ne falsa illa dulcedine corrumpatur & à mentis statu deflectat, quis præstare possit in tantis delicijs tam effœminata vita? neque enim molli & eneruato corpori animus ingens & fortis deuinctus esse potest. vna opera vtriusque vigor & fortitudo corrumpitur, quasi cera ignis calore liquefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore, quî laborem & molestiam forti animo amplectatur, virtutem consectetur, quæ in arduo posita est: & nō potius in vitia diffluat, quæ sunt in præcipiti? An ægro corpore, inerti, ignauo bellum prompto
animo

animo suscipiat, ductor ipse copiarum si opus sit; in labore princeps. imperandi curas, molestas quamuis & graues libenti animo sustineat? Rempub. inuerti potius permittet, quam vt laborem & molestiam suscipiat. In otio & vmbra educatus, negotium fugiat necesse est: voluptatibus hauriendis sitienter incumbat, eum vitæ & imperij fructũ præcipuum ratus, si nulla cura interpellet, nullam horam vacuam iucunditate patiatur elabi. Multa exempla calamitatum afferri possent, quæ mollis & vmbratilis educatio Principum, reipublicæ attulit. Sed vix vllo tempore Hispaniæ res magis perturbatæ fuerunt quam Ioanne secundo Castellę Rege. in quo multa bona inerant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, versus ipse sermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes vmbratilis & mollis educatio corrupit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio, ne à proceribus subtraheretur, occasioq; existeret rerum nouandarum, Vallisoleti D. Pauli vicinis ædibus sex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus est, erepta libertate exeundi, quemquamue præter ministros aulæ ad se admittendi. Miseram regni dixerim an Regis cõditionem: rectorem omnium publico carere, vt ne proceres quidem agnosceret: loquendi audiendíque commercium auferri Principi, solitaria & vmbratili vita pallescere. Indignum facinus. quasi altilem in auiario pullum mihi sagines, qui ad sudorem & puluerem natus est? in vmbra & inter mulieres crescat, cui corpus debet esse potius labore & victu moderato duratum, vt ad res geren-

gerendas idoneum morborum causis resistat, in bello frigus æstumq; iuxta patiatur? publico subtrahas qui debet potius à puero assuescere in maxima celebritate, & in media republ. viuere, non reformidare homines: cuius excitanda mens & attollenda semper, quæ in recessu languescit & quemdam velut in vmbra situm ducit, aut contra intumescit, inani persuasione sibi plus iusto tribuens, quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus frangas animum, qui dies noctesq; quasi in specula præsidere & in omnes reip. partes debet prospicere? Næ ea mollities magno Principis dedecore, magno subditorum damno constabit: pueritiæque & adolescētiæ maior ætas similis erit, imbecilla, lubrica, dedita libidini ac cęteris voluptatibus. Quod in hoc Principe perspicimus. defuncta enim matre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex materno vtero in hanc lucem denuo repenteque productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudine negotij obruebatur animus, aulicorum semper obnoxius imperio, quæ maxima pernicies est: vnde continui motus extiterunt & graues. Verum hæc vitia accusare facile est, emendare quis possit? quis quod verissimum est Principi persuadere, mulieribus munditias, Principibus laborem conuenire etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vitam certam pestem afferre, affirmare quis audeat, apud eos qui imperij maiestatem mollitie, libidine volubtatibusque definiunt: ventri & turpissimæ corporis parti seruire præmia vel maxima imperij suscepti, stupra, comessationes arbitrantur? Principum cupiditatibus indulgere obsequij gratissimum genus putant, ad honores & amplas opes certissi-

certiſſimum aditum? Atq; hæc omnia non eo pertinent, vt puero Principi quæ ad victum cultumq; ſunt maligne ſuppeditentur: quod eſt noſtris Hiſpanorum legibus de educatione Principis aduerſum. Seruetur naturæ inſtitutum: quo cunctæ animantes procreandis fœtibus lactis alimentiq; copiam ingerunt quam poſſunt maximam. Ad augẽdum corpora, confirmandas vires nulla commodior ratio. Adde puerum præſenti copia contentũ non de cibo aut veſtibus, quod faciunt egenorum filij, ſed de rebus maioribus cogitare, atq; ad illas contendere, alia omni cura ſublata: vnde magnus animus & excelſus exiſtat. Verum id eſt. ſed illud curandum maxime, vt victus copioſus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus exiſtat: quibus rebus non vires confirmentur, ſed corpus voluptate molleſcat, langueſcat vitijs & libidine animus. ex vtraq; parte vitiorum omnium exiſtat ſeminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca ſubijciamus.

Capvt V.

De exercitatione corporis.

MOlli educatione ſublata, vmbratili vita ab aulis Principum reiecta, conſequens eſt, vt labore frequenti corpus exerceant, firmum robuſtumq; reddant honeſta exercitatione: animũ impigrum & audacem & ad ſtudium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus ſtudijs corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modeſtiæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioſo & ignauo nihil eſt exitialius.

Quæ

Quæ res Solonem virum sapientem & prouidum impulit, vt Atheniensium filios palæstra & litteris & musica diligenter instituendos curaret, lege in omne tempus sancita. Vidit vir Græciæ sapientissimus esse ciuibus vires corporis & animi comparãdas. Vidit humanitatis & modestiæ laudem consectandam, si vellent esse felices, libertatem & reliquas opes tueri: quæ bona ignauia & mollitie amittuntur, vel temeritate & audacia pereunt. Vt igitur ciues suos robustos corpore, animo fortes efficeret, palæstram instituit: vt autem ad humanitatem erudiret, litteris & musica mitigandos censuit. Hoc ipsum Lycurgus Lacedæmone non admodum dissimili ratione præstitit. Nam cum nusquam studium extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit. Mira sunt quæ de Spartanæ iuuentutis modestia & honestate commemorantur. Sic adolescentes institutos, vt neque oculos in publico attollerent, neque faciem versarent, neque aliquod signum instantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant, conspicere, manus ipsas inducta veste contegere, senibus loco cedere, nullum verbum petulans aut obscœnum proferre, in choreis & canticis nihil lasciuum aut molle vsurpare, aut audire à primis annis edocebantur. Consentanea Soloni summus philosophus Aristoteles pueris instituendis præscripsit ad litteras gymnasticam & musicam, quæ ille præscripserat, de suo ipse figuratiuam artem adiiciens, non commercij tantum causa, ne comparandis instrumentis & varia supellectile fallatur specie: quid enim minus viro probo ac præsertim Principi conueni-

at, quam ſtudia vitæ ad ſuum commodum referre, compendij cauſa nobiles artes ſuſcipere? ſed vt artificio aliquo conflandi metalla, pingendi, fingendiue occupetur otij tempore, vitiorum omnium ſemente facienda in primis apto. Præterea vt opera plena artis, plena ingenij ſigna, tabulas, vaſa ex argento & auro cælata, ingentes ædificiorum ſtructuras, molesque virium humanarum modum ſuperantes dignoſcere poſſit, atque de illis ſtatuere omnium elegantiarum peritus, non tantum aliarum artium, quibus humana vita inſtruitur & ornatur, reſpubl. belli & pacis tempore regitur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidē & muſica diſputamus, quæ ſeparatam tractationem requirunt. Quod loci præſentis eſt, Principem iubeo certamina omne genus inſtituere inter æquales, quib. ipſe interſit, non modo ſpectator cæteros accendat, ſed ſæpe etiam particeps: quod ſine maieſtatis ſugillatione contingat. Ergo concurrant inter ſe iuuenes ex aula & reliqua nobilitate ſelecti ludrico certamine in iuſtæ pugnæ modum: cum ſingulis ſinguli aut facto agmine ſudibus gladijsque equites peditesue pugnent. Curſu de velocitate pedum aut regendi equos recto curſu, aut varios orbes implicandi explicandiq; dexteritate contendant, præmijs etiam victoribus propoſitis ad accedendum certamen. inter ſe ex equis iaculentur Mauricæ pugnæ genere, quo alterius agminis pars facto impetu primum procurrit, miſſisque in aduerſarios arundinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduerſarijs: quos excipit pars altera agminis quaſi in ſubſidijs relicta: hanc ex aduerſa parte alij ad ludum

dum continuandum. Discant in equos è terra insilere inermes ferroque tecti, desultoriæ artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copijs ab hoste, equus etiam quo vehebatur confossus esset, in oblatum equum vt erat armatus insiluit, seque periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Vetustiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valentiæ fines contra Mauros incurrit. pugnanti confossus equus: venissetque haud dubium in patestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & alijs Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterant, periculo eripuisset equo præbito: etsi nō ignorabat in magnam se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neq; minus vtile erit de sagittandi peritia certamen instituere, globisue è ferreo tubo flamma eluctante eiaculatis in modum fulminis, signum propositum petere præmio designato, si quis primus collimauerit. Lucta innexis inter se brachijs, iactuque vires ostentent: in oculis Principis, ipsoque laudatore, neque ignauia cuiusquam neque peritia latebit. Quæ sunt omnia bellorū imitationes & imagines ad vires corporis exercendas idonea, excitandam audaciā, pellendū timorē, dexteritatemq; comparandā in primis vtilia. Sensit elegans poeta quanti ea certamina referant, quando pueros Latinorum finxit ante

vrbem ei exercitationi vacare, quatuor versibus recte institutæ iuuentutis repræsentans imaginem.

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantq; in puluere currus.
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúq; ictúq; lacessunt.

Ludicris certaminibus adijciantur venationes. persequendo feras patenti campo decurrere, montes superare discant: corpus inedia, siti, labore fatigare. Addantur tripudia more Hispanico tibiæ sonitum pedum pulsu modulante. Ludant pila. ioci alij, risus, oblectationes concedantur: ita tamen vt nihil obscœnum sit, quo libido irritetur, nihil crudele quod à Christiana pietate ac moribus abhorreat. fictis tantum ac ludicris ad seria & vera certamina instruantur. Atque illud in primis caueatur, ne pueri ac Princeps præsertim, exercendo corpus vires frangant. frequentes magis exercitationes q̃ graues esse debent: vt cæteris vitæ partibus ita in ludicris certaminibus & reliquo labore modus sit. q̃ Aristoteles præcipit diligenter obseruandum: affirmatq;, qui violenter corpus in tenera ætate exercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata valeditudine parum profecisse. argumento quod qui intra adolescentiæ annos Olympica vicerunt, vix vnus aut alter ex eo numero potuit confirmata ætate similem in ijs certaminibus palmam reportare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps deligat, quibus corpus exerceat, vnde decus & laudem referat, præstet æqualibus, certe inferior alijs non sit: præsertim si ludi in oculis multorum exhibeantur, committere non debet, vt à quoquam iure contemnatur, habeatur imbecillis aut ignauus:

quod ſine iniuria maieſtatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumque accedat: caueatq; ne pro laude contemptionem apud ſubditos pariat. Ad extremum ſit Principi, ſit eius inſtitutoribus perſuaſum, non omnes ludos maieſtati conuenire. certe non luctabitur cum æqualibus, neq; corpus quod ſanctum haberi debet, contrectari à quoquam ſinet, contorqueri, ad terramque affligi: quod nefas eſſet quamuis ioco vſurpatum. Tripudij particeps in publico non erit etiam larua tectus. nam facta Principum latere non poſſunt. membra bacchantium in more agitare Principi non conuenit, multo minus in ſcenam ꝓdire, agere fabulas, pulſare citharã: quæ libertas in Domitij Neronis morib. vel maxime accuſata eſt, ipſi exitium maturauit cunctis eum imperio ineptum iudicantibus, qui in hiſtrionis habitum degeneraſſet. Ac ne ſpectandis quidem publicis hiſtrionibus & venalibus operã dabit, ne tempus tam male collocatũ perdat, perſonæ q̃ gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpiſſimæ exitialique: vnde vitiorum ampla ſeges exiſtit. Sint ergo exercitationes Principis honeſtæ, ſint frequentes potius quam violentæ: atq; ita valetudini conſulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, vt nihil de maieſtate decedat: vel ipſi ludi ad ſplendorem principatus & decorem comparentur.

CAPVT VI.

De litteris.

ITa corpus tamen exercatur, vires & valetudo frequenti labore confirmentur, alatur fortitudo

fœditate eo audiente differatur: de futura vita, immortalitate, præmijs & supplicijs quæ pro conditione vitæ hominibus comparantur. Decursis primis annis infici debet ijs artibus, quas si dum est tener, combiberit, ad maiora confirmata ætate paratior veniet. ac ferme septennio elapso accedat litterarum magister, quem vellem summis philosophis parem. nam vt Princeps vltra eruditionis mediocritatem non procedat, præceptor accedere debet excellenti doctrinæ opinione. Sic multo cõmodius quod cupimus, & quod est necesse consequemur. Compendij breuissimi ad instar id erit. Certe doctus & desertus præceptor sit, moribus compositis, vt puerum optimis artibus atque disciplinis instruat, & ad omnia officia optimi Principis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Macedonem, qui Alexandro filio nato tantum studiũ posuit eo instituendo, vt ad Aristotelem scripserit, qualem ac quantũ ea ætate philosophum? nõ tantas se Dijs immortalibus gratias agere pro filio ex vxore Olympia nato, quam quod eo tempore suscepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus. nec solum scripsit, sed re etiam præstitit. Ex Aristotelis schola tantus vir Alexander euasit, quãtus credi debet, qui orbi terrarum iugum imperij imposuit, multis atque adeo innumeris gentibus leges & magistratus dedit: easq; sublata feritate ad humanitatis cultum traduxit. Acrem atque vehementem naturã, & studio gloriæ mirabiliter incensam tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem terrarum sui nominis fama compleuit, doctoris prudentiæ tribuatur: quod multa furoris & amentiæ signa dedit semper bello quam post victoriam cla-

rior, ingenij acrimoniæ adſcribi debet: quæ niſi modeſtia adſit, furor non virtus nominanda eſt. Ad frænandam libidinem, quæ cupiditas proximis adoleſcentiæ annis excitatur, maguum à litteris præſidium parabitur. tanta ſiquidem eſt oblectatio cognitione rerum ſeſe paſcentis animi, vt neq; laboris tædium, neq; auocantium voluptatũ illecebræ ſentiantur. Itaq; ſapienter poetæ cùm cæteros omnes Deos Veneris imperio ſubdidiſſent, in Mineruam modo & in ſtudiorum præſides Muſas nihil ei, nihil Cupidini iuris eſſe voluerunt. Longum eſt ire per ſingula. ſed temeritati, auaritiæ, ambitioni, quæ tandem aliæ res frænos inijcere atq; vniuerſæ turpitudini præter litterarum tractationem poteſt? Vnde exempla auditu frequenti lectioneq́; ſuppetent ad animum veris virtutibus informandũ. Ergo prima eruditionis fundamenta diligenter poni debent. Diſcat puer expeditè legere quoduis ſcripturæ genus non elegantis tantũ, ſed etiã diſtortæ atq; vacillãtis. ipſos litterarũ nexus & cõpendia cognoſcat, ne opus alieno præſidio ad legendas litteras & actionũ formulas, quæ ex omnibus partib. afferantur, ſemper habeat. ꝙ arcanis continendis ſalutare ſæpe ſit. Doceatur ſcribere nõ inaccurate, vt pleriq; nobilium filij facere conſueuerunt, ſed eleganter & ſcite: quo libentius id faciat & minori labore, vti opus habebit per totam vitam. atq; in eam rem, etſi minuta videatur, multũ operæ, multũ induſtriæ à præceptore ponatur: conſilio, ſi opus erit, cõmunicato cum peritis eius artis. aliena etiã ope nonnunquã implorata, quo labori prouentus reſpondeat, neq; ſpes de Principis eruditione concepta in ciuiũ animis fallatur. Grammaticæ prima rudimen-

rudimenta non ineptis subtilitatibus grammaticorum onerentur (sic fastidium amouebitur & mora) sed superuacaneis præceptis reiectis labor inutilis remoueatur, necessarius leuetur laudis dulcedine & docentis vrbanitate. Plurimorum ergo operæ in explicandis auctoribus poni debet, in scribendo atque loquendo: vt vsu quodam quotidiano Latina lingua familiaris natiuæ adinstar efficiatur, his exercitationibus magis quam præceptorum copia. Inter auctores ex historicis Cæsarem, Salustium, Liuium deligendos arbitror, qui puero explicentur: quippe in rerum gestarum explicatione prudentes & Romani sermonis elegantiam, multis sententiarum luminibus illustrantes. Confirmatis studijs & peritia maiori Tacitus adiungatur, horrida oratione atque spinosa, sed arguta in primis magnum rerum thesaurum tegens, consilia Principum, artes, fraudesque aulæ. In alienis periculis & malis, quasi in speculo, nostrarum rerum imaginem contemplari licebit. Idoneus auctor quem nunquam Principes, nunquam aulici deponant de manibus, die noctuque versent. Neque à poetis abhorrebit. Virgilij ingenium, orationis grauitatem & elegantiam admirari discat, Horatij sententias, vrbanitatem, argutias admirabiles. illi tantum repellantur à Principis aditu, oculis, auribus, qui turpissimarum rerum commemoratione mores corrumpunt, petulantes, obscœni, molles quantauis elegantia & suauitate. quorum est magnus numerus, certa pernicies si aures illis præbeãtur. Lasciui carminis venenum in animos influit, & elegantiæ suauitate conditum prius interitum affert, quàm remedium adhiberi possit. Quod si pi-

ćturæ omnes sua fœditate libidinem inflammantes sunt ab oculis iuuentutis & aspectu remouēdæ, vti magni philosophi præcipiunt: quid de carminibus lasciuis statuamus? Est enim poema viua quædam pictura multo magis impellens, quam omnes excellētium pictorum tabulæ. Omnes igitur poetę turpitudinem exprimentes non ab aula tantum, me quidem auctore, sed à totius patriæ finibus exterminentur quasi pestes certissimæ ad corrumpendos mores, deprauandos animos comparatæ. De Ciceronis scriptis dicere non attinet. res ipsa indicat, non solū Romanæ copiæ parentē extitisse, sed etiam reipubl. moderandæ salutaria præcepta posteris reliquisse. libri eius de rep. perierunt: multa tamen in scriptis alijs pręcepta saluberrima continentur rebus gerendis: ac nominatim epistola eius ad Quintum fratrem, cuius initium est, *Etsi non dubitabam*, in hoc genere est admirabilis magni instar commentarij. Horum auctorum elegantiam & grauitatem puer imitari contendat. atque vt in omni vitæ parte, ita in studijs ad summa contendat. altius enim ibit, quàm si desperatione assequendi concepta, in quadam laudis mediocritate consistat. Multum ergo scribat ac multa, epistolas, orationes: si ingenium & otium suppetat, etiam carmina. singula colo & commate distinguere sciat. litteras maiusculas suis locis adhibere. nihil enim in ea ætate negligendum est, quod consequentibus annis emendari non possit. Ex Latinis Hispana, ex Hispanis Latina faciat: quæ exercitatio multum valebit ad augendam vtriusque linguæ facultatem. formam orationis exprimet, in qua penitus versabitur. abundabit copia verborum

optim q-

optimorum, compoſitione ac figuris non quæſitis, ſed ſponte ex mentis theſauro manantibus: ſeque totum ad exemplar veteris elegantiæ & grauitatis ſcribendo dicendoque conformabit. Volo enim vt non ſola ſcriptione contentus, Latine etiam loquentes coram audiat: libenterque interſit eruditis ſermonibus. cum æqualibus nõ parum ſæpe loquatur. vnde facultas certe comparabitur hiſtorias veteres euoluendi, oratores externos qui Latine plurimum loquuntur intelligendi, reſponſa reddendi paucis verbis concepta, ſed ſelectis & grauibus. Nolimus equidem Principem ſtudijs immori: ſed hoc tamen præſidium facile comparabitur, ſi curabit magiſter vt frequenti vſu lingua Latina familiaris ac quaſi natiua efficiatur. In eam rẽ comites ſtudiorum haud exiguo numero dari volo: neque enim probo vt ſolus litteras diſcat, aut cum paucis. aſſueſcat potius à prima ætate verſari cum multis, iudicia hominum non reformidare: ne è tenebris in publicum productus caligare & offendere neceſſe habeat. Si ſolꝰ docebitur, ea diſcet quę præcipientur ipſi: ſi in ſchola, etiam quę alijs. Audiat multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata deſidia, proderit laudata induſtria. Excitabitur laude æmulatio. turpe ducet cedere pari, pulchrum ſuperaſſe maiores. accendunt omnia hæc animos, & licet ipſa vitium ſit ambitio, vti Fabius eleganter ait, frequenter tamẽ cauſa virtutum eſt. Verrius Flacus ab Auguſto nepotibus delectus præceptor cum vniuerſa ſchola tranſijt in palatium auctor Suetonius. Cædi Principem vix conuenit, quia deforme & ſeruile eſt: ſed eo audiente, verbis caſtigari alios, plagis, ſi opus erit,

erit, aliquando etiam impoſitis vtile erit. in alieno errato cautior ipſe atq. peritior euadet. Ex his comitibus vnum & alterum exiſtere multum iuuerit maiori peritia Latine loquendi. id ſi facere in omni ſermone familiari iubeantur, magni momenti locum obtinebit, vt lingua Latina puero familiaris & propria maternæ adinſtar reddatur. Inſanum quantum ea induſtria iuuerit. Denique perſuaſum Principem litteras non dedecere: ac vero rebus adminiſtrandis magnum præſidium non leue ſubſidium, vita reliqua ex virtute tranſigenda ab ſtudijs litterarum in prima ætate ſuſceptis comparari. Scimus quidem in Hiſpania præſertim Principes magnos extitiſſe exiguo aut nullo litterarum cultu in minori ætate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit, cognomento Catholicus, pulſis ex vniuerſa Hiſpania Mauris, ſubditisque imperio multis gentibus immortali Princeps laude. idem tamen ſi ad eximiam indolem litteras addidiſſet, multo maior & præſtantior extitiſſet. Recte & prudenter eius patruus Alfonſus Aragonius & Neapolitanus Rex Hiſpanæ gentis lumen decusque perpetuum, cum à Rege quodam Hiſpano dictum audiſſet, litteras Principem non decere: eam vocem non Regis, dixit, eſſe, ſed bouis. ipſe litteras in pretio habuit, viriſque eruditione præſtantibus tantum tribuit, vt ijs ſe inclinata quamuis ætate recoquendum præberet. Laurentio Valla familiariter vſus, Antonio Panhormita, Georgio Trapezuntio immortali laude viris: Bartholomæum Faccium, cuius extant de rebus Alfonſi commentarij, importuna morte extinctum tulit ægerrime.

CAPVT

CAPVT VII.

De musica.

VIm præterea magnam musici concentus habent, tum ad oblectandos animos, tum ad affectus animi in vtramque partem concitandos. qui enim numeris natura constamus, quod arteriæ pulsus, fœtus in vtero formatio, partusque & alia multa declarant, numeris mirifice capimur. Siue recitentur carmina; oratio missa per numeros aures incredibili suauitate demulcet. | instar aeris per angustias tibiæ compressi; mentis sensus lege carminis explicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus cum varij animi affectus motus exprimantur, incredibili dulcedine perfunditur animus: eaque oblectatione non modo curæ mitigantur, sed feri agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis calore victi. Quod Polybius libro quarto historiæ Romanæ testatur, Arcades, quæ gens in Peloponneso erat, cum propter cœli rigiorem & tristitiam aeris, magnos labores in agrorum cultura tolerarent, duritiam atque asperitatem morum ex ijs laboribus prouenientem, musicæ modis mitigasse: eoque non solum pueros, verum etiam adolescentes atque iuuenes vsque ad trigesimum annum diligenter in ea exercendos curasse: Cynethensesque; quæ pars Arcadiæ est, eo more priuatim contempto ex morum feritate in varia scelera, & multas calamitates præcipites abijsse. Eam vim antiquissimi poetarum significare voluerunt, Orphei cantu feras mansuefactas, Amphionis cithara lapides vltro ad structuram Thebani muri concurrisse.

curriſſe affirmantes. Sed præter oblectationem ad affectus animi varie concitandos multum muſica valet: proditumque memoria legimus Timotheo ad Alexandri menſam Orthium canente, Regem in furorem actum, repente arma inclamantem relictis epulis proſilijſſe. continuo tamen mutatis modis reuocatum ad ſobrietatem. quæ ſi vt conficta repudiamus, certe in maius aucta, nihil morabor: modo à Plutarcho libro de muſica extremo meminerimus affirmatum, ſeditiones morboſque graſſantes nõ ſemel fuiſſe ſedatos muſicæ præſidio. Ex diuinis libris Dauide pulſante citharam Saulis Regis mentem malis incurſibus furiatam, redijſſe ad ſanitatem conſtat. Nimirum anxietate ſedata muſicæ dulcedine, minor cacodæmoni poteſtas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neque mirum: affectuum enim imagines varijs muſicæ modis cõtinentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimunt: neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiam inflammat, quod de ſignis alijs & tabulis affirmare licet, quantauis dexteritate ad viuum expreſſis: modis autem muſicis affectus ita exprimuntur, vt eoſdem in animis audientium ingenerent admirabili quadam poteſtate. Vtraque de cauſa muſicam etiam Principi addiſcendam cenſeo, in pretioque habendam. Niſi forte illa Ateæ Scytharum Regis feritas probatur, qui Iſmeniam ad epulas canere iuſſum, cæteris cũ voluptate audientibus peritiamque laudantibus, ſibi multo iucundiorem eſſe hinnitum equi affirmauit omnibus Iſmeniæ cantibus. In quo declarauit, quam fero & agreſti animo ipſe eſſet. Neq; immerito magni philoſophi, rerum publicarum conditores,

ditores, in ea arte exerceri voluerunt iuuentutem: ſed vt illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatem reuocarentur. Ergo Reges voluptatis primum cauſa, muſica opus habent: quorum aſſidui labores aliqua ſuauitate atque iucunditate leniendi ſunt, ſerijs miſcenda ludicra, vt durare poſſint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellis aſſuetus, agreſtis & immanis euaderet, niſi muſici concentus ad manſuetudinem & benignitatem reuocent: qua virtute nihil eſt aptius ad beneuolentiam ciuium adiungendã. Deinde in cantib. diſcat, quanta vis ſit in legibus, quãta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione ſuauitas. Vt enim ex acuto & graui ſono medijs interuallis aptiſſima ratione coniunctis, muſicæ ſuauitas exiſtit, vox ſine modo profuſa audiendi ſenſum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, vt neque remiſſi præter modum ſint, neq; contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus exiſtit, qui cunctorum animos ad ſe rapit. Omnino in vniuerſa republica & legum conſtitutione conſideramus, ſi partes inter ſe conſentiant, mirabilem harmoniam exiſtere, ſuauiorem ea quæ ex vocum dulcedine modiſque muſicis temperatur. Non igitur ſolum Regi colenda muſica eſt, vt animum à labore recreet, aut naturę vehementiam leniat, componat affectus: ſed etiam vt ex muſicæ modis intelligat, florentem atque beatum reip. ſtatum in modeſtia & æquabilitate conſiſtere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter ſunt. primum ne dum voluptatem perſequitur, animi concentum diſſoluat turpitudine verborum modisve in laſciuiam & petulantiam fractis: quod fere noſtra ætate contingit,

tingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine fœdatam; vix vt honestæ aures pati aut interesse debeant. Corrumpunt animos sermones lasciui & molles, præsertim si numeris adstricta oratio adiungatur, potentius influit turpitudo. quod si suauis etiam concentus accesserit, tanta vis erit mali vt sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicæ viribus adiuta & aculeata, quasi vibratum telum vehementius adhærescit. Sapienter igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt; ne quis quo vellet genere cantionis vteretur; sed quæ ad pietatem prouocaret, virilis constansque esset. meritoque Alexander Ilium delatus, vt fortium virorum monimenta notaret, oblatam citharam Paridis repudiauit, *Achillis, inquiens, citharam mallem.* Præclara vox Alexandroq; digna: qua significauit, nihil languidum & effœminatum ne in cantu quidem & fidibus Regem decere, quod maioris mali momentum fiat. Lasciua ergo & flagitiosa musica non solum ab aula Principum remouenda est, sed etiam à regni finibus deturbanda, si mores saluos esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam & fortitudinem alere. Et quantum est in populo Christiano Veneris laudes & fraudes vbique celebrari cantu fidibusque, partes omnes ipsaque adeo templa turpitudine personare? Deinde non tantum operæ Principi in musica ponendum est, vt aliarum artium oblitus videatur, quibus rempubl. administrare debet. Sunt quidem omnes artes modo vtiles in Principis tutela & patrocinio, sed ex ijs quasdam ne attingat quidem quippe sordidas & seruiles: nisi forte aliquo artificio honesto otium fugere docẽdus sit, vitijs serendis omnibus aptum.

Quædam

Quædam moderate tractandæ, honestam oblectatio nem afferentes scilicet & cogitationem nobilitate dignam: non ita tamen vt omnes curas & cogitationes, tempus reip. debitum in illis consumat: quæ magna peruersitas esset, neque contingat sine reip. calamitate. Aliæ postremo sunt artes, in quibus omne Regis studium consumi debet: quæ ad remp. tuendam & bonis omnibus cumulãdam comparantur. Musica neq; sordida est, sed liberalis & ingenua disciplina: neq; rursus ita splendida, vt in illa salus publica & dignitas collocanda sit. Detur ergo illi tempus, sed vt oblectationi, qua labores & curæ condiantur, non quasi rei seriæ. Postremo Principi considerandum, quam musicæ partem audire tantum, quam & an omnino vllam per se tractare ipse debeat. Medorum sane aut Persarum morem tenere placet: apud quos Reges aliis canentibus aut pulsantibus oblectationem capiũt: ipsi eius artis maiori vsu peritiaue abstinent. Enimuero inter Deos in ipsoq; musarum choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur, aut Chelyn plectro manuve pulsare. argumento Principem nõ debere eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam vtro modo sentiatur. Sed musicæ partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibias inflabit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiecisse dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu sonantium. Ac ne canet quidem ipse, præsertim coram aliis, quod vix contingat sine maiestatis sugillatione. remotis arbitris aut inter paucos domesticos non putarim absonum adeo fore, ingenio

Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam fidibus ludere, & omnino manu plectroue arguto siue citharam pulsare siue testudinem, non dedecere Principem arbitror: modo neque multum tempus in ea exercitatione consumat, neque de peritia se iactet quauis tandem dexteritate pulsandi. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam Dij*, inquit, *ô Rex, tibi tantum mali faciant, vt tu me canendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambitionem fregit, ad alienam laudem & præposteram aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto Imperatore, Lampridius: *Geometriam*, inquit, *fecit. pinxit mire, cantauit nobiliter: sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus*, Et mox: *Lyra, tibia, organo cecinit: tuba etiam: quod quidem Imperator nunquam ostendit.*

Capvt VIII.

De aliis artibus.

DEcursis primis ætatis spatijs, iactisque opportunè Latinitatis fundamentis, cogitandum erit de reliquis ingenuis disciplinis, Regiæ nobilitati maxime congruentibus. Ijs omnibus aut plerisque institui puerum Principem conueniet, si otium suppetat, vires corporis & ingenij adsint cœlo datæ, optimaque ab infantia educatione confirmatæ. Quo locus altior est, ijs copijs ornamentisque magis instructus ad rempublicam accedat, curandum est: numinis instar vt à subditis habeatur maior conditione mortali. Nolumus equidem

dem Principem ſophiſtarum in morem quæſtionem in conuentu poſcere, & de re quauis propoſita diſputare: neque vero decet multum temporis in vmbra & otio litterato conſumere, cui ſalus publica commiſſa eſt, & cuius humeris tantarum rerum moles incumbit. Sed ſi orbem iſtarum diſciplinarum ita confecerit, vt in ſingulis præter modum non immoretur, ſumma tantum rerum capita delibet, eximium aliquid & præclarum proculdubio exiſtet. Perinde igitur atque illi qui, vt multos hominum mores & inſtituta cognoſcant, peregre proficiſcuntur, tantum in qualibet vrbe morantur, quantum ad prudentiam ex multarum rerum vſu & cognitione colligendam ſatis eſt: non ſecus Principi tantum eſt ex vnaquaque arte ſumendum, quantum ad virtutis vſum & regiæ ſapientiæ diſciplinam conferre poterit. Si enim omnes minutias ſubtilitatesque perſequetur, neque finis neque modus diſciplinæ erit: ſi vero cognitionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex ea tractatione fructus exiſtet: reliquis, quibus eſt maius otium, curam exactiorem eas addiſcendi tractandique ablegabit. Non æmuletur Chryſippi laudem, qui ſæpe ſtudio intentus tanta voluptate perfundebatur, vt quaſi extra ſe poſitum cibi & potus caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syracuſani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere deſcribendis, vt prius hoſtilem gladium corpore exceperit, quam nobiliſſimam vrbem diripi ab hoſtibus & vaſtari ſentiret. O rem omnium ſeculorum prædicatione digniſſimã, ſed priuatis: Principi ſimile ſtudium fuiſſet turpiſſimum. Neque omnia omnibus conſentanea ſunt. Ne Alfonſi quidē

Regis ſapientis nomine væcordiam imitabitur, quem ſapientiæ opinione tumidum, diuinam prouidentiam, corporis humani fabricam accuſaſſe fama eſt: vocis ſtoliditatem numen vindicaſſe perpetuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam Villenij rationem auerſabitur, eruditionis vſque eo ſtudio prouecti, vt ne à magicis ſacris temperauerit: quod hominum infamia & diuino ſupplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur ſapere, neuter ſibi ſatis cauit. Principi ergo ingenuæ diſciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte diſcendi, quam rhetoricam dicimus, multum ſtudij & diligentiæ ponatur: in qua tantum ornamenti eſt, tantumque præſidij ad omnem reip. partem. Præclarum enim eſt quibus bonis à cæteris animantibus diſcrepamus ratione & oratione, earum dignitate aliis hominibus præſtare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferendum eſt, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illuſtrius eſſe debet, in quorum aula nihil niſi purum & elegans viſitur, ijdem incultè & inornatè loquantur? An eſt vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum ſplendor cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim eſſe poteſt oratione verbis ſplendidis & ſententiarum luminibus inſtructa elegantius? Omnibus rebus ſplendeat opus eſt, qui ſplendorem vniuerſis afferre debet. Animus cultu diſciplinæ ſit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo ijs opibus inſtructo illuſtris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alliciendas voluntates ſubditorum, & animos impellendos in quamcunque velit partem, incredibilem

bilem vim habet. Sine eo præsidio quid esset imperium? non enim subditis Princeps vt seruis imperat, sed vt liberis: qui non tam minis & metu cogendi sunt, quam explicatione communis vtilitatis inflammandi: vt quod facto opus est, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab aliis sedulitate atque diligentia se vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad inuadendam pugnam oratione accendere possit, quæ magnorum ducum partes sunt, aut ciuibus persuadere in pace, vt in vnam curam iuuãdi rempublicam incumbant, concordia & societate inter se coniungantur? Scimus multis Principibus salutarem eloquentiam extitisse: contra infantiam non paucis exitio fuisse. Id antiqui significare voluerunt, Herculum Celticum multitudinem ad se nexam trahere fingentes, quibusdam catenis, quæ ex ipsius ore ad singulorum aures pertinerent, hoc est, orationis vi & copia. Et vt externa mittantur. quid Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum vertenti fortunæ tribuit, & multis calamitatibus implicuit, nisi sermonis inopia ciuibus magna ex parte alienatis, Lusitanis offensis, ad quorum imperium aspirabat, ex tarditate quidem ingenij orta, sed quæ potuisset in tenera ætate magna ex parte emendari? cum rebus, verborum & sermonis copia accedit. Principes omnibus beneficia præstare non possunt publicè aut priuatim, ne ærario quidem penitus exhausto, danda est opera vt comitate verborum, cuius rei tantam facultatem voluit esse natura, voluntates subditorum concilientur, & in studium Principi gratificandi promerendique inflammentur. Quæ

erit, aliquando etiam impositis vtile erit. in alieno errato cautior ipse atq. peritior euadet. Ex his comitibus vnum & alterum existere multum iuuerit maiori peritia Latine loquendi. id si facere in omni sermone familiari iubeantur, magni momenti locum obtinebit, vt lingua Latina puero familiaris & propria maternæ adinstar reddatur. Insanum quantum ea industria iuuerit. Denique persuasum Principem litteras non dedecere: ac vero rebus administrandis magnum præsidium non leue subsidium, vita reliqua ex virtute transigenda ab studijs litterarum in prima ætate susceptis comparari. Scimus quidem in Hispania præsertim Principes magnos extitisse exiguo aut nullo litterarum cultu in minori ætate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit, cognomento Catholicus, pulsis ex vniuersa Hispania Mauris, subditisque imperio multis gentibus immortali Princeps laude. idem tamen si ad eximiam indolem litteras addidisset, multo maior & præstantior extitisset. Recte & prudenter eius patruus Alfonsus Aragonius & Neapolitanus Rex Hispanæ gentis lumen decusque perpetuum, cum à Rege quodam Hispano dictum audisset, litteras Principem non decere: eam vocem non Regis, dixit, esse, sed bouis. ipse litteras in pretio habuit, virisque eruditione præstantibus tantum tribuit, vt ijs se inclinata quamuis ætate recoquendum præberet. Laurentio Valla familiariter vsus, Antonio Panhormita, Georgio Trapezuntio immortali laude viris: Bartholomæum Faccium, cuius extant de rebus Alfonsi commentarij, importuna morte extinctum tulit ægerrime.

Capvt

CAPVT VII.

De musica.

VIm præterea magnam musici concentus habent, tum ad oblectandos animos, tum ad affectus animi in vtramque partem concitandos. qui enim numeris natura constamus, quod arteriæ pulsus, fœtus in vtero formatio, partusque & alia multa declarant, numeris mirifice capimur. Siue recitentur carmina; oratio missa per numeros aures incredibili suauitate demulcet: instar aeris per angustias tibiæ compressi; mentis sensus lege carminis explicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus cum varij animi affectus motus exprimantur, incredibili dulcedine perfunditur animus: eaque oblectatione non modo curæ mitigantur, sed feri agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis calore victi. Quod Polybius libro quarto historiæ Romanæ testatur, Arcades, quæ gens in Peloponneso erat, cum propter cœli rigiorem & tristitiam aeris, magnos labores in agrorum cultura tolerarent, duritiam atque asperitatem morum ex ijs laboribus prouenientem, musicæ modis mitigasse: eoque non solum pueros, verum etiam adolescentes atque iuuenes vsque ad trigesimum annum diligenter in ea exercendos curasse: Cynethensesque, quæ pars Arcadiæ est, eo more priuatim contempto ex morum feritate in varia scelera, & multas calamitates præcipites abijsse. Eam vim antiquissimi poetarum significare voluerunt, Orphei cantu feras mansuefactas, Amphionis cithara lapides vltro ad structuram Thebani muri concurrisse

curriſſe affirmantes. Sed præter oblectationem ad affectus animi varie concitandos multum muſica valet: proditumque memoria legimus Timotheo ad Alexandri menſam Orthium canente, Regem in furorem actum, repente arma inclamantem relictis epulis proſilijſſe. continuo tamen mutatis modis reuocatum ad ſobrietatem. quæ ſi vt conficta repudiamus, certe in maius aucta, nihil morabor: modo à Plutarcho libro de muſica extremo meminerimus affirmatum, ſeditiones morboſque graſſantes nō ſemel fuiſſe ſedatos muſicæ præſidio. Ex diuinis libris Dauide pulſante citharam Saulis Regis mentem malis incurſibus furiatam, redijſſe ad ſanitatem conſtat. Nimirum anxietate ſedata muſicæ dulcedine, minor cacodæmoni poteſtas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neque mirum: affectuum enim imagines varijs muſicæ modis cōtinentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimunt: neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiam inflammat, quod de ſignis alijs & tabulis affirmare licet, quantauis dexteritate ad viuum expreſſis: modis autem muſicis affectus ita exprimuntur, vt eoſdem in animis audientium ingenerent admirabili quadam poteſtate. Vtraque de cauſa muſicam etiam Principi addiſcendam cenſeo, in pretioque habendam. Niſi forte illa Ateæ Scytharum Regis feritas probatur, qui Iſmeniam ad epulas canere iuſſum, cæteris cū voluptate audientibus peritiamque laudantibus, ſibi multo iucundiorem eſſe hinnitum equi affirmauit omnibus Iſmeniæ cantibus. In quo declarauit, quam fero & agreſti animo ipſe eſſet. Neq; immerito magni philoſophi, rerum publicarum conditores,

ditores, in ea arte exerceri voluerunt iuuentutem: ſed vt illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatem reuocarentur. Ergo Reges voluptatis primum cauſa, muſica opus habent: quorum aſſidui labores aliqua ſuauitate atque iucunditate leniendi ſunt, ſerijs miſcenda ludicra, vt durare poſſint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellis aſſuetus, agreſtis & immanis euaderet, niſi muſici concentus ad manſuetudinem & benignitatem reuocent: qua virtute nihil eſt aptius ad beneuolentiam ciuium adiungendã. Deinde in cantib. diſcat, quanta vis ſit in legibus, quãta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione ſuauitas. Vt enim ex acuto & graui ſono medijs interuallis aptiſſima ratione coniunctis, muſicæ ſuauitas exiſtit, vox ſine modo profuſa audiendi ſenſum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, vt neque remiſſi præter modum ſint, neq; contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus exiſtit, qui cunctorum animos ad ſe rapit. Omnino in vniuerſa republica & legum conſtitutione conſideramus, ſi partes inter ſe conſentiant, mirabilem harmoniam exiſtere, ſuauiorem ea quæ ex vocum dulcedine modiſque muſicis temperatur. Non igitur ſolum Regi colenda muſica eſt, vt animum à labore recreet, aut naturę vehementiam leniat, componat affectus: ſed etiam vt ex muſicæ modis intelligat, florentem atque beatum reip. ſtatum in modeſtia & æquabilitate conſiſtere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter ſunt. primum ne dum voluptatem perſequitur, animi concentum diſſoluat turpitudine verborum modisve in laſciuiam & petulantiam fractis: quod fere noſtra ætate contingit,

tingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine fœdatam; vix vt honestæ aures pati aut interesse debeant. Corrumpunt animos sermones lasciui & molles, præsertim si numeris adstricta oratio adiungatur, potentius influit turpitudo. quod si suauis etiam concentus accesserit, tanta vis erit mali vt sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicæ viribus adiuta & aculeata, quasi vibratum telum vehementius adhærescit. Sapienter igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt; ne quis quo vellet genere cantionis vteretur; sed quæ ad pietatem prouocaret, virilis constansque esset. meritoque Alexander Ilium delatus, vt fortium virorum monimenta notaret, oblatam citharam Paridis repudiauit, *Achillis, inquiens, citharam mallem.* Præclara vox Alexandroq; digna: qua significauit, nihil languidum & effœminatum ne in cantu quidem & fidibus Regem decere, quod maioris mali momentum fiat. Lasciua ergo & flagitiosa musica non solum ab aula Principum remouenda est, sed etiam à regni finibus deturbanda; si mores saluos esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam & fortitudinem alere. Et quantum est in populo Christiano Veneris laudes & fraudes vbique celebrari cantu fidibusque; partes omnes ipsaque adeo templa turpitudine personare? Deinde non tantum operæ Principi in musica ponendum est, vt aliarum artium oblitus videatur, quibus rempubl. administrare debet. Sunt quidem omnes artes modo vtiles in Principis tutela & patrocinio, sed ex ijs quasdam ne attingat quidem quippe sordidas & seruiles: nisi forte aliquo artificio honesto otium fugere docẽdus sit, vitijs serendis omnibus aptum.

Quædam

Quædam moderate tractandæ, honestam oble-ctationem afferentes scilicet & cogitationem no-bilitate dignam: non ita tamen vt omnes curas & cogitationes, tempus reip. debitum in illis consu-mat: quæ magna peruersitas esset, neque contingat sine reip. calamitate. Aliæ postremo sunt artes, in quibus omne Regis studium consumi debet: quæ ad remp. tuendam & bonis omnibus cumulãdam comparantur. Musica neq; sordida est, sed liberalis & ingenua disciplina: neq; rursus ita splendida, vt in illa salus publica & dignitas collocanda sit. De-tur ergo illi tempus, sed vt oblectationi, qua labo-res & curæ condiantur, non quasi rei seriæ. Postre-mo Principi considerandum, quam musicæ par-tem audire tantum, quam & an omnino vllam per se tractare ipse debeat. Medorum sane aut Persa-rum morem tenere placet: apud quos Reges aliis canentibus aut pulsantibus oblectationem capiũt: ipsi eius artis maiori vsu peritiaue abstinent. Enim-uero inter Deos in ipsoq; musarum choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur, aut Chelyn plectro manuve pulsare. argumento Principem nõ debere eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam vtro modo sentiatur. Sed musicæ partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibias infla-bit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiecisse dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu so-nantium. Ac ne canet quidem ipse, præsertim co-ram aliis, quod vix contingat sine maiestatis sugil-latione. remotis arbitris aut inter paucos domesti-cos non putarim absonum adeo fore, ingenio

K Prin-

Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam fidibus ludere, & omnino manu plectroue arguto siue citharam pulsare siue testudinem, non dedecere Principem arbitror: modo neque multum tempus in ea exercitatione consumat, neque de peritia se iactet quauis tandem dexteritate pulsandi. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam Dij*, inquit, *ô Rex, tibi tantum mali faciant, vt tu me canendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambitionem fregit, ad alienam laudem & præposteram aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto Imperatore, Lampridius: *Geometriam*, inquit, *fecit. pinxit mire, cantauit nobiliter: sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus*, Et mox: *Lyra, tibia, organo cecinit: tuba etiam: quod quidem Imperator nunquam ostendit.*

Capvt VIII.

De aliis artibus.

DEcursis primis ætatis spatijs, iactisque opportunè Latinitatis fundamentis, cogitandum erit de reliquis ingenuis disciplinis, Regiæ nobilitati maxime congruentibus. Ijs omnibus aut plerisque institui puerum Principem conueniet, si otium suppetat, vires corporis & ingenij adsint cœlo datæ, optimaque ab infantia educatione confirmatæ. Quo locus altior est, ijs copijs ornamentisque magis instructus ad rempublicam accedat, curandum est: numinis instar vt à subditis habeatur maior conditione mortali. Nolumus equidem

dem Principem ſophiſtarum in morem quæſtionem in conuentu poſcere, & de re quauis propoſita diſputare: neque vero decet multum temporis in vmbra & otio litterato conſumere, cui ſalus publica commiſſa eſt, & cuius humeris tantarum rerum moles incumbit. Sed ſi orbem iſtarum diſciplinarum ita confecerit, vt in ſingulis præter modum non immoretur, ſumma tantum rerum capita delibet, eximium aliquid & præclarum proculdubio exiſtet. Perinde igitur atque illi qui, vt multos hominum mores & inſtituta cognoſcant, peregre proficiſcuntur, tantum in qualibet vrbe morantur, quantum ad prudentiam ex multarum rerum vſu & cognitione colligendam ſatis eſt: non ſecus Principi tantum eſt ex vnaquaque arte ſumendum, quantum ad virtutis vſum & regiæ ſapientiæ diſciplinam conferre poterit. Si enim omnes minutias ſubtilitatesque perſequetur, neque finis neque modus diſciplinæ erit: ſi vero cognitionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex ea tractatione fructus exiſtet: reliquis, quibus eſt maius otium, curam exactiorem eas addiſcendi tractandique ablegabit. Non æmuletur Chryſippi laudem, qui ſæpe ſtudio intentus tanta voluptate perfundebatur, vt quaſi extra ſe poſitum cibi & potus caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syracuſani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere deſcribendis, vt prius hoſtilem gladium corpore exceperit, quam nobiliſſimam vrbem diripi ab hoſtibus & vaſtari ſentiret. O rem omnium ſeculorum prædicatione digniſſimã, ſed priuatis: Principi ſimile ſtudium fuiſſet turpiſſimum. Neque omnia omnibus conſentanea ſunt. Ne Alfonſi quidẽ

Regis ſapientis nomine væcordiam imitabitur, quem ſapientiæ opinione tumidum, diuinam prouidentiam, corporis humani fabricam accuſaſſe fama eſt: vocis ſtoliditatem numen vindicaſſe perpetuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam Villenij rationem auerſabitur, eruditionis vſque eo ſtudio prouecti, vt ne à magicis ſacris temperauerit: quod hominum infamia & diuino ſupplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur ſapere, neuter ſibi ſatis cauit. Principi ergo ingenuæ diſciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte diſcendi, quam rhetoricam dicimus, multum ſtudij & diligentiæ ponatur: in qua tantum ornamenti eſt, tantumque præſidij ad omnem reip. partem. Præclarum enim eſt quibus bonis à cæteris animantibus diſcrepamus ratione & oratione, earum dignitate aliis hominibus præſtare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferendum eſt, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illuſtrius eſſe debet, in quorum aula nihil niſi purum & elegans viſitur, ijdem incultè & inornatè loquantur? An eſt vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum ſplendor cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim eſſe poteſt oratione verbis ſplendidis & ſententiarum luminibus inſtructa elegantius? Omnibus rebus ſplendeat opus eſt, qui ſplendorem vniuerſis afferre debet. Animus cultu diſciplinæ ſit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo ijs opibus inſtructo illuſtris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alliciendas voluntates ſubditorum, & animos impellendos in quamcunque velit partem, incredibilem

bilem vim habet. Sine eo præſidio quid eſſet imperium? non enim ſubditis Princeps vt ſeruis imperat, ſed vt liberis: qui non tam minis & metu cogendi ſunt, quam explicatione communis vtilitatis inflammandi: vt quod facto opus eſt, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab aliis ſedulitate atque diligentia ſe vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad inuadendam pugnam oratione accendere poſſit, quæ magnorum ducum partes ſunt, aut ciuibus perſuadere in pace, vt in vnam curam iuuādi rempublicam incumbant, concordia & ſocietate inter ſe coniungantur? Scimus multis Principibus ſalutarem eloquentiam extitiſſe: contra infantiam non paucis exitio fuiſſe. Id antiqui ſignificare voluerunt, Herculum Celticum multitudinem ad ſe nexam trahere fingentes, quibuſdam catenis, quæ ex ipſius ore ad ſingulorum aures pertinerent, hoc eſt, orationis vi & copia. Et vt externa mittantur. quid Ioannem Caſtellæ Regem eo nomine primum vertenti fortunæ tribuit, & multis calamitatibus implicuit, niſi ſermonis inopia ciuibus magna ex parte alienatis, Luſitanis offenſis, ad quorum imperium aſpirabat, ex tarditate quidem ingenij orta, ſed quæ potuiſſet in tenera ætate magna ex parte emendari? cum rebus, verborum & ſermonis copia accedit. Principes omnibus beneficia præſtare non poſſunt publicè aut priuatim, ne ærario quidem penitus exhauſto, danda eſt opera vt comitate verborum, cuius rei tantam facultatem voluit eſſe natura, voluntates ſubditorum concilientur, & in ſtudium Principi gratificandi promerendique inflammentur. Quæ

peritia paùcis præceptis frequenti exercitatione me arbitro parabitur. Eloquentia enim res esse mihi videtur facultate præclara, arte non maxima. Velim deinde in ea se arte Princeps exerceat, quæ rem definiendo explicat, in partes tribuit, argumento confirmat: atq; in omni disputatione quid verum, quid falsum, quid probabile sit, quid absonum acute perspicit, Dialectica eo dicta, quod disputandi suppeditet facultatem. Non vt importunam loquacitatem sophistarum imitetur, clamet inter æquales: quod esset regiæ dignitati, candori atque simplicitati contrarium: sed vt in deliberationibus verum à falso discernere, lucem rebus obscuris afferre, confusa modo & ordine collocare, mendacium & vanitatem refellere, sententiam validis argumentis confirmare, aduersarij rationes eludere discat; quod erit imprimis salutare. Regis muneri, cuius est odio mendacium persequi, veritatem summo studio & contentione tueri, quid magis consentaneum sit illa disciplina, quæ obsistit fraudibus & mendacio, & in omni vitæ parte veritatem diligenter inquirit? Ad hæc Regi debet esse propositum, vt qui sub illius imperio viuent, beati sint: at omnis vitæ beatæ ratio veris bonis continetur: imprudentia bonorum specie & miseria deluditur. Dialecticam ergo amplectatur & colat, quæ falsam veritatis imaginem à veritate secernere solet: omnem sermonis fallaciam fraudemque retegere, sophistarum insidijs ire obuiam, & in omni disputatione scopum collimare. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamentum. rectè enim dicendi finis est fidem facere. fi-

dei

des autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit: quorum fontes & ſedes dialectica monſtrat: qua ratione exempla tractanda, argumenta nectenda, concludenda quæ ſint. vt ſine eo præſidio omnis plerumq; oratio languida eneruataque ſit. Subſeruit eadem omnibus diſciplinis, quæ via & ratione procedunt, ſiue de rerum natura quæratur, ſiue de Deo rebusq; cœleſtibus ſit futura diſputatio. Poſtremo acuit ingenium, atq; excitat ad res omnes diſpiciendas ſubtiliter, diiudicandasque: ſiue artes aliæ tractandæ, ſiue reſpublica conſtituenda ſit, atq; prudenter regenda. Inter mathematicas diſciplinas, quæ & ipſæ inter ingenuas artes numerantur, nobilitate & certitudine præ cæteris præſtant Geometria & Arithmetica: quarum vſus latiſſime patet. Dimetiendis agris, conſtituendis in quincuncem arboribus, extruendis ædibus, muniendis ex diſciplina arcibus Geometria ſeruit. in bello pontibus ſubitario opere iungere flumina, vineas pluteosque extruere, bellica tormenta conflare, quis ſine eius artis præſidio potuit? Præterea in omni artificio elegantiaque vitæ dominatur pictura, ſtatuaria, aurificina. neq; enim pulchrũ à deformi alia ratione ſecernitur, quam quod rei pulchræ partes omnes ad vnam menſuram concentu quodam reuocantur, fœditas à ſe ipſa diſcrepat totaq; diſſentit. Artificum quidẽ eſt opus hæc omnia præſtare; eorum induſtria Princeps, vt res ſe dederint, vtatur: ſi tamen de ſingulis diiudicare ipſe poterit, magnum præſidium, tum ad oblectationem animi, tum ad ſtatuendum quod in rem ſit, comparatum habebit. Ita tamẽ, ne tempus reip. debitum his elegantijs conſumat: ſed ſint otij atq;

negotij diſcreta tempora. Sine numerandi ſcientia quomodo exercitium in bello recenſebit? quo ordine caſtra locabit? aut qua ratione pro numero militum acies inſtruet, ſubſidijsque firmabit? præmia quomodo pro meritis dabit, atque diſtribuet? æquitas enim & iuſtitia in præmijs rata portione & numero tribuendis magna ex parte continetur. neque iuris conſtantia poteſt ſine numeris conſeruari. Iam vero in pace, quam rationem vectigalium habebit is, qui numerandi artem prorſus ignorat? vt enim paterfamilias officio fungi non poteſt, niſi in re familiari fuerit attentus, quanti reditus ſuppetant, intelligat, quantis ſumptibus opus habeat, rationes accepti expenſique conferre nouerit: ita Rex niſi vectigalium rationem & magnitudinem exploratam habuerit, paſſim offendet, in medio apparatu deficiet pecunię ob inopiam, maiora meritis dabit, quæ concedi poterant, denegabit. Neq; enim par eſt, vt quod in reipublicæ cuſtodiam impendendum eſt, in priuatos vſus aut inutilem magnificentiam conferatur, & reb. ludicris ſeruiat: aut reip. ſubſidia ad augendam paucorum potẽtiam & opes referantur. Oportet ergo Regem eſſe in vectigalium ratione & in tuendo ærario vigilantem: Intelligat pecuniam publicam non eſſe ſuam, ſed eius fidei creditam, vt in populi ſalute conſumatur. Quam prudenter & pie Ludouicus ſanctus Galliæ Rex Roberto Sorbona, qui ei erat à confeſſionibus in ſtructuram collegij Sorbonici, quod de ſuo nomine Lucetię inſtituit toto orbe celeberrimum, ſumptuũ partem aliquam oranti, cõſiderare prius iuſſit ac ſtatuere, re cum alijs viris doctis communicata, quantum ſibi erogare in id opus per diuinas leges

leges liceret. Modeſtiam immortali præconio. dignam. Qui in pios vſus erogare temere & ſine iudicio non auſus, quã cautionem adhibuiſſe creditis,cum in profanos aulici aliquid flagitabant?an effudiſſe paſſim, illuſiſſe operibus & pecuniæ? Poſtremo de illa diſciplina dicendum eſt, quæ aſtra contemplatur. An patiemur Principem tam præclara cognitione eſſe deſtitutum? neq; enim mediocris vtilitas ex cœli contemplatione capitur; qua fit animus erectior, moderatior; & in omni vitæ ratione ſibi conſtat. Qui enim rerum cœleſtium amplitudinem animo luſtrat, quæcunque in terris videntur magna, contemnit; & qui definitos ſiderum curſus attente contemplatur, ad diuinæ ſapientiæ cognitionem facile aſſurgit. Quanta Dei potentia ſit, vnde tanta moles effluxit, quanta benignitate generi humano proſpexerit, cum noſtris vtilitatibus omnia, quæ in cœlo ſunt, ſeruire videamus. Sic pietas cultusq; ſuſcipitur animo, religionis ſanctiſſimæ: confirmatur perſuaſio eſſe numen, quo omnis natura conſtituta eſt & gubernatur. Oculos in cœlum tolle, cœlum vide, quam late tenditur, quali conuerſione, quam rata in omni æternitate verſatur, annum ſolis ambitus facit, menſem lunæ. lucis & tenebrarum viciſſitudines conſidera, tempus omne & in omnibus partibus ex æquo diuidere: operis & quietis alterna reparatio. Verum non erat hoc loco propoſitum de re tanta diſputare. prolixior aſtrologis de ſtellis oratio relinquatur: quæ nauigationi ſeruiant, quæ arandi, ſerendi, metendi tempora inducant. Illud ſi adiecero ſatis habeam: prima eius diſciplinæ rudimenta eatenus neceſſaria videri, vt Principi cœli plagæ notæ ſint, p

uinciarum interualla perspecta ex rationibus geographicis, & descriptionibus regionum: quod rebus gerendis imperio vsque adeo fuso imprimis est necessarium. turpissime sæpe eius rei ignoratione offendatur, quod multis exemplis illustrare promptum esset. Ac præsertim ad cognoscenda ex historia maiorum gesta multum cōtulerit, ad descriptiones regionum, rationem temporum per interualla quædam discretam adiungere, quam Chronographiam vocamus: vt eo præsidio quasi locis & imaginibus adiuta memoria, singula exempla & rerum euentus facilius contineantur. In quo quantum præsidium ad prudentiam comparandam sit, dicere non attinet. *Est enim historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis*, vti eleganter Cicero ait. Et constat paucos ex ratione tantum honesta à deterioribus, vtilia à noxijs discernere: multo maiorem hominum partem rerum euentis, aliorum exemplis admonitam discere quæ facienda sint, quæ vitanda in omni vitæ parte: quod historia suppeditat. Consenescat ergo in lectione historiarum Princeps. externos nostrosq; annales diu multumq; euoluat: in quibus multa inueniet, quæ imitari velit, bonorum Principum gesta: multa econtrario vitanda. Tyrannorum initia perspiciet, media, exitus, casusq; graues. paucis enim annis addiscet, quæ tot seculorum experimentis comprobata, sapientum litteris æternisq; monimentis consignata sunt. indocilem vsus disciplinam consequetur: ac perspiciet, actionibus & vitæ consentaneum exitum esse. scelera si impune cadant in præsenti, odio deinde posteritatis & perpetua infamia lui: stultumq; esse cogitare præ-
senti

ſenti potentia conſequentis æui memoriam opprimi poſſe. cum aulici loquantur ad gratiam, alij ne mutire quidem audeant, eo amplius multa lectione opus habebit. in ſuperiorum Principum vita, ſuos mores quaſi in ſpeculo contemplabitur, laudatos aliquando, caſtigatos ſæpius. Ea vna ratio eſt Principis morbis & imperitię medendi. hic fructus vel maximus hiſtoriæ cognitæ eſto. Tibicen quidã diſcipulis mandabat non optimos tibicines ſed abſonos etiam audire, quò ab vtraq; auditione quid ſequi opus eſſet, diſcerent, quid vitare.

CAPVT IX.

De comitibus.

COmites ſtudiorum, miniſtri aulæ dentur ex vniuerſa nobilitate ſelecti, in quibus indoles virtutũ eluceat recta inſtitutione confirmata. Nuſquam enim grauius peccatur, quam ea cura neglecta, quales adoleſcentes & iuuenes ad pueri Principis familiaritatem & omnia iura domeſtica admittendi ſint. Neq; flagitium Princeps cogitabit fieri poſſe, niſi admonitus ex aliena petulantia eorum, qui cum eo viuunt: neque faciet niſi ſcelerum & improbitatis miniſtros domeſticos nactus: qui omnes vias fraudis norint, nullumque dedecus ſubterfugient ſtudio ſe in gratiam Principis inſinuandi, vnde certa peſtis exiſtat. Delectu habito non pauci ſed magno numero admittendi ſunt, vltroque etiam aduocandi. Plerique procerum filij cum ſuo Principe ingenuis diſciplinis, vt cuiuſque ingenium erit, & probis moribus vniuerſi inſtituantur: adoleſcant creſcantque virtute pariter & ætate. vnde mutuus amor exiſtat inter ipſos & cum

cum Principe, quo nullum certius præsidium ad reip. salutem comparari poterit. Sit aula Principis ducum fortissimorum, magistratuum sapientum, & rectorum copiosum ab hoc initio seminarium: vnde velut ex probitatis, & eruditionis, & prudentiæ gymnasio viri prodeant in omni genere virtutũ bello paceq; clarissimi. Princeps longo vsu discat quantum cuique credere debeat, neq; alienis auribus & oculis deligere magistratus, duces creare opus habeat, eorum qui ad gratiam commendant, aut ex odio vituperant, quos minime oportebat, vaniloqui assentatores, fallaces: quorum magnus numerus Principum auribus insidiãtur. Ex ijs adolescentibus quasi prætoria cohorte confecta, præclara facinora nobili inter eos contentione excitata, nobiles de hostibus victoriæ sæpe eorum virtute & dexteritate existent. Quid enim non audeant iuuenes excelso animo instructi, claris maioribus nati, optimis disciplinis instituti? quid non possint animis à prima ætate coniuncti, periculorum contemptores in ferrum flammamq; irruentes feroces, formidabiles, torrentis ad instar obuia quæq; prosternentes? sic Benadadus Syriæ Rex ab obsidione Samariæ pulsus est, multis suorum amissis virtute iuuenum, qui principibus prouinciarum nati, in aula Regis Achab educati fuerant videlicet. In primo enim agmine constituti numero ducẽti triginta, facto in hostes impetu victoriam pepererunt: patriam ab extremo periculo seruitutis, excidijq;, virtute liberarunt, immortali laude digni, facinus præclarum diuinarum litterarum monimentis in omne tempus consignatum. tantũ sæpe rebus præsidium in vno aut paucis est. P. Cornelius Scipio, cui

cui ab excisa Carthagine Africani cognomen fuit, cum Consul factus contra Numantinos mitteretur in Hispaniam, ex nobilitate Romana & ijs, qui à Regibus missi erant magno numero, cohortem instituit, quam Philonida dixit mutuę coniunctionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Sic Gotthis in Hispania rerum potientibus in more positum erat, vt Principum liberi in aula regia educarentur. Filij quidem ad custodiam regij corporis & priuata obsequia adhibebantur: inter epulas ministri erant, venantem Regem, quibus per ætatem licebat, comitabantur: & ad bellum prosequebantur armati. magnorum præfectorũ & ducum hæc rudimenta incrementaq; erant. Filiæ autem in gynæceo Reginæ ministrabant: vbi Mineruæ artes, psallere & saltare, quantum necesse erat, fœminis docebantur. moris omnis cum ætate gnaræ viris principibus connubio iungebantur. His moribus Gotthi opibus & potentia aucti latissime propagarunt imperium, Romanis rerum dominis eripuerunt Hispaniam. Eo instituto publice suscepto vix credi potest, quantum beneuolentia erga Principem in subditorum animis accendatur. Proceribus pręsertim in officio retinendis saluberrima ea ratio est, ne motus per prouincias concitentur studio rerum nouarum, fidei obsidibus honoris specie in Principis potestatẽ contraditis filijs carissimis. Neque enim ex vna tantum prouincia comites Principi & asseclas dari volumus, sed ex omnibus nationibus, quam late imperium patet. quo nimirum intelligant vniuersi in pretio se haberi, & pari caritate Principem cõplectentes, vti imperio ita ani-
mis

mis constricti amplius teneantur: eo beneficio deuincti pro communi salute, Principis dignitate nullum laborem, nullum vitæ periculum subire recusent. Vnde præterea multæ & magnæ commoditates existent. Princeps frequenti vsu, omnium gentium instituta moresque penitus habebit explorata. quæ virtutes singulis insint, quæ vitia. familiari sermone, nullo labore cunctorum linguas intelliget, familiaresque sibi efficiet: ne opus sit per interpretem semper iura dare, responsa reddere: quod subditis nationibus moleste accidat. Neque enim pueros externos Principis lingua loqui volo, sed quemque materna præsertim coram Principe: vnde singularum linguarum copia facultasque existat. Liceret multis exemplis ex nostra gente petitis hoc præceptum quanti sit confirmare: sed in magna copia externa afferam. quatuorque Reges commemorabo clarissimos in sua quęque gente, ex hac disciplina hisque præceptis in tantos ac tales Reges euasisse, quales paucissimos ex omni memoria liceat laudare. Ac primum Sesostre Ægyptio Rege nato, qui qualis ac quantus fuerit notum est, præclaro consilio pater ex tota Ægypto omnes infantes eodem die quo filius, natos, in regiam congregari iussit, vt vna educati atque instituti maiori beneuolentia cōstricti, in bello essent promptiores. Sic Diodorus libr. secundo cap. primo testatur. Delectum mallem. quid enim fortunæ temeritate committeret, quales essent futuri filij Principis ministri, quali ingenio naturaque præditi? Sed in errore tamen Regis barbari lumen veritatis elucet, expedire rebus communibus vt cum puero Principe ex omni ditione æquales e-
ducen-

ducentur instituanturq; ad omnem probitatis partẽ, bellicam virtutẽ, prudentiam ciuilẽ, vt cuiusq; ingenium erit captusq; naturæ. Sed & Cyrum considero, qui Persarum imperiũ condidit primus, cũ æqualibus educatum, cum ijsq; æquo iure vixisse, illorum virtute pares imperio opes & gloriã fuisse consecutũ. Multum æqualibus deferre consueuit, dona identidem dare, cum ijs multus esse: consilia communicare, syluas venatione fatigare, corpora vt exercerent curare ludicris ad vera certamina ad animorũ inter eos secumq; beneuolentiam conciliandã prudentissime comparatũ. Sic factum nihil vt præstantius singuli sui Principis gratia esse iudicarent: ad eam omni conatu contenderent. Testis Xenophon ijs libris, quos de Cyri vita & educatione cõscripsit siue ad veritatem historiæ, siue ad effigiem optimi Principis, dignos profecto quos nunq̃ Principes de manibus deponant: nullũ est enim in iis prætermissum officiũ prudẽtis & moderati Principis. In quo subit animũ admirari imperium Cyri virtute partũ, Cambisis filij breui interuallo, culpa labefactatũ. Sed nimirũ vti Plato lib. tertio de legibus affirmat, nõ eadem sed plane diuersa educationis ratio fuit. cõmutata institutione, velut ex fonte tetro diuersi prorsus mores & ratio imperandi manarunt, exitus contrarij. Cyrus in aspera regione natus, atque plurimùm inter pastores victu frugali educatus, durato corpore, animo magno hostes sæpe externos, vitia domestica superauit. Idem bello quam post victoriam clarior, neque considerans quanta mala ex molli educatione incurrant: & alioqui bellis, quæ alia ex aliis apta nexaque gerebat, districtus, filium mulieribus & eunu-

eunuchis educandum tradidit. Sic ex copia voluptatum mollis vita, indole ipse deprauata in subditos insolens extitit, aduersus hostes ignauus. quæ res inuidiam popularium accendit, ex inuidia contemptum. Quo exemplo calamitatis Darius, qui illud imperium à Cambise labefactatum, occupatum à Magis, virtute & industria restituit, non satis castigatus, cum ipse aspera educatione nutritus esset (neq; enim Regibus natus erat) Xerxem filium in minori ætate delicijs eneruari & ipse permisit: quibus exitialius nihil est. Magna est enim potestas voluptatis, vires incredibiles, eò acriores quod lenis & blanda prius animum occupat, atq; de statu mentis euertit, quam ferme prouideri possit. animi & corporis vires eneruat, rationis imperium euertit, omnia pessundat, latronibus persimilis ijs, quos Ægyptij Philistas vocabant, amplectentes quos strangulare volebant. Neq; aliunde maius periculum vrget Principibus, quod sæpe repetendum est, quam à circumfusis vndiq; voluptatibus. in tanta enim rerum omnium copia, eorum cupiditatibus nemine contradicente, si quis non corrumpatur, vitijs atq; impuritati non cedat miraculi instar haberi debet. vix vt credam imperium aliquod stare posse, Principes bonos & prudentes euadere nisi circumcisis diligenter voluptatibus. Alioqui ex otio & delitijs, impudicitia, auaritia, frequētes iniuriæ extabūnt, peculatus, latrocinia. Principes priuatique parum de rep. aut communi periculo cogitantes, augendis sine modo opibus incumbent: ne desit videlicet vnde gulæ & ventri turpissimæ corporis parti seruiatur, cuius se obsequijs mancipatunt. Is erat rerum status in Hispania quo tempore

pore

pote Rodericus postremus Gotthorum Rex imperium suscepit, vt neq; pace coalescere, neq; bellum defendere prouinciales possent, vitiorum assuetudine eneruati, accubantes in conuiuijs, cibo atque vino debilitati. corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi populares transigebant. animorum vigorem vitiorum licentia extinxerat: nihil vt Hispaniæ moribus corruptius esset. Neque restiterunt, donec vniuersa respubl. in præceps abijt. *Virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentiæ assecla voluptates.* Verum vnde egressa est, eo conuertatur oratio. Mos erat Principibus Macedonum adultos liberos Regibus tradere ad obsequia haud multum seruilibus ministerijs abhorrentia. Excubabant præ foribus ædis, vbi Rex dormiebat: acceptos ab agasonibus equos, cum Rex ascensurus esset, admouebant: comitabantur venantem, & in bello: omnibus artibus studiorum liberalium excolebantur. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cũ Rege: castigandi verberibus eos nulli potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum, præfectorumque apud Macedones fuit. Q. Curtius auctor libr. octauo de gestis Alexandri. Sed & filio Regis filios Principum in tenera ætate fuisse datos, vt omni disciplina liberali cum eo instituerentur, etsi is auctor sileat, res ipsa indicat: Alexandrũ eorum virtute beneuolentiaque septum, cum quibus fuerat educatus, deuictis late hostibus, imperium orbis terrarum finibus terminasse. Hæc ergo nostra sententia est, vtinam tam grata prudentibus, quàm salutaris reip. cum Principe futuro debere procerum liberos magno numero ex omnibus imperij pro-

uincijs selectos à tenera ætate ali, crescere, bonis artibus & virtutibus institui. Illud cauendum ne aliquis arte, aut ingenij similitudine, aut vitiorum communione (quod peius est) se præ cęteris in gratiam pueri Principis insinuet: omnium arcanorum particeps & arbiter fiat multo cum illo sermone remotis arbitris, quod non sine inuidia & offensione contingat. Ab ijs initijs suscepta familiaritas, confirmata accedente ætate quas non turbas excitare solet? præsertim si Princeps contingat ob ingenij imbecillitatem curis grauioribus impar, deditus voluptatibus, aulicorum potentia crescet: ac eius maxime, qui præ cæteris gratia pollet, arbitrio cuncta belli & pacis consilia procedent, contemptis melioribus: quanta cum calamitate rerum communium multa funesta exempla declarant. Omnino in Castella memoria non admodum vetusta, Aluarus Luna in regia ita dominatus est, vt ne cibi quidem genus, non vestes, non ministeria Rex nisi ex eius voluntate mutaret. miseram Regis an regni, an vtriusq; conditionem. malum ipsius Aluari capite tandē expiatum. Quod futurum Regina mater prouidens ab aula pulsum à filioq; Rege in tenera ætate distractum in Aragoniam, vnde venerat, amandarat. Destinata prudenter atq; perfecta vis altior discussit. Regina importuna morte sublata Aluarus ad pueri Regis conuictum continuo in aulamque redijt, atque præ cæteris gratiosus est factus breui: vnde graues motus extiterunt, diuturnæ calamitates: quas hoc loco explicare sigillatim operæ non est. *Illud modo Principis institutoribus commendatum esse debet, ne quoad res ferent, vnum aliquem gratia præ cæteris crescere patiantur: ac potius*

puerum

puerum assuefaciant moneantq́;, vt comites omnes & asseclas pari beneuolentia complectatur.

CAPVT X.

De mendacio.

MAgno & excellenti ingenio viri, prudentiæ opinione maxima, Principem ad regendam populi multitudinem, alta dissimulatione opus habere persuadent. Cæteros mortales simplici via ad honestatis studia aut vtilitatis contendere: Principum non eandem esse rationem, quibus salus multitudinis credita est, variæ, multiplicis, inconstantis, neque eiusdem semper voluntatis aut iudicij. Vertat se in omnes formas Protei ad instar, varias personas assumat sæpe contrarias, qui omnibus placere debet, cunctis dicta omnia & facta probare. Itaque rectorem multitudinis statuunt, modo præ se ferat æquitatis studium, benignum se & tractabilem ciuibus præbeat, singulari humanitate se adeuntes complectatur: posse in animo ingentes fraudes suscipere, vitia & probra, quæcumque ex vsu fore iudicabit continendi in officio subditos, aduersarios terrendi. Itaque hi Principem ex dolo, fraude & mendacio componunt: fronte probitatem ostentare iubent: libidinem, sæuitiam, auaritiam, vt res erunt, suscipere concedunt. quæ res priuatis probro essent, Principi afferre laudem. Non ergo his quidem auctoribus vnam semper viam agendi insistat, sed negotijs, temporibus, personis seruiat. omnia ad publicũ commodum referat, imperij stabilitatem, veritatis ac mendacij nullo

 discri-

discrimine. Quod fabulæ integumento antiquis temporibus indicatum putant: cum Achillem fabulantur Chironi Centauro in disciplinam traditum monstro horrendo atq; immani: qui in humana facie, equi media ex parte aut tauri corpus & feritatem repræsentaret. Nimirum significãtes Principem multitudine regenda humanitatem fronte ostentare debere: mores, vt res postulauerint, in varias atque insolentes formas mutare. Tum recenti memoria Ludouicus vndecimus Galliæ Rex Carolum filium, quem Ambasiæ educandum curauit, ne facta quidem potestate cuiquam eum adeundi: accedentibus annis à liberalibus disciplinis arcuit atque à litteris, affirmans hanc vnam sententiam instar omnium præceptorum fore. *Qui nescit simulare, nescit regnare.* Neque dubium est multos Principes eam rationem tenuisse, acceptamq; potestatem ad vitæ exitum magis dexteritate ingenij, quam veris virtutibus conseruasse, In eo numero *Tiberius Augusti successor fallendo simulandoq; votis penitus contraria, ex suis virtutibus nullam æque ac dissimulationem diligebat: eò ægrius accipiebat recludi quæ premeret.* auctor Tacitus. Hæc multorum sententia est, verbis raro (pudor retinet) rebus sæpe & exemplis vitæ testata, Regem vitia virtutesq; ex æquo debere colere, omnia vtilitate metiri nulla honestatis cura, si ab ea dissentire videatur. Modestius alij Principi æquitatis & virtutum præsidium adiungunt: neque concedunt vt sponte peccet, ab æquitate discedat: coactum tamen necessitate permittunt mendacio fallere, fraudem suscipere: ne si nimium iusti tenax sit, se periculo, rempub. multis calamitatibus inuoluat. Sic Herculem affirmãt,

quia

quia totum corpus leonis pellis non tegebat, vulpinæ partem assuisse. Qua responsione Lysander Lacedæmonum Rex eos elusit, qui in eius moribus & studijs maiorem requirebant simplicitatem, dolus vituperabant. Vtetur ergo Princeps ex commodo, fraude & mendacio, sed raro & quasi medicamento: quod Plato etiam concedendum iudicauit Principibus & magistratibus ducenda multitudine ad id quod oportet: quoniam ad lucem sæpe veritatis caligat, & leui opinione quasi vmbra terretur. Cuius rei diuinis libris extant exempla eorum qui fraude & mendacio præclara facinora sine vituperatione perfecerunt. Verum non erat hoc loco propositum de fraude & mendacio disputare: an liceat aliquando rebus exigentibus vti. illud contendo Principi à primis annis esse inculcandum amorem veritatis, mendacij odium: nihil vt turpius ea fœditate arbitretur, nihil regiæ dignitati magis contrarium. Est enim veritas bonum stabile, Deo gratum, ad beneuolentiam conciliandam aptissimum, præsidiaque comparanda. Quis enim ei se & sua non permittat, quem credunt ne fidem violet, vitæ, fortunarum, & principatus quodlibet periculum potius subiturum? Neque temere Romani in capitolio fidem prope Iouem sacrauere: sed vt indicarent rationes imperandi fide maxime & veritate niti. Quam turpe autem mendacium, quam indignum hominis præstantia sit, ex eo perspicitur, quod ij etiam qui sæpe mentiuntur, magnum laborem suscipiunt, vt fraudem tegant: ea reclusa vehementer erubescunt. Atque ita vt cum alia crimina sint maiora, pauca maiorem ignominiam perpetrantibus

afferant: vſuque receptum eſt vt contumeliæ inſtar grauiſſimæ ſit morte vindicanda iniuria, nõ ſi quis auarus, adulter, aut homicida vocetur, ſed ſi mentiri obijciatur. Eſt quidem vituperanda vindicta quaſi diuinis legibus vetita, quæ nulli concedunt, quamuis malo prouocatum malum rependere. Sed ea tamen opinio mendacis appellatione grauiſſimum contineri conuitium, nunquam niſi ex mendacij fœditate eſſet orta atque ſuſcepta. Quid enim turpius mendacio? quid magis alienum ab hominis nobilitate atque præſtantia? quæ in luce atque in omnium oculis collocari gaudet: mendacium tenebras amat, latebras captat, vbi eius turpitudo abſcondatur. quid indignius generoſis animis atque præſtantibus? Mentiri enim nihil aliud cogit, niſi metus verberum, obiurgationis, infamiæ. at metus animi fracti & abiecti turpiterque ſeruientis ægritudo eſt, neque cadit in animos liberos & excelsos, ſed in ſeruos metu verberum facientes quæcunque faciunt. Adhæc, cum in vita humana nihil præſtantius ſit fide, qua commercia ſtabiliuntur, & ſocietas inter homines ſtat; huic diuino bono nihil eſt magis contrarium quam fraus & mendacium. nihil enim ſtabile eſſe poteſt, quod non eſt fidelitate vallatum, neque fides obligari niſi fide poteſt. Poſtremo omnis beatæ vitæ ratio veritate continetur, veriſque bonis gaudet: miſeria inanitate conficitur, & ſpecie veritatis decepta, mala pro bonis amplexatur. qui ergo mendacem aliquem dicit, vna voce omnia in eum probra contorquet, tenebris oppletum eſſe vitijs omnibus fœdatum, ſeruilis ingenij, dignumque, vt cui nihil magnæ rei à quoquam in vita credatur. Sed ais rei-

publicæ

publicæ rationes interdum postulare, vt Princeps fallat, mentiaturque: veritate simplicitateq; in magna incommoda incurratur. Qua in obiectione, Deus immortalis, quanta vitia insunt? primum enim nulla vtilitas est, quæ cum turpitudine coniungitur: cum multo magis noceat quam prosit. dignitatem enim labefactat & honestatem, quibus nihil est præstantius, nihil stultius quàm aurum ferro mutare. Deinde mendacio assuetus perfidi & iniusti fama suscepta, omnes rationes publicas & priuatas labefactet necesse est. quis enim se illi sociũ adiungat? quis illi credet? Postremo quæ commoditas esse potest, ei de cuius fide dubitatur? cum nemo promissis credat, quamuis sacramenti religione vallatis: cunctorũ odia incurrat. vt enim mercator qui specie vtilitatis decipit, neque quod iniuste quæsiuit per fraudem retinere potest, & alios auertit à commercio: ita Princeps fraudulentus & quod fraude parauit, diu retinere nõ poterit, & hominum voluntates, quo nullum maius præsidium est, à se penitus alienabit: cunctique deserent eum, cuius fidem suspectam habent: & ad eius nomen, quem fidelem esse vident, se libenter adiungent. Neque latendi spes fallat. fraus enim & fictio ipsæ se produnt: neque numen permittit hominem fallacem diu felicitate frui, quam mendacio parauit. At multos mentiendi artificio disputas fuisse nomen sapientiæ consecutos. verum id quidem est. sed quam falsa esset illa opinio, rerum exitus comprobauit. illæ namque opes, quæ erant nixæ mendacio, perierunt: illæ econtrario firmæ permanserunt, quæ veritate fuerant stabilitæ. Præterea detecta fraude cadenteque errore multitudinis, qui

tantisper laude celebres erant, ab omnibus vituperantur. At Lysandri dictum vt argutum atque festiuum ridetur. Verum, sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem & risum multæ lacrymæ consecutæ sunt: multis circum ciuitatibus Lacedæmones alienatis in multas calamitates inciderunt: neque post Leuctricam pugnam ad pristinas opes & imperij amplitudinem resurgere potuerunt. Principes, qui recenti memoria mendacijs & fraudibus vsi sunt, quantam nomini suo & populis commissis calamitatem attulerint, dicere non est necesse. Neque enim felicitas aut lætitia syncera esse potuit, quæ mendacij radicibus nitebatur. Achillis educatio mouere non debet, ac potius credere par est gemina cẽtauri natura, Principis tum prudentiam, tum fortitudinem antiquos indicare voluisse. Qua ratione templorum aditu, quasi Dei effigiem veteres sphingem solebant fingere. Ægyptij prudentius, quasi iuuenem seni assidentem Dei imaginem exprimebant. Præterea multa veteres poetæ sapienter dixere, multa sine iudicio mentiti sunt moribus suæ ætatis seruientes. Ne nos quidem cautione Principem opus habere negamus, quam populus vocat calliditatem & fraudem, virtuti, vt solet, vitij vicinum nomen affingens. Ijdem certè poetæ Achillẽ Phœnici instituendum traditum affirmant, prudenti homini, atq; in arte dicẽdi exercitato. Quibus virtutibus instructus accedat, vti superius est dictum, qui multitudinis rector, patriæ defensor, copiarum dux constituitur. *Sic igitur* assuescat à teneris annis Princeps, vt mendacium peius quauis turpitudine detestetur, & præ se ferat fore semper vanis hominibus

minibus & fraudulentis infestum. Quod si fecerit, adulatorum artes opprimet perpetuum malum Regum: quorum opes sæpius assentatio quam hostis euertit. eo amoto periculo, vitato scopulo diuinum patrocinium sibi veritatis & simplicitatis amore vel maxime adiunget. Obsidione igitur & insidijs perditorum hominum liberatus, & virtutum choro septus, honestatis munitus præsidio res publicas & priuatas feliciter administrabit. Verum de adulatoribus alio ex principio dicendum est. Quod ad rem pręsentē attinet, ita institutor Principis se comparet, vt mendacij odium, veritatis amorem identidem inculcet: nullum erratum puerile acrius obiurget, quam mendacij licentiam: cæteris peccatis veniam facilis dabit confitenti modo, neque neganti quod verum est. Plagis etiam impositis & acri obiurgatione ministrorum mendacia castigabit, vt alieno exemplo discat, nihil esse magis ea turpitudine detestandum. & quoniam cædere Principem raro aut vix conuenit seruorum in morem, in alieno dolore & lacrymis officij ipse admoneatur: cuius per totam vitam memoria in animo atque in intimis sensibus fixa atque stabilis permaneat.

CAPVT XI.

De adulatoribus.

MAgna est pulchritudo veritatis tota sibi consentiens, omnibus partibus ad vnum concentum mirabiliter reuocatis: vires candoris & simplicitatis incredibiles, mēdacio & fraudibus ni-

hil fœdius. Nil alienius ab hominis dignitate atq; præstantia, quam aliud fronte ostendere & verbis, aliud in pectore actioneque versare. Licebit Principi dissimulare aliquando, consilia tegere, quæ cũ occultantur vim habent, professa debilitantur: neque stulte cum omnibus, quid agere velit, communicabit: Consus (Neptunus idem) sub terra Romæ in circo colebatur, vt quoniam suo numine regere consilia credebatur, ex loci conditione intelligeretur, occulta ea esse, pectore clausa debere. Id secutus Petrus Aragonius cum spei occupandæ Siciliæ ciuium coniuratione immineret, classe comparata atque instructa per speciem littora Africana inuadendi, à Pontifice Romano, quorsum ij apparatus spectarent, sciscitatum legati cum percontandi finem non facerent, Rex in iram concitatus, *Comburam, inquit, intimam tunicam, si meorum consiliorum gnaram esse putarem.* Prudens responsum, digna magno Principe vox. vt enim obscuri animi est, & abiecti mentiri & fallere: ita suscepta consilia tegere non posse, angusti pectoris. Neq; potest rem magnam sustinere, cui tacere graue sit, quod homini facillimum voluit esse natura. Apud Persas linguam grauius quam vllum probrum castigare moris erat. silentium sancire capite. Quod si mendacij fœditate nihil est turpius, nihil veritatis specie honestius, assentatores, quorum est magnus numerus in aula Principum, exitiales imprimis esse fateamur necesse est: atque ita nulla vt pestis grauior, nulla belua truculentior, nullum immanius monstrum fingi possit non si tigres, pantheræ, & leones in vnum locum conferantur, Chimæras, Harpias, Sphinges animo subijciamus, cum adulatorum

praui-

prauitate comparari possunt. Non enim lucem solis eripiunt, sed quod est multo funestius, veritatis lumen extinguere atque opprimere conantur: cæcitatem inducere reip. moderatoribus, quos Deus in rerum fastigio, vt in perpetua vigilia essent, cęteris omnibus prospicerent, collocauit. fontes tetra tabe inficere, vnde vniuersus populus haurit aquam, exitiale. Non exsuccos homines ij tenuesque consectantur, sed bonis omnibus & viriditate florentibus insidias faciunt. horrea formicæ ad inania nunquam tendunt: ærugo non in aridis, sed in viridibus arboribus versatur. Pediculis similes id genus homines sunt, extincto, quo alebantur, sanguine, defuncta corpora deserunt. Quanta ergo pernicies est, reip. capita Principes petere, illis exitium parare, per quos publica salus & felicitas stat? est enim grauissimus morbus qui à capite deriuatur. Deinde cum in vita humana nihil sit syncera amicitia, neque pulchritudine honestius, neque vtilitate commodius, neque fructu iucundius: simulatione amicitiæ, quæ multo grauior pestis est, ij homines fallunt. Se ergo amicos fingunt, amicorum officia simulant & animum, oblectando quibus assentari volunt. Aliquando etiam monendo salutaria in speciem, re noxia. quo difficilius vitari hæc pestis atque dignosci potest. Neque de minutis adulatoribus & parasitis circumforaneis disputamus: qui quamuis in suo genere flagitiosi sint & infames, non tamen tantum ingenio valent, aut tantis opibus instructi sunt, vt multum nocere possint. De illis sermo est, qui honestatis specie tecti ad gratiam Principum omni ratione contendunt. id modo assequantur, nullum est flagitium, nullum dede-

dedecus, quod non suscipere certum habeant. Sed quo aditu aggrediantur, considerandum est. Nimirum amor ille, quo se quisque amat, sibi adulatur, à natura inditus omnibus, primus ad amentiam gradus est. Quis enim est tanta prudentia, qui sibi non placeat, sibi plaudat, se multis anteponat? In hoc amore totius temeritatis & insolentiæ principium est constitutum. quæ labes eo in Principibus maior est, quod ab infantia in purpura educati, auro fulgentes, accedente ætate quoties per vrbem vehuntur magno peditum & equitum numero stipati, plebem certatim confluere, faustis acclamationibus prosequi, quocumque vertant oculos considerantes, inflantur superbia. alios despiciunt, se proximos cœlestium conditioni arbitrantur. Totus ergo amor, quo sibi placent, auctus educatione molli, aulæ & ministrorum apparatu, popularium plausu, assentatoris instar est, animum de statu deijciens. Huic adulatori primario, hoc est, Regis cupiditati & amentiæ, externus adulator adiunctus miserabiles strages facit, omnia peruertit, ima summis confundit, Principem ex stulto amentem facit aut stolidum. Primum enim totum se ad illius nutum accommodat. quasi canis venaticus odoratur magna sagacitate quibus rebus ille, cui seruit, & quem in casses inducere satagit, maxime delectetur. Id vbi exploratum habet, naturam suam ad tempus deserit, alienam personam induit. Simulat quidquid illi libet, totumque se ad eius cupiditatem effingit, cuius gratiam aucupatur. Si venatione oblectatur, canes alit: si amoribus indulget & leuitati, se amore perditum esse profitetur, querimonijs omnia complet. Et ne omnia persequi sit necesse,

cesse, chamaleontis adinstar in omnes colores præter candidum vertitur: in quamcumque faciem se facile mutat, vna honestatis laude excepta. Si ardenti ingenio Princeps est, ad bellum suscipiendum accutata oratione & magnis argumentis hortatur, quanto cum reip. periculo dicere non est necesse. grauia enim tributa in bellicos sumptus imperabit, tenues exhauriet, militibus omnia concedet nulla æquitatis cura. Si in lasciuiam fertur, varias libidines excusabit, quasi Principi opus sit labores imperandi, curasque graues ijs voluptatibus temperare. Virtutibus veris vicina vitiorum nomina affinget: sicut econtrario eleuabit laudabitque vitia, quę virtutes imitantur, crudelem seuerum dicens, auarum frugalem, luxuriosum festiuum, timidum & dissolutum cautum ac prudentem vocabit. si ex vsu erit, fortitudini temeritatis nomen imponet, prudentiæ ignauiæ & timiditatis. in omni sermone ita se componet vt placeat, nulla honestatis aut salutis cura. Sic vitia Principis confirmabuntur, accedent alia. Nam vt est ingenium hominis, paucis approbatoribus amplius credet, quam consciẽtiæ, alijsq; omnibus. Inter adulatorum plausus, aulicorũ voces dicta factaq; Principis admirantium, ad cœlum ferentium laudibus, non decipi mirum est, sed miraculi potius instar non insanire, quasi carminibus iniecto furore. Quid enim aliud magnos Principes ab omni memoria dementauit, quã adulatorum plausus ad gratiam loquentium, eaq; impense laudantium, ad quæ natura ferebat, hoc quoq; nomine in hominibus praua, quod libenter assentientes fauentesque audit: resistentes auersatur, ineptosque iudicat? Quid Neronem ea potẽtia histrio-

histrionem agere & in scenam prodire impulit, nisi adulatorum præconia vocem, ingenium, peritiam admirantium? vsque eo vt multas fraudi fuerit Principem agentem fabulas, pulsantem fidibus non laudasse: verbis aut nutu, gestuve corporis accusasse. Miseram reip. an Principis dixerim conditionem. Quid Alexandro Macedoni eam menti væcordiam iniecit: vt se Ioue genitum ferret, diuinos honores haberi sibi vellet, Calisthenem resistentem crudeli mortis genere inaudita causa peremerit: nisi multorum adulatio laudibus ad temeritatem quotidie aliquid addentium? Longum esset omnia exempla væsaniæ similis recensere oratione, Caligulam, Domitianum. Sed vt ad nostros Principes deueniamus, an credis alio itinere Petrum, atque Henricum Quartum, aliosque Castellæ Reges imperij Hispanici sordes & dedecora, ad euertendam remp. contendisse, quam fictorum amicorum fraude facta, dicta, consiliaque laudantium quasi reipub. salutaria? eo maiori exitio quod prauo ingenio Principes pusillo animo, acriores impetus habent, neque insidias prospicere satis possunt acutorum hominum & à multo vsu versutorum. Magno enim & ardenti ingenio sit necesse est, quicunque Principi gratificari studet. Neque enim omnia probare debet, ne manifestus assentator esse deprehendatur. Quocirca monet aliquando, obiurgat etiam, vt quoniam ea libertas veræ amicitiæ propria esse videtur, sub ea specie cautius fallat: sed ita vt facile simulationis vestigia expressa in obiurgatione cernantur extentque. Sicut econtrario non omnes in assentatorum numero ponēdi sunt, quicunque cum Principibus viuentes eorum

rum facta, sermones, consilia laudant: sæpe etiam dissimulant in ijs, quæ stulte aut improbe admitti vident. Sunt enim multi imbecillo animo, qui magis peccari nolunt, quam quod satis animi habeant aduersus peccata. Sunt qui desperatione præsumpta proficiendi, etsi prauitas displiceat, irritare se non audent, penes quos rerum potestas est. Ergo vt à veris amicis, à cautis aut timidis aulæ ministris noxius adulator dignoscatur, quam rationem agendi teneat, quo tendat explicãdum est. Primum igitur constat eum immensa auaritia esse, nullis vt copijs cupiditas possit satiari. Ambitio deinde sic éxagitat, vt consistere non sinat. id vt assequatur quod cupit, & quo contẽdit, diuitias, honores, potentiam, ingenio quo est versatili, demitti animum minimeq; in principio de vlla decoris aut dignitatis præstantia cogitat: se se ad potentium pedes abijcit: omnes, quos Regi esse caros intelligit, officijs omnibus & sedulitate affectatur: nullum laborem recusat, nullam indignitatem subire reformidat, quo sibi aditum ijs conciliatis atque deuinctis ad Principem patefaciat. Quod si contingat votis successus par, tum demum artes depromit, Principemque apertis machinationibus inuadit, aut cuniculos occulte agit, vix vt malitia deprehendi possit. Principe expugnato prauis artibus deluso, repente prioris fortunæ oblitus humilitatem fastu & superbia mutat, ingentes opes construit, honores & magistratus ambit: quos vbi consecutus est, homines multo se meliores despicit, atque detestanda perfidia ipsos, per quos fuit ad Principem intromissus, oppugnat. Ergo vt in principio nihil est humilius adulatore, ita postquam opes

opes suas firmauit, nihil est in eo insolentius. ac tũ demum si quam probitatis & honestatis speciem ad fallendos homines assumpsit, sublato metu deponit, atque in omnia vitiorum genera delabitur. Diu ignotus repente nobilis & magnus accensas longa egestate humilitateque cupidines frænare, sibiq; imperare nescit. Ardet libidine, æstuat cupiditatibus, sæuitiam ostentat, opes publicas & priuatas domum auertit, vt solus in omnium fortunis dominari, solusque alieno nomine regnare videatur. omnia denique ad suum commodum refert, nulla cura publicæ salutis. Ex his moribus adulatorem dignoscere facile est, atque à vero amico secernere. præsertim in admonitionibus & obiurgationibus, quibus tantopere simplicitatem veramque amicitiam assimulare conatur, in ijs vel maxime se prodit. neq;.n. ita fraus veritatem imitatur, vt non simulationis indicia relinquantur. Ita cum ex suo commodo omnia vitæ studia metiatur, atque in animo habeat gratiam Principis quacumque ratione aucupari, admonendo, accusandoque vitia, cauet maxime ne dolorem faciat: ac ita sermonem totum componit, vt reprehensio in laudem potius vertatur. Artificiosæ assentationis multa exempla proferri possent. sed inter Romanos tamen Imperatores nullus maiori simulatione quam Tiberius Augusti successor fuit, nullo etiam tempore frequentior turpiorque adulatio. Fraus fraude, mendacium videlicet Principis simulatione compensabatur. Accidit aliquando vt eo in curiam ingresso adulatorum vnus exurgeret, ac palam profiteretur liberos libertatem decere: neque quod ex publica salute foret dissimulare. Ad ea verba facto silentio,

suspen-

ſuſpenſiſq; omnium animis, quaſi de re magna dicturus eſſet, *Audi Cæſar, inquit, in quo te culpamus cuncti, neq; accuſare palam quiſquam audet, te curis laboribus conficis. neq; conſideras perire, quod alterna requie caret.* In hanc ſententiam cum multa ridicule declamaſſet, Caſſius Seuerus vanitate offenſus addidit, *Hæc hominem perimet libertas.* auctor Plutarchus. Ennium equitem Romanum, quod effigiem Principis argenteam conflaſſet, maieſtatis poſtulari in ſenatu Tiberius vetuit. Ateius Capito ſpecie libertatis, atq; publicæ ſalutis cura ſimulata, *Non debere eripi Patribus vim ſtatuendi diſputabat, neq; tantum maleficium impune habendum. ſi lentus in ſuo dolore Cæſar eſſet, reip. iniurias ne largiretur.* pudendam hominis vanitatem placendique ſtudium, quam Tacitus libro tertio commemorauit. Sed audi ex eiuſdem hiſtorici lib. primo multo turpiorem adulationem. Referebatur in ſenatu de Auguſti recens defuncti funere. maximi honores decernebantur, nimirum ſucceſſore præſente: vt porta triumphali efferretur, legum latarum tituli, victarum ab eo gentium nomina præcederent: Meſſala Valerius addidit renouandum per annos ſacramentũ in nomen Tiberij. Tum interrogatus à Tiberio, *num ſe mandante eam ſentẽtiam prompſiſſet? ſponte dixiſſe reſpondit. neq; in iis, quæ ad remp. pertinerent, conſilio niſi ſuo vſurum vel cum periculo offenſionis.* Ea ſola ſpecies adulandi ſuperaret videlicet, vt monere, obiurgareue cum videretur, laudaret potius, gratiamque captaret prono in ſeruitutem animo. Sic ſunt vaniſſimorum hominum artes. facile deprehendi poſſunt, neque fallent niſi volentem ſe ſponte in eorum laqueos inducere: præſertim confirmata ætate Princeps

eas fraudes continuo dignoscet. quem prauis moribus videt esse, semper ad gratiam loqui, etiam cum vitia increpat, cum se & suos opibus & honoribus immensum augere cupit, nemo eum credat simplici ingenio esse, de Principis dignitate, de publica salute esse solicitum: sed simulare potius vt fallat incautos, cum dolos & fraudes verset in animo callidus, mendax, versutus, simulator. Vna medicinæ faciendæ ratio est, si in aulam admittentur viri spectata probitate & innocentia, cæteris omnibus exclusis: ne ijs ad Principis familiaritatem aditus pateat, quamuis ingenio maximo, prudentia & dexteritate alios vincere videantur. A tenera ætate Principi odium in id genus hominum instilletur. etiam parasitos auersetur, quia nomine videntur cum adulatoribus conuenire, neque eorum festiuitatibus capiatur. Firmisque argumentis, & exemplis & frequenti sermone instituatur: sibique persuadeat, eos homines certissimam reipublicæ pestem esse, morum perniciem, patriæ turbinem atque procellam: sanctissimas leges, pacis ornamenta, omniaque vitæ & probitatis studia peruertere. monstrum horrendum, ingens omni piaculo procurandum, pellendum ab aula: ne pestilenti oris afflatu corpus reipublicæ vniuersum à capite ad imos pedes tetra contagione contaminet.

CAPVT

CAPVT XII.

De aliis Principis virtutibus.

QVæ in commune de singulis virtutibus à magnis philosophis præcepta sunt, atque de ratione officij sapientissimi Theologi disputant, ea ad se omnia nihilominus Princeps pertinere iudicabit. Curabit diligenter, vt quo sunt opes maiores, locus altior, eo amplius probitatis studijs & ornamentis cæteris omnibus vnus præstet. Neque enim fas est, qui lucem ciuibus præferre debet quam sequantur, eum in sordibus & in cœno vitiorum volutari: sed potius cum ferro & legionibus cinctus hostes terreat, suorum beneuolentiam adiungat virtutum comitatu, honestatis pulchritudine. In ijs maius præsidium ponat, maius ornamentum esse putet ad omnem dignitatis partem, quam in satellitum numero, & reliquo aulæ apparatu. Sit in cibo & potu temperatus, ne ingluuies in brutorum animantium conditionem traducat: ciborum copia distento stomacho, curationi corporis magnam temporis partem dare cogat: morbis corrupta valetudine curis imperandi efficiatur impar. Fugiat libidinem, neque venerea voluptate se corrumpendum tradat. alienæ pudicitiæ ne insidias faciat, probrum pudendum & graue, quod sine inuidia populari, & multorum offensione non contingat. cum delicijs & oblectationibus vitæ, quasi cum domesticis hostibus sibi acriter pugnandum statuat. Et qui debet alienam licentiam vindicare, legibus & supplicio cohibere, an æquum sit, vt is se stupris pol-

 luat,

luat, labem castis inferat? Cautionem & prudentiam adhibeat, ne aulicorum fraudibus decipiatur, omnes occasiones captantium, deluso Principe honores diuitiasque cumulandi, alienam innocentiam ludibrio habẽtes, abutentes aliorum simplicitate. Nunquam ab æquitatis legibus dimoueri se sinat. summos cum infimis, atque cum ijs medios coniunctos pace tenere non poterit, nisi sit omnibus persuasum, plus apud eum æquitatis iura, quã priuatos affectus posse, aut cuiusquam gratiam. Et alioqui publicus iustitiæ vindex constitutus indignus regio nomine sit, si se patiatur quacumque ratione ab ęquitate dimoueri. Ante omnia sit illi persuasum, imperia ope diuina fundari, augeri, atque bonis omnibus amplificari. Numine ergo colendo purissimo religionis cultu, castissimis precibus propitiando det operam: atque ita vt à primis annis eam opinionem suscipiat, Dei prouidentia res humanas, atque adeo imperia gubernari. in diuina beneuolentia & pietatis officijs maius rebus suis præsidium, quam in armis, potentia, & calliditate constituat: plurimumque ad auctoritatem conciliandam pertinere, si intelligatur ipsum Deo carum esse & diuino præsidio vallari. Et quid esset perturbatius atque calamitosius vita hominum, si nulla prouidentia fortuito verti credantur, quæ in terris aguntur? aut quid immanius esset homine soluto legibus, metu numinis sublato? quid non faceret, quas non ederet strages? Porro ad cultum religionis amplificandum, Principis mores magnam vim habent. Exemplo rectoris facile cæteri, magis quam vllis legibus aut seueritate, in eam opinionem inducentur. Cum enim videant tantis
opibus

opibus subnixum, diuinam opem nihilominus implorare, ad templa concurrere, nixis ad terram genibus, passis manibus, lacrymis toto ore manantibus Dei benignitatẽ propitiari: idem cæteri sibi faciendum rebus asperis statuunt. Verum de religione plura alio loco dicenda sunt. nunc ad eas virtutes veniamus, quæ vere regiæ sunt, & quibus in omni vitæ parte Princeps septus ornatusque esse debet. Ac primum curare diligenter debet, atque à prima ætate institui, ne iracundiæ locus sit, quæ est inimica consilio, & mentem de potestate exire sæpe compellit: quod motus ipsi, gestusq; declarant, haud satis sobrij hominis esse, distorquere labia, iactare brachia, ore pallescere, vocem contendere: quod faciunt quicunque ab iracundia superantur: Quod vitium cum in priuata quotidianaque vita leuis est animi; tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitatem naturæ adiungere. Est quidem difficile præsertim in rerum omnium licentia mutare animum: & si quid est natura insitum penitus euellere; sed inductione quadam & præceptis acerbitas ingenij mitigari poterit in teneris annis maxime. Persuadeat institutor nullum esse argumentum maius animi abiecti atque imbecilli, quam ab iracundia vinci, quod in pueris, mulieribus, senibus consideramus huic perturbationi maxime esse obnoxios, propter ætatis nimirum aut sexus imbecillitatem. Contra, excelsi animi est nunquam irritari iniuria, non se sentire percussum. Sic irritus ingenti scopulo fluctus illiditur. neque immanis & generosa fera ad canis latratum mouetur. Vehementiores animi concitationes & iurgia tum à grauitate mo-

rum aliena ſunt, tum contraria imperio & dignitati. nam ſi implacabiles ſunt iracundiæ. ſumma eſt acerbitas, ſin autem exorabiles, ſumma leuitas: quæ tamen, vt in malis acerbitati anteponenda eſt. Victus à primis annis ratio multum vehementem naturam remittet: conſuetudo etiam in contrarium flectet. Profuit iracundis ſæpe cum ſedatis hominibus conuerſari. cœlo ſalubri vires & valetudo corporis confirmantur, magis quam vllo medicamento. feræ, quæ diu in conuictu noſtro verſantur, commodiores fiunt: humanitatis aliquid ex vſu quotidiano hauriunt. Atque illud præcipuũ, quod inter bonos & moderatos nulla exiſtit occaſio exaſperandæ iracundiæ. A teneris aſſuefactus, cupiditates commotas voluntatemque frangere, haud facile irritatur. pueritia indomita, modeſtia etiam ingenia deprauantur. Iacobo primo Aragonio Regi malo fuit in ira regi non potuiſſe, vſque eò, vt Gerundenſi Epiſcopo linguam coram abſcindi fecerit, quaſi arcana retegiſſet, Theraſię Vidauræ fidem de coniugio ab eo ſuperiori tempore datam. Quod impium facinus fuit diris ab Innocentio Pontifice & mulcta graui vindicatum. Manſuetudini clementia eſt adiuncta. qua virtute nihil excellentius eſt, nihil quod magnos Principes Deo immortali magis ſimiles faciat; cuius præcipua & maxima laus eſt, in hominum erratis diſſimulare. *Si peccatis ſupplicia metiatur, iam pridem genus humanum extinxerit.* Cogitet ſe hominem eſſe. Omnes homines aliquo errore duci: hic in illo, in hoc ſibi alius indulget. Ne ergo omnes ſordes perſcrutetur; ne in alienis peccatis ſe inexorabilem præſtet. recte enim quidam dixit: Qui peccata odit, homines odit.

clemen-

clementiæ laus tum maior, cum iræ causæ iustissimæ. Prouidendum quidem, ne benignitas si dissoluta sit, seueritatis nerui incidantur. salutaris animaduersio vincit sæpe inanem speciem clementiæ. Sed est quidam vtriusque rei modus sicut reliquarum. commodo tamen reipublicæ semper Princeps ad exhibendam benignitatem promptior appareat, si opus erit ad vindicanda scelera, sanciendum metum, aliquod seueritatis exemplum constituere, sit omnibus testatum, inuitum ad supplicia & vindictam trahi:& quoad res patietur eam omnem curationem, ea iudicia à se remoueat, alijs magistratibus demandet. Plato Regem, Ægyptiorum in morem, sacerdotem esse vult, neque cognitionibus interesse, quibus de exilio, carcere, aut cæde agitur. Assuescat à primis annis benignitatem æqualibus exhibere; neque cædat sua ipse manu quemquam, quod turpe esset: quod in Petro Castellæ, & Petro Lusitaniæ Regibus accusatur, illum Mahomedem Rufum Granatę Regem peremisse, & quidem innoxium, addidisse impositæ plagæ linguæ petulantiam: hunc Portuensem Episcopum sua manu pulsasse, quamuis adulterij reum. Apage fœdum carnificis ministerium. Ac ne inclementi quidem verbo compellare debet. Sed potius si ex asseclis atque ministris quem videt rapi ad verbera, non parum sæpe debito quamuis supplicio eximat precibus auctoritateque. talibus animum rudimentis ad maiora comparabit. Clementiæ & mansuetudini liberalitas accedat, voluntas destinata si non omnibus, certe quam plurimis benefaciendi, numinis adinstar, quod votis & precibus omnis ætas, sexus,

conditio fatiget: fontis vberrimi & publici, vnde opem in rebus asperis honorem, diuitias haurire cuncti contendant. Omnibus vt satisfaciat imperij opes non sufficiant: sed cum ope multos subleuarit, se adeuntes sine discrimine blandis verbis appellet, magni beneficij loco erit Principis comitas, muneri magnam gratiam addet quamuis exiguo. Quorum preces irritæ erunt, ij aut culpam in ministros reijcient, aut magis facultatem quam voluntatem defuisse, ex tanta benignitate conijcient. Multum proderit Principem à primis annis dandis muneribus assuescere: pecunia haud maligne in eum vsum suppeditanda: quam aut æqualibus dono det, vt cuiusque meritum erit, aut ad subleuandum inopum indigentiam conuertat propria nonnunquam manu. Dandi dulcedine prouocatus maiora, confirmata ętate libentius largietur. intelligat nihil esse magis regium, quā posse subditis benefacere: imperandi curas molestas & graues hoc vno, velut condimento mitigari. Deum imitetur, qui dies ac noctes nusquam cessat beneficia conferre. herbas, fruges, poma terra sponte fundit. tot arbores frugiferæ vbique cernuntur omni naturæ parte tributum pendente scilicet. Dei imitatione non in fructum beneficij, sed in ipsam beneficentiæ pulchritudinem debet respicere. multa perdenda sunt beneficia dandaq; ingratis, vt vnum collocetur bene. Occurrat aliquando antequam rogetur, neq; moras nectat: cum nihil carius cōstet, quam quod precibus & importunitate extortum est. Det tamē cum iudicio maiora dignioribus, frequentius quam magna munera, ne fontem ipsum liberalitatis publicum ęrarium exhaurire assuescat.

Blando

Blando sermone semper, cuius facultas deesse non potest, accipiat omnes, etiam cum donum negatur. inuito sic Principe negari credent, cum licuerit libenter daturum. Honores omnes aut opes in vnum paucosue cumulare noxium est, ne consumpta spe segnes illi ad obsequia reddantur, largiendi alijs facultas non sit. Eatenus ergo largiatur vt maiorum semper donorum, si merita supperent, spem faciat. His virtutibus magnitudo animi alitur, vnde & ipsæ ortum habent, quæ maxime decet Principes. angusto & pusillo animo nihil tetrius. Vanos præsertim metus contemnere discat, eaq; cura cum æqualibus certare, coram multitudine dicere, ne lucem fugiat & publicum, vmbratili vitæ assuetus. Feroces equos concitare nouerit ad cursum & in varios orbes flectere. armatus concurrat sudibus in iustæ pugnæ modum. in arena taurum, aprum in syluis feriat. auribus tormentorum fragorem, tympanorum atque tubarum sonitum ferre discat, neque conturbari animo. Sic si quod est in natura vitium, atraque bilis varias imagines commouet, frequenti exercitatione corrigetur. Sic Garsiam Regem Vasconum, cognomento Tremulũ quod initio pugnæ toto corpore exhorresceret, in tantũ virum euasisse crediderim, abiectoque metu fortem se & strenuum in prælijs omnibus præstitisse, pauci vt conferri cum eo possint. Est enim metus animi degeneris argumentum, atq; à Principis dignitate penitus alienus, maiestati aduersus. Ergo ea fœditas amouenda est: dedecoris & infamiæ metus animo diligenter infigẽdus, quò metus metu trudatur. Carrionis regulos scimus, cum Cidi filias Eluiram & Solem vxores sibi dari petijssent,

nuptijs regio apparatu Valentiæ celebratis, ex turpi metu suscepta ignominia in crudelitatem desijsse, vti fere faciunt ignaui. Adolescentes enim culti magis mundicijs quam virilis ac militaris animi, haud satis socero mores probarunt. Semelq; leone è cauea fortè an consilio egresso præ metu se in turpes latebras condiderunt. iterum in pugna cum Mauris certamen exhorrere fugamq; respicere visi sunt. Ea ignauia atque timoris significatione fœdi dedecus, quod virtute procurare debuissent, turpiter vlti sunt coniugum supplicio, quod ipsis exitiale fuit. Postremo ne se Princeps apparatu principali, ministrorũ obsequio cœlitum ferme ritu adorantium in superbiam efferat, ciues contemnat, quod esset non minus noxium. discat cum æqualibus æquo iure viuere, siue res seriæ tractandæ, siue ludis remittendus animus, nihil sibi pro imperio arrogare. Itaq; more Persarum prosternentes humi corpora, & honores maiores, quam pro conditione mortali deferentes auersabitur penitus: neq; patietur, quamuis adulatoribus contra disputantibus, maiestatem imperij salutis esse tutelam, optimos quosq; mortales altissima cupere, degeneris animi esse oblatos honores repudiare. Meminerit nihil esse ea adulatione exitialius. Præclare Cyrus cum mors instaret, filijsq; suprema præcepta daret, patrijs institutis se ita assuefactum affirmauit, vt natu maioribus non fratribus solum, sed ciuibus cederet via, sede, atque sermone. Quod si essent filij eius præceptum secuti, neq; delicijs & assentationibus corrumpendos se præbuissent, diutius imperium stetisset. Quid vero Theodosius Magnus? Arsenium Roma euocatum vt filios suos ingenuis

artibus

artibus erudiret, cum forte vidiſſet coram filijs ſtare: commotus ira filijs vt ſurgerent, magiſtro vt ſederet, imperauit: fecitq; poteſtatem vt quoties videretur, eos verberibus cæderet, neq; in eorum erratis conniueret. Cuius ſi ad præceptum filij inſtituti fuiſſent, haudquaquam Romanum imperium eorum culpa, certe ipſis rerum potientibus fuiſſet magnopere labefactatum. Tuebitur Princeps maieſtatem diligenter, opinione magis quam viribus imperia ſtare perſuaſus. Verum neque in externos ritus degenerabit, me quidem iudice. Sed quantũ obſequium à minoribus exigit, tantam maioribus ipſe reuerentiam exhibebit. ac ijs præſertim, qui ſunt è ſacrato ordine, neque manus deoſculandas porriget, neq; genibus nixos patietur ſecum agere. Quo amplius religioni dederit, eo diuino magis præſidio fulcietur, quo principatus confirmantur, ſubditorum beneuolentia accedit: quorum animi nulla re magis capiũtur, quam religionis ſpecie obiecta. De qua alio ex principio dicendum eſt, & quantopere ſit Principibus neceſſaria explicandum: ſi prius de gloria dictum erit.

CAPVT XIII.

De gloria.

MVlta inſunt in natura noſtra, bona cœlo data ad ſalutem: nos ſtulti & ingrati ijs bonis ad conſectandam prauitatem abutimur contemptum numinis, noſtram ipſorum multorumq́ue perniciem: quo quid indignius, quid calamitoſius eſſe poteſt? quid enim præſtantius animo,

quo

quo maxime à beluis discrepamus, cœli terræque spatia metimur? nos ratione & libertate, qua ad diuinam naturam propius accedimus, ad scelera conuertimus, ipsasque beluas nonnumquam immanitate superamus. Datum est corpus præstanti formæ dignitate, omnibus partibus ad vnum concentum pulcherrime reuocatis, ad cœli cõtemplationem erectum, quod ipsa statura declarat. Plerique illud ad terram abijciunt, hauriendis voluptatibus incumbunt, atque in vitiorum turpitudine quasi cœno dies noctesque volutantur. Habemus à natura sensum quendam religionis, quo incitati diuinam naturam agnoscentes castissimo pietatis cultu veneremur. hominum amentia factum est, vt ab illo naturæ impetu tetræ superstitiones existerent, quæ fusæ late per orbem terrarum longo tempore innumeras gentes turpitudine & cæcitate fœdarunt. Sic nullum est bonum tam præclarum, nullum tam insigne munus, quod sæpe ad exitium & de formitatem humana prauitas non conuertat. temere faciat atque stulte, qui de rebus singulis ex nostro abusu & non potius ex ipsa rerum natura statuat. In hoc numero affectus omnes animi nostri poni debent, amor, cupiditas, ira, metus, spes à natura dati ad prosequendum salutaria, contraria remouenda, consentaneis vitæ officijs naturæ statum conseruandum. Nos ea præsidia plerumque ad flagitia, & vitæ pestem conferimus. ex amore existunt libidines noxiæ, ex cupiditate opes sine modo, sine honestatis cura coaceruandi studium: ex ira iniuriæ, contumeliæ, cædes promanant: metu atque spe aut frangitur animi impetus ad res preclaras subeundas, aut superbiæ seruimus & immanitati.

nitati. Inepti rerum æſtimatores, qui culpa hominum deprauatos affectus accuſant, eosque penitus conuellere ex humana vita atque extirpare conantur. Quid enim, vitem ſylueſcentem, ramis luxuriantem in omnes partes, euellas, & non potius ferro coerceas? ferocem equum perimas, quem virga & fræno compeſcere poſſis, aſſuefacereque ſeſſorẽ admittere? membrum vlcere afflictum præſcindas? ineptus ſis, niſi omnia prius experiaris, conſumasque artis remedia. Sic à vitijs res per ſe honeſtas & ſalutares ſecernere in omni vitæ parte opus eſt. Sed non de re tanta hoc loco propoſitum erat diſputare. quod rei præſentis eſt, admonuiſſe ſit ſatis, animi impetus regendos eſſe, à primis annis ad honeſta & ſalutaria cõuertendos, vt non libidini & prauitati, ſed bonitati ac moderationi ſeruiant. Alioqui ſi penitus conuellantur, ne ſtupeat & langueſcat animus atque induſtria verendum eſt, quæ ijs quaſi ſtimulis & calcaribus concitatur. Et ſane ſine amoris ſynceritate, ſine amicorum præſidio, quid calamitoſius vita humana eſſet? quis tam ferreus, cuius ſi in oculis patria, parentesq; vexentur, non efferueſcat ira, in vindictamque concitetur? mitto alia, quæ longum eſſet accurata oratione explicare. Accedamus quo feſtinat oratio. Gloriæ cupiditas in natura inſita latiſſime patet: nullus enim eſt, neque tãta humanitate cultus, neq; tam agreſtis & inhumanus, qui non flagret infinita quadam gloriæ cupiditate. Deinde ita eſt in natura infixa vt nulla arte euelli, nulla lege aut metu ſupplicij comprimi poſſit: ipſa ætate, qua cæteri affectus minuuntur, maiores vires capit. Vt prudẽter mihi quidam dixiſſe videatur: Laudis ſtudium vltimam eſſe tuni-

cam

cam quam exuimus. Postremo tam vehemens est, vt animum nullo loco consistere patiatur, sed semper incensum rapiat ad maiora indies & altiora in omni vitæ parte consectanda. De qua hoc loco cõstitui disputare, primum an inter vitia naturæ poni debeat, quibus ex animo pellendis nostra industria sudare æquum sit, an inter affectus animi numerari, ad præclaras actiones obeundas à natura datos. multum enim interest vtrouis modo loquamur. Pleriq; laudis studium vituperant, & in rebus turpissimis ponunt, seueri videlicet & graues iudices, excellenti præ cæteris probitatis opinione, quasi fallax, inane, inconstans, modestiæ Christianæ & diuinis legibus aduersum, subducere ab oculis hominum iustitiæ opera præcipientibus ne noxio populi aspectu contaminata tabescant. Negant enim sapientis esse habere ex aura populari suspensas vitæ rationes, virtutum cultu laudes hominum consectari: cum debeat potius in internis animæ bonis, quæ sunt honesta, constantia, neq; inuitis eripi possunt, vitæ præsidia collocare. popularis plausus neque veris virtutibus sæpe paratur: sed dolo & fraude circumuenta multitudo summis plerumq; laudibus celebrat, quos constat flagitijs & improbitate fœdos fuisse. Nisi forte parum constat insignes tyrannos, qui bella ex bellis serendo cladem terris & vastitatem intulere, immortali fama & laudibus ab amenti plebe celebrari, quasi strenuos, clementes, æquitatis studio conspicuos. An maior dementia sit, quam in iudicio multitudinis leuissimæ spem aliquam ponere, illicq; fidere? quæ breui momento in varias atque adeo contrarias partes mutatur. Euripi instar in modum venti, nunc huc nunc illuc

verso

verso mari sese deuoluentis, vsque adeo vt leui de causa, quos paulo antea eximia laude afficiebat, eosdem ignominia notare, bonis omnibus euertere non dubitet. In ista tam mobili populi voluntate, quàm in singulas horas inanissimi rumoris aura commutat, in tam præcipiti temeritate aliquid inesse statuemus, quod sit grauibus & honestis hominibus expetendum? Quid quæso est grauitati & constantiæ magis aduersum, quam ex vulgi temeritate pendere? quid miserius quam in populi insania partem aliquam felicitatis constituere? Sunt enim omnes rumores vmbræq; metuendi illis, qui ad gloriæ cupiditatem incumbunt: cum animaduertant q̃ facile populi studia in contrarias partes vertantur. Neq; verendum est sublata gloria vt studia virtutum debilitentur, quod in suis disputationibus quidã ponunt. alioqui virtutis genus inducemus humile, supplex, ambitiosum, intuens in omnes motus populi, iudicium multitudinis captans: quæ sæpe mendacio fallitur & fraude: neque tam bene cum rebus humanis agitur, vt quæ honestissima sunt, multis placeant. Quid præterea is faciat, qui in solitudine secessum apud se agẽs multitudinis plausu impelli ad honestatem nõ potest? necesse est enim vt virtutis officia deponat, si verum est restingui virtutis studiũ, nisi gloriæ igne incendatur: verẽdumq; ne dum gloriam falsis laudibus ornamus, virtutem proprijs ornamentis spoliemus: quæ sola libera est, neque seruit famæ vanitati, aliena ornamenta non requirit, suis atque adeo diuinis dotibus illustrata. Sic illi disputant, sic statuunt, nimirum non satis considerantes, dum modestiã stabiliunt, fundamenta humanæ vitæ ea

disputa-

disputatione labefactare: honestatis studia non parum debilitari. Quis enim non videat, laudis cupiditate, homines vehementer incendi ad præclara facinora suscipienda? Nemo enim vnquam pro reipubl. salute, pro patria, & dignitate sese discrimini obtulisset, nemo publicam vtilitatem anteposuisset propriæ, nemo contemptus humanæ vitæ commodis sapientiæ studia coluisset, certe paucissimi, nisi primum fuissent ad spem, & studium immortalitatis incitati. Repete veteres annales, euolue antiquitatis memoriam: inuenies proculdubio ex hoc fonte fortissimos duces, prudentes legislatores, summos philosophos extitisse. Quis ad artē aliquam præclaram & salutarem animum adiecit? quis virtutem studiose colendam putauit, qui non primùm in egregij nominis celebritatem intenderet? Gloriæ igitur studium non est in vulgi opinione, sed in natura situm: id maxime declarat, quod omnibus innatum est mirum illius desideriū. Nulla est enim gens, nulla conditio, nulla ætas, quæ non inflammetur ea cupiditate. Mirum est pueri, infantesq; quantopere laude excitentur, vsq; adeo vt quo quisq; præstantissima indole est natus, ita maxime huius cupiditatis à primis annis indicia exhibeat. Cyrus Persarum Rex cum esset adhuc puer, adeo ad cupiditatem laudis exarsisse memoratur, vt illius amore omnia pericula suscipienda iudicaret. *Mihi, inquit Fabius Quintilianus, ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui victus fleat. Hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desidiam nunquam verebor.* Quis igitur sit tam ineptus rerum æstimator, qui cupiditatem in natura insitam, patentem latissime, & ex qua

ex qua recta indoles ingeniorum dijudicari debet, vituperandam arbitretur, ac non potius summis laudibus exornandam? Quid prętereа honestius est eo studio, quo honos ipse paratur? Quid enim aliud gloria est? Quid vsu salutarius, quàm id, per quod rebus gerendis auctoritas, opes, honores, imperia parantur? Mirum enim est quantopere viros virtutis opinione præstantes omnes obseruent, vsq; adeo vt excellentis hominis conspectu furor sæpe popularis sedetur. quod Virgilius elegantissime descripsit:

Magno, inquiens, *in populo cum sæpe coorta est*
Seditio, sæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces, & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere silent, arrectisq; auribus adstant.
Ille regit dictis animos & pectora mulcet.

Ex quibus verbis perspicitur, quantam vim habeat ad sedandos populi motus perspecta prudentiæ & probitatis opinio, qua magis quam rebus alijs imperia, regnaq; gubernantur fundanturq;. Principio enim cum nondum essent homines certo iure deuincti, nullius imperio constricti tenerentur, qui à potentioribus iniuria premebantur, fugiebant ad aliquem iustitia fideque præstantem, cuius virtute vim hostium impetumque reprimerent. Cuius vero præsidium salutare in periculo fuisse populus expertus erat, ei rerum imperium vltro deferebant. Ex egregia itaque iustitiæ fama Regum maiestas orta est, inde summa imperia nata: inde populis obsequium existit, cum intelligant communem salutẽ, viri excellentis auctoritate & industria contineri. Sic ægroti medicis parent, de quorũ peritia

N integra

integra existimatio est; Vectores sæuiente mari præstantium gubernatorum nutus omnes obseruant. milites incredibili alacritate eorum imperatorum iussa capessunt, quos vident excellere laude militari. Ergo opinionem laudemque hominum, qua omnes vitæ humanę partes gubernantur, quis vt fluxam, fallacem, atque inanem audeat vituperare? Ipsæ profecto virtutes nullo maiori pręsidio quam pudore muniuntur. tolle pudorem, virtutes omnes extinxeris. Est autem pudor vehemens quidam dedecoris & ignominiæ metus. hũc autem timorem appellat Plato diuinum, quod sit custos videlicet omnium virtutum. Huius verecundiæ lumen in omni ætate, sed præsertim in pueris elucet, ijs maxime qui clariori indole sunt. Videmus enim non tam doloris metu, quam timore infamiæ & ignominiæ contineri, commouerique. Hic igitur metus eorum cupiditates coercet, ne se nimiæ efferãt: industriam acuit & in studio vigilantes efficit. dum enim ab æqualibus vinci turpe putant, nullum laborem spe victoriæ recusant. & dum dedecus summo studio vitant, honestatem magno animo consectantur. Ætate progrediente quid est, quod magis incendat, quam dedecoris metus, vt artes salutares exerceant, rempublicam regendam suscipiant, in militari disciplina se exerceant? Vides igitur quam vtile sit insitum turpitudinis odium: vides nihil esse in vita tetrius impudentia, ex qua omnes effrænatæ libidines, turpissima quæque flagitia existunt. Quod si metus ignominiæ atque infamiæ vtilis est, famæ atque laudis studium non esse minus salutare, fateri necesse est. Quid enim aliud est pudor, quam motus animi dedecus re-

pel-

pellentis, ad laudem & gloriam aspirantis? Ex quo efficitur omne studium honestatis cupiditate gloriæ contineri. Et quis vellet, si humana tantum spectes, vel laborem suscipere, vel voluptatem recusare, vel vitam ipsam & salutem periculo obijcicere, si nō esset laudis & gloriæ suauitate delinitus? Ita quod præ cæteris nationibus nostra gens bellica laude, deinde animi magnitudine floret, laudis studio, cuius sumus cupidissimi, magna ex parte tribuatur. Mihi quidem momenta argumentorum, quæ in vtramque partem allata sunt, & laudis & gloriæ naturam consideranti, atque animi humani motus, qua ratione inter se connectantur: ea sententia vera & sapiens videri solet, quæ inter res humanas secundum virtutem, gloriæ ac laudi principatum dat, modo legitimæ, atque honestatis studijs & præclaris in rempubl. meritis petitæ atque haustæ. Inani enim gloria, nimirum quæ ex prauis facinoribus aut rebus ludicris quæritur, nihil esse vanius, nihil fallacius, nihil incōstantius iudicamus. eam viri prudentes in suis disputationibus merito & prudēter exagitant: eo exitialius malum, quod veram gloriam assimulando innumeros ad se trahit, naturali veræ laudis cupiditate incitatos, neque valentes inter vtramque discernere. Vt enim quo quis pulcherrima forma capitur, eo fucis ementita facilius decipitur, atque ad infamissima scorta maiori impetu trahitur, quæ vulgato corpore infamem quæstum exercet: ita pro vera laude animus facile mendacem amplectitur. Ergo laus ex flagitio petita, reprobanda est, ac penitus reijcienda. Quicunque ab omni memoria vastitatem terris intulerunt, ij nobiles magis quā clari, maiori fama quam gloria vixerunt. Fama enim in

vtramque partem accipitur, gloria & claritas nominis approbationem & beneuolentiam multorum, sed præsertim proborum hominum adiunctam habet. Neque Domitius Nero tum cætera prauitate, tum exercendis artibus scenicis, cum histrionis habitu in theatrum prodiret, arguta manu & digitis fides impelleret, simul canoram vocem explicaret, Deorum nominibus à populo afflictis, veram laudem & gloriam consequebatur: sed inani potius in præsenti assentatione celebratus, ad posteritatem omnium turpitudinum maculis deformis efficiebatur. Inter aliorum prauorum Principum vitia virtutum vestigia extabant, fortitudinis, magnitudinis animi, quæ posteritatis præconio prædicantur. Ergo quod de populi vanitate, leuitate & inconstantia ab aduersarijs afferebatur, q̃ de præpostero iudicio dicta sunt, & explicata eleganter, à suscepta semel sentẽtia mouere nõ debẽt. neq; enim veræ gloriæ fructum in populi arbitrio relinquimus: sed ab eorum sententia prorsus ad sapientum consensum & tribunal prouocandum iudicamus. quorũ iudicium quoniam verũ est, ipsis naturæ principijs nixũ, obscurari aliquando potest, opprimi penitus nõ potest, vt non aliquãdo emergat. sublata post mortem inuidia, cadente errore populari, qui tantisper laude celebres erant quasi viri præstantes atq; præclari, non à sapientibus modo, sed etiam ab vniuersa multitudine vituperãtur. Neq; enim tam bene cum rebus humanis agitur, vt quæ recta sunt omnib. placeant, prauitas à cunctis reijciatur: neq; tam male, vt deprauatum iudicium diuturnum sit, & non sæpe multitudo amore pulchritudinis alliciatur: vitia detestetur, quorum

tanta

tanta est deformitas, vt vel à sectatoribus odio habeantur: tanta contra dignitas honestatis, vt à prauis etiam hominibus laudem habeat. Neq; vero nos cum laudis studium quamuis inflammatum, vituperandum negamus, in eum quasi in vltimum bonorum finem actiones dirigendas iudicamus. ꝙ esset non minus turpe, quam contemptus laudis & gloriæ exitialis, atq; id est quod diuinis legibus vetatur, cum opera recta à conspectu hominum subduci atq; à celebritate mandatur. Non ergo vlla turpitudo suscipienda est laudis colligendæ studio, sed præclaris actionibus ita laus quærenda est, vt ad Deum auctorem omnium bonorum tandem referatur, ex quo omnes rationes nostras habere suspēsas conuenit. Præterea curandum, vt ea laude, atque celebri opinione quasi virtutum instrumento vtamur ad excitandum animum, ad obeundas prę-stantiores indies & excellentiores actiones. Sic enim cum rerum natura animus consentiet atque studium, virtutem non laudis colligendæ causa instituente, sed econtrario laudis cupiditatem ad alendas virtutes in animis nostris ingenerante. Sapientissimus enim artifex Deus actionibus obeundis, quædam quasi condimenta excogitauit, quibus suaues redderentur & faciles: primum voluptatē, qua deliniti sensus, officio suo fungerentur, eo maiorem indidit, quo actiones tum difficiliores tum magis necessariæ futuræ erant. vti in procreatione filiorum consideramus, ne genera deficerent, infinitam quandā voluptatem corporibus animantium esse insitam: cuius cupiditate se inuicē appeterent, & mutua coniunctione gauderent. Sed quoniam voluptatem cum cæteris animanti-

riã, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Ergo Principis animus ad gloriæ cupiditatem erigatur, idq; trifariam. Primum enim certamina instituantur aut litteraria aut de pugnandi dexteritate proposito præmio victori. ea spes & contentio pueriles animos vehemẽter inflammabit præsertim adiuta præceptoris laude, vituperatione etiam eorum, si qui se ignauos & negligentes in certamine præbuerint. Deinde ijs audientibus laudetur industria virorum aut iuuenum in quauis laude præstãtium, accusentur aliorum flagitia. nimirum ille nõ se in potestate extulit, non fuit insolens in pecunia. contra, illius opes & copiæ non bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse videntur, sed superbiæ, libidini atq; immanitati. vtriusq; exitus & fama, si cõmemoretur, magni instar momẽti erit ad ingenerandũ turpitudinis odiũ, probitatis studium excitandum. Quidam filium castigat his verbis:

Nonne vides Albi vt male viuat filius? vtq;
Barus inops, magnum documentum ne patriam rem
Perdere quis velit? Rursus
Sic teneros animos aliena opprobria sæpe
Absterrent vitijs.

Hac arte igniculis frequenter admotis flamma ingens atque diuturna excitabitur. Postremo à pueris studiorum comitibus causæ fictæ agantur quãta fieri poterit actionis venustate & gratia: ita tamen, vt neque grauitas facetijs minuatur, neque iocus magnitudine rerum & grauitate personarum excludatur. Sic Xenophon memorat Cyro puero præsente & disceptante, causas à pueris actitatas. qui nõ recte se gessisset, aut perperam de quæstione

proposita iudicasset, eum verbis castigare, plagis coercere moris erat. Ergo ea concertatio ad confirmandam memoriam iuuerit, atque parandam rerum multarum cognitionem. Hærent enim in memoria tenaciter quæ à primis annis suscepimus. Argumentum de virtutum præstantia, de vitiorũ fœditate, de legibus, de moribus institutisq; gentis bello & pace esse debet. Duo aut tres pueri discepent in vtramque partem: vnus quasi iudex pronunciata sententia litem dirimat. Orationes sint verbis splendidis ornatæ, multis sententiarum luminibus distinctæ, vel à pueris ipsis compositæ, si peritia adsit, vel à præceptore diligenter castigatæ. ne in puerorum memoria hæreat aliquid, quod nõ sit ex sanctissimis moribus, eruditioniq; consonum curare opus est. Quod si hæc exercitatio frequens sit, & pro dignitate suscipiatur, nullo recusato labore, nulla molestia, haud facile dictum est, quanti prouentus sint breui futuri, quam copiosi & ampli industriæ fructus existent. Illud ad extremum, institutori Principis sit persuasum, cæteris mortalibus consilia plurimum ad vtilitatem referri, quid cuiq; conducat: Principes diuersa conditione agere: quorum actiones præcipue ad famam dirigendæ sunt, atque ad celebritatem nominis comparandam.

CAPVT XIV.

De religione.

SVperest religionis studiũ: de quo cum nonnulla sint dicta, paulo plura adijcienda putabam. Neque enim pro dignitate satis commendari ea

virtus

virtus poterit: neque afferre ſatietatem debet, cuius vſus eſt vel maxime Principibus ſalutaris. Ac primum religionem hoc loco intelligimus: ſynceri Dei cultum ex pietate & rerum diuinarum cognitione profectum. aut religio eſt noſtræ mentis cum Deo vinculum. Placet enim religionis vocem magis à religando deduci, quod Lactantius iudicauit, quam à reeligendo, relegendo, vel etiam relinquendo. quæ vocis notationes magnos ſingulæ auctores habent. Contra, ſuperſtitio eſt cultus veræ religioni contrarius cum errore, amentia, & improbitate coniunctus, ſiue ſit nimia atque importuna colendi Deum ſolicitudo, ex timore & animi anxietate nata, ſiue ritus ad mali dęmonis auxilium inuocandum ſuſceptus: idque dupliciter, verbis expreſſis, quod impium eſt, petere vt ferat opem, ſuamque præſentiam aliquo argumento declaret: aut cum ea cupimus prę̨ſtari ad pellendos morbos, res futuras præſagiendas, quæ virium noſtrarum modum excedunt, adhibiti remedij facultatem. Neceſſe eſt enim interpretari maioris atque occultæ poteſtatis re ipſa auxilium implorari. Neque nunc de impio Deorum cultu diſputamus, qui per terras fuſus gentes innumeras dementauit, vt in cœlum reciperent aut prauos homines, aut cæteras animantes templis darent. etſi is etiam cultus ſuperſtitionis nomine & ambitu comprehendatur. Ergo cum Principi religionis ſtudium commendatum eſſe cupimus, nolumus vt religionis ſpecie deceptus anili ſuperſtitione maieſtatem polluat, futuros euentus perſcrutando, aliqua diuinandi arte (ſi ars eſt, & non potius vaniſſimorum hominum ludibrium) ad pellendos morbos, vi-

tandum periculum ineptis & anilibus amuletis aut magicis carminibus abutatur, quod nefas est. Ineptæ aut nimię religionis gemina exempla subijcere satis habeã. Ioanne secundo Castellæ Rege ad procerum animos sanandos Medinæ Campestris, vbi conuentus erant, nouo sacramento cuncti ordines in verba Regis adacti fortem & fidelem operam bello, quod in Aragonios instabat, nauaturos, indicaturosq; si qui contra molirentur: additæ execrationes sunt, si fidem fallerent, expiando scelere Hierosolymam nudis pedibus ituros, iurisiurandi gratiam petituros nunquam. Nimia ea cautio videatur. Illud noxium quod Martinus Barbuda Alcantariæ Magister à Ioanne quodam Sago deceptus, qui diu secretam ab hominibus vitam egerat, & quasi diuino monitu victoriam pollicebatur, contra icti recens fœderis leges cum Mauris, collecta specie religionis magna, sed incondita hominũ multitudine, in Granatæ fines incurrens hostium accursu circumuentus cum suis omnibus perijt. Diesque Christi ad vitam reducis memoria octauus reque & nomine candidus in atrum versus est. atque nobili documento sancitum in extraordinaria specie sanctitatis inesse sæpe fraudem. Nolumus ergo Principem ijs hominibus faciles accõmodare aures. Nolumus vt totos dies & noctes in precibus & animi anxietate consumat, quod esset non minus noxium. Sed ita se comparare debet, vt neque de futuris euentibus magnopere laboret: in diuino præsidio & pietate salutis spem ponat: ad curandos morbos non alios quam medicę artis peritos adhibeat, eorum cõsilio herbas salutares. Prætereą ita tempora diuidere debet, vt non ad otium,

natus

natus, ſed ad negotium eſſe videatur. Alioqui vera religio, vel maxime ſalutaris eſt, cum omnibus, tum Principibus, quippe rebus aduerſis ſolamen, ſecundis temperamentum, ne animus ſe efferat, & rerum licentia abutatur ad perniciem. Magnæ vndique ærumnæ premunt, graues circumſiſtunt vitam noſtram calamitates. nulla vitæ pars, aut dolore libera aut moleſtia vacua eſt, aut exempta curis & anxietate. Adoleſcentiam libido exercet, iuuentutem temeritas, variæque cupiditates. ſenectus morbis & auaritia fatigatur. Varij extrinſecus metus vrgent. ſæpe etiam nullo vento reflante ſæui in animo fluctus concitantur: & cadente externo malorum impetu, interna acerbiorque moleſtiarum procella exurgit: nulla certa cauſa temere ſæpe commouemur perturbamurque. Longum eſſet ire per ſingula: multiplices moleſtias oratione explicare ſuperuacaneum. Sed quoniam hæc mala vitare penitus non datur, nempe in natura inſita: mitigare ſinguli aliquo remedio conantur. Alij voluptates conſectantur: quidam actione & negotijs animum cogitatione prohibent ſuæ infelicitatis: nonnulli excurſu per agros vitam tolerant: plurimi in amicorum colloquio, quo nihil eſt dulcius, moleſtias deponere conantur, aut librorum lectione tempus fallunt. cuncti veluti ardentem febrim ſedare cupientes externa videlicet remedia conquirunt, cũ morbi vis in viſceribus lateat. Ei anxietati intimis medullis conceptæ, ſola certa religio aut maxime mederi poteſt, hoc eſt, cognitio, metus, cultusq; diuini numinis. Dum enim memoriam antiqui ſceleris reuocat, vnde in hæc mala & ſupplicia præcipitauimus, æquiori animo ærumnas patimur, & di-

uinæ

uinæ prouidentiæ consilio, quæ vrgent mala in commodum nostrum vtilitatemque dispensari intelligimus: ne vitæ iucunditates aliæ sine modo susceptæ de mentis statu, naturæ gradu, & rationis dignitate deijciant. Accedit vitæ futuræ & beatioris cogitatio, variæ expiationes, quibus animus flagitio infectus expiatur, incredibile afflictis hominibus solatium. Et nimirum qui ad rerum diuinarum contemplationem facti sumus, quod corporis statura declarat ad cœlum erecti, in officijs pietatis & religionis, naturæ vniuersæ contemplatione, diuinæque maiestatis & sapientiæ mirabiliter conquiescimus. Neque temere Enos primus inter homines celebrasse diuinas laudes memoratur: sed vt ex vocis Hebraicæ interpretatione, qua homo significatur, hominis officium intelligeretur: nihil naturæ humanæ salutarius, nihil iucundius esse religionis studio. Quod si recipitur eadem voce hominem afflictum ærumna, malis contritum significari: quod paulo ante dicebamus, rebus asperis certius religione remedium excogitari non posse ea sententia indicabitur. Ad hæc resp. vniuersa duabus rebus continetur maxime, præmio & pœna, quod res ipsa declarat, & magni viri testantur. ijs enim veluti fundamentis societas inter homines & coniunctio continetur. sæpe metus supplicij retinet, quos virtutis splendor non frænaret. sæpe præmium propositum excitat animos, ne torpore & desidia marcescant. Verum hæc fundamenta salutis eatenus vim habent, si anticipata opinione de diuina prouidentia, supplicijs & præmijs futuris muniantur. Publicam aliquando vim cohibebit metus iudiciorum; occultæ fraudes ne suscipian-

tur,

tur, quid efficiat, nisi diuinæ maiestatis recordatio? aut vero sublata de rebus religione quid esset deterius homine? quid efferacius? quid immanius? quo se scelere non polluet stupris, parricidijs, impunitate proposita? Hoc cum legislatores intelligerent viri prudentes, vanam sine religione omnem industriam fore, legibus sanciendis sacrorum ritus, reliquum religionis apparatum & cæremonias adiunxerunt: in eoque maxime laborarunt, vt populo persuaderent pœnas scelerum aliquando seras, irritas esse nunquam: leges quas ipsi ferrent, non humana prudentia excogitatas, sed acceptas diuinitus fuisse, commenti sunt. Inde Minois cum Ioue consabulatio in antro Cretensi, nocturni Numæ cum Egeria congressus. Nimirum ciues ad parendum non modo imperio, sed etiam religione constringere satagebant. Sertorius etiam tanti nominis dux imperio Hispaniæ occupato, ad fallendos barbaros ceruam cibo antea auream petere assuefactam, insusurrare diuinitus quæ facienda erant, simulabat. Inepte hæc, inquis, omnia & aniliter. Fateor, quis enim id non videat? sed in eo sapienter quod vniuersi naturæ impulsu excitati intellexerunt, quod res erat, neque congregari homines sine lege, neque leges sine religione constare. Solem è mundo detrahat necesse est, qui de rebus humanis religionem expunget: neque minor confusio erit rerumque perturbatio, quam si in altissimis tenebris vita transigatur. Nam si nullum numen est aut negotium neque habet neque exhibet alijs: qui commercia inter homines, fœdera, conuentaque sanciantur? Cum enim è corpore & animo constemus, corpori quidem vis adhiberi, vincula innecti pote-

poterunt: animus liber sui arbitrij nullis catenis retineatur nisi religione vinctus. & cum tanti recessus in pectore sint, facile esset polliceri, fallere oblata occasione, nisi sit persuasum fixumque scelera & fraudes cœlestibus curæ esse. Quod consensus gentium omnium declarat, neque priuata fœdera firma credentium, nisi iurisiurandi religione vallata: neque publica conuenta, nisi cæsis de more hostijs. Non alio fecialis olim pertinebat cum patre patrato bellum indicens, caduceator cæsusue pacem componere solitus. non matrimonium, non liberi, non denique quidquam aliud nisi iubentibus sacris deligebatur. Id fides in capitolio prope Iouem consecrata & summa religione culta significabat, fidem Deo imprimis esse caram, neque ab eius cultu & societate separari. Verum his omissis, quæ minime dubia sunt, religionis suauitate vitæ dolores leniri, religionis sanctitate leges publicas & fœdera inter homines constare: quod instat & cuius causa omnis disputatio suscepta est, agamus. Affirmo nulla re magis imperia quam religionis cultu confirmari, siue rem ipsam intueamur, siue opinionem hominum, qua sæpe magis quam viribus & potentia consistunt. Res humanas & consilia, diuina mente gubernari nemini dubium est, consequens ergo est vt credamus illius numen bonis esse propitium, improbos & sceleratos auersari, ac impios præsertim ausus sempiternis supplicijs vindicare. eos præcipuo amore complecti, qui castissimis precibus cultuque religioso eius opem implorant, seque & sua illius arbitrio regenda permittunt. Iure igitur primi vrbium conditores felicitatis fundamentum in religione posuerunt, re-

religionis

ligionis contemptores aut morte aut exilio mulctabant. nec enim illam remp. felicem fore credebant, in qua homines impij & scelerati impune versarentur: pestilenti contagione ciues inficerent, iram numinis pessimis actionibus irritarent. Quod non verbis docuerunt, sed vitæ magis exemplis demonstrarunt, frequentes in templis, sacra suis ipsi manibus tractantes, non domestica solum, sed etiam publica: vsque eo vt in plerisque gentibus ijdem Reges & sacerdotes essent, vti veterum monimenta indicio sunt. Omnino vt Iudaicæ gentis rectores & duces missos faciamus, Romanos Principes nihil nisi auspicato gessisse constat, multos se se imperio dato abdicasse, comitia instauranda curasse religione iubente. Inepte dices. esto: quid enim ea religione turpius esse poterat? Sed in eo prudenter, quod rerum euentus non fortunæ temeritati permittebant, sed nutu Dei regi credentes, pacis belliq; consilia ad ipsum referebant: bello gerendo magis sacrificijs, quam armis expediendis erant intenti. In quo Numæ exemplum sequebantur, cui cum diceretur à quopiam, *Hostes ô Numa bellum contra te comparant: At ego* (inquit ille ridens) *sacrifico.* hostium vires indicans magis Dei ope quam proprijs viribus debilitari. Deus enim probitati fauet, & est impijs infensus: victoria ipsa & virtus, qua paratur in diuinis beneficijs numerantur. Sed & recentiori memoria in Hispania exemplum simile proditum est. Cum resurgentis imperij nostri fundamenta aduersus Mauros ponebantur, Fernandus Antolinus Garsia Fernando Castellæ Comite Mauris, qui Gormatium vsque processerant, obuiam in repentino metu profecto

rei

rei diuinæ procurandæ cauſa, in templo ipſo ſub conflictum reſtitit. Ea pietas quam grata numini eſſet, miraculo eſt indicatum. eius enim ſpecie quidam, genius ſcilicet bonus, inter primos tanta virtute dimicauit, vt eius diei victoria Antolino potiſſimum tribueretur. recentes notæ ſanguinis in equo & in armis viſæ miraculum confirmarunt: reque omni prodita, Antolini innocentia, qui domi metu ignominiæ latitabat, & virtus illuſtrior euaſit. pro ignominia, quam verebatur, laudem retulit. is ſuſceptæ pietatis fructus extitit. Non fabuloſa compoſitaque miraculi cauſa, ſed ſcripta teſtataque à maioribus tradimus: quibus oſtenditur piorum hominum innocentiam & religionem Deo curæ eſſe. Verum quanti momenti religio ſit ad conciliandam Principi multitudinis beneuolentiam, ſtudia excitanda dicendum eſt, priuſquam diſputationi finis imponatur. Quem aliarum virtutum ſplendore, ſed & religionis ſtudijs maxime vident homines excellere, viribus humanis eſſe ſuperiorem neque iniuriæ opportunum, aut inſidijs fore credunt. Quis enim eius rationes labefactare aggrediatur, quem ab eximia pietate, Deo eſſe curæ firmiter habet perſuaſum? perſpecta potius probitas omnium commouebit animos alliciet voluntates. ſic diuino atque humano præſidio ſeptus, extra fortunæ aleam poſitus quaſcumque ſuperabit difficultates. Hoc intelligentes magni Principes non religionis præcipuam habuere curam, ſed ſacra ſuis ipſi manibus peragebant: ſacrificia ſolenni ritu inſtaurabant. Sic in diuinis legibus & humanis Principes legiſlatoreſque ſacerdotum & Pontificum nomen habent. Heſiodus Re-

ges

ges à Ioue prognatos cecinit. Heroes Homerus, quos immortali laude ornare volebat, certis Dijs caros esse finxit, nempe quibus maxime addicti fuerant, eorum in tutela præsidioque delitescere. Scipionem scimus, cui deuicta Carthago Africani nomen fecit, consueuisse Capitolium & templa Romana frequẽtare. Eo religionis officio, seu syncero animo suscepto seu assimulato ad tempus, opinione in ciuium animis excitata de eius probitate, rebus præclare gestis nomen immortale consecutus est. Possem multa exempla commemorare eorum, qui ijsdem vestigijs ingressi ingentem gloriam paresq; opes sunt consecuti. Sed finis esto.

Sit ergo tibi, Princeps suauissime, constitutum, sit fixum, religionis studio certissimum rebus contineri præsidium. Tantumne in externos ritus aut ipse degeneres, aut ciues degenerare sinas, quod publico malo luatur. Nihil est enim in speciem praua religione fallacius, nihil magis soluendo remp. quam vbi nõ patrio, sed nouo ritu sacrificatur. Aniles superstitiones deuita. rerum cœlestium peritiam futuris prædicendis euentibus vanissimam artem puta. tempora negotio debita ne in otio & rerũ contẽplatione consumas. Alioqui hortor & moneo, vt castissimis precibus Deum superosque omnes solicites, præsertim locorum tutelares, mentem ab oculorum consuetudine auoces sæpe, atque in diuinarum rerum contemplatione defigas: multus in tẽplis sis. silentio, modestia, totoque corporis habitu ciuibus ad imitandum exemplum esto. ne garrulitate strepant, in iocos risusque soluantur, ac omnino ne lasciuum aliquid extet, diligenter est curandum: ne pro diuino patrocinio, ad quod concurritur, superum ira excitetur. Cum solus es remotis arbitris nunquã tibi desis. statis temporibus quotidie Deo & tibi vaca, in conclaui & in lecto, quantum

onus humeris incumbat considera, quid erratum eo die, quid proximo sit corrigendum diligenter dispice. multum ea cura iuuerit in omnem vitæ imperijq; partem. Denique ita te comparare debes, vt omnes intelligãt religione præstantius nihil esse: quæ ad cultum veræ maiestatis erudit, cupiditates frenat, molestias doloresq; mitigat, leges tuetur, societatemque inter homines & fœderum sanctitatem: Principes cœlo & hominibus gratos reddit, bonis omnibus atque immortali gloria cumulat.

LIBER

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

De magistratibus.

ERBEATI populi videntur esse, penes quos rerum potestas est: cum copijs omnibus & voluptatibus circumfluant, quæ prima mortales putant. mihi omnium miserrimi, qui purpura & auro multas & graues solicitudines tegant, quibus animi noctes diesq; crucientur. Atque illud grauissimum est, quod iniuncto muneri, vitæ ipsi innocentia & morum probitate satisfacere non possint, vt maxime pecuniæ, voluptati, cupiditatibus resistant: nisi omnes ministros imperij quibus pars aliqua reip. demandatur, vniuersos aulæ asseclas socijs, ciuibus, & reip. præstari videantur. Proh miseram atque grauem imperandi conditionem. Nam priuata peccata vitare multis contingat: non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi atque voluntatis: aliorum cupiditates frænare, in tanto presertim ministrorum numero, tantaq; labe, maioris prudentiæ quam humanæ est, cœlo potius datum, quam humana partum industria. Itaq; ab omni memoria multos Principes consideramus laudem consecutos non tam probitate ipsorum, quam eorum integritate, quibus administris suæ potestatis vsi sunt. contra, aliorum Principum nomen omnium

turpitudinum maculis deformatum, inuidiosumque esse factum, libertorum magis culpa, & magistratuum, quam sua. Tametsi id crimen merito sustinent, quod deligendis ministris, præficiendis magistratibus, non eam curam, quam par erat, adhibuerunt. neque enim diuinum numen deesset castissimis precibus solicitatum, ea suppeditare præsidia, quibus vita principalis opus habet. Ergo de Principis virtutibus superiori libro multa sunt dicta. nunc de ratione regendi remp. bello paceque disputandum est: quibus præceptis maior ætate factus, atque in suam tutelam veniens opus habeat. Ac primum de administris quales esse debeant dicendum est. attentioque Principis in re tanta aliquot documentis iuuanda. Et quidem de ministris aulæ expedita præceptio est: ex omni nobilitate Principe maiore, ij diligantur, quos vitæ innocentia, ingenium, prudentia, magnitudo animi, obsequẽdi dexteritas commendabit. peruerso homines ingenio, iuuenes luxu perditos, ne eorum colore mutetur, diligenter arcebit ab aula, atque familiaritate. Neque enim integra probitatis opinio esse apud populum de eo potest, cuius domesticos vident omnibus probris coopertos. Quapropter cuiusq; vitam & mores, nisi à primis annis perspecti sint, excutiendos censeo, priusquam ad conuictum Principis & obsequia domestica admittantur. Multis simulationum inuolucris tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur vniuscuiusq; natura: frons, oculi, vultus maxime mendacio seruit, oratio sępissime. Si quis opinionem de eo conceptam fefellisse visus erit, aut aulæ licentia mutasse mores: is honesta aliqua missione & omnino exigendus continuo

erit,

erit,ne ſua prauitate quaſi peſte aulam inficiat:quæ inſtar templi religioſiſſimi procul ab omni contagione eſſe debet.atque illud breuiſſimum eſt,& facillime teneri poteſt,vt ita ſe ſerui Principis gerant, quaſi in oculis eius & conſpectu in omni actione verſentur. Si quis ex aulicis egregie fidelis fuerit, ſit in domeſticis rebus & priuatis: quæ res ad officium imperij,atque ad aliquam partem reipublicæ pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. multa enim quæ recte committi ſeruis fidelis poſſunt, tamen ſermonis & vituperationibus vitandi cauſa committenda non ſunt. Simul eorum arrogantiæ conſulendum,ne licentia inſolentes euadant,quæ maxima pernicies eſt. Vnde Polycleti, Seiani, Pallantes Romanorum imperio, noſtra & parentum memoria inuidioſa multorum libertorum nomina prodierunt. Debent quidem in familia Principis ij verſari, vnde præclari duces, incorrupti magiſtratus exiſtant:ſed dum reip. cura non demandabitur, ſibi alienas partes arrogare non debent, domeſticis obſequijs & gratia Principis contenti.Quam ille,me auctore, inter plures communicabit: neque vllum aliquem aut paucos immenſum creſcere permittet, quod ſine pernicie ſine motu non contingat: certè multorum inuidia & ſuſpicionibus, non virtutibus ſed vitiorum communioni aut miniſterio eam familiaritatem dari. Ne perſpecta quidem probitate viris dandum, vt præ cæteris Principis gratia ſine fine creſcant. Guterrio Caſtrio, quali ac quanto viro, Sanctius Caſtellæ Rex cognomento Deſideratus, Alfonſum filium infantulum educandum tutandumq; moriens anno milleſimo centeſimo quinquageſi-

mo octauo reliquit. Laræ reguli quorum erat prima vox in regni conuentibus auctoritas maxima, iniuriam interpretati eo prælato sibi, remp. vexarunt diu, vt ferme ludibrio ac prædæ esset. quod si id contigit bono, & quo Rex ipse institutore creuerat, quid putemus fore in prauis aut suspectis Principis familiaritate gratiaque? Ministris imperij deligendis, creandis magistratibus, ea diligentia adhibeatur, quam rei magnitudo exigit. alioqui si temere rebus præfecti fuerint, rempub. proculdubio prædæ habebunt, magna iudiciorum perturbatio exister, magna scelerum licãtia inualido legum auxilio, quæ vi, gratia, ambitu, pecunia corrumpentur. suo illi commodo, Principis infamia & periculo peccabunt. Ergo rebus præfici nisi proclamatos veto. quod Alexander Seuerus præclara Princeps indole Romæ faciebat, more à Christianis translato. Nefas sit à nostris negligi, quod Princeps, quãuis probus nostr s sacris nondum imbutus imitabatur. Quod si proclamari nõ placet, ne calumniæ & fraudes existant in tanta colluuione vitiorum, tam effræni inuidia, certe diligenter in eorum qui præficiendi sunt, vitam, mores & ingenium inquiratur. ne pro pastoribus, lupis prouinciæ commendentur, diligenter prouidendum. Quod caput est, nunquam ad cuiusquam gratiam is honos deferatur, quæ grauissima pestis est. si enim medicum curando tuo aut tuorum corpori non adhibeas, quem amicus rogarit, sed quem constiterit in medendi arte esse peritum, idemque faciendum in alijs artibus putes: quanta rerum peruersio, in quo salus publica vertitur, gratiæ aut offensæ aliquid dare deligendis magistratibus. Neque vero resp. est

com-

commendanda ijs tantum qui ambiunt, quod video institutum multis Principibus præpostera ratione probari: sed potius quos idoneos esse constiterit, quos morum candor, & ex multo rerum vsu collecta prudentia commendabit, ij sunt vltro ad gerendam rempublicam euocandi, abstrahendi etiam à secessu: nisi forte vacatione quasi emeritos milites rudeq, donandos Princeps iudicabit. Qui corruptis sunt moribus, vita infami, in pecunia aut fraudibus spem ponunt. Qui se ingerunt, alieno patrocinio confisi magis quam dexteritate, industria, vitæ innocentia. Qui angustiæ rei familiaris oppressi, quasi ex naufragio ad ea magistratuum saxa adhærere, atque reip. dispendio emergendi cupiditatem explere satagunt, qua nulla grauior pestis: ij omnes sunt omni cura repellendi. Nemo enim potestatem scelere quæsitam bonis artibus exercuit. stupra is, rapinas, scelerum licentiam volutabit animo, nulla famæ memoria, nulla honestatis. sui similis semper existet. Eleganter quoq; festiuus poeta:

Virtute ambire oportet non fauitoribus.
Sat fauitorum habet semper qui recte facit.

Præterea qui in re familiari imprudens fuit, eum speres in rep. procuranda satis fore cautum? aliena curaturum diligentér, qui priuatas rationes neglexit? Contingat vt nulla sua culpa, sed temporũ aut inimicorum iniuria in calamitatem quis inciderit: contingat successisse cum ætate pœnitentiam, moresque saniores factos esse: sed dum id exploratum non erit, dum alij suppetent integra probatis fama, vnoque à prima ætate virtutum tenore, ij me auctore, si salui esse volumus, in omni

procuratione præferantur. Paulus certe ecclesijs præficiendos Episcopos sancit, qui domibus suis recte & prudenter gubernatis insitæ prudentiæ specimen dederint. inuenioque memoriæ proditum apud Milesios, quæ vrbs Asiæ est, cum reipublicæ statu commutato de eligendis magistratibus disceptaretur, lustrato vniuerso agro ab ijs, quibus ea cura erat data, eos fuisse præfectos, quorum prædia diligenti cultura nitere præ cæteris oculis explorarunt. Quid vero, an æquum sit hominum perditorum aut egenorum inopiam, cupiditatesque supplere publica calamitate? In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Consules in senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur: Patribus suspensis atque eius sententiam expectantibus, neutrum placere respondit: *Alter nihil habet,* inquiens *alteri est nihil satis. non minus periculi ab inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Placet etiam vt vni homini vna tantum cura demandetur: neque plures magistratus in vnum hominem cumulandi videntur. In quo Carthaginenses publice peccasse accusat Aristoteles: nos etiam multorum Principum præposteram in eo rationem possemus accusare. Neque enim vnius vires & prudentia multis procurationibus sit satis. concidat pressus onere: gemat ipse, gemāt subditi necesse est, temporis & rei familiaris dispendium, dum liti aut negotio finis aut nunquam aut post longas moras, ingentes sumptus imponitur. Et vt vnus ad multos gerendos magistratus satis esset, id incommodè accidit, quod ijs honoribus ministerijsque inter plures partitis, plurium beneuolētia Principi conciliaretur,

ciliaretur, multis eius beneficijs constrictis: præterea occupatis negotio ciuibus minor nouarum rerum & imperij cupiditas esset. qui enim bonorũ reipub. participes non existunt, ipsi aut eorum necessarij, ij vt oderint rerum statum necesse est, mutariq; cupiant. quod miror Principes non considerare siue cùm magistratus creantur, siue cùm ministri ad obsequia domestica & aulæ procurationem adhibentur. Vt otiosi homines annuis vectigalibus designatis rempub. arrodant, inania & imaginaria officiorum nomina, metatores, regiæ procuratores, libellorum supplicum magistri, quorum esse solet magnus numerus, præsertim repub. perturbata, nunquam probabo. quam reip. labem Alexander etiam Seuerus optimus Princeps sustulit. Illud contendo, vt magistratuum nomina inania esse nõ debent: ita procurationes multas, magistratus siue ministeria in aula Principis non esse vni demandãda, quo nimirum partito onere facilius singula expediantur negotia, Principis beneficium latius pateat. Atque cum hæc vera sint, tum illud quæstionem habet: debeant magistratus esse perpetui, an ad tempus mutari? Affirmat Plato regiæ potestatis ad instar perpetuos fore, quo maior prudentia ipsis, maior reuerentia popularibus sit. negat Aristoteles, quòd quemadmodum in corporibus, ita in animis quædã senectus est ad res gerẽdas inepta: præterea rebus communibus expedire, vt singuli rectores intelligant, ita imperium datum vt reddant, & an ijs legibus datũ ad quas reuertendũ sit. Platonis institutũ Tiberio Imperatori placuit ægre amouere solito præfectos prouinciarũ, quòd muscis similes esse dictitaret, quo diutius vlceri inse-

dissent, seq; sanie ingurgitassent minus molestos. Pleriq; Principes, & respubl. diuersum sequuntur mutando frequenter magistratus, ne vitijs corrumpantur & socordia, ne degenerent in tyrannidem, existimantes ex interuallo assuefaciendos æquo cũ cæteris iure viuere. exigere rationem administratæ reipubl. esse imprimis salutare. In eam rem video antiquis temporibus vsitatum, legeq; Caroli Magni Imperatoris sancitum, vt certis temporib. rempublicam vniuersam delecti ex vtroq; ordine Episcopi & viri primarij lustrarent, inquisitionemque instituerent de singulorum iudicum vita, moribus integritate. quæ ratio si in nostros mores reuocaretur, non posset non esse imprimis salutaris. Nam quæ ratio tenetur, vt successor in prioris vitam inquirat incommodis est obnoxia: ac periculum ne seueri in cæteros inter se mutuo parcant, in erratisq; dissimulent. Mihi sane non placet, præsertim cum nostri mores tantum iam ad nimiam leuitatem & ambitionem incubuerint, scrutari Principem omnes sordes, vindicare leuissima etiam magistratuum peccata: sed singulorum mores exploratos habere conuenit, vt quanta sit in quoq; fides & industria, tantum cuique committatur, maiori aliquanto cura futuri temporis quàm præteriti: cuius ea conditio est, vt mutari non possit. Quod extremum est præceptum, riserit aliquis fortasse: est enim nõ tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, q̃ eruditi magistri: vt finiendi lites ne infinitum progrediantur, ratio aliqua excogitetur. Minores controuersias delecti in id iudices breui cognitione finiant nulla appellationis facultate. Maioribus causis tempus præscribatur,

vltra

vltra quod non procedant. quod fiet tum alijs remedijs, tum testes ex remotis regionibus aduocandi sublata spe, quæ via fraudis est. extinctos putent, qui intra breue tempus adesse non poterunt. Et quanta peruersitas, cum his tergiuersationibus, præuaricationibus, comperendinationibus, quasi ex aliena miseria infinitus hominum numerus viuant, aduocatorum, procuratorum, scribarum. Postremo, quoniam sæpe inter iudices controuersiæ contingunt, ad quem cuiusq; litis cognitio spectet: optima ratio ea dissidia componendi esset, si consensu eorum quorum interest, in singulis vrbibus vnus præficiatur cum ampla potestate componendi eas iudicum controuersias. Porro quam Princeps iudicib⁹ cõstituendis, creandis magistratibus diligentiam adhibere æquum est, eam ac vero multo maiorem Episcopis præficiendis (quãdo id etiam negotij nostris Principibus accessit) vt rei magnitudo & salus publica postulat. Neque enim religionis sanctitas, morum integritas, publica salus cõstabit ea cura neglecta: eo amplius quod vbi semel peccatum est mutare non licet. leges ecclesiasticæ mouere loco sacerdotem non facile patiuntur, quamuis moribus deprauatum. Præficiantur ergo viri perspecta probitate & prudentia, ætate graues, ac quoad fieri poterit, à primis annis functionibus ecclesiasticis addicti. neq; enim probamus vt ex profanis & populo, repente Christi gregis pastores & magistri euadant: neque si id in Ambrosio, Nectario alijsq; paucis bene cecidit, in nostris moribus frequens esse debet. Quo amplius in vulgata multorum controuersia Iureconsulti an theologi pręfici potius ecclesijs debeãt, ea placebat senten-

ſententia, in pari ingenio ac probitate Theologos Iuriſperitis pręferendos videri. quoniam hi in ſtrepitu forenſi omnem induſtriam conſumunt, illi ſi profeſſioni vita reſpondeant, rerum ſacrarum cognitione & vſu præſtant. De qua tamen quæſtione alio ex principio diſputandum copioſius eſt, ſi illud adiecero, mirari me vehementer, neque tamen ad meum arbitrium reuocare de re tanta iudiciũ, cur veterum inſtitutum negligatur paſſim, eccleſijs olim præficentium eos maxime qui ex monachorũ ordine eſſent? Sibi nimirum veteres & merito perſuadebant, qui à teneris diſciplinæ eccleſiaſticæ aſſueuiſſent, mores integros imbuiſſent, didiciſſent frangere animum, commodiores magiſtros fore, quam ſi nulla diſciplina certè leui, repente ſe Chriſtianæ probitatis, virtutum omnium duces præberent. Itaque antiquis temporibus, qui ex monachis Epiſcopi ac ſummi Pontifices extiterint numerare vix licet, noſtra ætate vix vnum aut alterum: eoſque non tam vitæ integritate, quam malis artibus ambitioſos eccleſijs eſſe præfectos conſideramus. Ineptos rebus gerendis monachos accuſant vulgò, è tenebris in lucem productos perpetuo caligare: ſimul aliorum ambitioni occurrendum diſputant, ne vno præfecto praua multorum cupiditas accendatur. quæ argumenta hoc loco neque refellere animus erat, neque probare. *Nihil certe eſt in rebus humanis, quod vitio penitus careat.*

Capvt

CAPVT II.

De Episcopis.

REligionis studium, quo cultus cœlestium & sacræ ceremoniæ continentur, rempub. tranquillam præstare ac bonis omnibus affluentem, lõga oratione licet explicare: ciuibus inter se cõstringendis & cum suo capite supremo rectore, vinculi validissimi instar esse. mores patrios, legum sanctitatem religionis incolumitate stare. ea cadente res communes perturbari atq; concidere, confirmare multis possem. Atq; in quo Lactantij industria laborauit effusis omnibus ingenij copijs, exequi quãuis copiose: insitam religionem in natura nostra esse, nulla vt arte, nullis viribus euelli possit, nõ magis quam cæteræ affectiones animi, ridendi, admirandi, deliberandi, quibus ab ortu sumus instructi: summumque adeo hominis bonum non in re alia esse positum, quam in syncero cultu diuinæ maiestatis: nimirũ vt quod facturi sumus in cœlo, diuinum numen voce, mente, corpore colamus, dum vita præsens suppetet, huius amplissimi templi sacerdotes constituti diuinis laudibus celebrandis, rerum natura contemplanda. Quæ sententia vel eo argumento probabilis certaq; est, quod animum molestia victum, curis & anxietate grauem nulla re magis leuari contingat, quam Dei & naturæ contemplatione laudeq; numinis & cultu. Verũ hæc aliaq; multa id genus missa facimus. Quod proprium nostræ disputationis est & quo præsens disputatio refertur. non nostro tempore tantũ, sed etiam ab omni memoria functioni vsq; adeo salu-

tari

tari ministros peculiares designatos fuisse constat, quos sacerdotes vocamus: ex quibus hoc tempore alijsque sacrorum ministris is ordo, eaque natio hominum conflatur, quam ecclesiam vocare, nos quidem consueuimus, vocis amplitudine ad partem eam Christiani populi significandam deflexa, cui sacrorum procuratio credita est. Deinde cum perspectum esset, non posse à republ. religionem diuelli sine vtriusque exitio, non secus quam à corpore animus: omni tempore atque apud omnes gentes curatum est, vt ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cum cæteris magistratibus, penes quos rerum potestas erat, coniunctissime viuerent: atque ita vt vnius corporis quasi gemina essent membra, non corpora diuersa conflarent. Omnino primis temporibus ijdem Reges & sacerdotes erant, vti alio loco dictum est. inter Hebræorum placita omnes maiores natu filios in quauis familia sacerdotes extitisse susceptum vulgo est. eoq; iure Esau Iacobo fratri pulmenti permutatione vendito à Paulo Apostolo pfanus vocatur, quippe sacram potestatem ministeriumq; pretio mutauit. Moses Iudæorum legislator eum morem à primis quamuis temporibus atq; inter omnes gentes susceptum, primus immutare aggressus est: atque Aaroni sacrorum cura demandata, ipse sibi reipub. administrationem retinuit. quod Iudicum & Regum tempore institutum tenuit, vt pontificia potestas à regia maiestate discreta esset: non ita tamen, vt sacerdotibus gubernãdi populi cura penitus detraheretur: cum videamus sæpe eosdẽ Pontifices & summos gentis rectores extitisse. Eadẽ de causa eoque amplius ꝙ populus Christianus reliquos religionis

gionis colendæ studio superare debet, Christus Dei filius noua ecclesia & sanctiore fūdata in terris cœlestis exemplū, hæc duo munera seiuncta esse sanxit. relictaq; Regibus, q̄ acceperant à maioribus, potestate remp. regendi, Petro & Romanis Pontificibus, alijsq; Apostolis & Episcopis, qui in eorum locum successerunt, vnam religionis & sacrorū curam delegauit. nō ita tamen, vt seiunctos penitus à populi gubernatione vellet, ac ꝓrsus ad id ineptos facere. Videmus enim (ꝙ repetendū hoc loco est) in multis prouincijs amplos principatus ab antiquis temporibus viris sacratis esse datos, magnas opes, quibus si ad inanem apparatum & populi plausum ipsi abutūtur, faciunt præpostere, opes ad subleuandum egenorum miseriam, ad reip. præsidiū datas, alio conuertentes. Ineptus sit qui ex hominum prauitate de rerum natura statuat. Præterea in regni conuentibus, quibus de publica salute deliberatio suscipitur, in plerisq; gentibus primę partes Episcopis dantur. Nimirum maioribus nostris viris prudentibus erat ꝓpositum, ita partes reipub. inter se comparare atq; constringere, nullū vt dissidium esset, neq; profanis hominibus liceret remp. ex ipsorum libidine inuertere, mutare sacra. Sacratis reip. cura credatur, honores, magistratus cōmendentur: quo & publicam salutem, vt eum ordinem decet, diligenter ꝓcurent: ecclesiæ iura & libertatem, sanctissimæ religionis incolumitatem, vti ratio exigit, diligenter ipsi tueantur, ne ab astutis hominibus & profanis violari contingat. Quod in alijs gentibus, vbi vetustæ de religione opiniones mouentur, scimus salutare fuisse, Episcopis, quorum capiti ea potissimum procella minabatur,

partem

partem reipubl. fuiſſe creditam, amploſq; principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum eſt, vt nõ penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaq; temporum labe. Errant & grauiſſime falluntur, quicunq; repetita primi temporis memoria diſputant, è republ. atque communi ſalute fore, ſi Pontifices Apoſtolorum exemplo opes omnes, & principatus, curamque reipubl. abdicare compellantur. Enimuero cæci homines his præſidijs ſublatis in quæ mala incurreretur, quantaque plebis licentia futura eſſet, ſacrati ordinis contemptus quantus, non conſiderant. Sublatis opibus ſi virtutes ſuccederent, probanda eorum ratio eſſet fortaſſis. nunc detractis opibus, vt ſunt homines & tempora, maior vitiorum licentia exiſtat: quod in ijs prouincijs conſideramus, vbi ſacrorum miniſtri rerum inopia premuntur, nihilo meliores eſſe: paſſimque probris fœdari, contemni à populo, magno religionis dedecore. Cenſeo econtrario populi principibus & magiſtratibus reipubl. modo prudentia, & probitate conſpicuis, honores eccleſiaſticos tribuendos, & ſacratas opes participandas tum ipſis, tum eorũ filijs & neceſſarijs, vt cuiuſque ingenium erit. Nam ea illecti ſpe præmijſque propoſitis, ſacratum ordinem maiori beneuolentia complectentur, eccleſiæ iura opeſque tuebuntur: alioqui certiſſimam peſtem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi perſuadebunt ſacratas opes, quas otioſas eſſe dicent, ad reipublicæ inopiam ſubleuandam & in belli ſubſidia conuerti ſatius fore, tanta præſertim ærarij anguſtia, tantis vectigalibus feſſo populo, nouis ſubinde enatis difficultatibus. Inepte

epte ergo mea quidem ſententia id genus hominum, quidam acuti videlicet Theologi & præclari, ab honoribus eccleſiaſticis penitus arcent quaſi ineptos, neque populum docere pro concione valentes, ſacrarum cæremoniarum expertes. Nam modo reliqua ſuppetant, eam muneris demandati partem aliorum opera ſupplere facile erit, delegareque eas partes concionatoribus, quorum eſt magnus vbiq; numerus. Alioqui Valerium Cæſarauguſtanum Epiſcopum accuſemus, quod propter tarditatem linguæ docere populum pro concione non poterat. Valerium item Hipponenſem ſugillemus qui, quod Græcus natione eſſet, Diuo Auguſtino tum Presbytero eas partes docendi populum pro concione delegauit. Præterea Pontifices Romanos criminari licebit, quaſi non ſatis ſuo officio fungantur, cum à multis ſeculis vix quiſquam reperiatur è cathedra docuiſſe. Itaque non placet vt iureconſulti penitus ab eccleſiæ honoribus repellantur, doctrinæ certe merito: quod contentioſi homines confirmare nituntur ſacratis functionibus ineptos prorſus eſſe: cum omnium prouinciarum mos contra habeat, longo tempore & vſu frequẽti confirmatus, quẽ temere reprobare non debemus. Et concilij Trid. decretis nõ tantum Theologi ſed etiam Iuriſperiti digni eccleſiæ præfectura iudicantur. Quis ergo tanta cõfidentia exiſtat, vt his auctoritatibus velit repugnare? Atq; ego quidem libenter dabo Theologos Iureconſultis ad capeſſendas eccleſias in pari probitate & prudentia commodiores eſſe, pluresq; ex eo ordine deligendos videri his argumentis. Quoniam aduerſarij qui Iureconſultos præferendos Theologis longa oratione diſ-

putant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atq; idem concedunt ijs locis faciendum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis adinstar, incendiumque quasi ex continentibus tectis in alia traijciendo late vagetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo respubl. Christiana multis hæresibus vexatur, atq; ita vt post Arij tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul dissita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessione, Episcopos è Theologorum numero videri preficiendos. Sero enim remedium parabitur inualescente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionem esse edoctos, ecclesiæ obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atq; ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnis ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus, docendi munus posse aliquando alijs delegare, quis tamen dubitabit, quis ibit inficias, inter alia munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi successere, docere omnes gentes mandauit: credito muneri eum cômodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit? Qua de causa sedes Episcopi neque thronus, neq; tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidem vt admoneatur

ad

ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatum aut iudicis partes pertinere: foreq; commodius reipub. ipsi priuatim salutarius, si alias sui muneris partes viris prudentibus delegarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si reguli litibus subditorum cognoscendis alium substituunt, idemq; maiores Principes faciunt: æquius multo erit vt tantũdem viri sacrati præstent, in studium instituendi subditos, sacra tractandi imprimis incitati. Præterea est natura datum, vt in quibus locis multi sumus, quibusq; studijs assueuimus, eorum colorem assumamus. Sic lacertæ quoniam in herbis viuunt, virides sunt. lepores in rupibus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris versantes maiorem animis pietatem suscipiunt: iureconsulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes ętatem, minus rebus diuinis afficiantur propemodum est necesse, profanos mores imbibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim: neq; de ijs ago, quorum est probitas conspicua, & multis argumentis testata pietas, tantum de professione & disciplina disputatio erat: quò fere studia eius nationis hominum spectent, quo cogitationes moresq; referantur. Itaq; paucissimi ex eo numero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa cogat opimo aliquo sacerdotio collato, vnde lautissime viuant. Quod cum nefas sit Episcopos creari, qui in inferioribus gradibus & ordine non fuerint diligẽter versati, vti ecclesiasticis legibus sancitum est: qua fronte profani homines è foro continuo in ecclesiæ præfecturam inuaderent, magistri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempore didicerunt?

quod quanto cum periculo contingat dicere non attinet. Bello Imperator non præficiatur, qui hostem nunquam viderit. nauis clauum non regat, qui se in arte nauigandi diu non exercuerit. ne iudices quidem repente ad summa euadant, sed quibusdam gradibus à minoribus functionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiam committamus homini rerum sacrarum prorsus imperito? virtutũ & pietatis Christianæ scholis præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim virorum monasteria, quibus exactiora virtutum studia exercentur, Episcopis quasi magistris & primis doctoribus subdita: nunc sacratum virginum nõ pauca eorum ditione continentur. quibus instituendis certe temperandisq; sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamen minus Iureconsulti vniuersam eam disciplinã moremq; viuendi assequantur, ꝓcul à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudicijs & foro ætatẽ versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandũ constituendumq; de ratione officij, dignoscenda peccata singula, atq; de ijs statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciunt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis voluntatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitate, vitiorum fœditate differere ita possint, vt in auditorum animis pietatis flamma accendatur improbitatis odium? & contendent tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, viæ ductores, quam vestigijs terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longo famulorum ordine stipati per plate-

as in-

as incedunt: quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. facti Episcopi, aucta recrescit etiam insania, quanta cum calamitate redituum ecclesiasticorum, qui à maiorib. in meliores vsus parati erant, quantaq; cum iniuria egerorum in quorum alimento ab antiquo destinati erant, dicere non est necesse. Bernardi verbis insectari satis habeā epistola quadragesima secunda in hunc modum eam vanitatem accusantis. *Clamant nudi, clamant famelici, conqueruntur & dicunt.* Dicit *Pontifices in fræno quid facit aurum? nostrum est quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis: vita nostra cedit vobis in superfluas copias: nostris necessitatibus detrahitur quidquid accedit vanitatib. vestris.* Summa ergo disputationis sit, tum Theologis tum Iureconsultis merito ecclesias commendari, esseq; è repub. vt ex vtroq; genere sacrorū antistites deligantur, quo maior nimirum inter eos & cum ecclesia animorum coniunctio sit: vt ex omni conditione hominum in studium doctrinæ vtriusque, multi spe præmiorum inflammentur: vt in conuentibus ecclesiasticis ex vtroque ordine viri præstantes intersint: quod sit reipub. & ecclesiæ salutare. Præterea Iurecōsulti probitatem, modestiamq; conspicuam, quales multos esse nouimus, Theologi eruditioni, quantauis ea sit, si vitæ & morum integritas desit, præferendam certe esse contendā. In non dispari tamen vitæ genere, neque dissimili prudentia, Theologos sacris regendis commodiores Iurisperitis esse ob eas rationes, quæ paulo ante sunt positæ, iudicabam. neque est existimandum Theologiam tantopere rebus gerendis esse ineptam, vt quidam videri volunt. Quod si verum

id esset, tamen pluris ea præsidia sunt facienda, quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologiæ cognitio coniungatur, aut econtrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ij maxime regendis ecclesijs idonei videntur: vti Abbas Panormitanus cum alijs affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

CAPVT III.

Num viri flagitiosi à republica gerenda remoueri penitus debeant?

EX ijs quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia coopertis facile quis statuat, ab omni administratione reipub. esse remouendos: ne morum contagione creditam prouinciam inficiant, eorum væcordia publico multorũ malo & calamitate luatur. Quid enim agant? vbi furor resistat? & est prauitas cum potestate coniuncta malum graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui auri cupiditate incitati, auri causa ingentes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueãtur, quasi minime dubia. Illud quæstionem habet, in minoribus ꝓbris, neq; tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant ijs obnoxij ad aliquam reip. partem accedere, an excludi penitus ae omni procuratione. Si enim prauis hominibus ad magistratus sit aditus, iacebũt virtutum studia, multoq; minor erit ꝓborum hominum numerus, q̃ nunc est. Virtus enim in arduo posita

posita est, multisq; adeo impedita difficultatibus, ab humanis sensib. abhorrens: nisi honore & præmio erigantur homines, ea deserta ferentur in præceps, suauitate vitiorum & voluptate deliniti: magnaq; malorũ colluuies existet. Præsertim cum vitia Præfectorum imitari genus obsequij sit: siue libidini seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut quouis alio probo teneantur obstricti, subditos populos in consortium prauitatis facile rapient, quasi habituri solatium de aliorum fœditate. Ipsi etiam luporum instar in fortunas, famam, pudicitium ciuium nullo prohibente grassabuntur, Principe longinquo, aut alijs curis grauioribus districto, imbecillium lacrimis obturatis auribus. Et quanto commodius erat, tum ipsis tum populo prouidere ne peccaretur, optimo viro præfecto rebus, quam post factum peccata magistratuum lege vindicare? In quo leges Persarum maxime celebrantur: quarum vis in eo erat, vt delicta non essent, magis quam vt susceptam fœditatem supplicio vindicarent. Hæc sunt in hanc partem argumenta firmissima haud dubium, quod diffiteri nemo audeat. Sed & magistratus prauis sæpe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reipub. multa suadent. Primum ad pacem tuendam, quò cura potissimum Principis referri debet, nulla cũmodior sit ratio, q̃ si promiscue ex omnibus deligantur, qui reipub. præsint. alioqui prauis, quorum tantus est numerus, exclusis penitus, rerũ turbatio existet. euersam eam remp. cupient, atque eum Principem sublatum, quibus incolumibus vident sublatam ipsis emergendi facultatẽ. nam vt muniunt, exigua spes est altis radicib. fixa prauitate.

Deinde multi in potestatem contra spem aut metum agunt. excitantur quidam magnitudine rerũ: hebescunt alij pusillo homines ingenio, oppleti tenebris, negotio quidam obruuntur, alij otio sublato multo commodiores moribus & vita euadunt. infuso humore de vase iudicatur, confractum sit an integrum. neq; facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis districto hoc oneris addere, vt in singulorum Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso: præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumnijs & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi sæpe homines ficta specie ꝓbitatis Principis auribus insidiantes alijs prostratis ad honorum culmen euadent, quanta cum pernicie dicere non attinet. Ideo leges in facta feruntur, quia futura incerta multipliciter sunt. neque verum est coniecturis stare: ac satis habeant si qui deliquerit, Principe vindice, lege iubente tota plaudente prouincia pœnas dederit. Denique de singulis melius conuenit sperare, quam a superiore disputatione ponebatur. Sic disputatione ancipiti & in vtramque partem impedita, veniebat in mentem admirari in re omnium grauissima ab scholis Philosophorum, discrepare aulas vel maxime, eorum etiam Principum, quorum actiones passim laudantur. Video enim Philosophis ac Theologis fixum, neminem nisi cognitum & probatum præficiendum rebus videri, & Principes constat tamen, non modo ad aulæ ministeria & obsequia, quod excusari poterat, sed ad ciuitates & prouincias gubernandas homines eligere, sæpe haudquaquam moribus probatis. Circumfer-

mentis

mentis oculos, atq; omnes prouincias intuere: præteriti & præsentis temporis memoriam complectere animo: ex tanto Præfectorum numero vix paucos inuenies probo vacantes & vitijs. Hic ventri & gulæ seruit, illa rapaces manus in aliorum fortunas inijcit: publicam alius pecuniam auertit domum: in hoc sibi quidam indulget, alius in alio. Quod si obscura ea vitia essent, si priuatim nocerent dissimulari poterat: nunc pleraque manifesta sunt, neque exemplo tantum, sed etiam facto exitialia. Componere cum aulis scholas plane difficile est. dissidentes rationes & argumenta vtriusque partis aliquo temperamento conciliare tentabimus. Equidem nunquam ea mente sim, vt sanctissimos Episcopos ac vero reliquos templorum ministros & sacerdotes legi concedam, nisi ex probatissima disciplina, itaq; integra probitatis fama: alioqui certam pestem denuncio, quod pluribus confirmare non est opus: ex superiori id disputatione petatur. fas non esse nisi proclamatos & quæstione de vita & moribus habita ecclesijs præfici. Rursus non negabo (qui enim possim?) belli curam prudenter viris fortibus demandari, quamuis moribus non satis integris. idemque sanxerim de alijs functionibus minoribus, legatis qui mittũtur ad Principes, annonæ, operum publicorum curatoribus, apparitoribus, lictoribus, fisci procuratoribus, publicanis, curis alijs recte ex vtraque hominum natione præfici, modo intelligentes eius operis quod demandatur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas ędes, paranda ferramenta, non viros probos, sed peritos earum rerum artifices aduocamus. Optandum quidem esset vt omnes viri

partem reipubl. fuisse creditam, amplosq; principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum est, vt nō penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaq; temporum labe. Errant & grauissime falluntur, quicunq; repetita primi temporis memoria disputant, è republ. atque communi salute fore, si Pontifices Apostolorum exemplo opes omnes, & principatus, curamque reipubl. abdicare compellantur. Enimuero cæci homines his præsidijs sublatis in quæ mala incurreretur, quantaque plebis licentia futura esset, sacrati ordinis contemptus quantus, non considerant. Sublatis opibus si virtutes succederent, probanda eorum ratio esset fortassis. nunc detractis opibus, vt sunt homines & tempora, maior vitiorum licentia existat: quod in ijs prouincijs consideramus, vbi sacrorum ministri rerum inopia premuntur, nihilo meliores esse: passimque probris fœdari, contemni à populo, magno religionis dedecore. Censeo econtrario populi principibus & magistratibus reipubl. modo prudentia, & probitate conspicuis, honores ecclesiasticos tribuendos, & sacratas opes participandas tum ipsis, tum eorũ filijs & necessarijs, vt cuiusque ingenium erit. Nam ea illecti spe præmijsque propositis, sacratum ordinem maiori beneuolentia complectentur, ecclesiæ iura opesque tuebuntur: alioqui certissimam pestem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi persuadebunt sacratas opes, quas otiosas esse dicent, ad reipublicæ inopiam subleuandam & in belli subsidia conuerti satius fore, tanta præsertim ærarij angustia, tantis vectigalibus fesso populo, nouis subinde enatis difficultatibus. Inepte

epte ergo mea quidem sententia id genus hominum, quidam acuti videlicet Theologi & præclari, ab honoribus ecclesiasticis penitus arcent quasi ineptos, neque populum docere pro concione valentes, sacrarum cæremoniarum expertes. Nam modo reliqua suppetant, eam muneris demandati partem aliorum opera supplere facile erit, delegareque eas partes concionatoribus, quorum est magnus vbiq; numerus. Alioqui Valerium Cæsaraugustanum Episcopum accusemus, quod propter tarditatem linguæ docere populum pro concione non poterat. Valerium item Hipponensem sugillemus qui, quod Græcus natione esset, Diuo Augustino tum Presbytero eas partes docendi populum pro concione delegauit. Præterea Pontifices Romanos criminari licebit, quasi non satis suo officio fungantur, cum à multis seculis vix quisquam reperiatur è cathedra docuisse. Itaque non placet vt iureconsulti penitus ab ecclesiæ honoribus repellantur, doctrinæ certe merito: quod contentiosi homines confirmare nituntur sacratis functionibus ineptos prorsus esse: cum omnium prouinciarum mos contra habeat, longo tempore & vsu frequēti confirmatus, quē temere reprobare non debemus. Et concilij Trid. decretis nō tantum Theologi sed etiam Iurisperiti digni ecclesiæ præfectura iudicantur. Quis ergo tanta cōfidentia existat, vt his auctoritatibus velit repugnare? Atq; ego quidem libenter dabo Theologos Iureconsultis ad capessendas ecclesias in pari probitate & prudentia commodiores esse, pluresq; ex eo ordine deligendos videri his argumentis. Quoniam aduersarij qui Iureconsultos præferendos Theologis longa oratione dis-

putant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atq; idem concedunt ijs locis faciendum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis adinstar, incendiumque quasi ex continentibus tectis in alia traijciendo late vagetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo respubl. Christiana multis hæresibus vexatur, atq; ita vt post Arij tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul dissita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessione, Episcopos è Theologorum numero videri præficiendos. Sero enim remedium parabitur inualescente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionem esse edoctos, ecclesiæ obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atq; ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnis ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus, docendi munus posse aliquando alijs delegare, quis tamen dubitabit, quis ibit inficias, inter alia munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi successere, docere omnes gentes mandauit: credito muneri eum cõmodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit? Qua de causa sedes Episcopi neque thronus, neq; tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidem vt admoneatur

ad

ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatum aut iudicis partes pertinere: foreque commodius reipub. ipsi priuatim salutarius, si alias sui muneris partes viris prudentibus delegarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si reguli litibus subditorum cognoscendis alium substituunt, idemq; maiores Principes faciunt: æquius multo erit vt tantũdem viri sacrati præstent, in studium instituendi subditos, sacra tractandi imprimis incitati. Præterea est natura datum, vt in quibus locis multi sumus, quibusq; studijs assueuimus, eorum colorem assumamus. Sic lacertæ quoniam in herbis viuunt, virides sunt. lepores in rupibus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris versantes maiorem animis pietatem suscipiunt: iureconsulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes ętatem, minus rebus diuinis afficiantur propemodum est necesse, profanos mores imbibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim: neq; de ijs ago, quorum est probitas conspicua, & multis argumentis testata pietas, tantum de professione & disciplina disputatio erat: quò fere studia eius nationis hominum spectent, quo cogitationes moresq; referantur. Itaq; paucissimi ex eo numero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa cogat opimo aliquo sacerdotio collato, vnde lautissime viuant. Quod cum nefas sit Episcopos creari, qui in inferioribus gradibus & ordine non fuerint dilig̃ẽter versati, vti ecclesiasticis legibus sancitum est: qua fronte profani homines è foro continuo in ecclesiæ præfecturam inuaderent, magistri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempore didicerunt?

quod quanto cum periculo contingat dicere non attinet. Bello Imperator non præficiatur, qui hostem nunquam viderit. nauis clauum non regat, qui se in arte nauigandi diu non exercuerit. ne iudices quidem repente ad summa euadant, sed quibusdam gradibus à minoribus functionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiam committamus homini rerum sacrarum prorsus imperito? virtutũ & pietatis Christianæ scholis præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim virorum monasteria, quibus exactiora virtutum studia exercentur, Episcopis quasi magistris & primis doctoribus subdita: nunc sacratum virginum nõ pauca eorum ditione continentur. quibus instituendis certe temperandisq; sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamen minus Iureconsulti vniuersam eam disciplinã moremq; viuendi assequantur, ꝓcul à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudicijs & foro ætatẽ versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandũ constituendumq; de ratione officij, dignoscenda peccata singula, atq; de ijs statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciunt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis voluntatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitate, vitiorum fœditate disserere ita possint, vt in auditorum animis pietatis flamma accendatur improbitatis odium? & contendent tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, viæ ductores, quam vestigijs terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longo famulorum ordine stipati per plate-

as incedunt: quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. [facti] Episcopi, aucta recrescit etiam insania, quanta cum calamitate redituum ecclesiasticorum, qui à maiorib. in meliores vsus parati erant, quantaq; cum iniuria egenorum in quorum alimento ab antiquo destinati erant, dicere non est necesse. Bernardi verbis insectari satis habeã epistola quadragesima secunda in hunc modum eam vanitatem accusantis. *Clamant nudi, clamant famelici, conqueruntur & dicunt. Dicit Pontifices in fræno quid facit aurum? nostrum est quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis: vita nostra cedit vobis in superfluas copias: nostris necessitatibus detrahitur quidquid accedit vanitatib. vestris.* Summa ergo disputationis sit, tum Theologis tum Iureconsultis merito ecclesias commendari, esseq; è repub. vt ex vtroq; genere sacrorũ antistites deligantur, quo maior nimirum inter eos & cum ecclesia animorum coniunctio sit: vt ex omni conditione hominum in studium doctrinæ vtriusque, multi spe præmiorum inflammentur: vt in conuentibus ecclesiasticis ex vtroque ordine viri præstantes intersint: quod sit reipub. & ecclesiæ salutare. Præterea Iurecõsulti probitatem, modestiamq; conspicuam, quales multos esse nouimus, Theologi eruditioni, quantauis ea sit, si vitæ & morum integritas desit, præferendam certe esse contendã. In non dispari tamen vitæ genere, neque dissimili prudentia, Theologos sacris regendis commodiores Iurisperitis esse ob eas rationes, quæ paulo ante sunt positæ, iudicabam. neque est existimandum Theologiam tantopere rebus gerendis esse ineptam, vt quidam videri volunt. Quod si verum

id esset, tamen pluris ea præsidia sunt facienda, quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologiæ cognitio coniungatur, aut econtrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ij maxime regendis ecclesijs idonei videntur: vti Abbas Panormitanus cum alijs affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

CAPVT III.

Num viri flagitiosi à republica gerenda remoueri penitus debeant?

EX ijs quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia coopertis facile quis statuat, ab omni administratione reipub. esse remouendos: ne morum contagione creditam prouinciam inficiant, eorum væcordia publico multorũ malo & calamitate luatur. Quid enim agant? vbi furor resistat? & est prauitas cum potestate coniuncta malum graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui auri cupiditate incitati, auri causa ingentes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueãtur, quasi minime dubia. Illud quæstionem habet, in minoribus ꝓbris, neq; tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant ijs obnoxij ad aliquam reip. partem accedere, an excludi penitus ae omni procuratione. Si enim prauis hominibus ad magistratus sit aditus, iacebũt virtutum studia, multoq; minor erit ꝓborum hominum numerus, q̃ nunc est. Virtus enim in arduo

posita

posita est, multisq; adeo impedita difficultatibus, ab humanis sensib. abhorrens: nisi honore & præmio erigantur homines, ea deserta ferentur in præceps, suauitate vitiorum & voluptate deliniti: magnaq; malorũ colluuies existet. Præsertim cum vitia Præfectorum imitari genus obsequij sit: siue libidini seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut quouis alio probo teneantur obstricti, subditos populos in consortium prauitatis facile rapient, quasi habituri solatium de aliorum fœditate. Ipsi etiam luporum instar in fortunas, famam, pudicitiam ciuium nullo prohibente grassabuntur, Principe longinquo, aut alijs curis grauioribus districto, imbecillium lacrimis obturatis auribus. Et quanto commodius erat, tum ipsis tum populo prouidere ne peccaretur, optimo viro præfecto rebus, quam post factum peccata magistratuum lege vindicare? In quo leges Persarum maxime celebrantur: quarum vis in eo erat, vt delicta non essent, magis quam vt susceptam fœditatem supplicio vindicarent. Hæc sunt in hanc partem argumenta firmissima haud dubium, quod diffiteri nemo audeat. Sed & magistratus prauis sæpe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reipub. multa suadent. Primum ad pacem tuendam, quò cura potissimum Principis referri debet, nulla cũmodior sit ratio, q̃ si promiscue ex omnibus deligantur, qui reipub. præsint. alioqui prauis, quorum tantus est numerus, exclusis penitus, rerũ turbatio existet. euersam eam remp. cupient, atque eum Principem sublatum, quibus incolumibus vident sublatam ipsis emergendi facultatẽ. nam vt mutent, exigua spes est altis radicib. fixa prauitate.

 Deinde

Deinde multi in potestatem contra spem aut metum agunt. excitantur quidam magnitudine rerũ: hebescunt alij pusillo homines ingenio, oppleti tenebris. negotio quidam obruuntur, alij otio sublato multo commodiores moribus & vita euadunt. infuso humore de vase iudicatur, confractum sit an integrum. neq; facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis districto hoc oneris addere, vt in singulorum Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso: præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumnijs & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi sæpe homines ficta specie ꝓbitatis Principis auribus insidiantes alijs prostratis ad honorum culmen euadent, quanta cum pernicie dicere non attinet. Ideo leges in facta feruntur, quia futura incerta multipliciter sunt. neque verum est coniecturis stare: ac satis habeam si qui deliquerit, Principe vindice, lege iubente, tota plaudente prouincia pœnas dederit. Denique de singulis melius conuenit sperare, quam in superiore disputatione ponebatur. Sic disputatione ancipiti & in vtramque partem impedita, veniebat in mentem admirari in re omnium grauissima ab scholis Philosophorum, discrepare aulas vel maxime, eorum etiam Principum, quorum actiones passim laudantur. Video enim Philosophis ac Theologis fixum, neminem nisi cognitum & probatum præficiendum rebus videri, & Principes constat tamen, non modo ad aulæ ministeria & obsequia, quod excusari poterat, sed ad ciuitates & prouincias gubernãdas homines eligere, sæpe haudquaquam moribus probatis. Circumfer-

mentis

mentis oculos, atq; omnes prouincias intuere: præteriti & præsentis temporis memoriam complectere animo: ex tanto Præfectorum numero vix paucos inuenies probo vacantes & vitijs. Hic ventri & gulæ seruit, illa rapaces manus in aliorum fortunas inijcit: publicam alius pecuniam auertit domum: in hoc sibi quidam indulget, alius in alio. Quod si obscura ea vitia essent, si priuatim nocerent dissimulari poterat: nunc pleraque manifesta sunt, neque exemplo tantum, sed etiam facto exitialia. Componere cum aulis scholas plane difficile est. dissidentes rationes & argumenta vtriusque partis aliquo temperamento conciliare tentabimus. Equidem nunquam ea mente sim, vt sanctissimos Episcopos ac vero reliquos templorum ministros & sacerdotes legi concedam, nisi ex probatissima disciplina, itaq; integra probitatis fama: alioqui certam pestem denuncio, quod pluribus confirmare non est opus: ex superiori id disputatione petatur. fas non esse nisi proclamatos & quæstione de vita & moribus habita ecclesijs præfici. Rursus non negabo (qui enim possim?) belli curam prudenter viris fortibus demandari, quamuis moribus non satis integris. idemque sanxerim de alijs functionibus minoribus, legatis qui mittũtur ad Principes, annonæ, operum publicorum curatoribus, apparitoribus, lictoribus, fisci procuratoribus, publicanis, curis alijs recte ex vtraque hominum natione præfici, modo intelligentes eius operis quod demandatur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas ędes, paranda ferramenta, non viros probos, sed peritos earum rerum artifices aduocamus. Optandum quidem esset vt omnes viri

probi essent, quibus Princeps administris vtitur suę potestatis. Sed vt res habent in tanta colluuie hominum perditorum, nolumus Principem omnes sordes, omnes recessus perscrutari, ne onus imponatur, quod neq; regere ipse possit, neque populus facile patiatur. De familia Principis, de vrbium magistratibus dubitabam, quamnam rationem fore magis salutarem putem. De familia facilis præceptio est. sene Principe & à multo vsu cauto facilior delectus erit: citra magnum discrimen quiuis ad obsequia aulæ admittatur. Principe autem iuuene nemo ad iura præsertim familiaria & colloquium frequenter, prauis ac vero non probatis moribus accipi debet, nisi volumus contagione prauitatis breui Principem contaminari. Et quantum malum Principe residente in aula, oculis & auribus, nempe aulæ ministris, vti non synceris, sed vitio infectis & improbitate? In quo Alexandri Seueri exemplum placet, Constantij Augusti solertia. Is enim neminem vnquam ad colloquium & familiaritatem admisit nisi integra probitatis fama. verebatur scilicet ne pestilenti oris afflatu sanctissimos mores corrumperet. Constantius autem ex multis Christianis, qui in eius obsequijs erant, cupiens explorare quibus potissimum credere posset, finxit (neque enim nostra sacra susceperat) impio Deorum cultu instaurando, aula exigere velle, spoliare honoribus, quicunque Christi religione repudiata, ad patriam superstitionem non redirent. Ea denunciatione multos nutare necesse fuit, quorum non erat in pietate stabilis & fixa sententia. Alij in religione perstiterunt, gratia Principis & honoribus potiorem suam salutem arbitran-

trantes. Constantius ea arte suorum animis exploratis, mutata ratione in contrarium, qui desciuerant, à se remouit: qui Deo infideles extitissent, ijs nihil magnæ rei tuto credi persuasus: qui perstiterant eos carissimos ac fidelissimos habuit. Hac arte aut simili Principem aulicorum mores explorare quid prohibet? qui prauis se operibus, impudicitiæ socium, aut ministrum obtulerit, etiam rogatus, eum quasi pestem auersetur. qui de turpitudine appellatus, opprimendo innocente, vindicandoque, gratia Principis fecerit honestatem Deique leges, is amicus Principi, is intimus esto: nihil erit quod tali viro credi non possit. Magistratus iuridicundo me quidem iudice nunquam Princeps creabit, nisi integra probitatis fama, atque proclamatos, vti paulo superius dictum est, in quibus tantum in vtramque partem momentum est. pro vt se dederint facile ad alios probitatem aut flagitium inducent: ac si praui sint, explendis cupiditatibus ius fasque peruertent. Quorum arbitrio singulorum fortunæ, fama, salusque permittitur, nisi sint integerrimi, quantæ existent clades? Neque in eo magnum onus imponimus. habeat quibus fidat. ijs administris in aliorum mores inquirat, in quos ex disiunctis locis testimonia consenserint, eos idoneos ad res gerendas iudicabit. quis sit idoneus gentis consensu monstratur. ea ratio facillima est. Quid de vnoquoque fama loquatur, serio Princeps dispiciat, vix vnquam ea ratio fallat: ac plebis potius testimonia quam ditiorum audiat. Syncerius solent populares iudicare; potentiores ad gratiam sæpe loquuntur, studiaque fere vtilitate magis quam veritate metiri solent: eos com-

commendantes maxime, vnde maior emolumenti ſpes affulſerit. Quem in poteſtate quidem nullum ſignum, nulla pictura, nulla veſtis, nullum mancipium, nulla forma, nulla pecunia à ſumma integritate continentiaque deduxerit, huic nihil eſt quod non poſſit delegari. quem autem in vita driuata conſtiterit fuiſſe abſtinentem, continere ſuas cupiditates, ſuas coercere, facilem ſe rebus cognoſcendis, audiendis hominibus præbere didiciſſe, pietati & diuino cultui eſſe deditum: tuto is ad Principis familiaritatem & iura domeſtica admittatur: curaque illi rei cuiuſcunq; gerendæ demandetur. Neque leue ipſe negotium Principis humeris incumbere cogitabam, tum alijs imperij curis, ſed præſertim legendis magiſtratibus idoneis: ne ſi is delectus negligatur, pro iudice lupus dilaniando lacerandoque populo ſubſtituatur, quanta cum pernicie me ſilente, quiuis per ſe intelligat. omniũ miſeriarum examen in eum populum incurrere, cui Princeps improbus contigit, rectores venales pretio, aut alijs flagitija infames.

Capvt IV.

De honoribus & præmiis in commune.

SOlon qui ſapiens vnus fuit ex ſeptem, quod Græcia ſuis præconijs celebrauit, & legum ſcriptor ſolus ex ſeptem, remp. duabus rebus contineri dixit præmio & pœna, metu nimirum & ſpe, Metus ſtimulat ciues, & in ſtudio dignitatis vigilantes efficit: ſpes honoris & præmij, homines fortes ob-

ſcuro

ſcuro quamuis loco natos dies noctéſque ſolicitat, & ad virtutes conſectandas impellit. Dedecoris metu ſublato quis è ciuium numero velit cum vitæ periculo præclarum aliquod facinus obire? ſpe dignitatis amota, quis pro communi ſalute vitam & fortunas in ſupremum diſcrimen inijciat? eſt ſcilicet vtriuſque rei modus ſicut reliquarum: neque Principem dandis honoribus ſuſum, neque vindicandis ſceleribus nimis ſeuerum eſſe volumus. Ita tamen his neruis remp. vniuerſam & omnes eius partes conſtringat, vt ſit omnibus perſuaſum neq; nobilitatem neq; diuitias, ſi alia deſint preſidia, fore ſatis cuiquam ad reip. honores conſequendos, fugienda ſupplicia: neque paſſurum vt cuiuſquam tenuitas, aut generis obſcuritas ſit imperioſis hominibus prædæ atque ludibrio: ac potius omnibus eſſe, ſi virtus adſit, curſum ad ſummos honores, magnaſq; copias apertum. Erit quidem, me auctore, Principi tuẽda nobilitas, & aliquid poſteris dandum ob præclara maiorum merita: ita tamen ſi ad natalium ſplendorem mores haud diſſimiles, induſtriam, virtutemque ipſi adiecerint. Ignaua nobilitate nihil turpius: qui maiorum gloria tumidi opes hęreditate ſuſceptas in nequitia & leuitate cõſumunt: confiſiq; auorum laude, ignauia ipſi atque ſocordia marceſcunt, præmia virtutum vitijs adipiſci contendentes, virorum fortium locum per nobilitatis fucum ſegnitia & inertia occupare. dupliciter adeo repellendi à Principe geminoq; probro fœdi, quod & ſe turpitudine contaminent & generis claritatem turpitudine maculent. quo enim clariores aui extiterunt, eo maiori odio digni ſunt, qui ſplendorem nobilitatis libidine & impuritate

ritate obſcurant. Ac præſertim tanta temeritate & amentia pleriq; ex eo numero ſunt, vt nominibus inaniſſimis ſuperbiẽtes obſcuro loco natos quamuis induſtrios, fortes & ſtrenuos, ita præ ſe contemnant, vt homines eſſe non putent. multisq; honoribus affecti maiora expetunt: omniaque præmia virtuti debita, nobilitati ſuæ deberi contendunt, malis artibus ambitioſi væcordesque. Sunt præterea non pauca diuitibus concedenda, quoniam magnum Principi præſidium eſt à pecunioſis hominibus ad omnem reipubl. partem conſtitutum: multaq; mouere poſſunt, niſi ſint Principis beneficio conſtricti. ſed ita demum in pretio habeantur ſi bonis artib. ſtudeant, ſi pecunias opeſq; ad honeſtatis ſtudiũ conferant. Si diuites quamuis omni virtute vacui, præmijs & honoribus augentur, auaritia, inſolentia, ignauia in populo ſancietur; ſoloſq; beatos credent, quorum erit ingens cenſus, amplæ poſſeſſiones. egeni in ſordibus perpetuo iacebunt nulla emergendi ſpe: vnde deſperatione concepta, concitati in diuites impetum facient. rixæ, contumeliæ, latrocinia exiſtent: reſp. in contrarias partes diſtracta funditus peribit. Si igitur Princeps ſuæ dignitati & ſaluti publicæ ſeruire cupit, non opes ingentes, ſi virtute nudatæ ſint, reſpiciat: non generis nobilitatem fouebit, ſi fuerit honeſtatis luce deſtituta: ſed potius virtutem amplectetur & induſtriam, vbicunque erit: retentaque ſtatuendi libertate nullius hominis inanem fremitum timebit: ad nullius offenſionem mouebitur: nullus erit tantis opibus nixus vel tanta nobilitate clarus, qui leges imperandi imponat, tantumque ſibi ſumat, vt ab ſtudio ornandæ virtutis abducere Principem audeat. Cui debet eſſe propoſitum, in quocunque homi-

num

num genere virtutem honestare, atq; in supremum dignitatis gradum extollere: factisq; ostendere nihil apud eum plus valere, quam splendorem iustitiæ, animiq; in virtutum genere præstantiam. Sic pulcherrimum inter ciues certamen existet, quo cuncti ordines excellere virtute contendant: beneuolentia omnes Principem complectentur: & quasi diuinum hominem aut ex veteri annalium memoria heroem nobilissimum intuebuntur. innumeri tota ditione existent forti pectore, excelso animo parati, pro patria, pro Principe si res ferat vitam, sanguinemque profundere. Quicunq; virtutes colendas susceperit, atque in eo studio cæteris præstantior euaserit, is carus Principi, is nobilis esto. Nullum sit honoris genus, nullum præmium ad quod sit illi aditus interclusus, siue Hispanus is fuerit, siue Italus, Siculus aut Belga, quam late Hispanicum imperium pertinet: omnes pari beneuolentia complectatur, ijsdem honoribus prosequatur. Sic enim plures atque adeo innumeros suæ dignitatis propugnatores habebit: quorum consentientes voluntates viresque coniunctas nulla temeritas fortunæ, nulla hostium iniuria vllo tempore labefactet: quin imperium æquitate constitutum, suorumque beneuolentia munitum, æternum stabiliatur lateq; propagetur. Neque opus erit numerosas legiones militum alere, præsidia militaria per vrbes & prouincias constituere, atque in eam rem pares imperij amplitudini opes consumere, noua & grauissima indies vectigalia imperare subditis, exhaurire prouincias. Instar magnarum copiarum, ciuium beneuolentia erit, si præmijs dandis partem aliquam regiæ gazæ consumpserit, si honores pro cuiusque meri-

tis

tis absq; vllo discrimine cum iudicio distribuet, siue ecclesiastici ij sint, siue magistratus ciuiles: tot suæ potestatis administros habebit, tot strenuos milites, quantus est numerus ciuiũ in vniuerso eius imperio. Omnino Lacedæmonũ, Atheniensiumq; res afflixit, euertit imperium, quod quanquam armis pollerent, ciuibus suis quasi liberis beneuolentiam exhibebant, externos, quos barbaros vocabant, cum armis domuerant, seruire cogebant. Quam illi conditionem, quia iniqua erat atq; ab omni humanitate remota, diu ferre non potuerũt. quod in simili causa accidisse Romanis video, imperium orbis amisisse, quia quos ferro subegerant, metu potius quam beneuolentia continere voluerunt, legionibus per prouincias innumeris constitutis: quibus alendis pares imperii opes prodigerẽt, neq. proficerent tamen tot gẽtium animis alienatis, quibus non perinde atq; corporibus vis afferatur. Prudẽtius Annibalis mihi, dictitabat, Carthaginensis erit, qui hostem strenue feriet. sic dicat opus est Princeps. Qui hostem propulsarit, aciesque inuicto pectore perruperit, ipso mortis contemptu ferocior, is mihi indigena, is nobilis erit. Finge animo numerosas hostium copias bello lacessere, inferre prouinciæ vastitatem: si erit collatis signis dimicandum, num salutem & dignitatem fortibus & strenuis hominibus credas, sint quamuis externi, ignobiles & obscuro loco nati, an molli & delicatæ nobilitati, cæterisque, qui maiorum virtute potius quam suis meritis & robore conspicui sunt? non dubium quin in periculo homines robusti & acres sint alijs omnibus præferendi, quocunq; è genere natione ve sint. Quid igitur magis absurdum, quã quo-

quorum virtute atque fide salus publica, dignitas Principis nititur, eosdem inferiores ducere is, quorum ignauiæ atque imbecillitati diffiditur, ac vero nullo numero habere reip. honoribus dãdis? Quid indignius quam omnes honores reip. in has fæces congerere: illos qui virtute excellunt contemnere, inopes atque inglorios esse permittere? Quanta væcordia, propriæ singulorum virtuti denegare, quod alienæ, hoc est, maiorum tribuitur? Sed Salomonem, ais, ea sapientia Regem, externas gentes retulisse in ærarios, seruire iussisse, Iudæorum ex gente, militiæ addixisse vectigalibus liberos. Superstitiosam gentem opponis, & à cæteris gentibus abhorrentem, quod exitio tandem fuit. Neque ego contendo nullum inter prouincias fore discrimen, præsidia militaria externis nationibus detrahenda penitus: sed inter eos etiam, qui virtute excellent si honoribus augebuntur, magna erga Principem multorum beneuolentia existet, cæteris præsidijs validior. praui nihilominus metu, & quasi iniectis teneantur compedibus. Deinde inter prouinciales, nullus Principi nouus homo esse debet, nullus quasi ex libertino genere contemptui sit. Tantum cuique credatur, quantum in eo probitatis & prudentiæ elucebit. Sint collegijs instituendis per prouinciam noui homines, eo contubernio ea societate exclusi, seiuncti ab alijs, & quadam populari infamia notati (quod hoc loco institutum neq; probare est animus, neq; accusare.) Id Principi certe debet esse propositum, ne homines ambitiosos pietatis prætextu concedat, melioribus prostratis ad summa contendere: neque patiatur in eo ipso incertis rumoribus populi integras fa-

Q milias

milias traduci: ne æternum quidem ea macula infamiaq; vigeat. tempus maiorum noxæ aut obscuritati præscribatur: vltra q̃ tempus maiorum nouitas ne posterorum supplicio atque infamia luatur. Prętereα non tanti id institutum fore consideret, vt nulla exceptione viri alioqui insigni probitate, meritis aut litteris excellentes tueri se possint, nulla compensatio detur. nulla concedatur eius legis aut moris inter nos suscepti venia. Et quantum est, maioribus sæpe vitijs conniuere: quod tanti non est, nullis meritis animi aut corporis dotibus compensari. Omnes quicunque hoc tempore clari genere sunt, aliquando ex obscuro loco emersere. si nouis hominibus, si plebeis fuisset olim aditus ad maiora interclusus, nullam hodie haberemus nobilitatem. Num æquũ sit, quo itinere ad summa maiores eorum peruenerunt, illud alijs omnib. intercludere? Nũ pœnitet ex externis & ex alia religione insignes viros in nobilium numerum transijsse? quos ne nominatim prodamus, eorum posteris nostræ ætatis inuidię tribuendum puto. Inueterascent noui quoque, & quod veteribus exemplis tueri possumus, inter exempla erit. Ergo id Principi imprimis curæ esse debet: id contendat suo exemplo sancire, in hominum delectu nihil virtuti præferendum. ea si conspicua sit, loco multarum imaginum, instar aliorum præsidiorum viris excellentibus fore. Siue bellum gerendum sit, siue resp. administranda, tantum cuique potestatis detur, quanta erit probitas, virtus, prudentia. Honoribus dandis siue militares ij sint, siue ecclesiastici, ita nobiles præferantur, vt cæteris locus aliquis relictus esse videatur. Quantum enim malum, id est, magnę prouincialiũ part

egregias

egregiam indolem virtutum debilitari, ne se commouere possint sine periculo infamiæ: eoq; terrore quasi vmbra detineri, ne remp. bello paceque forti animo capessant? Quam perniciosum exemplum id agere, vt respubl. distracta in partes, odio magnæ partis ciuium incredibili vexetur: vnde occasione data, rixæ & contentiones existant? Quod si pauci essent ea ignominia notati, sine periculo forsan arcerētur ab honoribus: nunc confuso fere ordinum sanguine, tantum hostium numerum in patria alere, quot sunt ij qui nullo suo merito, sed vitio natalium à publicis honoribus excluduntur, graue sit neq; periculo vacet. Et est proprium tyranni inter ciues dissidia serere, ne in vnam voluntatem aliquando conspirent depellendæ tyrannidis: Regis legitimi cura eo refertur, vt omnes reip. partes inter se beneuolentia constrictæ pro Principis dignitate, pro salute publica, in vnam voluntatem conspirent hostium impetum propulsandi, vindicandi iniurias, belli defendendi, sicunde sit illatum. Ad Illustrium familiarum sanguine, qui continuis delicijs flaccescit, recoquendum, & ad pristinum habitum reuocandū, dum acria ingenia & militaria cū sedatis per coniugia miscēda, quod inter pręcipuas regij muneris partes Plato posuit, nulla cōmodior ratio, quam si virtuti certe bellicæ ad præcipuos reip. honores paresq; opes aditus relinquatur. Et quantum est vna opera virtutem ornare, & nobilitatem, quæ quendam situm vetustate ducit, vt mortalia omnia in prouincia identidem innouari, & quasi reflorescere surculis alijs.

Capvt V.

De re militari.

De honorum distributione, & magistratuum delectu ea dicta sunt, quæ ex vsu fore videbãtur, ea posita præcepta, quæ multa lectio & nonnullus vsus peperit. Nunc de re militari disserendum arbitror, quoniam in eius præsidio sanctissimæ leges, pacis artes vniuersæ, publicæ & priuatæ fortunę delitescunt: neque poterit resp. longo tempore bonis omnibus & felicitate florere, nisi validis armis & præsidijs, fortissimis legionibus septa. Quibus tum perditorum ciuium audaciam temeritatemque fręnet, quorum est semper magnus numerus in omni ciuitate & prouincia, nisi metus cõtineat, res nouare & ex aliorum præda suam inopiam explere cupientium: nimirum vt sit vnde gulæ, ventri, aleæ impotentibus dominis seruiatur: tum externam hostium vim iniuriamque prohibere alia ratione non poterit, cum omni ex parte circumfusi sæpe lacessant, prædas agant immensa cupiditate ambitioneque fines imperij aliena iniuria propagandi. Debet quidem Princeps omnia consilia ad reip. tranquillitatem referre, cum finitimis, cum longinquis pacis fœdera iungere, neque arma sumere nisi re necessaria coactus: cum aut bellum aliunde illatum defendẽdum est, vel atroces iniuriæ vindicandæ: tarditatem tamen deliberationis, apparatus magnitudine & celeritate compensabit. In eam rem, numerosas peditum ac equitum copias alet in pace, validis classibus vtrumque mare constratum habebit, quod ad augendam maiesta-

ieſtatem, incutiendum terrorem hoſtibus vel maxime pertinebit. Sit omni bellico & nautico inſtrumento inſtructus, ne aliunde vrgente belli neceſſitate præſidia petenda ſint. equos, arma, tela rebus tranquillis paret. in pace de bello cogitare non deſiſtat. ſic tutiſſimus aget. Sed ærarij tenuitatem fortaſſe prudens aliquis excuſabit, tantis & perpetuis ſumptibus imparem: noua ſubditis vectigalia imperare in belli ſumptus moleſtum & exitiale eſſe: ineptum vt externis metum incutias, ciuium animos alienare, atque vt hoſtium iniurias vindices, multo plures intra prouinciam hoſtes parare. Si bellici ſumptus vectigalibus regijs maiores multo, ijque continui ſint, certa peſtis exiſtet, neque proſtratis hoſtibus & prouincialibus exhauſtis. Si qua imperij pars conſeruari niſi ijs ſumptibus non poteſt, quaſi putre membrum à reliquo corpore abſcindatur, honeſta id in aliqua ratione excogitata. Verum id quidem eſt, periculum atque incommodum omni ratione procurandum: atque Principi perſuadendum in tanta rerum omnium & annonæ caritate, nullum Principem poſſe bellum ſuis ſumptibus ſuſtinere. Corruat in medio curſu neceſſe erit, aut prouinciales grauiſſimis tributis exacerbet: niſi rationem inſtituat, qua bellum ſi non modico certe tolerabili ſumptu geratur. Milites in pace claſſesque & reliqui apparatus ordinarijs vectigalibus ſine ciuium gemitu retineantur, alioqui ex vtraque parte graue periculum denuncio, ſiue inermi prouincia, ſiue nouis indies vectigalibus exhauſta. Primum ergo milites otioſos eſſe non ſinet. bella ex bellis ferret, neque enim legitimæ cauſæ deeſſe

 poſſunt,

possunt, à finitimis, à longinquis, vel iura vetera repetendi, vel recentes iniurias vindicandi. Quid, dicet aliquis, an bellum paci præferendum iudicas? Hostis humani generis sis, atque infensissimus aduersarius. quid enim bello tetrius, quo agri, vrbes, oppida vruntur, diripiũtur, vastantur? quid pace amabilius, per quam ornantur ciuitates, omnia honestatis studia atque elegantiæ efflorescunt? Non ita sim mente destitutus, vt bellum paci præferam, qui sciam tum demum bellum recte geri, cum ad pacem refertur, neque bellum in pace quærendum, sed in bello pacem: idem tamen contendo, pacem domesticam diu stare non posse, nisi arma cum externis exerceantur. neque enim aut causa iusta deesse potest, aut militum otio marcescere pati debemus: sed potius mari terraque prædas agere, in alienos fines irrumpere, vrbes præsertim impiorum diripiendas militi tradere: quibus spolijs ditatus haud magnopere militaria stipendia requirat: ne præmia quidem, satis magnum laborum fructum arbitratus, quod confectis stipendijs veteranus fixis in aliquo templo armis, habeat vnde vitam honeste sustentare possit. Prima ergo cura Principi sit, vt bellum se ipsum alat. quo consilio Cato cum primum Consul in Hispaniam est appulsus, classem dimisit in Galliam, redemptores prohibuit sequi castra. nimirum id in primo secutus vt spe reditus militi nisi victori sublata, maiori animo pro communi salute & imperij dignitate pugnaret: in altero cogitans ex hostili præda militem, si strenuus esset, ali debere, si ignauus ipsa esse vita & nomine Romano indignum. Neque spes fefellit. ea arte multo promptiori milite in bello

vsus

vſus eſt Sed & prouincialibus concedendum arbitror, imperandum etiam ſi recuſent: vnumquemque pro cenſu & re familiari equos & arma habere. Curandum vt militares artes exerceant. concurrant equites, pedites in modum iuſtæ pugnæ, ſaltu, iactu, lucta, curſuque certent: ad ſcopum iaculentur miſſis ſagittis, aut globis plumbeis è tubo ferreo eluctante flamma eiaculatis: qui collimauerit aut alioqui in certamine victor extiterit, ei præmium de publico eſto, veſtis, gemma, anulus. In ciuium beneuolentia & dexteritate maius præſidium Princeps ponet ad tuendam dignitatem, & publicam omnium ſalutem conſeruandam, quam in milite mercenario conductitijſque auxilijs. Ab his rudimẽtis me arbitro, ad vera certamina tranſeant. Detur facultas prouincialibus, quod leges noſtræ permittunt, & moribus ante ſuſceptum, nunc neſcio quam ob cauſam ſublatum penitus eſt, vt conſilijs inter ſe & viribus communicatis ex priuata pecunia triremes, actuariave inſtruant: quibus prædatoriam exerceant, in fines impiorum irruant feroces & formidabiles. Quid enim, cum hoſtibus ea facultas libera ſit, mareque vtrumque infeſtum piratæ omnibus annis reddant, cum bello ſæpe laceſſant, de noſtris prædas agant, eam facultatem noſtris hominibus penitus eſſe præciſam velimus? Scimus ſuperioribus ſeculis Catalaunos exiguam regionibus gentem, validis claſſibus diu maris imperium tenuiſſe, Africæ atque Italiæ, ſed & remotis ſæpe gentibus terrorem armaque intuliſſe. An egregiam virtutis indolem extinctam eſſe putamus? aut extingui otio potius & ceſſatione feramus? Detur ergo ea venia ſi non ſingulis homini-

bus, certe nationibus prouincijsque Hispaniæ, vt suo sumptu & sua litora tueantur, & hostium fines inuadant. Ex ijs classibus singulis, cum vsus erit & bellum ingruet, numerosam classem conflare facile erit: cuius virtute hostes prosternantur, atque adeo orbis imperium paretur. Hæc nostra sententia est à multis annis fixa animo, vtinam tam felix & grata, quam à syncero animo profecta, optimoque studio suscepta patriam iuuandi. Sed & honoribus reip. qui maximi in Hispania sunt, prudenter distribuendis sumptus bellici magna ex parte minuentur. Nulli induere crucem concedatur nobilitatis insigne, qui vnum & alterum annum in castris aut classe operam reip. suo sumptu non nauarit: tantundemq; temporis cogatur, post susceptam crucẽ in militia exigere modico stipendio ex reditibus sacris cuiusq; ordinis militaris designato. Jjs hominibus pro meritis aut pro ratione temporis præmia militaria dentur. aulicis delicatis hominibus, qui nunquam hostem viderunt, opes à maioribus industriæ paratas destinatasq; tribui, exitiale malum est, atq; omnibus piaculis repellẽdum. Addantur honores alij & excogitentur, ad ciuium virtutem excitandam. vti Alfonsus vndecimus militiam Bandæ nomine inuexit. Banda vulgari Hispanorum lingua tænia est, quam noui milites rubro colore quatuor latam digitos, à dextro humero sub sinistro brachio corpori circũducebãt, honoris insigne ingenuis tm̃, qui decẽ minimũ annis in castris aulaq; versati essent. Ea militia ferme antiquata Io. Alfonsi nepos Castellæ Rex nouum insigne excogitauit, ex aureo torque radijs distincto columbæ effigiem, aulicis atq; nobilibus ad preclara facinora incita-

incitamentum. Ad hæc, magistratus ciuiles, præsertim qui nulla peritia litterarum geri possunt, militibus bello fessis vsu prudentibus demandari æquum erit: sacerdotia etiam tribuantur, aut ecclesiastici reditus Pontificum venia, si qui existent ex eo numero probitate conspicui: certe si eorum cognatis & necessarijs, ijs deprecatoribus aut in eorum gratiam dentur, multum iuuerit. Honos & spes artes militares sustentabit: pertinacissimus enim est animus, quem ingentes spes inflammarunt. Quod caput est, in familiam regiam ad aulæ ministeria fortissimos milites deligendos arbitror, ratio commodissima excitandi ad virtutem prouincialium animos. Simul opportunum maxime erit, vt eorum conuictu & frequenti sermone maiorem rei militaris peritiam Princeps suscipiat, animum excelsum, erectum, periculorum & mortis contemptorem. Hæc Dauidis fortissimi & felicissimi Regis, quem ad effigiem optimi Principis diuini libri proponunt, exemplum confirmat, regendis populis, sacrisq; patrijs administrandis viros fortissimos pręficientis: vti ijdem diuini libri testantur, aulæ ministeria obire constituentis singulis per annum mensibus, præcipuos copiarũ duces, singulos magnæ regij exercitus parti cum imperio præfectos. Proh sapientiam mirabilem, atq; humana maiorẽ prudentiam. Vt mirum non sit ea arte promerendi milites exiguo quamuis censu, angustis quamuis regni finibus, multis gentibus iugum imposuisse: filioq; Salomoni reliquisse imperium ipsis Ægypti & Mesopotamiæ finibus terminatum, Nilo atque Euphrate disiunctissimis fluuijs, quod fore aliquãdo diuinis vaticinijs erat pronunciatum. Sed &

Aristoteles ea prudentia philosophus, ex senatoribus & militibus legendos fore sacerdotes sanxit, alijs omnibus, qui quæstuosas aut sordidas artes exercent, siue in cultura terræ versantur penitus exclusis. Sed & ipsos senatores, ex militibus legi magna ex parte salutare arbitror, vt maiori animo singuli ordines militiæ labores suscipiant, & maiori constantia res publicas & priuatas facti senatores, adepti magistratus tueantur. Summa sit, præcipuos honores & præmia militibus danda. plura homines in spe ponimus, quam in pecunia. belli pericula libenter subimus, si parta victoria credamus finẽ laboribus fore. Placet nihilominus institutũ Atheniensium militum, qui in bello perierant, vxores & liberos alentium de publico. In hunc vsum si sacrorum redituũ pars aliqua esset publice destinata, & opulentissima templa instar Prytanei cuiusdã singula essent, salutaris ratio habeatur. Sit deniq; omnibus persuasum, qui fortem & diligentem operam reip. in bello nauarit, eum ciuem optimum, eum nobilem ingenuumq; fore. natalium vitium, maiorum infamiam, siqua erit, virtuti impedimento non fore, quominus ad summos honores, præcipuos magistratus euehatur. His artibus arbitror superiores Principes in Hispania tenui quamuis ærario, modicis imperij regionibus ditionis fines late propagasse: neque constitisse prius, quam Maurorum gente oppressa penitus in Hispania, in alias prouincias victricia arma transtulere. Sic ingentes Maurorum, Afrorumque copiæ nostrorum virtuti sæpe cesserunt. nimirum spe familiam illustrandi, ingentia præmia consequendi, leonum instar obscurissimi quamuis homines, in confer-

tos

tos hostes rapiebantur feroces & formidabiles: media penetrabant agmina ipso periculorum contemptu & patriæ carissimæ amore vehementer incitati. Per eum modum exiguis vectigalibus videmus, res amplissimas mari terraque paratas fuisse. Nimirum Principes non tam sua pecunia, quàm militibus voluntarijs bella gerebant: reguli pro opibus & censu, certo equitum numero prosequente exemplo Regum prodibant in aciem: vrbium conuentus valida peditum auxilia subministrabant suo sumptu. Quod institutum saluberrime à veteribus excogitatum, cur nostra & parentum ætate fuerit immutatum non video: nisi forte Principes ciuium voluntati diffidunt, quæ magna pernicies esset: sua pecunia volunt bella administrare, quod vix fieri possit, præsertim ministris omnibus rapaces manus in regia vectigalia inijcientibus, quanta cum iniuria & periculo reipub. dicere non attinet. Minori impensa maiori commodo arma prouincialibus dentur quàm externis. Eæ sunt vires tutissimæ quæ propriæ. Hac via Alexander Macedo prius, deinde Romani innumeris gentibus imperij iugum imposuere. Namque per diffidentiam prouincia inermi atq; imbelli, ære aliunde exercitum quærere, id est, tyrannũ agere non legtimũ Regem. Omnino cum hac via nõ succedat, ad maiorũ calculos reuocandas nostras rationes fore arbitrabar; curandumq; vt proceribus & populo vigor animorũ reuocetur, armorum vsu concesso: vt opes nobilitatis atq; ciuitatum, præcessis voluptatibus ad meliores vsus conuertantur, milites nõ tantum belli, sed etiã pacis tempore alant. Quod si factũ erit; ipsorum dignitatis ꝓ pugnatores, publicæ

salutis

ſalutis defenſores præclari & multi exiſtẽt in omne tempus parati. Martiaq; virtutum indoles temporum magis quam hominum culpa ferme extincta, in noſtræ gentis pectoribus excitabitur: fietque vt terrori nomen noſtræ gentis ſit, vti erat ſuperioribus annis, finitimis, longinquis: audaciaq; hoſtiũ compreſſa opes, dignitatem, imperium ampliſſime propagabimus. Quod vtinam aliquando cœlo detur: vt Principes noſtri meliora conſilia ſequãtur, pares imperio vires, maiorq; felicitas contingat numine cœleſti noſtros errores & pericula miſerato.

CAPVT VI.

Princeps bellum ipſe per ſe gerat.

SEd & ijs quæ à me dicta ſunt plura fortaſſis, quàm quæ noſtris hominibus probari poſſint, gemina ad extremum præcepta adijcienda cogitabam à vulgi ſenſu abhorrentia vel maxime, neque noſtris moribus conſentanea, ſaluberrima tamen tum publicè tum priuatim: quibus ab omni memoria conſiderabam conſeruatis, rempubl. bonis omnibus amplificatam, neglectis euerſam penitus atq; labefactatam. Cenſeo ergo Principem ingruente bello debere ipſum arma induere, hoſti prodire obuiam. Cenſeo militares copias non ex hominibus externis, ſed ex ciuibus & ſubditis conſtare debere. Contingat quidem in vtramque partem peccare niſi cautio adhibeatur. nam neq; Principem in caſtris tempus omne conſumere fas eſt: neq; conuenit periculis obijcere, cuius ꝓuidentia omnes

omnes aliæ reipub. partes continentur, cuius incolumitate salus omnium stat. neque negaueris, quî enim possim? sæpe externos milites fuisse cum fructu ad signa vocatos. quod multis exemplis tum veteribus, tum recentibus confirmare licet. Et est prudentis Principis, qua re quæq; natio præstat, siue equitatu valeat, siue pugna stataria excellat, aut peritia sagittandi, ea vti ad prouinciæ sibi creditæ incolumitatem procurandam, superandos aduersarios. Sed si modus sit, magnæ existent commoditates, sicut econtrario certa pestis. Regem enim imbellem arma auersantem, viri militares contemnunt primum, deinde ciues alij. contemptũ pernicies sequitur: cum maiestas opinione magis hominum & reuerentia, q̃ viribus & potentia nitatur. Contra Principem ad bellum euntem, in castris versantem subditi & milites quasi numen venerãtur, maiorem conditione mortali heroem, pro eius salute omnes ordines ad omnia templa placandis superis vota suscipiunt. eius exemplo atque imperio summi, medij, infimi ad arma inflammantur: nefasque putant domi resistere, delitijs incubare, quorum Princeps in acie & in puluere atque in periculo pro communi salute, atque imperij dignitate versatur. In Principis oculis milites pro se quisq; grauia quamuis pericula adeunt. labori aut sanguini pro patria & pro tali Principe parcere impium arbitrantur. longum sit singula commemorare. Rationes certe & consilia belli administrandi præsente Principe facile explicantur: absente sæpe post res afferuntur, lapsa agendi opportunitate, quæ momẽto temporis vertitur. Præstat Synesij eximij Philosophi verbis ad Arcadium Imperatorem hanc nostræ

nostræ disputationis partem copiosius explicare. *Sermo*, inquit, *progrediens* Regem *aula eductum, post amicos militibus tradit, & ipsis amicis: descendensque in campum virorum, armorum atque equorum inspectorem constituit & iudicem. vt cum equite certet de equitandi peritia, de velocitate cum pedite, cum armatis induat arma, cum clypeatis assumat clypeum, cum expedito mittat iacula: communione cuiusque operum ad societatem quandam animatam quemque perducens. Ex quo illud existit profecto, ne nugator videatur, cum palam viros militares commilitones dicit, re cum voce certe consentiente. Molestum fortassis sit, quod laborare præcipimus. mihi crede tamen, regium corpus labori minime cedere. est enim natura fixum, vt labori assuetus minimam ex eo sentiat molestiam, præsertim multorum plausu emolliente difficultatem.* Regi *enim siue corpus exercenti, siue versanti in castris, armato atque inermi circumfusa multitudo instar theatri est, cunctorum in eum oculis versis. Quodcunque in conspicuo facit, non plausu celebratur, sed & carmine omnium aures personanti. Accedit beneuolentia ex hac* Regis *consuetudine & commercio, in animis militum potenter infixa, qua nullum est firmius præsidium. Quæ enim potestas valentior ea quæ beneuolentia fulcitur? quis autem etiam è priuatis securior agit eo* Rege*, non quem metuunt ciues, sed pro quo metuunt? Omnino natio hæc hominum minime malo ingenio, consuetudine facile capitur. Eos Plato custodes vocat, & canibus esse similes ait. quod genus cognitione ducitur, cognitione amicum ab aduersario discernit. quam sit autem turpe* Regem *à militibus nisi ex pictura non cognosci, explicare non est opus. Sed & ex eo commercio efficietur, vt vniuersus exercitus quasi vnum corpus ex suis aptum partibus euadat. Quin multa alia*

commo-

commoda existent. Militaris exercitatio quoddam praludium belli & tyrocinium erit. ludicris ad vera certamina instruentur. Ac illud quanti erit, ex eo vsu Ducem de nomine compellandi facultas, Legatum, turmarum cohortiumque Prafectos, praterea tesserarium militem. nosse denique veteranos certe quosdam, quibus pars aliqua administrationis bellica demandatur. Homerus quidem Deum quendam Achaorum in pugnam inducēs sceptri percussione facit iuuenum animos inflammare, vt maiori impetu pugnam inuaderent, pedibus & manibus dare motum ne possent quiescere. Quid enim aliud est: Furunt inferius pedes, manus autem superne: quam sua sponte in certamen prosiliunt. Accedit quod ea compellatione singulorum animos ad pugnam accendit quauis tuba potentius. Omnes Rege teste, atque in eius oculis laborare amant. quod quam sit in bello atque in pace vtile idem Poeta indicat, Agamemnonem inducens etiam gregarios milites nomine compellantem. sed & fratri suadentem non ex nomine modo, sed ex parentibus & maioribus singulos nominare, honore cunctos prosequi, neque efferri superbia. Quod nihil est aliud quàm commemorare, si quid boni gessisse singulis, aut accidisse nouerit. Vides Homerum Regi praconis partes dare etiam erga quemuis è plebe hominem. Quis vero laudante Rege sanguini parcat suo? Ad hac ex frequenti vsu, militum vitam & mores perspectos habebit, quid cuique cura possit demandari. Rex bellorum est artifex, non minus quam calceorum sutor. rideatur hic artis instrumenta ignorans, neque Rex militibus sua potestatis administris recte, si ignotis, vtatur. Hactenus Synesius. cuius iudicium eo maioris ponderis esse debet quod in ipsa tempora incidit, quibus Romanum imperium in præ-

in præceps toto impetu ibat, ac vero penitus corruit Principum ignauia potissimum, belli curam ducibus demandantium. verebantur videlicet ne si se commouerent, felices esse non possent. Fuit ea illorum temporum conditio. extincta copia voluptatum nouoq; cœlo Martia Romanorum indole, Principum exemplo corrupti populares accubantes in conuiuijs, gulæ & ventri seruientes à belli cogitatione abhorrebant maxime. idem contigisse Francorum Regibus video: regno deturbatis aditum Pipino & posteris ad imperium patefactum, quoniam Regum ob ignauiam, rerum penes ipsos erat procuratio. Simili de causa Mauri Reges Cordubæ præcipitarũt, in otio desidentes belli cura ad Alhagibos, hoc est, proreges imprudenter ablegata. Enimuero quorum vitia imitabantur, eundem cum Romanis exitum habuere. Vnde in nouum incommodum Romæ quidem præcipitatum est. Externi milites ad profliganda bella, quæ multis locis existebant, & barbari euocabantur magnis propositis præmijs, maiori periculo, cum tot feroces gentes lingua, moribus, institutis ac toto vitæ genere discrepantes, in prouincias imperij attraherentur. collidant necesse est, quorum vis & ratio diuersa est. Quibus tumultuantibus, vti erat necesse, florentissimum imperium miseris modis dilaceratum est, ipsumq; orbis caput Roma direpta, incensa, vexata, ad ludibrium rerum humanarum inconstantiæ. exemplum quo doceantur Principes, salutem & dignitatem haud prudenter genti efferæ & barbaræ committi. verum hanc etiã partem Synesij verbis in ea disputatione ad Arcadium de Regno licebit exequi quamuis copiose. quæ ex

Græcis

Græcis ad hunc etiam modum Latina facimus. Debet, inquit, *Rex frequenter cum militibus agere, sed ijs maxime, quos agri, & vrbes denique vniuersæ prouinciæ imperio subditæ propugnatores dant, legum & reipub. custodes, sub quibus educati institutiq; sunt. Hi enim sunt quos canibus Plato assimilat. Nunquam cum canibus pastor lupos constituat. alioqui canibus imbecillis aut ignauis, ipsos lupi, gregem pastoremq; adeo ipsum inuadent. Ne legislator quidem arma det ijs, vnde nullum beneuolentiæ pignus existat, non natis nimirum atque educatis sub ipsius legibus. Temeritas sit non audacia, tantum alienæ iuuentutis alibi educatæ sine moribus viuentis non timere: neque considerare ex ea re Tantali saxum tenui filo impendere capiti. oblatam enim opportunitatem nocendi nunquam externi milites intermittent. Existunt sane huius iam mali quædam præludia: quædam reipublicæ partes, non secus ac corporis membra laborant. Coalescere quæ aliena sunt cum natiuis non valent. quæ à republ. prudentes Imperatores, à corpore medici si vtraque salua velimus, excernenda præcipiunt. Iam vero quantum malum, nullum exercitum aduersus hanc pestem habere paratum: ac potius vacationem alijs passim dare, vnde pernicies certa existat. cum esset consentaneum Scythis profligandis ab aratro & ligone homines, ingenti delectu philosophos ex scholis, opifices ex officinis, plebem è theatris ad signa, armaque vocare suadereque omnibus huic rei aliquando vacare quantum referat, priusquam risus mutetur lacrymis. nullus impediat pudor quominus robur ostendant, virtutemque militarem propriam esse Romani generis & sanguinis. Perinde enim in republica atque in domo propugnandi partes viris conueniunt, internarum rerum cura fœminis. qui ergo ferimus viriles partes externis dari? quam turpe virilem*

maxime magistratum concedere alijs, militares honores? Ego quidem si sæpe de nostris hostibus victores extiterint, pudore suffundar. illud autem intelligo, quod quicunque ratione præditus consitebitur, nisi quod virile est cum fœminea parte consentiat quodam societatis genere, eueniet profecto, vt leui momento se arma tenentes ciuium esse dominos arbitrentur: cogantur certe belli inexpertes cum exercitatis, si salui esse velint, in certamen descendere. Priusquam ergo huc veniatur, Romanorum animi assumendi nobis sunt. assuefaciendique sumus, victores per nos existere nullo cum barbaris commercio. Primum ergo externi magistratibus honoribusque arceantur: quibus magno nostro dedecore data sunt, quæ apud nos honestißima erant. Nam Themidem quæ senatui præest, & Bellonam bellorum præsidem velare faciem arbitror, cum penula scortea cernunt chlamydatorum esse Ducem: togaque eundem sumpta de summa rerum deliberare Consuli proximum, procul sedentibus quibus is honor debebatur. rursus è curia egressum, repetentem pelles suas, togam Romanam inter suos ridere, quasi stringendo ferro haud satis habilē. Magni apud nos exercitus sunt. ex eo genere nescio quo fato in Romanum imperium infusi Duces, magna auctoritate non apud suos tantum sed inter nos. Quod malum ex nostra socordia natum, ne augeatur, seruis nostris, quoniam ex ea gente sunt, ad eos confluentibus verendum. Occurrendum periculo, castra purganda, non secus quam frumenti lolio detracto aceruus. Neque id erit difficile, quando Romani Scythis consilio & manu præstant. Herodotus, quod vsus docuit, Scythas timori obnoxios esse ait. adhæc ex eorum numero serui vbique visuntur. nulla stabili sede, sed pulsi patrio solo ad nos nostra ætate venerunt, non animo bellandi sed supplices. nostræ ergo pro-

stratos

stratos humanitati parem gratiam retulerunt scilicet, obliti beneficij. Noxæ cum patri tuo meritas pœnas dedissent, rursus ad eius benignitatem supplices cum vxoribus receptum habuerunt: rursus prostratos erexit, arma dedit, ciuitate donauit, bonorum omnium participes fecit, parte etiam Romani agri data. Illi patris tui humanitatem, ad nos ridendi occasionem vertunt. ijs finitimi equites & sagittarij simili spe ad nos veniunt, quod alijs datum est minori virtute, negari sibi non ferentes. At difficile est, colluuiem istam pellere. Si me audies minuetur difficultas, si militum tuorum numerum auxeris si Romanorum virtutem excitaris, si magno animo in istam barbariem irrueris. Mox enim aut ad agros colendos se conuertent, aut qua venerunt, fugam capessent: nunciabuntque ijs, qui trans Istrum incolunt, non amplius ad Romanos facilem accessum patere Ducem habere iuuenem generosum, virum fortem, qui innoxium etiam plectere poßit. Hæc (quibusdam præcisis breuitatis studio) Synesius scripsit ad Arcadium initio suscepti imperij post patris magni Theodosij obitum. quæ si considerata serio fuissent, tempestiuis remedijs respub. potuisset à casu diutius sustentari. Barbari enim cum aliquandiu quieuissent, resumptis armis imperij prouincias vexarunt: neq; prius constiterunt quam Romana respub. penitus afflicta atque prostrata esset, prouincijs ferme omnibus longe lateq; vastatis. Præterita mutari non possunt ea pessima conditio est: sed ex alieno malo & ignauia, si rebus bellicis administrandis salubertima præcepta sumantur, satis habeam. Non ea sim mente, vt externos milites penitus repelli velim: qui sciam nostra ætate nullum exercitum satis validũ credi, nisi ex varijs gentibus conflatum. Hæc natio peritia

iaculandi præstat, illa equitandi, alia fortior cum res ad manus rediit & gladios. Prudens Princeps qui vndiq; subsidia colligit, alitque æmulationem inter milites ex ipsa nationum varietate. Illud contendo, ita Principem externa ope vti debere, vt maiorem spem in suorum armis & beneuolentia reponat. *Alienæ calamitatis exempla multa & grauia pro documentis sunto; ne ita externis credat auxilijs, vt non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeat.* quæ sunt ipsa fere Liuij verba in re simili. Illud si addidero finem faciam: non sine causa Iustitiæ districtum gladium affingi manu, comites adiungi Martem atque Mineruam: sed vt indicaretur Iustitiæ custodem duabus rebus opus habere sapientia atque armis. vtrumque si per se Princeps præstiterit, commodius imposito muneri me quidem arbitro satisfaciat. Omnibus bellis imperio late fuso interesse non possit. Sed & ipse arte ne multa simul moueantur curare debet, alijs sedatis irruere in alios: ac interna potius quam externa, propinqua quam longinqua ipse gerat, per duces alia.

CAPVT VII.

De vectigalibus.

IMminutis belli sumptibus, vt dictum est, prouinciales vectigalibus fessos recreandi facultas erit. efficiendi certe ne ad vetera tributa noua quotidie addere sit necesse, quod sine dolore molestiaque graui non contingat. Principis rationib. haudquaquá expedit, popularium voluntates alienatas

habere.

habere. Nulla in reipubl. parte procuranda tanta vis pecuniæ insumitur, siue iura danda sint populis, magistratus constituendi mercede de publico constituta, siue pro cuiusq; merito munera externis indigenisq; danda, ne aulæ quidem sumptu quamuis amplissimo, quantũ bellico apparatu: siue defendendã sit patria, siue imperij fines proferendi, ingentes thesauros effundere opus est: ærarium quãuis copiosum exhaurire. Quod si proceres & ciuitates quasi symbolis collatis equos, viros, arma suppeditare contingat, aliæq; rationes instituantur voluntarios milites ad signa bellumq; prouocandi, quantũ de regijs sumptib. detrahatur, res ipsa indicat. Porro molestius contingit quamuis exiguam pecuniam in ærariũ tributi nomine conferre, quam multiplicẽ in bello castrisq; sua quemq; manu, suoque arbitrio expendere. referri in ærarios sublatis immunitatibus grauissimum accidit. Eò ergo Principis curæ referantur, vt superuacaneis sumptibus detractis, modus vectigalibus sit. Et ꝙ frugales homines præcipere solent, procuranda re familiari cogitare diligenter, vt expensæ publicæ si non minores, certe regio censu maiores non sint: vnde cogatur versurã facere, auctoq; indies fœnore opes imperij effundere. Vendere etiam pretio annua vectigalia, copiosisq; hominibus addicere noxiũ est, atq; omni ratione vitandũ, placetq; Principi præscribere, ipse certe secũ statuat, ꝙ Aristoteles memorat olim in multis ciuitatibus lege fuisse cautũ, nemini licere, primariã hæreditatẽ pecunia vendere. Lex etiã frequenti fama celebratur Oxei, vt creditur. *Fœnori pecuniam dari fundo aut fundi parte oppignerata nemini liceto.* Enimuero regius census trifa-

riam diuisus est. aut enim ex prædijs gentilitijs pecunia aut fructuum parte locatis reditus percipiuntur. Ex ijs regia familia, vniuersæ aulæ apparatus debet sustentari. Deinde vectigalia ordinaria quacunque ratione atque ex quibuscunque rebus suppeditentur, ad rempubl. in pace regendam destinata sint. inde annuæ mercedes publicis ministris pendantur, vrbes muniantur, ædificentur arces, viæ publicæ sternantur, reficiantur pontes, alantur milites præsidiarij. Præter hæc certis temporibus pecuniæ extraordinariæ populis imperantur. earum pecuniarum subsidio bellum si ingruit defendatur, siue etiam vltro alienis finibus inferatur. Ergo magna & prima cura esse debet, vti paulo antè dictũ est, vt sumptus singuli facultati & copiæ sint exæquati, ratio vectigalium & erogandi necessitas inter se congruant, ne si modum excedant, respublica maioribus malis implicetur. Si maiores multo vectigalibus regij sumptus diu erunt, haud dubia pestis consequetur. noua indies tributa imperandi necessitate, obsurdescent aures prouincialium, exacerbabuntur animi. Multum contulerit regia vectigalia vndecumque existant, diligenter curari, ne à varijs hominibus & prauis, qui omnes pecuniæ vias norunt, omnesque fraudes pecuniæ causa suscipiunt, minuantur: siue publicani ij sint, siue quibus cura regiorum vectigalium credita est. qua peste vix vlla magis terra excogitari potest. Quam graue reipubl. bonis inuidiosum, plerosque ad eam procurationem accedere exsuccos, sine censu eosdẽ intra paucos annos copiosos & beatos euadere: à quibus ꝑfecto exigendũ esset, vt rationẽ opum quæsitarũ exactam ponerent. Auferrentur
quarum

quarũ certas origines nominare non possent. Multo aliter Romæus externus quãuis homo in Raymundi Prouinciæ Comitis gratiã acceptus, cũ honestis rationibus vectigalia triplo maiora, q̃ erant antea, reddidisset, criminibus tandẽ appetitus, atq; ad rationes reuocatus, cum baculo & pera, cũ quibus Cõpostella venerat ea iniuria offensus recessit: neq; vnq̃ vnde venerat, aut quo discesserit cognosci potuit: Paucos ꝑfectò si nostro tempore Romæos haberemus, haud quaq̃ tanta inopia ærarij premeremur. Prouideat pterea Princeps, ne otiosi homines inania officiorũ nomina metatorũ, historicorũ, regiorum sacerdotũ, annuis salarijs remp. ludibrio prædęq; habeant, nullo pterea ꝓuentu. ac pręsertim cogitandũ ne ꝓceres auidas manus in publicas opes inijciant, de publico rapaces vnde priuatim effundant. Id secutus Henricus eo nomine tertius Castellæ Rex, cui excelsus animus fuit, maior ætate prudentia, vectigalia à proceribus occupata, memorabili exemplo liberauit. Burgis, quæ vrbs in veteri Castella est, minor annis morabatur, seque aucupio coturnicum oblectare solitus erat. Accidit vt ad multam diem aliquando in aulam rediret fessus mora, fessus labore. nihil obsonij paratum erat. appellatus de ea re regius obsonator renunciauit, non tantum pecuniam regiam, sed fidẽ etiam consumptã. Rex in præsenti dolore dissimulato, oppignerato pallio arietinas carnes emi iubet: ex ijs & captis coturnicibus prandiũ omnino parari. Audit inter prandendum meliori conditione ꝓceres agere. quotidie inter se lautissima conuiuia frequentare omni alia cura solutos, certare luxu & splendore mensarum. Forte ea nocte apud Toletanum Archiepiscopum Petrum Tenorium

cœnabatur. adest inuoluto capite Rex. omnia videt lætitia & delicijs redundare. peracta cœna pro se quemque narrare, quantum redituum ex paternis oppidis, quantum ex regijs vectigalibus quotannis perciperet. Postera die Rex vindictæ auidus & certus fingit graui se morbo implicitum teneri, suprema mandata velle dare. ea denunciatione proceres festini & pauidi, diuersi in arcem conueniunt. ij exclusis famulis, vt erat iussum, admittuntur, consistuntque ad multam in cœnatione diem, moræ causam mirantes. Rex tandem ad proceres ferro tectus, districto ense ingreditur. Cum pauefactis eo aspectu omnibus assedisset, irato similis toruo aspectu rogat ex proceribus, quot singuli Reges in prouincia vidissent. quibusdam duos, alijs tres aut quatuor, vt cuiusq; erat ætas, respondentibus, *Ecqui*, inquit, *verum est quod dicitis, cum ego hac ætate viginti nihilominus in* Castella *Reges nouerim?* mirantibus dicti causam, atque suspensis animis quorsum res euasura esset, expectantibus, *Vos*, inquit, *omnes*, *vos*, inquam, *Reges estis. regni arcibus & copijs occupatis mihi inane nomen, sordes & egestatem reliquistis. an idonea causa videatur cur nos ludibrio habeatis? Sed ne amplius faciatis vestris omnium capitibus sanciam.* Simul quæ ad supplicium postulabat, parari afferriq; iubet. contenta voce lictores euocat, militesque sexcentos, quos arcano paratos habebat. Alijs attonitis metu, Toletanus Archiepiscopus, vt erat magno animo, in genua procumbens lacrymis toto ore manantib⁹ veniã precatur: idem eius exemplo cæteri faciũt. Mortis metu perfusis & supplicibus veniam dat: neq; ax arce tamen ante vnum & alterũ mensem dimitti placuit. Quo

spatio

ſpatio arces & vectigalia Regi tradere compulſi ſunt. Magnum Regem, præclarum facinus. quo actionum tenore regni theſauros quidem ingentes, ſed innoxios & ſine prouincialium moleſtia reprehenſioneque filio reliquit. exemplum quod imitentur poſteri, ad procerum auiditatem audaciamque frænandam. Sed & alia excogitari ratio poteſt, ad ſubleuandum inopiam prouincialium. merces quibus ad vitam ſuſtentandam populus opus habet, vinum frumentum, carnes, veſtis lanea lineaque, ſi præſertim nimia elegantia abſit, modico vectigali impoſito vendantur. quod ex ijs rebus detractum fuerit, ex curioſis mercibus ſuppleatur. aromatis quibus Hiſpania carere potuiſſet, ſacharo, bombyce, vino generoſo, auium ferarumque carnibus, multiſq; alijs mercibus, ſine quibus humana vita traducitur: & quæ potius ad emolliēda corpora, debilitandos animos magnam vim habent. Sic enim & inopibus conſuletur, quorum eſt magnus numerus, & luxui hominum potentium modus erit, ne facile opes effundant, ventri gulæque ſeruientes. quod ſi ſanari noluerint, ex eorum amentia fructum aliquem ad remp. redire æquum erit. Simul continget, vt neque inopes penitus exhauriantur, vnde noui & graues motus exiſtant: neque diuites, qui rebus fere curioſis aucto præſertim earum pretio ſoli vtentur, nimium creſcant opibus & potentia. Vtrumque enim noxium eſt, vti magni Philoſophi affirmatum reliquerunt, & res ipſa indicat. Quod inſtitutum inter Romanos Imperatores Alexander Seuerus ſanctiſſimus iuuenis, ſi noſtra ſacra ſuſcepiſſet, ſecutus immortalem laudem habeat neceſſe eſt. Atque eam rationem

præſertim in ſcrutis ſeruari volo, quæ ex alijs prouincijs venient. magno impoſito vectigali vendantur. Sic pecuniæ minus deferetur ad exteros: multi earum rerum artifices ſpe quæſtus in Hiſpaniā confluent, quo ciuium multitudo augeatur: qua re nihil eſt commodius ad augendas opes tum Principis tum prouinciæ. Poſtremo aulæ ſumptibus, muneribus dandis, effuſus Princeps eſſe non debet, ne fontem ipſum liberalitatis exhauriat publicum ærarium. Debet quidem omnia ad ſplendorem imperij referre, neq; infamiam ſubire tenacis aut parci: ſed ſi iudicium & diligentiam adhibuerit, neque immeritis largitus fuerit: maieſtati & famæ conſulet, neq; regios theſauros temere effundet. Atq; illud ſit perſuaſum, non conuenire Hiſpaniam magnis vectigalibus grauari. Primum quoniam magnam eius partē ſqualida ſiccitate loca, rupes horridæ & ſaxa tenent, præſertim qua parte ad Septentrionem vergitur: nam Auſtralia benigniora ſunt. Sæpe propter aeris ſiccitatem pluuiarum inopia in æſtate, annonæ penuria laboramus, vt prouētus labori & ſumptibus non reſpondeat. graue ſit nouis tributis & magnis temporis calamitatem augere. Deinde ab aratoribus in Hiſpania & paſtoribus, alijſque omnibus agricolis decumæ fructuum omnium integra fide templis perſoluuntur. quod ſi tantundem prædiorum dominis, certe qui agros proprios non habent, pendere cogantur, quantulum miſeris reliquum erit vnde ipſi viuant, & quod in ærarium conferatur. cum potius eos ſubleuare, ex quorum labore & induſtria vniuerſa prouincia ſuſtentatur, æquum profecto videatur. Poſtremo graue eſt immunitatem maioribus datam, &

aſper-

aſpertrimis reipublicæ temporibus retentam atque illibatam, quo tempore Reges noſtri continuis bellis impliciti modica vectigalia habebant: noſtro tempore à poten[ti]ſſimis Regibus, quorum imperium terra quid[em] latiſſime patet, mari autem ipſis orbis finibu[s] deſcriptum eſt, eam libertatem imminui maiorum meritis datam: qui ſuis armis & virtute hoſtibus profligandis, imperio conſtituendo multum contulerunt. Moleſtum ſit eorum poſteros nouis indies tributis grauare, eoque adigere, vt familiam ſeque ſuſtinendo non ſint. Errant ergo qui Principib. noſtris exemplo Italię atq; Galliæ perſuadēt, maiora vt tributa Hiſpanis imponant, beatiſſimæ, vt prædicant, prouinciæ, omnibus bonis & felicitate affluenti, vaniloqui videlicet, aſſentatores, fallaces, quorum eſt magnus numerus, certa peſtis, quia blanda. nihil enim gratius Principibus contingit rei numariæ difficultate impeditis, implicitis bello aut magnarum rerum procuratione, quam ſi quis nouam ſe viam colligendæ pecuniæ excogitaſſe afferat. Nihil prouinciæ grauius, quam nouas artes quotidie excogitare, miſeros emungendi atque extenuandi prouinciales. Ac ne illi quidem ſatis conſiderant, in quæ mala fuerit præcipitatum in Gallia, præſertim ex quo tempore immenſum regia vectigalia creuerunt, nulloque conſenſu ciuium aucta à Regibus pro poteſtate proque arbitratu ſunt.

CAPVT

Capvt VIII.

De moneta.

QVidam ad ſupplendam inopiam publicam, quo malo nunquam nõ laboratur, præſertim late fuſo imperio, multiſq; ex eo difficultatib. commodum fore ſtatuunt acuti homines & callidi, ſi monetæ de pondere aliquid, aut de bonitate detrahatur metallo adulterato, priſtino valore retento. Quantum enim de pecuniæ bonitate & pondere detrahetur, tantundem Principi cedit: quod mitere amplius ſine prouincialium iniuria & gemitu. Mirabilẽ plane artem nõ occultam, ſed ſalutarem, qua incredibilis auri & argenti vis in ærarium publicum redigitur nullo nouo onere ſubditis impoſito. Equidem vaniſſimos homines ſemper iudicare conſueui, qui occulta quadam ratione permutare metalla pollicentur ex ære argentum, ex argento aurum facere quibuſdam medicamentis circulatoribus circumforaneis ſimiles. Nunc maiora præſtari video metalla nullo labore geminantur nullis fornacibus victa lege tantum Principis quaſi ſacro contactu & vi quigam altiori multiplicata. Ex communi cumulo ſubditos quantum antea habebant integra fide recipere: quod reliquum eſt, in vſus Principis cedere publicam vtilitatem. Ecquis erit tam præpoſtero ingenio aut ſi mauis, tam perſpicaci, qui hanc reip. felicitatem inuideat? præſertim cum non afferantur noua, ſed viam ingrediamur multorum veſtigijs calcatam, qua inſiſtentes magni ab omni memoria Principes è ſupremis anguſtijs emerſerunt. An negare quis poterit Romanos vrgente bello Punico aſſes, qui ante librales erant,

rant, ad duas vncias redegisse prius, deinde ad vnciam atque semunciam æris : qua arte ære alieno liberatam rempublicā. Denarijs, qui ex argento puro videbātur, Drusum tribunum plebis æs miscuisse? scitum est illud Plauti vt vetustum, nouas comœdias & prauas nouæ monetæ similes perhibentis. Quid gentem Hebraicam commemorem superstitiosum genus hominum abhorrens à cæteris? sed apud quam tamen susceptum video siclum sanctuarij maiorem populari siclo fuisse duplo, nō alia quidem ratione, quam quod posteriori tempore ad populum de monetæ pondere iusto & antiquo dimidium plane fuerit detractum seu semel vnoque impetu, seu sensim repetita sæpius fraude quod magis arbitror. De cæteris gentibus laborare non est opus : cum constet memoriam superioris temporis explicanti sæpe à magnis Regibus pecuniam detractione frequenti peiorem factam. An alia ratione credis solidos, qui aurei primum erant, deinde factos argenteos, ac tandem in æreos desijsse magna ex parte, nisi propter licētiam susceptam metalla aliena mixtura adulterādi? Quid de nostro marauedino dicam aureo olim, argenteo non ita pridem, nunc æreo penitus? Quis vero tanta confidentia sit, qui morem omni tempore & inter omnes gentes vsurpatum vituperare audeat? An maiorum institutis reprehendēdis quærimus laudem, inanem populi captamus auram? Equidem non negabo (qui enim possim?) à maioribus sæpe monetam adulteratam: posseque aliquando eas angustias incidere, in quibus sit necessario ad id remedium recurrendum. Illud contendo primum non omnia quæ à maiorib. facta sunt, carere vitio. Deinde

inde in eximiæ & paratæ vtilitatis specie latere fraudem, mera ludibria esse, maiora incommoda publice priuatimq; ex eo commento existere: vix vnquam vt eo descendendum, si res saluas volumus. Ac primum illud constituo Principis in iure non esse bona subditorum siue mouētia siue fundi, vt pro arbitratu ea possit aut sibi sumere aut transferre in alios temere. Vaniloqui & assentatores sunt, quales in aulis Principum multi viuunt, qui secus disputant. Sed ex quo tamen illud efficitur, eum non posse sine consensu populi noua genti tributa imperare. Exigat enim precario non emungat subditos, neq; aliquid pro voluntate quotidie decerpat, vnde ex copiosis & beatis paulo ante ad inopiam redigantur. Id enim esset tyrannum agere, qui suis cupiditatibus omnia metitur, cuncta sibi arrogat, non Regem, qui à volentibus acceptam potestatē lege & ratione temperat, neque immensum extendit. Verum rem perspicuam, & alio loco copiosius disputatam pluribus exequi nolo. Addam modo, ex his duobus illud effici Regem pro suo arbitratu, populo inconsulto monetam adulterare non posse. Id.n. genus tributi est, quo de subditorum bonis aliquid detrahitur. Aurum argento pari pondere mutare, argentum ferro quis concedat. Quid verò pro aurea moneta argenteam, maiori ex parte, pro argentea ęream? quod fit, quoties adulteratur pecunia Licebit quidem Regi monetę formam mutare, quando inter ea quę iure regio continētur lege imperatoria, moneta numeratur, valore tamen iuxta pecuniæ bonitatem & leges priores sancito. Et quidē monetę valor duplex est, naturalis alter sumptus ex metalli qualitate & pondere, qui & intrinsecus dici

dici poteſt: Legalis & extrinſecus alter, quem Princeps lege definit ſicut & mercium aliarum pretia, vt non vendantur maioris quam quod lex profecto ſanxit. Stultus qui hos valores ita ſeiunxerit, vt poſterior non inhæreat legalis naturali: iniquus qui quod vulgo inter homines quinq; æſtimatur, decem omnino vendi mandet: neque vt ita fiat, vlla diligentia aſſequatur aut ſeueritate. Homines enim communi æſtimatione ducuntur, quæ ex rerũ qualitate, & inopia naſcitur copia, fruſtra Princeps contendat hæc commercij fundamenta conuellere, quæ immota melius ſtarent exorbitare à communi conſenſu & quaſi vim afferre animis. Quod in alijs mercibus contingit, idem ad pecuniam extendatur: debere Principem valore lege taxando, metalli legitimum pretium & pondus conſiderare, neque vltra niti, præterquam quod pro cudendi labore parum aliquid addi ad metalli valorem poteſt. Neque enim in ea ſumus ſententia, quæ tamen magnos auctores habet iureconſultos præclaros, ſuo ſumptu debere Principem monetam percutere: neque propterea ad verum metalli valorem aliquid addere. Alioqui niſi aberrare volumus & naturæ leges inuertere, valor legalis non diſcrepet à naturali & intrinſeco: quæ turpiſſima nundinatio eſſet, atque eo fœdior, ſi quod de bonitate metalli de pondere pecunię detrahitur, Princeps in ſuum comodũ vertat. An liceret in horrea ciuium irrumpere, partem ſibi ſumere, compenſare damnũ facultate conceſſa vendendi, ꝙ relinquitur, quanti integrum aceruum antequam pars eſſet detracta? Quis non apertum latrocinium clamaret, turpiſſimum peculatum? Idem licet in apothecis, fundis &

reliqua

reliqua supellectile exequi quamuis copiose: sed genus ipsum videtis. Primis quidem temporibus nullo pecuniæ vsu res inuicem permutabant pro oue capram, bouem pro frumento. Intellexerunt deinde commodum fore, si merces & annonam cum metallis mutarent auro, argento, ære. Postremo ne metalla semper appendere in mutuos vsus & commercia foret necesse, quod esset sane molestum, vt publica auctoritate diuiderentur in partes, eæque pro cuiusque pondere signarentur, visum est. is vero legitimus & naturalis pecuniæ vsus est, quod Aristoteles in primo Politico tradit, reliquæ artes quæstuariæ ad emungendum populum comparatæ & inuentæ sunt ab ijs hominibus, quos nihil minus solicitat quam honestatis, & æquitatis cura. Quod si Princeps in alias merces non irruit, non sibi arrogat, de moneta sępe partem decerpit, non eo contingit, quod minus crimen in eo sit, neque minor sit naturæ legum peruersio & labes. Sed occultæ artes, fucatæ rationes plerosq; fallunt, minus vt ea pestis sentiatur. Quid enim mali esse aiũt, si Princeps pecunię dimidium aut quadrantem sibi sumat, quod priuatis relinquitur expendatur non minoris quam integra summa ante? Vestem, annonam emis quam ante prorsus. quid igitur damni? neque enim pecunia alio refertur quam ad res necessarias comparandas, sic facile deluditur populus, vt monetam adulterari toleret. Deinde Princeps maiorem in monetam potestatem habet quá in alias merces. officinæ monetariæ tribuni monetales earum operæ & ministri in eius penitus iure & mancipio. Sic miscere metalla nullo prohibente potest, pro veteri nouam monetam intrudere,

nouo

nouo percussam signo, honestatis nihil amplius quam si aperta vi ciuium alia bona ad se auerteret. Reges fortassis quid faciendum cum superbus hostis bello lacessit, adde victoria parta ferox, viribus & copijs validus neque pecunia suppetit, vnde conscribatur miles stipendium soluatur. An cessandum, putabis potius atque omnia perferenda mala, ne contingatur moneta? Ego quidem omnia remedia tentãda prius cogitem, quam ad hoc extremum veniatur, vt pecunia adulteretur. Verum si suprema angustia premit & publica salus venit in periculum, neque ciues, quorum res agitur, in conuentum cogi possunt, quemadmodum Princeps alia subditorum bona potest in publicos vsus vertere, vt patriæ extreme laboranti succurrat, ita poterit metalla miscere de pondere decerpere partem, cum eo tamen, vt licentia adulterandi cum bello finiatur, neque labes sit perpetua, deinde praua moneta, quam inuexit necessitas, transacta continuo antiquetur, pro illa bona fide possessoribus legitima & vetus reponatur. Assidebat Fridericus Augustus eo nomine secundus Fauentiæ in Flaminia durissima hyeme. Deerat in stipendium pecunia, & milites passim dilabebantur, signaque in frequentia relinquebantur soluere obsidionem turpe erat & graue, perseuerare difficile. Pecuniam è corio signauit aurei nummi valore, qua arte ex ijs angustijs euasit. Vrbe subdita victor, quod erat pollicitus coriaceos nummos aureis totidem mutauit. Auctor Collenutius Neapolitanæ historiæ libro quarto. Exemplum in simili rerum angustia vsurpatum superiori quidem & recenti memoria, monetaque è corio sæpius aliquando etiam è pa-

pyro signata sine noxa & reprehensione est. Si vero extra eas angustias vt suppleat modo ærarij inopiam, quod semper malum plus minus viget, Princeps sui arbitrij esse putet pecuniam adulterare, certam perniciem denuntio grauissima mala, neque tamen diuturna respiratio erit; vti sequentia declarant. Ac primum mercium omnium & annonæ caritas consequetur haud dubium non minor quam quantum fuerit detractum de pecuniæ bonitate. neque enim pluris pecuniam homines faciunt, quam pro metalli qualitate & modo, non si seueris legibus contra caueatur. Tunc vero populus se vana specie delusum gemet, sentietque nouam pecuniam pro veteri substitutam, non tantum valere quantum priorem, quando ad alendam familiam multo maiori copia quam ante opus habebit. An somnia afferimus, & non potius nostrorum annalium fide perspicua? Alfonsus Castellæ Rex cognomento sapiens, cum primum regni insulas & sceptra capessijt, pro Pepionibus, quæ moneta in vsu erat, Burgaleses substituit non probam pecuniam. Subsecutam ex eo continuo rerum caritaté vt leuaret, noua lege merces taxauit. Recruduit remedio malum cum nemo eo pretio vendere vellet. Sic taxatio sub ipsa principia sublata est: caritatis malum diu viguit: quam præcipuam causam inuenio gentis alienatæ, atque Sanctij & filij in eius locum eo viuente substituti monetæ labem. nam vt erat capitosus septimo regni anno Burgalesibus abrogatis monetam inuexit, nigram à vilitate metalli dictam. Alfonsus vndecimus haudquaquam proaui exemplo calamitatis castigatus nouã & ipse monetam signauit ex metallo non probo,
quam

quam Nouenes & Coronatos dixere. Ex ea mutatione ne annona cresceret & res aliæ, prudenter sane cauit, ne argenti marcus seu bes maioris quam ante esset marauedinis, nempe cētum viginti quinque. Irritus tamen is conatus fuit inanis cautio, caritas nihilominus consecuta est, argentiq; valor excreuit. Alfonsi huius filius Henricus Secundus Petro Rege fratre suo occiso regni compos factus, vt militibus externis stipendia prouincialibus promissa exolueret, quibus salutem & sceptra debebat, in magna rei numariȩ difficultate thesauris publicis & priuatis consumptis ad id remedium recurrit. Duo monetæ genera percussit Regales & cruciatos, maioris haud dubium valoris quam pro metalli modo. Vidimus Petri Regis & Henrici fratris Regales, Petri quidem ex argento probo, ac quali cuditur nostra ætate in Castella, Henrici autem subnigros, quippe multo ære admixto, consecutam ex eo caritatem rerum cum prouincialium gemitu vt leuaret, compulsus est noua censura de vtroque monetæ genere duas tertias valoris detrahere. Sic in contrarium sæpe cadunt, quæ callide excogitata in salutem videbantur. Improuidas hominum mentes & cæcas. Tantundem Henrici filio Ioanni Regi contigisse, ex eius legibus perspicuū est. Bellis enim exhaustus, quȩ cum Lusitanis prius, deinde cum Anglis etiam continenter gessit, vt pecuniam expediret Lecestrio Duci riuali debitam ex fœdere cum eo recens inito, monetā percussit Candidā dixit. Creuit mox annona: ꝙ malū vt leuaret, nouȩ pecuniȩ valorē ferme ad semissem mox redegit: neq; remisit tamē caritas, vti ipsemet fassus est in

conuẽtu Burgensi anno prorsus M. ccc.Lxxx. VIII. Quid consequẽtes Reges commemorem? eandem inuenio labem ex vitiato fonte extitisse. Atque hactenus de caritate rerum. Ex ea vero nouum incommodum manat. Commercium quo maiori ex parte publicæ & priuatæ opes consistunt, moneta deprauata impeditur. Institores & emptores terret profecto pecuniæ prauitas, terret consecuta ex eo malo caritas rerum. Quod si Princeps, vt fieri amat, pretia rerum taxet lege, pro remedio multo magis malum exasperabitur, nullo qui eo pretio velit vendere, nempe iniquo, neque cum æstimatione communi exæquato. Sublato commercio nullum erit genus mali quod in eam gentem non incurrat, Certe prouinciales extenuari necessum erit, idque dupliciter. Primum enim quæstus cessabit emptionibus & venditionibus infrequentibus, vnde magna populi pars viuit, artifices maxime & quorum victus spes in manibus est & labore quotidiano, quæ maxima multitudo est. Deinde Princeps cogetur mali causam prauam pecuniam aut penitus abrogare, aut reddere viliorem valore priori imminuto. *Sic* factum Henrico Secundo Castellæ Rege ex noua sua pecunia duas valoris tertias detraxit nihilominus. Quorum in manibus ea pecunia erat, repente inuenerunt trecentos verbi gratia, aureos ad centum non amplius redactos. Ludos narrare videmur. *Sed* mittantur vetera. Henricus eo nomine octauus Angliæ Rex ex quo ab ecclesia recessit, in multa mala præcipitauit. In eo numero argenteam pecuniam deprauauit. nam quæ vndecimam æris partem admixtam habuit, eo sensim redacta est, vt sextam argenti

genti modo partem retineret. Veterem pecuniam à prouincialibus corrasit nouo edito, noua & praua pari numero & pondere mutatam. Siluit populus tantisper hominis sæuitiam veriti, cui ludus esset ciuium sanguis. Eo tamen extincto ab Eduardo filio est impetratum vt valor eius monetæ ad semissem decresceret. Isabella etiam rerum potita Eduardi soror semissem iterum reliqui valoris detraxit, sic factum vt qui quadringentos aureos in ea pecunia obtinebat dodrante detracto ad centum redigeretur. Neque in eo restitit malum, pecunia ea prorsus antiquata est nullo qui damnum reponeret, infame latrocinium. Sic Sanderus affirmat sub finem libri primi de schismate Anglicano, vir doctus mihi quondam familiaris. Sublato commercio atque ex eo prouincialibus extenuatis regiorum vectigalium miserabilis existet calamitas. Sic Princeps tantisper lucro ex ea pecunia lætatus pœnas princeps exoluet. Neque enim Regi bene esse potest regno quasi corpore laborante: neque extenuati prouinciales tributa soluendo erunt: ac ne publicani conducent tributa regia quanti erant soliti. Alfonso vndecimo Castellæ Rege minore inuenio regni procuratores ad rationes compulsos: deprehensumque regia vectigalia omnia ad sedecim centena millia marauedinos pertingere annua. Erant quidem marauedini illi maiores quam nostri ac fere singuli quantum septemdecim nostri; exigua tamen prorsus summa atq; deridicula. Qui res gestas eius Regis scripsit tantæ calamitatis è duabus causis, alteram exponit monetæ deprauationem à superioribus

Regibus pluribus factam. Quippe subditi sublato commercio ad inopiam redacti in fiscum inferre non poterant quæ soliti rebus integris erant. Magna hæc incommoda quis non videat? quis non fateatur? mauis tamen omnibus est odium populare quo Princeps necessario opprimetur. Diligi quam timeri præstantius est. Omnia peccata publica vulgo imputantur capiti. Sic Philippus Pulcher Galliæ Rex sub mortem non alia causa quam ob deprauatam monetam odium populi se sustinere fatetur: ac filio Ludouico Hutino vt mutaret, postremis verbis mandauit. auctor Robertus Gaguinus. Quid Hutinus fecerit non inuenio, illud constat motus populares & odia non antea conquieuisse, quam Marincus Engerranus tetri consilij auctor publice est vindicatus nobilitate pleraque instigante vniuerso plaudente populo. Exemplum calamitatis quod Carolum Pulchrum Hutini fratrem & Philippum Valesium vtriusque patruelem & suc cessorem non deterruit, quominus eadem via insisterent deprauandæ in Gallia pecuniæ, quanto cum populi motu dicere non est necesse, susceptæ disputationi finis potius imponatur. Illud ad extremum Principes monitos velim, commercij fundamenta prima pondera, mensuras, monetam, si rempublicam saluam volunt, ne attingant in specie vtilitatis præsentis fraus multiplex latet.

CAPVT

CAPVT IX.

De annona.

ANnonæ cura resp. bello paceque multum iuuatur, eaque procuratione vel maxime, frumenti præsertim copia, popularium beneuolentia Principi conciliatur: si eius industria rebus quæ ad victum cultumque corporis necessariæ sunt, abundare contingat: quod ad felicitatem suorum temporum pertinere populares arbitrantur. Et quidem tempora præstare, vnde frugum vbertas existit, frumenti, pecoris copia, non humanæ facultatis est: sed diuinum tamen numen castissimis precibus rebus asperis inuocare moris est: curandumque ne graue aliquod scelus publice existat, quod communi ciuium malo & rerum inopia luatur. Præterea commercia cum alijs regionibus iuuanda potius moderatis vectigalibus sunt, quam impedienda tributorum grauitate. nam etsi quidquid venditori detrahitur aucto vectigali, totũ emptori accrescit: graui tamen pretio minor ementiũ copia est, maior commercij difficultas. Inuectiones euectionesque rerum necessariarum, vt mari terraque sint faciles, prouidendum est. Sic fiet vt quibus rebus abundat prouincia, cum ijs mutentur, quarum penuria existit, apud alios copia maior: qui est verus mercaturæ vsus & finis, quo tota ea ars referri debet. Nam malis artibus, repetitisq; in eodem loco venditionibus rem augere, quod auidi mercatores faciunt, lege prohibendum est, ne ex eorum auiditate pretia rerum augeantur. Alioqui mercatorum cõmodis consulendum arbitror. iure & legibus adiuuan-

da ars imprimis reipublicæ salutaris. Quod præcipuum est in hac procuratione, agri vt tota prouincia diligenter colantur, neque situ & squalore inculti iacere sinantur, rectori cura esse debet: etiam asperis temporibus ea re maior multo vbertas erit. Dauid ea prudentia Rex ad exemplar boni Principis in diuinis libris propositus operi rustico, vineis, oliuetis, pecoribus non suis tantum, vt ego interpretor, sed ciuium omnium præfecit viros selectos. Eo ergo consilio, quod Aristoteles etiam secutus est, per vrbes & oppida magistratus creetur, cui cura sit prædia omnia agrosq; lustrandi. Sit de publico præmium industriæ eius, qui præ ceteris oppidanis possessiones diligenter coluerit, cuius nitidiores fuerint agri maiori fructuum vbertate. ignominia pecuniaque mulctetur ignauia eius, qui eam curam neglexerit, præsertim si inopia rei familiaris oppressus non erat: & nihilominus publice ij agri colantur. quod insumptum fuerit, primũ omnium de fructibus detrahatur: deinde reliquorum fructuum pars tertia, aut omnino quarta regio fisco addicta sit, aut publice oppido, ciuitative cedat, quæ in publicos vsus insumatur. multum ea diligentia proficeretur. Vix in tam latis regionibus, si agri omnes & prædia colantur, annonæ magna difficultas existet, aeris quantauis siccitate, quo vitio maxime laborat Hispania, Agrum male colere, Romæ quidem censorium probrum iudicabatur. Auctor Plinius. Et quoniam lignorum penuria plerisque locis fatigat, multique montes culturam omnem recusant propter locorum asperitatem, vt cuiusq; natura erit pinu, glande, alijsve arboribus serãtur: vnde alendis ignibus materia suppetat, ex-

citandis

citandis ædificijs tigna, cæduæq; trabes. adhæc si corriuatis fluminibus vbi facultas extiterit, quod multis locis contingit, opera atque industria agri irrigui fiant, non magis frugum vbertati, quam saluti incolarum consuletur, ariditate aeris in Hispania maxima per eum modum mitigata. Nonnihil etiam conferet ea industria ad maiorem aliquanto pluuiarum copiam, maiori vaporum materia, qui in nubes concrescant, ex locis irriguis excitati. Sed & aratoribus atque pastoribus prospiciendum est, quorum labore vniuersa prouincia sustentatur & viget. Primum cuiusquam fraudi aut potentibus hominibus ne prædæ sint: sed potius eorum rationibus ne quis aduersetur, magistratus & Principes diligenter efficient. Deinde placet, quod video antiquis temporibus Carolum magnum, & Ludouicum Pium eius filium fuisse secutos, sanxisse lege, quando annonæ pretium lege taxabitur, præsertim frumenti, quod seruatur in Hispania, ea lege ne agriculæ comprehendantur, certe qui nullos agros proprios habent aut prædia, sed tantum in mancipio, pecunia aut parte fructuum conducta. ac tantum taxato pretio vendere cogantur, qui ampla prædia aut reditus frumentarios habent, siue ij è populo sint atque nobilitate, siue è sacrato ordine Episcopi & sacerdotes. Graue enim est, quod tanto sudore constitit, vnde inops familia sustentāda est, in annonæ angustia minoris vendere quam steterit. Quod si ea lex non in omne tempus feratur, neque toti prouinciæ seruiat, vbi tanta varietas est, sed singulis annis atque in singulis vrbibus pro rerum vbertate pretia rebus, frumentoq; constituantur, vti in alijs prouincijs fieri scimus, multo

melius rebus communibus consultum erit. Quid enim, an locis vberrimis atque indigentibus, varijs temporibus & discrepantibus multum annonæ copia, idem præscribatur? Itaque hæc omnia & si quę existunt similia, in prouincia acriori censura retractanda, atque ad hanc rationem reuocanda cogitabam. Sed & serendi vineas modus præscribi debet, quod video à Romanis olim factitatum: legéque lata Hispanis vetitum promiscue vites plantare. Qua lege primus eos Romanorum Imperatorum altrinxit Domitianus. soluit Tacitus. De cuius legis, succedentisque veniæ causa disputare pluribus non est necesse. Fortassis gentis frugalitati consulebatur bellis & vectigalibus exhaustæ, natiuæ Hispanorum sobrietati: si aquæ potu contenti vitam minoribus malis & morbis obnoxiam propagarent. Tacitus, quem nihilominus tamen honestatis cura solicitabat, concessa ea licentia prouincialium voluntates promereri voluit. Hoc tempore cum integri fines vineis occupantur, vinoque & conuiuijs corpora nostræ gentis debilitantur, frumenti quo vita plurimum sustentatur, sementem facere passim negligitur, eò plerisque vela dantibus, vnde maior lucri spes ostenditur: si aliquo temperamento lex illa instauraretur, optime rebus communibus consultum iri putabam, patriæ moribus antiquis, & simplicitati animorum & corporum robori: quæ commercio aliarum gentium & externis ac domesticis voluptatibus multum ab antiquo degenerarunt, magisque indies corrumpuntur & pereunt. Ac si quis consideret (quod facile contingat ex rationibus decumarum ecclesiasticarum) quantum vini auorum

rum ætate insumeretur: inueniet fortassis multis in locis eam summam triplo maiorem fuisse factam. nec mirum cum eo tempore esset vsitatum in Carpetanis certe, vbi nati sumus, vt pauci ac ferme familiarum capita tantum, vini potu vterentur: nostra ætate omnis ferme sexus atq; ætas cum cæteris voluptatibus vino quam satis est, largius indulget. Postrema consideratio occurrebat: an flumina Hispaniæ nauigabilia vt sint, ingenio efficere è republica futurum sit. De quo alij maiori prudentia maiorique rerum vsu statuent, & multa in vtramq; partem dici possent. Illud e&c Principis opibus quidam contendunt, & tentare per artem quod est à natura negatum. Neque dubium est in alijs prouincijs ea facultate multum annonam iuuari, vehendi res necessarias paruo, ex locis quamuis distantibus opportunitate magna. Verum in Hispania, aspera regione, præcipitibus fluuiorum alueis, præterea ex omni parte occupatis molis frumentarijs, fortassis nihil expediat nouare quod risum moueat, irriti conatus vestigia ad posteritatis memoriam maneant. certe plus incommodi ea molitio quam vtilitatis afferat: pertinaci contentione si ad exitum perducatur.

Quod à Romanis ea potentia atque vsu, quo tempore rerum in Hispania potiebantur, factum non est, vix quisquam possit præstare.

CAPVT

CAPVT X.
De ædificijs.

MIhi quidem huc videtur eorum, qui præsunt alijs, omnes cogitationes referendas, in eoque consumendas, vt ij qui eorum imperio parent, sint quam beatissimi. quos à belli iniurijs immunes præstare debent, regere in pace, omnia subsidia ad sustentandam ornandamque subditorum vitam comparare. Sed de re bellica annonæque vbertate dictum est: de alijs elegantijs hoc loco est disputãdum, quibus ciuitates & oppida publicè & priuatim illustrantur. Ne quidquam in ea etiam parte desit pro virili parte, vt prouinciæ conditio patietur, diligenter cogitandum: accersendæ etiam aliunde si domi non suppetant. Ac præsertim varij artifices magno, si opus erit, euocandi, pingendi, texendi vestes auro rigentes, atq; aulæa, variaq; peristromata conficiendi, metalla conflandi, in vasa instrumentaq; mutandi. Quod commodius arbitror, quam res ipsas confectas aliunde afferri, tũ ad earum maiorẽ copiam, tum præsertim, ne eiusmodi artificijs aurum & argentum, quo Hispania abundat, deriuetur aliò, magno nostro incommodo, haud leui ꝓuentu nationum aliarum, ad quas per hunc modum nostrarum copiarum, quæ vel domi nascuntur, vel anniuersarijs nauigationibus ex India afferuntur, fructus redit multo maximus. Sed & publicis atq; priuatis ædificijs ornari debet, ne incuria ædificandi minori nitore prouincia sit, quam externæ, quibus multo minores copiæ hac quidem tempestate sunt. Principis beneficia latius patcant,

pateant, ad promerendam prouincialium gratiam efficax blandimentum. Ac primum muniendæ viæ Romanorum instituto, ne luto viatores impediantur, quam enim id turpe est? reficiendi pontes multis locis, magno viatorum incommodo collapsi. arces tota prouincia extruendæ, quæ ornamento & præsidio esse possint rebus turbatis. In pace comparanda, quæ belli tempore necessaria erunt: neque permittendum, quod passim fieri videmus, vt mœnia vrbium & oppidorum vetustate collabantur nostra ignauia cessationeque: sed potius reficiantur vetera: nouæ munitiones & propugnacula addantur ex recenti disciplina vsuque bello propugnandi aduersus ignea æreaq; tormenta fulminis instar obiectas munitiones euertentia. Magnificis templis per vrbes & oppida excitatis, religionis cultus & maiestas augeatur apud populares, qui externo rerum apparatu maxime capiuntur. Addantur ædificia priuata, ædesq; elegantes, & ornatæ, quibus oppida quasi gemmis aurum distinguãtur & niteant. vbi facultas erit, formacei parietes amoueantur, quoniam pluuijs & ventorum iniuria plurimum breui deformantur, teterque aspectus existit: ex lapide secto aut cæmento, & calce maiori elegantia, maiorique firmitate substituantur. Ager suburbanus omnis villis exædificatus, omni ex parte colluceat. Sequantur fluuiorum ripas, locorum aliorum amœnitates. Quæ omnia nõ ad hauriẽdas nimias voluptates, quod noxium est, referenda sunt: sed præter ornatum vt alterna requie ciuium animi vegetiores ad virtutum studia efficiantur: captatoq; honesto otio ad negotiosam vitam promptiores reuertantur, tædio ciuili procurato.

curato. Næ dicet aliquis, bellus homo tu es, qui ea ornamenta præscribas quibus comparandis neque publicum ærarium sit satis, neq; priuatæ opes. An id sit parsimoniæ, regijs & priuatis vectigalibus consulere? Sed si sumptus superuacanei præscindantur, si vita frugalis maiorum exemplo instituatur: reliquas opes, quibus Hispania abundat, ad munimentum reip. ad splendorem imperij conferre quid vetabit? Neq; enim quod de gula, alijsque voluptatibus detrahendum est, ex ijs commode aceruí pecuniarum struantur: quarũ copia tum honesta esset & salutaris, si ad publicos vsus, inopum miseriam subleuandam referantur. Sed & iis rebus perficiendis Principis exemplum multum iuuerit, cuius actiones imitari, genus obsequii putatur. Si pro virili parte vrbes & oppida exornanda susceperit: id studium tota prouincia proceres & populus consectabitur, voluntati obsequentur. Præsertim si qui honores militares suscipient, ecclesiarũ præfecturam, aut omnino alios magistratus, iis necessitas imponatur, venia Pontificum si opus erit, redituum partem & prouentuum in ornamenta publica insumendi: pontes instaurandi, inopibus & ægrotis hospitia extruendi, haud leue operæpretium existet. sic fiet vt virorum præstantium tota ꝓuincia innumera monimenta extent: honorũ ambitus minor sit, multorum cupiditate restincta eo onere imposito. quod alioqui faciendũ Aristoteles monuit, vt minori inuidia publico commodo honores & magistratus viris copiosis & præstantibus demandẽtur. Multum præterea iuuerit in eã rem, temporũ opportunitates captare, ac præsertim in annonæ angustia opes consumere libenter egenos

alendo,

alendo, quibus cum non habeant vnde ſe & familiam ſuſtentare poſſint, in opere publico aut priuato laborantibus merces diurna detur: quam illi libenter accipient, ne ex aliena miſericordia porrecta ad ſtipem manu viuere cogantur: diuitum beneficentiæ æternum monimentum ſtabit, gratum ſuperis, gratum hominibus beneficium æterno gentis præconio celebrabitur: quouis ære perennior memoria permanebit. Id ſecutus inter Iudæos Salomon opes imperii ad templi ædificationem auguſtiſſimi, multas extruendas tota ditione vrbes & arces conuertit. Inter Romanos idem plures Imperatores præſtiterunt cum laude: ipſeq; Auguſtus vrbem ex lateritia marmoream effeciſſe ſe relinquereque iactabat, ob ſtudium videlicet ædificandi. Quam laudem noſtra ætate Philippus ſecundus Hiſpaniæ Rex maximus habeat neceſſe eſt, tum ob alia tota prouincia ædificia, arces, villas ſuperbo ſtructuræ genere, ſed præſertim inſana atque regia ſubſtructione eius templi quod à Laurentio Martyre nomen habet. Cuius ſi formam, ſpatia, partes explicarem, operæpretium me facturum putabam. In parte Segobienſis agri, qua ſe Carpetanis finibus late infert, pagus antea ignobilis, nunc celeberrimus fama ſitus eſt, Scorialis ex eo nomine, quod iis locis ferrariam, quales in Hiſpania vbique occurrunt, antiquis temporibus extitiſſe quidam ſuſpicantur. Priora eius pagi ædificia rudi opere & male materiata erant, nulla elegantia: vt ſolent agricolæ incurioſi ædificandi eſſe, vtilitati magis ſeruire quam decori. Solum circum ſterile ac multo impeditum lapide, vix vt currui ſit peruium vnde maligni prouentus exiſtunt frumenti viniq;,

pecoris

pecoris aliquanto maior copia propter pabuli opportunitatem ęstiuo maxime tempore, præcipuam aeris temperiem, cum interior prouincia solis ardoribus torreatur. Præterea ex vicinis montibus perpetua niue rigentibus, auræ suauissimæ frequēter spirant, aquæ copiosæ deriuantur, magnum incolis momentum, agrisque, vt grata oculis niteant viriditate. Supra eum pagum ad occasum mille circiter passus, atq; ad radices ardui montis, in reducta valle, loco non omnino plano, ingens moles, ac cui nulla veterum miracula comparentur, imposita est Laurentij martyris nomine cultuque religiosa, magnis cæmentis ad culmen vsque perducta, quatuor & viginti circiter annorum spatio incredibili sumptu & vix fidem facturo, si ad numerum impensa referatur. Præter variam suppellectilem, vestem pretiosam omnifariam, vasa auro & argento grauia plena artis, plena ingenij, supra millies ducenties sestertium, hoc est; milliones tres, insumptum atque in rationes relatum fama fert. In quadrū vniuersa fabrica descripta est, nisi qua parte ad ortum regiæ pars eminet, craticulæ cui Laurentius est impositus, ad reddendam similitudinē artificioso commento nobilis architecti. Longitudine à meridie ad septentrionem septingentos viginti pedes porrigitur, ab ortu ad occasum quingentos septuaginta mensura vulgari. quatuor turres ad totidem cœli plagas angulos muniunt, ornentq; specie eleganti magis quàm minaci, ab imo ad culmē fenestris pertusæ, pluribus fortassis æquo, hoc alijs etiam partibus contingit. Nimirum artis id præcepta exigunt: nos inepti æstimatores & rudes ex oculis modo de tanti operis elegantia iudicamus.

camus. In tres partes vniuersum opus tribuitur, cœnobium monachorum ex Hieronymiano ordine, cuius spatijs dimidium fere vniuersæ fabricæ ad austrum comprehenditur. Ad septentrionem musæum est, tum iuniorum eius ordinis monachorum, tum externorum puerorum, qui regijs sumptibus delectuque, communi mensa haud pro leui beneficio viuunt, eruditioni destinatum. Succedit ad ortum regia spatijs ampla, Principis æstiuo tempore domiciliũ. Templum his ædificijs omni ex parte circumuẽtum surgit ex media area superbo structuræ genere, fornicato opere augustum, sublimius cæteris. Medio secundum longitudinem spatio, qua mons coniunctus erigitur, ianua pro modo operis inter octo ingentes quidem sed structiles columnas pãditur: quibus minores quatuor columnę sunt impositæ, Laurentijq́; martyris ex lapide effigies medio interuallo arguta artificis manu perfecta. Ex vtroque latere singulæ minores ianuæ in ea fronte eleganti & ipsæ opere cernuntur, vsibus tũ cœnobij, tum litterarij collegij seruientes. tametsi præcipuus & communis ad vtrosque aditus alia parte est. Ianuæ præcipuæ vestibulum iungitur quamuis magnam turbam accipere & reddere idoneũ. Vestibulo bibliotheca imposita, maiori longitudine omnino pedum centum octoginta quinque, lata pedes triginta duos, libros seruat præsertim Græcos manu scriptos, præcipuæ plerosque vetustatis: qui ex omnibus Europæ partibus ad famam noui operis magno numero confluxerunt: auro pretiosiores thesauri, digni quorum euoluendorum maior eruditis hominibus facultas contingeret. Quod enim ex captiuis & maiestate re-

uinctis litteris emolumentum? Bibliothecæ parietes, elegantes picturæ exornant, artes ingenuas artificiose exprimentes, cum antiquis comparandæ. Succedit compluuium pedes ducentos triginta extensum, latum centum circiter triginta, nullis distinctum columnis, nullis eminentibus pergulis, nisi qua parte è regione vestibuli templo coniuncta porticus est: ad quam septem gradibus ascenditur ex compluuio, sex columnis nihilominus in porticus fronte erectis, quibus sex Reges insistunt, præ cæteris Iudaicæ gentis pietate & rebus gestis clarissimi, pedum octodecim singuli: quorum capita & manus è candido marmore sunt, corpora è lapide rudiori, sed diligenter expolito. Sub hac porticu triplex ianua templi patet, atque ab vtriusq; lateris fronte duæ aliæ ianuæ, quibus tum ad monasteriũ, tum ad collegium communis aditus est: præterea ad læuam minor ianua, qua in regiam ea parte penetratur. Ergo monasterium in duas æquas partes diuiditur, prior ad occasum quatuor peristylijs cõstat, quæ vsibus domesticis deseruiunt pari mensura. media cochlea ab imo ad summũ pertinet turris specie fastigio eminens, multis circum fenestris accipiendo lumine: quoniam ea parte fontes abluendis monachorum manibus sunt, aditusq; ad triclinium multo circum emblemate, sed fictili ex argilla coq; minori gratia, variatum; maligno lumine quippe ex fronte tantum gemina fenestra, neq; cum reliqua operis maiestate consentiens (sic nobis quidem est visum.) Parte altera monasterij, porticibus circumdatum maius peristylium ad austrũ & ortum tenditur. parietes marmorato tectus variæ picturæ exornant Christi Dei res gestas elegan-
ter

ter explicantes. pauimentum vario lapide constratum in laqueos eo artificio distinctum, vt serendis herbis relinquantur spatia viridarij ad instar: aqua per tubos irrigua ex medio fonte, cuius structura templi octanguli similitudine est, intus vario iaspide vestiti, exterius rudiori lapide. quatuor labra pari interuallo adiuncta in quæ aqua ex statuis decurrit, quæ circum eam molem sunt positæ è cãdido marmore quatuor Euangelistarum. Eæ porticus ad ducendam pompam deseruiunt, cum è templo egressi monachi ianua laterali statis diebus supplicationes propitiando numine habent. variæ circum cœnationes. exedra vbi domesticos monachi conuentus habent. sed vincit elegantia & amplitudine ea, vbi sacræ vestes seruantur & vasa, ad instar ærarij sacri. Ex parte altera totius ædificij, primum collegium ad plagam septẽtrionalem occurrit & ad occasum, musis destinatum domicilium: & ipsum in quatuor modica peristylia distinctum: gemina monachis, qui litteris dant operam, pueris duo alia data sunt regio delectu & beneficio in id collegium cooptatis. Surgit in medio cochlea alterius ad instar, coniunctusque amplus xystus sustentatus columnis, suspensus fornicibus deambulationi deseruiens commentationique ad discentium, præterea publicis disputationibus. Regia superest gemina porta ad latus ædificij septentrionale patens, ampla satis spatiis multis circum cœnationibus, varijs cubiculis tum Principis habitationi, quo tempore æstiuorum causa loci temperiem secutus vrbanos æstus vitat, tũ in regiæ familiæ vsum. Omni ex parte porticus sunt sustentatæ columnis, impositæ pergulæ. Ex his quæ ad regium

 concla-

conclaue pertinet, eleganti pictura exprimit pugnam, quæ Ioanne secundo Castellæ Rege cum Mauris ad Granatam commissa à ficu nomen habet, ex linteo amplissimo forte in turri arcis Segobiēsis reperto: quo arguta pictoris manu tendentiū ordo, castrorum loca, insolentes eius ætatis vestes & arma exprimuntur, grata nobilissimæ victoriæ posteritati memoria. In intima regia ponè templū, ac qua parte ædificium eminere ad ortum diximus, gynæceum est à virorum oculis subductum, Regisque ipsius penitiora cubicula. Reliquum templū in medio opere medioque spatio eminet, & ipsum quadrata forma in tres partes descriptum, quæ columnis ex ordine fulciuntur testudine imposita. Duo priores eius molis anguli totidē turribus muniuntur, quæ nigro tectæ lapide sunt. medium fastigium testudinis turris tertiæ ad instar, candido lapide nitet, gratum oculis spectaculum, præsertim è vicino monte. Additur quadratæ areæ ipse aditus templi spatium inter primas duas turres, cui odeum est impositum, vbi monachi noctu atque per diem frequentes cantu diuinas laudes celebrāt insigni apparatu & cæremonia: vt est ea natio hominum præ cæteris in eo genere diligens & attenta. Sedes è vario ligno Hebeno, Hacana, Buxo, Caoba, Cedro, Nuce, Terebintho, sunt factæ eleganter colorum iucunda varietate nigri, rubri, candidi, vndantisque flaui. In summa odei fornice beatorum ordines & gaudia, & sedes elegantissime sunt depictæ, & ipsæ grata admiratione intuentium oculos aptæ detinere. Adduntur quadrato duæ viæ ab vtroque latere ad eas ianuas desinentes, quibus ex monasterij amplo peristylio atque ex

regia

regia aditus est, libera ex omnibus partibus commeandi facultate. E regione præcipuæ ianuæ sacellum maximum araq; præcipua obijcitur: quibus perficiendis videatur ars cum natura certasse, se ipsam vicisse. Ad aram vario lapide rubro & viridi structam octodecim gradib' ascenditur nihilominus: quibus infimis Regum busta sunt, superius parui recessus quatuor, rubro iaspide vestiti vario pauimēto: vnde Princeps sacris operatur sine principali apparatu, nullo regiæ cortinæ, vti moris est, antistite. Totius templi pauimentum ac sacelli pręcipue tessela to opere lapides, vario colore atque in laqueos eleganter dispositi exornant. Quod præcipuum est & maximum operis miraculum, & maiori esset eloquentia explicandum, ne tenuitate ingenij pderet gratiam, suggestus imaginum aræ impositus, columnis octodecim haud exiguis continetur, è rubro seu fuluo lapide, venis candidis, notis flauis. quæ columnæ in quatuor ordines dispositæ in hunc modum sunt. senæ columnæ in primo & secundo ordine cernuntur, in tertio quatuor: in summo fastigio Christi Dei cruci affixi effigiē duæ columnæ complectuntur. ex eadem materia viridiq; lapide recessus & scaphæ accipiendis statuis: triglyphi, proiecturæ, teniæ, metopæq; sunt suis singulæ locis aptę in speciem frontis, elegantis ædificij omnibus numeris seruatis. Media spatia æreæ Diuorum statuæ auro inductæ, aut elegantissimæ tabulæ implent. Atq; in imo opere geminum sacrarium templi ad instar fornicati alterum in altero: vbi Christi corpus in achate includitur, Iacobi Trezzi Itali nobilissimi statuarij atque cum antiquis comparandi marmora dolandi scientia, opus

præclarum. De quo plura dicere religio prohibet, ne elegantiam artificij culpa ingenij deterere videamur. Sed maius tamen ſacrarium rotunda forma altitudine pedum ſedecim, varij iaſpides deaurato ære vincti conſtituunt. ambiunt octo columnæ ex fuluo lapide, venis albis, notis rubris diſtinctæ, adamante ob duritiem dolatæ, duodecim æreæ Apoſtolorum ſtatuæ apto ordine auro inductæ. in ſummo faſtigio globi forma iaſpis collucet ſemipedali fere magnitudine. Minus ſacrarium iaſpis item ſed auro & argento incluſus componit, ſmaragdus diſtinguit, atque in culmine eminet nuci par. claudit fornicem topacius. vincitur tamen materiæ nobilitas & pretium ceditq; arti. vtriuſque tabernaculi ianua è chriſtallo eſt, interiorem etiam artem & elegantiam oculis repræſentans. Multa circum altaria, omnino ad octo & triginta cœleſtium nominibus erecta tabulis conſpicua excellentium artificum illuſtria monimenta ex Hiſpania, Gallia, atq; Italia, noſtræ & prioris ætatis. Quod caput eſt, cœleſtium exuuijs, quæ ex omnibus locis eò quaſi ad præſidium confugerunt, incredibili numero & ſanctitate, religione plenus locus plenus numine eſt. Philippi Regis pietatem omnibus ſeculis prædicādam. Ijs exuuijs cineribusque cultu religioſo conſeruandis, gemina ſacraria ſunt deſtinata, duorum laterum templi vtramque caput. Sed finis dicendi eſto. Vniuerſum opus ex quadrato lapide eſt, ſimplici tamen atque rudi maiori ex parte ad minuendum ſumptum, feſtinandam fabricam prudenter excogitata ratio, tribus fere cœnaculis ſublatum, plumbo & nigro lapide tectum. Ad auſtrum & ortum viridario cingitur herbis odoratis atque floribus

bus in ordinem apta mensura dispositis areis: sub quo maiora spatia serendis arboribus perpetuus murus & humilior includit. Ad occasum atque septentrionem platea ambit constrata lapide haud angusta. nimirum ad septentrionem centum quadraginta pedes latitudine patet, ad occasum qua præcipuus aditus panditur, prorsus ducentos mensura vulgari. Multa alia ædificia adiuncta sunt in iusti oppidi modum, de quibus dicere nihil attinet. Sed vnde tamen ad veterem pagum via molliter decliuis ducit, ab vtroque latere vlmorum duplici ordine consita, qui prohibeant solis radios per æstatem, ad maiorem commeandi facultatem vtrinque in alteram partem.

CAPVT XI.

De Iudicijs.

IVdicia superioribus temporibus in prouincia vehementer perturbata, auorum memoria Ferdinandi Catholici virtus & prudentia restituit: legibus, quæ passim contemnebantur, auctoritatem viresque reposuit, nulla vt in gente ex eo tempore maiori æquitate atque integritate ius dicatur. Summos cum infimis atque cum his medios deuinctos tenent, legibus & auctoritate armati magistratus. vt proprium existat tum cœlites omnes precamur, tum rectori curæ id esse debet. facili momento magnæ in republica inclinationes fiunt. Sit summa in iure dicundo seueritas, quæ nisi clementiâ Principis astringatur, non minora sæpe mala quam crudelitas affert. adhibenda constantia

est & grauitas, quæ non varietur gratia, sed conseruetur æquabilis. Sed tamen parui refert, ab ipso Principe ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quib⁹ eius muneris aliquam partem ipse concesserit. Sunt igitur iure dicundo viri summa grauitate deligendi summa integritate: sed quibus etiam facilitas in audiendo sit, lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. Et alioqui quibus virtutibus ornati debeant esse iudices, Mosis socer exposuit. cum enim generum accusaret, quasi totius populi lites solus cognosceret, maius multum viribus onus, *Dilige*, inquit, *ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, fidem colant, auaritiam odio habeant*. Nimirum potentes esse voluit, vt audaciæ & temeritati resisterent: quod Carthagine solenne fuit, vti Aristoteles memorat, non solum probitate conspicuos, sed etiam copiosos homines rebus præficerent. persuasi videlicet, qui egenus sit recte gerere magistratum non posse. siue aliorum contemptu & audacia, siue sua ipsius auaritia imperandi rationes labefactari necesse erit. Adijcit timorem Dei, propterea quod Dei timore & religione conscientia obstricta resecantur libidines, mentem tenebris impedientes, ne quod verum & iustum est cernere possit. fidem vero qui negligit, quomodo tandem poterit munere demandato recte fungi? Simulatione nihil inconstantius, nihil fœdius, Postremo odium auaritiæ requirit. qui enim pecuniæ student, sæpe ad iniquitatem transuersi rapiuntur. munera enim vti alio loco idem Moses ait: *Sapientum oculos excæcant*, ne lumen videant, quod affertur, *& rectorum hominum verba commutant*, pro aliis alia substituendo.

Mosem

Mosem vt in multis alijs secutus Plato libr. vndecimo de Legibus, capite sanciendum existimat, si iudex se alienæ pecuniæ aut muneris alicuius contactu fœdarit. Illud etiam censeo considerandum, inter alias virtutes iudicum haudquaquam Mosis socerum numerasse subtilem curam leges interpretandi. nimirum acuti, veteratores & callidi esse non debent, qui leges pro libidine flectãt, & à vero sensu detorqueant: vt sine infamia & inuidia secundũ eos lites dentur, qui minime iure nituntur & æquitate. Nihil enim magis veræ sapientiæ simplicitati repugnat, quam nimia subtilitas: quæ tum in cæteris disciplinis omnibus, tum legibus interpretandis, omnẽ rationem iuris & æquitatẽ euertit. leges ergo neq; ita multę sint vt seipsas impediãt, neq; ita difficiles, vt non ab omnibus mediocri ingenio prędititis intelligantur. ꝙ vero tam multæ leges existant, eæq; plerumq; intellectu difficillimæ, vtrumq; hominũ improbitate factũ est, tanta vt neq; legibus obedire velint: & vt ratione facere videantur, quæ verbis apertis sunt posita, varijs interpretationib. conantur eludere. Principis autem partes sunt, non fraudi indulgere, neq; calliditati hominũ prauorum locum relinquere: sed legum multitudine præcisa ea relinquere, quæ facile teneri possint, & ab omnibus intelligi. Quod caput est, ij deligantur iudices, in quorum animis nihil insit, quod eos à consideratione veritatis abducat. sine animo magno & excelso: religionem sanctissime colant: fides sit omnibus vitæ commodis antiquior: auaritiæ labem oderint, neque munera à quoquam accipiant. In quo virtutum numero præcipuum locum obtinet religio. imo reliquæ omnes virtutes vno religionis in sinu

fouentur. qui enim Deum timet, neque hominum potentium minis mouetur, neque fidem deserit: certus si homines fallere possit, diuinum oculum omnia considerantem fallere non posse. neque pecunia corrumpitur, rationem officij copijs omnibus potiorem ducens. nullum denique locum temeritati, nullum amentiæ relinquit. ac illud considerat quod Iosaphat Rex cum iudicia perturbata numine placando restituere vellet, delectis iudicibus dixit: *Domini eos iudicium iudicaturos.* Nimirum vt intelligerent se Dei vicarios constitutos, præ oculis habere debere, quid æquitas postularet in omni deliberatione, & diuino numini maxime placeret. Iure igitur concludi potest Dei metu atq; religione iudiciorum integritatem contineri, nihilq; perniciosus esse, quam si iudicandi munus hominibus flagitiosis & perditis delegetur: quod contingat sæpe necesse est in tanta ambitione hominũ, tot fautoribus improbitatis, nisi magnus delectus adhibeatur magnaque attentio. Porro prauis hominibus præfectis, ludibrio esse innocentiam, tenuitatem prædæ continget, multa scelera impunita relinqui: quorum religio in rep. vniuersa hærens, numineque vehementer exacerbato magnis calamitatibus multitudinem implicabit. Diuinæ litteræ testantur, plena est exemplorum memoria antiquitatis, quoties paucorum scelera totius populi supplicio sunt vindicata. Iosue Iudæorum populo post Mosis obitum præfecto, cum se Achan Iericho vrbis excisæ præda & spolijs, quæ Deo erant sacrata, contaminasset: tria millia militum fortissimorũ ab exiguæ ciuitatis incolis in fugam conuersa cæsaque sunt. Quod Ionathas parum mellis in peri-

culo

culo gustasset, quãuis voti inscius quod pater nuncuparat, nisi victis hostibus neminem quidquam gustaturum, irritatum numen nullum reddidit responsum quamuis de more solicitatum, à sacerdotibus nimirum & vatibus. Dauidis Regis peccatũ, quo contra diuinas leges populum vniuersum recenseri mandauit, graui peste vindicatum est: qua septuaginta millia hominum nihilominus perierunt. quod grauissimum profecto videretur atque à diuina benignitate alienum peccata rectoris, aliorum qui nihil erãt promeriti, calamitate lui: nisi præclare diuinis legibus esset statutum, nisi omnes quasi ad incendium excitatum ad scelus vindicandum concurrãt, fore vt cuncti eius vindicta inuoluantur. Sic Deus cum legẽ daret, sæpe scelus vlcisci mandat: ne videlicet populus vniuersus se dissimulatione contaminaret, publiceq; lueretur quod erat ab vno aut à paucis peccatum. *Auferes, inquit, malum de medio tui.* hoc est, violatam religionem expiabis, ne sceleris cõtagione astrictus tenearis, si flagitium publice non fuerit vindicatum. Eo præcepto institutus Dauid se de multa nocte vigilare solitum ait, *Vt de ciuitate domini tolleret omnes, qui operabantur iniquitatem*; gnarus nimirum nullum sacrificium Deo gratius contingere prauorum hominum supplicio: quo resp. religione exoluitur, coercetur improbitas innocentia confirmatur. Hac de causa arbitror, cũ vxor Leuitæ à Gabaonitis petulanter vexata perijsset, vulgato scelere contra eos atq; adeo Beniamitas, qui eorum patrocinium susceperant, vniuersam gentem Iudæorum corripuisse arma: & aliquot quamuis cladibus afflictos, improborum exitio malum expiasse. In quo mihi secuti videntur, non

tantum

tantum vt improbitatis odium sancirent, sed etiam vniuersum populum tantę fœditatis religione exolutum præstarent: non magis de diuina offensa, quã de sua suorumq; salute soliciti. Et vt à diuinis libris abeamus. magna Græci seueritate scelus persequebantur, præsertim publicum & immane: in qua enim ciuitate patratum erat, nisi graui supplicio esset continuo expiatum, bellum illi à reliquis ciuitatibus indicebatur, finitimis, longinquisque: existimantibus hærere religionem non in ea modo ciuitate, sed in alijs omnibus, quæ tantum nefas vitæ non fuissent. Intelligebant nimirum, quod res erat, scelerum dissimulatione irritari superos, vindicta placari. Et erat longa obseruatione perspectum, vbi nefarium crimen vindicatum non fuisset, pestem subsequi & famem, bellum, & rerum omnium vastitatem. Vt facile appareret, ea mala non tam humanis viribus tribuenda, aut fortunæ temeritati, quam numine irritato inferri. Multa exempla vetus historia suppeditat, sed vnum instar omnium erit. Scedasus in Leuctris homo tenuis vixit, commodus tamen & hospitalis. huic erant duæ filiæ virgines forma præstanti: in quas duo Spartani adolescentes quamuis satis humaniter domi accepti atque habiti, petulantes oculos iniecere. Vim ne statim inferrent, hospitis humanitate fuere prohibiti. A Bœotia tamen redeuntes, atque à virginibus, cum pater abesset, hospitaliter accepti illis vitium per vim obtulerunt. Ea videlicet hospitij merces fuit. præterea iniuriam lamentantes interemere, discessereque corporibus in puteum abiectis. Scedasus domum reuersus filiarum absentiam miratur. Dum hæret & dubitat à catella cum vestis laciniam

ciniam apprehenderet, sæpeque in puteum cursitaret oblatrans, gementique similis, admonitus id non temere fieri, puteum contemplatus, filias peremptas esse considerat. Sciscitatus è vicinis, eos adolescentes eo diuertisse cognouit, neque postridie illius diei, illos aut virgines comparuisse. Deprehenso scelere, recta Lacedæmonem pergit, vt eorum nomina apud Ephoros deferat. Ex itinere tamen cum audiret in Argolica regione senem quendam Orcitam nomine, diras cladesque Lacedæmonijs imprecari: rogare pergit ex illo, quamnam iniuriam ab ijs hominibus accepisset. Narrat ille quo pacto filius probus & honestus ab Aristodemo, qui ius Lacedæmone dicebat, fuisset iugulatus non alia culpa quam stupro repudiato, quod ille inferre voluisset. Deinde de cæde atque contumelia apud Ephoros cum postulasset, nullam rationem tanti sceleris habitam fuisse: proinde videret in simili causa ludibrio etiam ipse haberetur. Timuit Scedasus ne ipse etiam frustra laboraret. contendit tamen quo ire cœperat, Ephoros, deinde Reges, postremo singulos, qui in ea ciuitate multum poterant, adit. multis lacrymis de iniuria conqueritur. nemo tamen senis iustissimis lacrymis mouetur. Ille noua iniuria percitus quasi emota mente, per vrbis plateas manus in solem tendere, terram pedibus quatere, & quando nulla æquitatis iura valerent, furias inuocare tantorum scelerum vltrices. postremo sibi manus attulit. Patrati sceleris breui ea ciuitas pœnas exoluit, Epaminōdæ virtute in pugna Leuctrica ita concisa, vt nunquam postea potuerit resurgere. Fama est Scedasum secundum quietem Pelopidæ, qui simul cum Epaminonda
præerat,

præerat, visum dicere, fore vt Lacedæmones in eo loco in quo tantum scelus commissum fuerat, nec expiatum vindicta, vniuersi perirent. Quod an verum fuerit, non arbitror curiosius inquirendum: interest tamen publice, vt hæc & similia vera esse credantur. Neque solum priscis temporibus, sed recenti etiam memoria consideramus, grauissimas clades vniuersam multitudinem propter vnius aut paucorum scelera pertulisse. Circumspicite animis atque ante oculos ponite omnes prouincias, quæ fuerunt multis incommodis afflictæ, ferro, flammaque vastatæ: inuenietis haud dubium in ijs gentibus antequam fuissent euersæ, facinorosis hominibus peccandi licentiam publice fuisse concessam. Nuper in Africa insignis clades Lusitano nomini & genti inflicta est, temeritate quidem Principis & audacia, qui eo susceptus fuisse videtur, vt exitio patriæ esset: argumentum tamen irritati numinis siue nimijs voluptatibus degenerante multitudine, siue quod magis arbitror, quoniam peccata in religionem commissa haud satis pro dignitate coercebantur. Et ne vicina gentis calamitate & malis diu lætari possemus, paucis post annis numerosa classe amissa ad Angliæ littora, eam plagam accepimus, eam ignominiam, quam multi anni sanare non possint. grauium scelerum, quæ in nostra gente vigent, ea vindicta fuit. & nisi animus fallit, cuiusdam Principis viri male tectę libidines diuinũ numen irritarunt: qui personæ sacratæ quam sustinebat oblitus, prouectæ atque adeo extremæ ætatis immemor, se intemperanter in lasciuiam effudisse per idem tempus fama vulgabat: quo vniuersa gens per vrbes & oppida in eo discrimine votis

nuncu-

nuncupatis supplicijsque institutis superos placare contédebat haudquaquam exauditurꝰos: quoniam vnius amentia exacerbati totius gentis clade facinus expiare decretum habebant. Sit ergo persuasum omnibus sancienda æquitate, vindicandis sceleribus publicam salutem stare: legibus conculcatis, iure violato, magistratibus contemptis, aut vero cessantibus imperium labi, fortunas euerti, vniuersos malis omnibus implicari. Verum de iustitia plura alio ex principio dicenda sunt.

CAPVT XII.

De iustitia.

INchoatam in secessu æstiuorum tempore de institutione Principis disputationẽ, absoluere adornanti longo interuallo, ea molestia recurrebat animo, ijq; dies, cum vis importuna morbi omnes, qui in ea solitudine morabamur lecto afflixit. Hibernis ex imbribus inflati amnes ripisque superfusi, vitiati fontes, agros maiori humiditate, tetro halitu corpora infecerant. infectas tabe carnes plerique suspicabantur, bufonum per agros incredibili copia pecoribus auide victitantibus. Vniuersa prouincia ea contagione laboratum est, in agris & pagis maxime: siue quod aura liberior sit, siue quod certe minor remediorum copia. Grassabatur malum pestis in modum. multis locis deserti neglectique ægroti moriebantur: aut assidentes curantesque eadem contagione infectos secum trahebant. Quo metu tenuiores præsertim ne efferebantur quidem. Iacebant per domos

mos parentes cum filijs nullo curante. iacebant exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium. Pauciora tamen funera erant, quam pro ægrorum numero. vis morbi remissior ac ferme febris tertiana. Alioqui tetra contagione corpora contaminata esse, angustiæ maiores quam pro modo febrium indicabant: nulla vt quies esset, nulla respiratio. Depulso etiam morbo longo tempore vix ad pristinas vires rediba-tur. sæpe horror febrisque recurrebat, salutares succos vis mali vincebat, præsertim soluendo aluo, ac potius remedio irritabatur. Iacebant in areis nullo curante acerui frugum demessarum, auium pecorumque præda. pleraque pluuiarum copia subsecuta corrupit. Erit ergo autumnus anni millesimi quingentesimi nonagesimi in paucis memorabilis. Sic nostri conatus in extremo propemodum cursu fracti sunt. Comites & famuli primi prostrati, inter eos amanuensis magnæ spei iuuenis, modestia singulari. Me leuior morbus tenuit Toleti, è secessu reuersum. febri tamen depulsa vix longo tempore pristinus corpori vigor, in mentem nondum alacritas redijt. Accedentes anni vires minuunt certo scio: morbi longiores grauioresque vt sint, facit deflexa ætas. Sed idem alijs contigisse prædicabant, ex fide, aut ægre emergentibus leuamē cupientes aliquod afferre. Quod maiorem molestiam attulit, & vires ingenij penitus fregit, ipse Calderonius omnium postremus febri tentatus neque acuta neque graui, ea haud ægre depulsa, cum vegetus sibi & firmus videretur, viniqne potum aqua mutasset, post paucos menses repetita valetudine die septimo extinctus est.

eſt. Dolor maximus, graue vulnus mihi priuatim, ſed & reipublicæ vniuerſæ, eo viro immatura morte ſublato, qualem paucos noſtra ætas tulit, eruditionis ingenijque laude, pudicitia, modeſtia, ſuauitate excellentem, animi candore & integritate, & religione cum veteribus comparandum. Multum tibi ſæua mors in rebus humanis ſumis. fortuna certe vis altior quos ludos facis? Verum querelis & gemitibus ſit modus: noſque potius felix anima & tuarum virtutum contemplationem voca. is fructus amicitiæ, is verus honos, ea pietas eſto, tui memoriam animo retinere, famamque & figuram animi magis quam corporis pro vtili parte propagare. In medio quamuis ſpatio integræ ætatis erepto, virtutum gloria æuo manebit. Quod mortale erat occidit: quod in Calderonio mirati ſumus, merces bonorum operum in cœlo ſalua eſt, CERTA VIRTVTI MERCES, fama tantæ probitatis vt in animis atque æternitate temporum maneat, publice intereſt. Eo nos ſtudio eius ſepulchro curauimus inſitæ pietatis mutuæque beneuolentiæ à primis annis ſuſceptæ monimentum ære, vt ſperamus & cupimus, perennis & marmore hanc inſcriptionem incidi.

IO. CALDERON. DOCTOR THEOLOGVS. SORIÆ NATVS. COMPLVTI PER OMNES GRADVS AD SVPREMOS SCHOLÆ HONORES EVECTVS. ERVDITIONIS TANDEM ERGO CANONICVS TOLETANVS. VERE PIVS ET MODESTVS. MVNIFICVS IN PAVPERES. PRISCÆ SIMPLICITATIS ET GRAVITATIS EXEMPLVM

INCOMMODA DIV VALETVDINE VIXIT ANNOS LIII. OBIIT IIII. NON. APRIL. M. D. LXXXXI.

C. V. M.

Verum ex longo interuallo ad institutam disputationem recurramus. Remp. constare non posse iudicijs perturbatis dictum postremo est, scelerum licentiam multitudinis sæpe malo lui, cœlo vindice susceptæ prauitatis atq; neglectæ vindictæ. Addas licet ipsis econtrario Principibus noxiam fuisse importunam seueritatem, sententiam in iudicio præcipitasse. Qui enim formam iudiciorum inuertit, sæpe in errorem labatur necesse est, non secus atq; via trita relicta, qui semitas arduas aut viarum cōpendia consectatur. & vt maxime iustum decernat, iniuriam tamen ea licentia facit. Cuius rei multa & præclara exempla nostra historia suppeditat.

Illud

illud maiori fama celebre est, quod salutis anno millesimo trecentesimo duodecimo in Castella accidit, in primis memorabile. Cæsi ad Palentiam Benauidij viri primarij, cum noctu regia egrederetur, multi suspicionibus exagitati. Caruaiallij fratres Petrus & Ioannes oppressi. Tuccis, quo Rex abierat bello Maurico intentus, de vicina rupe præcipites dati sunt, neque fassi crimen, neque conuicti. illud vnum Dei & hominum fidem testati innocentes se mori: atque adeo Regi diem ex eo die trigesimum dicere: quo die ad diuina tribunalia disceptaret. Accidit ipso die, septimo Idus Septembris, vt leuiter tentata valetudine se somno à prandio daret, extinctusque inuentus esset. Sic opinio vehementer confirmata eos viros innoxios perijsse. ipsi Regi ex hoc casu Ferdinandi in ius vocati cognomen est factum. Erat is Princeps intractabilis in ira, cum recens iniuria prouocabat: quæ magna labes est, sæpeque de statu mentis immutat. Hæc de iudicijs. De iustitia in vniuersum confirmandum est, ea sublata neque imperia, neque vrbes, ac omnino nullam inter homines societatem diu stare: quam disputationem ab hoc principio placuit exordiri. Vetus multorum opinio est à primis ducta temporibus, rempubl. sine iniuria, sine prauitate neque coalescere, neque posse constare: sermo vulgaris Iustitiam vitijs hominum offensam relicta terra in cœlum concessisse: eius discessu rixis, latrocinijs, cædibus, fœdata euersaque omnia. Nimirum imperia florentissima, quid nisi magna latrocinia sunt per vim atque iniuriam constituta, multorum oppressa libertate, bonis ereptis? Quod si æquitatem sancire velimus, omnibus qui florent

imperio, ad casas redeundum erit, in miseria & egestate viuendum. Initijs reliqua fuere consentanea. Constituto imperio leges sunt promulgatæ, quibus in pace tuerentur, quæ armis & latrocinio occupauerant. quod nihil est aliud, quam simulatione iustitiæ, iniquitatis susceptæ & iniuriæ patrocinium. Præterea est natura datum cæteris animantibus, vt sua commoda persequantur etiam cum aliena iniuria. in quouis genere imbecilliora in prædam fortiorum cedunt. hominem eo affectu eaq; natura spoliare quis audeat, nisi qui velit omnia fundamenta propriæ cuiusque salutis conuellere? Quid autem stultius, quam vt alienis commodis seruias, & modestiæ, saluti aduersari tuæ? quod iustitia non parum sæpe præscribit. His atque alijs argumentis iustitiæ laudem labefactare quis contendat. quæ hoc loco refellenda à nobis sunt, atque multis confirmandum, nullam remp. diu stare & quiescere iustitiæ cultu neglecto. Quid enim aliud iustitia est, quam compages membrorum & nexus quidam, quo summi cum infimis, atque cum his medij æquabili iure constricti tenentur? Quod in structura lignorum & lapidum compages & ordo valet, quod in exercitu disciplina militaris: id ipsum in omni republica æquitas est, sancita legibus, munita iudicijs, præmio vallata atque supplicio. Alioqui aufer de medio iustitiam, quis probitati locus erit, quis honestati? aut quid esset miserius homine imbecillo, quid valido immanius? quis ordo, quæ reuerentia inter homines esset, quæ pietas? omnia sceleribus, libidinibus, latrocinijs polluta erunt. Inter vitia, quis innocentiæ, quis modestiæ locus sit? Sublatis virtutibus qui inter homines societas consistat,

ſiſtat, qua bene beateque viuitur? Solui & perturbari omnes reipub. partes erit neceſſe, ima ſummis confundi, interire vniuerſa atque concidere. Collidant atque ſoluantur, quorum eſt natura contraria, niſi maiori aliqua conſtringantur poteſtate: non ſecus ac corporis partes diffluunt recedente anima, qua in pace tenebantur. Ex acuto & graui ſono aptis interuallis modiſque diſtincto concentus conflatur, gratus auribus, ex diſſimilium vocum temperatione quadam exurgens Ex ſummis, medijs, infimis ratione ordineque diſtinctis, exiſtit in ciuitate concordia diuinum bonum, bonorum omnium & felicitatis fons. Quid autem aliud iuſtitia eſt, quam ratio ſingularum partium atque ordo inter ipſas & cum ſuo capite maiori aliqua poteſtate? Conuellat naturæ fundamenta atque perturbet, qui iuſtitię cultum eximit à rebus humanis. Hominem ſuperius diximus ſociabilem natura eſſe, conſtare ſocietas qui poſſit ſingulis agentibus quod videtur, quod cupiunt, non autem quod præſcribit ratio? Quid ſine ductore exercitus eſſet, aut Ducis quid induſtria prodeſſet, niſi obſequerentur milites, attributum locum & partes tum ſinguli tum vniuerſi tuerentur? ſic ciuitate regnoque ſublato ordine, expunctis legibus nihil perturbatius erit, nihil imbecillius. Sit ergo fixum, imperia ſine iuſtitiæ præſidio non ſubſiſtere. neque vulgi voces moueant ex eo, quod fieri vident, ſuſceptæ, non ex eo quod æquum eſſet. Fatemur ſæpe in rep. vim & libidinem verſari: fatemur multos eſſe iniuſtitiæ fœditate deformes: ſed ijs ſi ſimiles omnes ſint, nulli æquitatis patroni, nullo iniuriarum vindice ſinguli agant non quod fas eſt, ſed quod colli-

bitum, breui ea resp. dilabetur & concidet. Multa imperia scimus per vim constituta, aucta scelere, amplificata rapinis: sed & alia ex consensu multitudinis orta defendendo bello, vindicandis iniurijs fines protulisse. ipsa iniusta imperia nisi latis legibus ciues frænent & in officio contineant, breui in præceps ibunt. Nam & prædones nisi latrocinio & rapinis quæsita ex æquitate diuiserint, prauam societatem legibus sanxerint, consistere non poterũt. Hęc in commune de iustitia dicta sunt: nunc singulæ eius partes considerandæ: atque illud confirmãdum nisi eo pręsidio muniatur, omnem potentiam fluxam esse. Omnino iustitia trifariam à magnis Philosophis diuisa est: in legalem, & quæ commercio seruit, quæque in distributionibus versatur. vnde illis vulgo afficta nomina sunt. Legum obsequio legalis iustitia consumitur. quibus cum omnia virtutum genera sanciantur, legalis iustitię ambitu virtutes omnes continẽtur: legalis iniustitiæ, vitiorum vniuersitas. Finge nunc animo in vrbe aut oppido ciues probris omnibus fœdatos, ignauos, crudeles, impios, alienis fortunis, vitæ, toro insidiantes, nullo rectore, nulla lege, timore supplicij nullo: an eos credas stare diu posse? Corruant necesse est nullo impellente pereantque. Homine soluto legibus, atque iudiciorum metu, quid truculentius fingi potest. quid immanius? quas non strages daret? cuius innocentia tuta esset ab iniuria? quod enim se continent quidam & prauos impetus frangunt, religio iniecta animis facit, aut metus supplicij. aufer vtraque de humana vita, omnia libidinibus, latrocinijs, cædibus, iniuria confundes. Quæ versatur in commercijs iustitia, si de rebus humanis auferatur, fides

fides inter homines peribit, legesque & iura commercij. Si qui accepit, parem exoluere gratiam, pactum pretium reddere recusat, quis illi fidendum iudicet? Sublato commercio societas inter homines peribit, & ad solitudinem cuncti mortales redigentur; vt ne filius quidem patri fidat, aut filio pater. Quæ societas ea maxime de causa constituta est, vt quoniam vni non suppetunt, quæ ad victum cultumque vitæ necessaria sunt, alterna ope cunctorum suppleatur inopia: vti in corpore animantis videmus membra inter se suas functiones participare quodam genere commercij: quo sublato, quid vita humana calamitosius esset, quid fœdius? Honorum publicorum & præmij æquam distributionem esse debere, quæ postrema iustitiæ pars est, satis indicat ab humano corde ducta similitudo. vnde si spiritus, sanguis & vita non diffunderetur proportione quadam, vt cuiusque membri meritum est, aut indigentia, sed in pauca facultas vniuersa conferatur, vita consistere non poterit, quæ ex omnibus partibus conflatur in vnum reuocatis concentum, nisi discrimina ordinum dignitatumque constent, si confusa & permista sint omnia, nihil erit æqualitate ipsa inæqualius. Iustitia enim æquitatem constituit, sed ratione quadam impari. Ac vero qui ferant æquo animo ciues, vt qui minores opes prudentiæ dexteritatis, virtutis attulit ad remp. is honores omnes & præsidia reip. vnus obtineat? Vides sine iustitia cõstare rempubl. haudquaquam posse neque imperia vigere? quod antiqui considerantes Iustitiæ templa quasi numini constituerunt, vti August. affirmat: intelligentes nimirũ, vti Dei numine sola terrarum

gubernantur, ita ſine præſidio iuſtitiæ vrbes & regna non poſſe conſiſtere. In diuinis etiã libris iuſtitiæ imprimis & ſæpe cura commendatur ijs, penes quos eſt rerum poteſtas. Nulla ergo maior cura ſit Principi quam innocentiæ tuendæ, vindicandæq; prauitatis. quod ſtudium noſtris Regibus fuit ſemper commendatum maxime. is cultus, illos in eam amplitudinem, qualem hodie cernimus, perduxit. Cuius rei multa exempla extant, vindices eos ſcelerum ab omni memoria fuiſſe. Sed vnum instar omnium ſit. Miles quidam loco nobili ex eo numero, quos Hiſpani Infanſones vocant, in Calæcis regionum longinquitate an temporum perturbatione confiſus, ruſticum quendam bonis omnibus euerterat. Monitus à Rege Alfonſo eo qui dictus eſt Imperator, atque prouinciæ Prætore, vt damma reponeret ei qui pertuliſſet, obtemperare contempſit. Diſſimulauit in præſenti iram Rex: & cæteris rebus prętermiſſis priuati habitu, quo res tectior eſſet, Toleto in extremam Calæciam delatus, repente militis ædes obſedit, diſpoſitis circum militibus ne poſſet euadere. fugientemque ſupplicij metu comprehendi, atque præ ipſis ædibus laqueo ſuſpendi mandauit. Magnum Principem atque præſtantem, qui vno facto imperij auctoritatem ſanxit atque innocentiam, inſolentis hominis væcordiam vltus eſt, ſuo nomini immortalem laudem peperit. His atque ſimilibus ſeueritatis exemplis factum eſt, nulla vt in gente maior iuſtitiæ cultus ſit. ſummos cum infimis, atque cum his medios quodam ſocietatis iure deuinctos tenent, legibus & auctoritate & populi fauore armati magiſtratus. Sed nimirum ſtultum eſſe ais, nocere tibi

vt proſis alijs. eſtque inſitum animantibus tuendæ vitæ ſtudiũ etiam cum aliena pernicie. Quid enim iuſtus faciet, ſi naufragio facto aliquis imbecillior viribus, tabulã occuparit? An peribit ipſe ne iuſtitiam violet, an aliũ tabula deturbabit, vt ſaluti cõſulat? Quid ſi acie ſuorum fuſa, nactus aliquem fuerit ex infima plebe, adde vulneribus ſaucium, equo inſidentem: eine parcet vt ipſe occidatur, an eijciet ex equo vt ſe periculo eripiat, & ad meliora tempora reipub. ſeruet? ſtultus ſit niſi id faciat, iuſtus ſi deſtiterit. quem locum exequi licet quamlibet copioſe. Sed nimirum qui ita diſputant viam veritatis ignorant. atque cum cæteris animantibus propoſitum ſit modo, vt vitam tueantur ſuam: nõ conſiderant homini præterea humanæ ſocietatis, ſine qua viuere nõ poteſt, iura eſſe tuenda: quibus conſeruandis ſalutis diſcrimen incurrat neceſſe eſt. cum ſit præſtantius bonum publicum bono cuiuſquam priuato. Præterea qui ita diſputant, ij morte hominem deleri putant, neque à rogo ſupereſſe aliquid, ex eaq; perſuaſione is cum multis alijs error naſcitur. Si enim poſt mortem nihil ſumus, huic vitæ vel maxime conſulendum fortaſſis eſſet: ſi autem ſupereſt vita melior, ſapientis erit præſentia contemnere, quorum iactura immortalitate penſatur. Ergo vtraque de cauſa vir bonus & ſapiens nullas ſuſcipiet fraudes, nulli nocebit, vt maxime latere debeat: neque vitæ cupiditate turpitudinem admittet. Quod non ſolum noſtris legibus ſanctum eſt, ſed etiam gentium moribus & prædicatione celebre. Themiſtocles Athenis in concione habere ſe fugato Xerxe dixit, conſilium ad ampli-

ficandum vrbis imperium salutare: sed id tamen vulgari non oportere. Itaque dari arbitrum postulauit, cum quo rem totam communicaret. datus est Aristides excellenti probitatis & virtutis opinione. is postquam cognouit classem Lacedæmonum (& erat cum illis amicitia) quoniam ad Gytheum subducta erat velle incendere, processit in publicum affirmauitque pro concione, Themistoclis consilium vtile quidem esse, minime tamen iustum videri. E uestigio multitudo quod æquum non esset, neque expedire quidem proclamauit: iussitque desistere. Tantus enim virtutis & honestatis splendor est, vt se etiam imperitorum oculis mentique ingerat, ne vnquam à iustitia vtilitatem secernendam iudicent, commodum ab honestate. Quid nos facere conueniat, quibus spes est immortalitatis proposita, quorum mentibus cœleste lumen affulsit? Si rapiatur quis, vexetur, exterminetur, egeat, auferantur manus, effodiantur oculi: viuet tamen virtus atque vigebit, neq; suum præmium perdet, primum in præsenti suo decore contenta, in futuro deinde mercedem maiorem Deo iudice accipiet, apud quem certa probitati merces est.

CAPVT XIII.

De fide.

CONiuncta cum iustitia fides est: neq; esse iustus potest, qui fidem datam violare non dubitat. Ergo Princeps & ipse fidem colet, qua maxime subditorũ fides astringitur. nunquam ex commodo fallet, ne prouocatus quidem aliena calliditate.

tate. sit in dictis constantia, veritas, fides: in quibus maius præsidium ponere debet quam in astutia. Et ministros omnes tum imperij tum aulæ, vt idem faciant, pro virili parte curare debet. Tempori seruire, verbis simulare, aliud pectore tegere, fronte ostentare aliud, in turpissimis rebus ponere debet. Neque temere Romani fidem in Capitolio iunctã Ioui sacrauerunt: sed vt indicarent Ioui caram esse fidem, vindicare perfidiam, neque posse imperium sine fide stare regiue. Verum de Principis fide paulo plura superius dicta sunt: de magistratibus quales creari opus sit plura. Nunc quod est reliquum, quod agimus hac disputatione persequamur. Quibus hominibus habenda sit fides, quibus arcana credenda, aut omnino pars aliqua reipubl. Dicam enim & repetam sæpe, haudquaquam esse satis Principem omnes habere virtutes, fidem, constantiam, pudicitiam, continentiam. Sed esse circumspiciendum diligenter, vt in ea custodia reipubl. omnes ministros imperij, socijs, ciuibus, & subditis præstet, domesticos maxime & libertos. Non est hæc oratio mea huiusmodi, vt Principem velim durum in suos esse, aut nimis suspiciosum: neq; nego multos apud Principem viros bonos esse posse. Sed nisi diligenter circumspiciat quantum cuiq; credendum, quibus nihil credendum sit, offendat sæpe necesse erit. Multis simulationum inuolucris natura tegitur, falluntq; vitia, quæ virtutes imitantur. Multi amare videntur ex animo Principem, de republica esse soliciti, cum potius sui commodi causa simulent, fortunã Principis non officiũ consectantes. obstat adulatio, blanditiæ pessimum veri affectus venenum, sua cuiq; vtilitas. Mihi quidem

dem permagnum videtur inuenire aliquem Principis potius amatorem, quam temporis. præsertim cum ijdem priuatos homines nullos ament fere nisi vitijs similes, Principem amare fingant. Sed si cuius fides longo tempore perspecta est, è magnis rebus explorata, nihil est quod illi credi nō possit. Quod quibus indicijs faciendum sit explicamus. Ac primum Persarum instituto placet linguam cuiusq; dispicere, si arcana credita cum fide seruat, non metus, non spes, non vinum exprimit vocem. Neque enim magnam rem sustinere potest, cui tacere graue sit, cuius magnam facultatem voluit esse natura. Homini loquaci dicenda tacenda promēti, nihil me quidem arbitro, committendum erit. Multo minus ei qui se violatum à Principe putat, iniuriam pertulisse. vindictæ cupiditas acres stimulos habet. Iuliano Comiti irrogata iniuria quantas Hispaniæ clades attulit? Deinde, si quis fidem violauit quamuis prouocatus malo, ei quantum sit credendum Princeps dispiciat mutationi assuetus animus nunquam quiescit. In quo genere quod Henricus Castellæ Rex cognomento Nothus filio consilium reliquit, imprimis memorabile est. Aderat morienti Ioannes Manricus Seguntinus Episcopus. eo interprete inter alia hoc filio mandatum mittit. In prouincia tria hominum genera versari, qui sibi, qui Petro Regi hosti suo, qui neutris adhæsissent, Primis data beneficia conseruaret, honores, præmia. Sed ita fidei eorum credendum, vt perfidiam leuitatemque vereretur. alteris satis tuto res communes posse commendari constanti hominibus ingenio, offensam officio compensaturis. fidem diligentia atque industria approbaturis. Postremos

ſtremos in officio contineret iuriſdictione, legum cura: regni ne vllam partem attingerent, quippe priuata commoda publicæ ſaluti potiora ſemper habituri. Hoc Henrici conſilium eo prudentius ac mirabilius, quod à communi ſenſu atque conſuetudine abhorrere videatur. Quod ſi Petri deſertores in cauſa iudicio orbis & poſteritatis laude probata, haud ſatis fore fidos iudicauit, ei cuius erant partes ſecuti propter ingenij mobilitatem & incõſtantiam: quid de manifeſtis proditoribus ſentiret, qui nulla iuſta de cauſa ſed ſua commoda ſecuti aut dolore vindicando, produnt quibus obſtricti erant? & receptum ab omnibus eſt: proditorẽ exoſum eſſe, eum etiam cuius proditio, quia eſt vtilis, probatur. Quod multis exemplis explicari poteſt. ſed Alfonſo Caſtellæ Rege eo nomine octauo, cum ætate minor arces à proceribus occupatas partem vi, partem voluntate ad ditionem reuocaret, in his Zuritam obſideret locis præruptis poſitam, cuius radices Tagus amnis alluit: accidit vt Dominicus quidam arce egreſſus, qua de cauſa incertum, ſed in Regis tamen caſtris verſaretur. is ſi operæ pretium ſit, arcem ſe redacturum in Regis poteſtatem pollicetur. Re compoſita fugit in arcẽ rixa cum vno quopiam ſimulata. Lupus Arenius arcis præfectus fugitiuum quamuis famulum ad omnia iura familiaria, vt ante facere conſueuerat, cum admiſiſſet: ab eo venturi ſecurus obtruncatur. Arx continuo cæſo Præfecto deditionem Regi fecit. Neque in milites, neque in tecta eſt ſæuitum. Dominico tantum oculi effoſſi. Clarum id in proditores ſeueritatis exemplum fuit: tametſi vitæ neceſſaria ſubſidia, ne fides data violari videretur, compe-

competenter tributa. Quæ tamen non multo post de geminato ſcelere glorianti, Regis iuſſu cum vita erepta ſunt. Iuſtiſſima ꝓditionis ea & ſuſceptæ perfidiæ vindicta. Nulla ergo deſertoribus proditoribusue fides à Principe habeatur, ſi remp. ſaluã cupit. Ne auaris quidẽ & pecuniæ auidis, qui omnes vias redigendæ pecuniæ norunt, & eius cauſa in omni vita ingentes fraudes ſuſcipiunt. Quotus enim quiſque eſt tanta integritate, ad quem aurum non perrumpat, quem non proſternant munera? quid ij facient qui natura aut moribus ſunt in auaritiam procliues? Neq; auaritiam cauendam cenſeo, ſed etiam omnia alia vitia. cuicumque enim probro obnoxius eſt, ea parte impugnari animus ac vinci poteſt. Vt credam nihil maioris rei tuto credi, niſi qui omni ꝓbitatis laude conſpicuus ſit, habeatq; deliberatum ac fixum, nullam turpitudinem, nullũ dedecus in omni vita ſuſcipere, nulla libidine pollui, nulla ambitione mala tranſuerſum agi: nõ eſſe in victu cultuq; profuſum: vnde reſarcienda patrimonij iactura ad rapinas deuoluatur. quæ magna labes vitæ & morum eſt, certa pernicies. Alioqui Hiſpanos homines fidei conſtantia, præſertim erga ſuos Principes & rempublicã inſignes eſſe, multa indicio ſunt, neq; vlla magis re tantas mari terraq; res perficimus, ipſiſq; orbis terrarum finibus imperium terminauimus, quam coniunctione animorum, morum integritate admirabili, atq; conſtantia. Sed & ex ſuperiorum temporum memoria illuſtria huius rei documenta exemplaq; extant: ex quibus pauca ſi attigero finem huic diſputationi imponam. Vno tempore vixere, in Caſtella quidẽ Anſurius Vrracæ Reginæ nutricius, in Luſitania

autem

autem Egas Alfonsi & ipse Lusitani Regis eo nomine primi institutor, par hominum virtute præstans, neq; minus opibus. Vterque arces suæ fidei creditas, Ansurius ab Alfonso Aragonio Rege, cui nupsit Vrraca, Egas ab Alfonso Hispaniæ Imperatore, mutatione temporum & quasi diminutione capitis, sacramento soluti veris dominis reddidere, ille Alfonso Imperatori, Egas Alfonso primo Regi Lusitano. quo officio functi cum satisfecissent cæteris, sibi non satisfecerunt: neq; quieuerunt priusquam vltro ad veteres Principes venirent supplices laqueo gulam implicati, vt quando aliud nō poterant, fidei datæ capitibus satisfacerent. Viros egregios, admirabilem fidem, vel ipsis quibus iniuriam fecisse videbātur. Duo alij homines pari nobilitate posteriori tempore extiterunt, Alfonsus.S.Luciferi regulus, qui ne Tariffam hostibus proderet, filiū iugulari in conspectu tulit, forte ab hostibus captū, gladio etiā de muro deiecto, si crudelis animis sententia staret: mox ad prandiū abijt. Edito autē repente vlulatu ad tetrum spectaculum occisi pueri, cū se repente è mensa proripuisset, clamoris causa cognita, sedatoq; vultu, *Credebam*, inquit, *hostes in munitiones penetrasse*: eoque dicto ad prandium redijt. Garsias Gomecius salutis anno millesimo ducentesimo sexagesimo secundo, aduersus Mauros amissæ nuper Hispalis dolore in fines irruptione facta, arcemq; Cæsarianum, cui is erat Præfectus, obsidentes amissis socijs omnibus ad vnū, pugnādi finem non ante fecit, quam hostes viri virtutem fidemq; admirati laqueo iniecto, de muro vbi ꝓpugnabat, præcipitem datū cepere: capto humanitatem omnē exhibuere, vulneribus etiam magna diligentia

gentia curatis. O magnam probitatis vim atque constantiæ, quæ ab immanibus etiam pectoribus exprimis humanitatem & laudem. Verum ante omnes Lusitani hominis fides mihi prædicanda videtur. Flectius is erat Sanctij Regis Capelli nomine Conimbricam obtinens. ea vrbs Sanctio fugato ab Alfonso eius fratre, qui ad procurationem regni Rom. Pont. consensu, & procerum voluntate euocatus erat, diuturna obsidione premebatur: & nunciata tamen is Sanctij morte non prius destitit, quam venia discedendi impetrata, aperto Toleti tumulo, vbi erat extinctus, claues vrbis in manus daret, his vsus verbis: *Quamdiu Rex viuere te iudicabam, extrema omnia sum perpessus: corijs famem toleraui, sitim lotio: ciuium animos de deditione agitantium ad malorum patientiam erexi. Quidquid à fideli & constanti homine atque in tua verba iurato expectari debuit, præstiti. Mortuo, tua tibi vrbis clauibus traditis, quod supremum officium est, sacramento me solutum ciuibus & decessisse te renunciabo: Alfonso fratri tuo ne amplius resistant, te concedente ero auctor.* Viri fidem atq; constantiam omnibus seculis prædicandam, propriam Lusitani generis & sanguinis laudem.

Capvt XIV.

De pauperibus.

Perfectæ iustitiæ atque pietatis opus est, imbecillium atque egenorum inopiam subleuare, orphanos alere, succurrere ijs qui egent auxilio. Præcipuum id inter Principis munera. Hic diuitiarum maximus & verissimus fructus est, non vti opibus ad propriam vnius voluptatem, sed ad mul-

torum ſalutem: non ad præſentem ſuum fructum, ſed ad iuſtitiam quæ ſola non interit. Hoc eſt verum humanitatis officium, copiarum promptuaria benigne omnibus patefacere, quas Deus omnibus voluit eſſe communes. quippe terram cunctis propoſuit, vt fruges, cibos, promiſcue animantium in vſum funderet. rabida & furens auaritia diuina beneficia intercepit, ſibique vendicauit: propriaque fecit alimenta opeſque cunctorum. Non ergo mirum ſi tantopere in diuinis libris, pauperum cura commendatur: ſi præcipimus vt ſaltem partem aliquam rei familiaris, quæ in ſuperuacua impenditur, ad meliora conuertas: ſi vnde equos emis, hinc captos redimas, vnde canes paſcis, hinc pauperes alas, quæ inani cultu conſumis, ea ad ſubleuandos egenos conuertas. Nunquam tam maligne terra fruges & neceſſaria ſuppeditat, vt nō omnibus ſufficiant, ſi cumuli frumenti & pecuniarum à potentioribus conſtructi, in commune ad alendoſque inopes conferantur. Id enim Deus vult, id eius lege ſancitum eſt: vt quando corrupta hominum natura, rerum diuiſio neceſſario inuecta eſt, ne omnia pauci occupent, ſed partem aliquam ad communes vſus conuertant. O quantum pauperum ali potuit, quantis miſerijs ſuccurri, eo quod in republ. male atq; in vſus inanes conſumitur, veſtem pretioſam qua alitur ſuperbia, cupedias quibus irritatur palatum, & noxiorum morborum cauſæ exiſtunt: quod in venaticis canibus & eorum alimenta inſumitur, quod paraſitis & aſſentatoribus datur. Ergo vt ad rem redeamus, quod Deo placet, id ſit principi propoſitum, ne in republ. quoſdam diuitijs & potentia creſcere immenſum ſinat, ex-

tenuari, quod ex eo necesse est, supra modum alios. Nam & diuites potentia corrumpuntur, cum sint pauci qui prosperam fortunam ferre possint, res secundas sustinere: & quot sunt inopes in rep. tot hostes habeat necesse est, præsertim sublata emergendi spe. Ac vt quidam verissime ait: *Homini potentiam quærenti egentissimus quisq; oportunissimus: cui neque sua cara quippe quæ nulla sunt, & omnia cum pretio honesta videntur.* Placetque quod Plato ait, vt in artibus contingit, vt diuitijs & inopia deserantur, cum neq; diues artem amplius exercere velit, partis copijs & otio contentus, neque inops possit, parandi instrumenta sublata propter indigentiam facultate. Ita in republica putat contingere, perperam geri cum copijs quidam redundant, alij extenuantur: vt præstet modum esse, & quandam in hoc genere mediocritatem. Multos extenuari in prouincia, bonis euerti graue sit, neque sine motu contingat. lupos scimus fame cogente irruisse in oppida, perdere aut perire necessitate obstinatos. quod alijs contingat animantibus, hominibus multo magis. Princeps ergo vectigalia populis moderata imperabit, commercio seruiet & agriculturæ, artes vt in pretio sint diligenter curabit. potentioribus magistratus aut procurationes publicas ipsorum sumptu demandabit: vt specie honoris obiecta partem diuitiarum cogantur consumere. singulis eos annis in bellum producet, cogetque certum militum numerum armare, quasi hostis lacessat de finibus, aut bello vltro inferendo. Eo deniq; curas & cogitationes referat, ne vlli potentia nimium crescant: quod reip. noxium sit, illis exitiale. inuidiosa enim potentia est, multosq; scimus

mus euerſos inuidia populari, vti in Roderico Dauało & Aluaro Luna conſideramus, immenſas opes, ingentes principatus vtrique malo fuiſſe: nullaq́; maiori noxa confictis tantum de maieſtate criminibus concidiſſe. Atq; ea prima ratio ſit inopiæ ſuccurrendi, ſubleuandi plebem. ſi copioſi effundere cogantur quæ ſine modo aceruarunt, ad plures eæ copiæ pertinebunt: neq; deerit annona vlli, quæ omnibus naſcitur. Atq; vtinam, ô vtinam tanta eſſet beneficentia ciuium, tanta liberalitas vt quod naſcentis eccleſiæ temporibus memoratur, & inter Iudæos diuino præcepto ſuſceptum erat, nulli exiſterent in populo Chriſtiano mendici, qui porrecta ad ſtipem manu vitam miſeram ſuſtentarent. multo illuſtrior noſtræ profeſſionis & gentis facies eſſet. Sed quando noſtri id mores nõ recipiunt in tanta præſertim gentium colluuione, quanta Chriſtiana ſacra populariter ſuſcepit: quod proximũ eſt, detur opera diligenter, vt ij de publico viuant. Quod trifariam fortaſſis accedat. Primum ſi antiquum inſtitutũ reuocetur in mores (quod neſcio cur fuerit antiquatum, niſi quod præclare ſancita paſſim collabuntur, in peius noſtri mores quotidie ruunt) vt ſacris templorũ reditibus alantur egeni. quod ſi primis temporib. fieri poterat in tanta tenuitate, cur modo non fiat, cum iam non magis mole ſua & vetuſtate quam copijs templa laborant fatiſcuntque? Reccaredus Rex cui inter Gotthos Principes gentis noſtræ, Arij væſania reiecta ad catholicam religionem traductæ laus immortalis debetur, Gregorio Pontifici Maximo auri pondus & trecentas veſtes miſit in vſus pauperum eccleſiæ Romanæ. nimirum quoniam egenos, templorum

reditus & vectigalia sacra sustentabant. Ego sane nunquam ea mente sim, vt putem conuenire rebus communibus, sacrato ordini opes à maioribus traditas detrahi. illud tamen contendo, saluberrimum fore, si ipsis sacerdotibus administris curetur, vt ad meliores vsus magis antiquis consentaneos conferantur. & quis dubitat multo maiori fructu reipublicæ atque sacrati ordinis quam nunc fiat, in pauperum vsum collocari & quasi postliminio veris dominis restitui? Et vero quantus numerus pauperum ijs reditibus ali poterat, populares eo grauissimo onere leuari, quod iam vix ferunt, plerisq; è sacrato ordine luxu diffluentibus: vnde greges innumeri egenorum viuerent? Itaque nullis alijs hospitijs ad alendos, curandos, excipiendos inopes & peregrinos esset opus, si eæ opes conuerterentur ad vsus salutares. Quod si quibus locis tenues sunt templorum reditus, id fieri non possit: cur non tentaret id Princeps in præcipuis vrbibus Hispaniæ, vbi ingentes copiæ sacerdotum sunt: & superuacaneis impensis detractis, ea salubriter in pauperes consumi curaret? Verum desperatæ curationis vulnera, reipublicæ vetera carcinomata stylo amplius contrectare, non vacat periculo & inuidia: locum indicare intento in fontes digito satis habeam. Admonere etiam non semel à Patribus recentiori memoria fuisse ad minuendam mēdicorum multitudinem excogitatum atque præceptum, vt vnaquæque ciuitas & oppidum suos inopes alat, ne tanta erronum turba sine fructu tota prouincia vagetur, sine ope sine lare familiari. Ita certe duobus concilijs Turonicis sancitum inuenio. Quod si excuset aliquis regionum quarundam

sterilita-

ſterilitatem, vnde examina inopum prodire eſt neceſſe: temporum & annonæ caritatem, quibus migrare pauperes opus habent auium in more ex alijs locis in alia, vbi ſaginæ maior facultas eſt: non negabo ſuppetere graues difficultates rei perficiendæ. Sed quid vetat quodam temperamento tentare, an ſatius ſit vt pauperes ſuos quæq; ciuitas alat de publico: externis mendicis venia detur errandi, ſi qui nolint aut non poſſint domi manere, ea lege tamẽ, ne vltra triduum in eodem oppido commorari externis fas ſit, niſi forte ea vita abdicata, alicui arti aut miniſterio ſe velint addicere? Fortaſſis ea ratio multo tolerabilior erit, quam ſi ijſdẽ locis vbi ſunt nati, hærere ſemper quaſi ad calamitatis ſcopulos cogantur. Atq; hæc ratio ſi teneretur, quod ſæpe tentatum eſt, ſæpe intermiſſum, quominus hoſpitia generalia præſertim in pręcipuis tota ditione vrbibus conſtitui poſſint, nihil vetabit. Vt enim nunc res ſunt, tanta mendicorũ multitudine vaganti per vrbes & oppida, quę ratio eos continendi iniri poſſit? ſi numerus minuatur, maior facultas exiſtet. ac præſertim velim annuos reditus deſignari, & conſtitui vnde ſumptuum pars certe aliqua toleretur. Alioqui quotidianis eleemoſynis publice collectis non facile omnes inopes alantur. Quos tamẽ proderit in claſſes eſſe diſtinctos, ac vero ſi facultas adſit domicilijs etiam diſcretos. quod antiquis temporibus factum puto, & eius rei in legibus Caroli Magni veſtigiũ aliquod inuenio. Sic Xenodochiũ peregrinis hoſpitio excipiendis, Ptochotrophium alendis pauperibus, Noſochomium ægrotis curandis, Orphanotrophium pupillis inſtituendis: ne paterna cura & ope deſtituti vitijs intempeſtiuis

corrumpantur. Gerontochomium senibus alendis destinata domus. Bephrotrophium denique, vbi expositi infantes datis nutricibus alantur ad iustam ætatem: ætas imbecilla & præsidio indigens conuenienti subsidio tegatur. Quæ essent omnia Christianæ pietatis officia cœlestibus grata, reipublicæ vniuersæ salutaria, verusq; & honestissimus vsus datarum à Deo diuitiarum.

CAPVT XV.

De prudentia.

AD cætera ornamenta virtutum, quibus Princeps instructus esse debet, prudentiæ præsidium accedat, lumen præferens quod sequatur. Est enim prudentia vis animi in omnes partes prospicientis, ex præteriti memoria, instantia ordinantis, futura prouidentis, ex manifestis conijcientis arcana. Quod si priuatis difficile est in tanta rerum varietate, tam incertis hominum voluntatibus non offendere: quid summo rectori contingat, cuius prouidentia res publicæ & priuatæ continentur, & quasi in altissima specula constitutus, inde debet prospicere in omnes partes? quanta cautione opus habet, quantis viribus ingenij, ne magnitudine negotij obruatur: ne capiatur insidijs multorum ad sua commoda rapientiũ quęcunq; agunt & dicunt, ficta beneuolentiæ specie fallaces? Omnibus præcipere, multis placere diffidentes voluntates constringere, atq; in pace & officio continere quantus labor? quam difficilis prouincia ita seueritatem cũ benignitate miscere, vt neq; facilitas aliquid de auctorita-

ctoritate detrahat, neq; maiestate beneuolentia in subditorum animis minuatur? Eo amplius attentio excitanda in re omnium maxima & difficillima est, iuuandaq; aliquot documentis industria. Ratione plura & maiora efficit homo, quã vires eius exiguæ patiantur. Quis ingens palatium magnis cæmentis & molibus, vastis columnis ad culmen vsque perductum, crederet humanis viribus, qui nesciret ratione potius & artificio, quam humeris & lacertis fuisse factum? quæ incredibilia videbantur, ea sapientiæ præsidio prę̨stantur. Omnino prudentia, ingenio, vsu, & præceptis paratur. Ingeniũ quidem cœlo datur, nulla arte: frustraque labor sit, si Princeps tenui iudicio contingat, nullo acumine. natura insita vitia quis euellat? quis mutet in contrarium? quæ tamẽ ferenda sunt ac dissimulanda. quo modo soli sterilitatem, pluuiarum inopiã, & cætera naturæ mala, sic Principum vitia toleranda: neque enim continua sunt, sed melioribus succedentibus pensantur. Deinde, non est continuo desperandũ. sicut in arboribus & animantibus, sunt quædam peruenientia sero ad maturitatẽ. Sunt deniq; quæ diligenti cultura opus habent. ipsa naturę vitia mitigantur recta institutione, frequenti vsu & præceptis castigantur, excitatur ingenium. nos inepti desperatione concepta initio, medicinam facere non curamus, ingenio indulgere damus. Verum de hac re paulo plura superius dicta sunt. Vsus certe multarum rerum Principi accedentibus annis deesse non potest, quo potissimum prudentia paratur: vix vt credam ingenium tam tardum contingere posse, vt nõ expergiscatur tandem, ac discat quid facto opus sit: ex memoria præteriti

temporis & comparatione rerum, aut per se iudicare, aut ex erratis superioribus alieno consilio & iudicio obtemperare, quod si etiã acutissimis Principibus remedium salutare. Scite mihi Ioannes Lusitianę Rex eo nomine secũdus dixisse videtur. Imperium prudentes Principes accipere, aut facere commercio perpetuo hominum in omni sapientiæ parte præstantium, quales in aulis Principũ ardenti ingenio versantur: & qui cum Principibus loquuntur, ij accurata prudentiq; oratione, quæ dicunt seq; ijs vel maxime conantur probare. quod instar multarum præceptionum sit, secundum diuinam opem, quam cœlestem lucem implorando debet is Salomonis exemplo castissimis precibus dies noctesque flagitare. Adiungat etiam librorum frequentem lectionem, historiæ præsertim. quod Demetrius Phalereus præaeptum dedit Ptolemæo Philadelpho. vt quando aulici ad gratiam loquuntur, castigare errata nemo audet: mutos certe magistros audiat sæpe salutaria monentes, legentis vitia in alijs accusantes. Sed & omnia quæ hactenus de singulis virtutib. & omnibus vitę principalis officijs sunt dicta, ad prudentiam comparãdam referri debent, cui cætera subseruiunt: sine qua reliquæ vite partes iaceant in tenebris atq; in cœno necesse est. Verum ne hac quoq; parte nostra disputatio defecta videatur, quædã proprie de prudẽtia adijcienda præcepta sunt, atq; diligentia Principis in re omnium grauissima adiuuanda. Atq; illud imprimis frequenter inculcandum, ne Princeps quantauis prudentia, quantocunque rerum vsu sibi fidat, quod esset certe noxium: sed potius rebus gerendis prudentium virorum consilia requirat, senten-

ſententiam ſciſcitetur, iudicium ſequatur. Multi ad gratiam loquuntur ſat ſcio, vituperant quos odio habent, nihilque eſt in rebus humanis, quod periculo vacet: ſed delectus conſultorum tamen eſſe debet. Princeps ſi ſui capitis ſit, priuatos ſæpius affectus quam rationis momenta ſequetur: aulicorum delationibus deceptus feretur in præceps. vt ſi optio ſit, tardo ingenio Principem malim, audiat modo, quam acuto & perſpicaci ſi præfracto. Non ſunt quidem in conſilium adhibendi præſertim re deliberata, quorum tanta auctoritas ſit, vt quod dixerint, ſenſerint, iudicarint, facto opus ſit. Verum id priuatis ſalutare conſilium ſit, in Principem vix cadat: ſiue quod in ea vigilia conſtitutus nihil præiudicatum afferre ad concilium debeat, auditis potius ſententijs quod in rem ſit ſtatuere: ſiue quod Principi ea maieſtate nemo quantauis auctoritate imponat neceſſitatem, libera ipſi dijudicatio in omni deliberatione relinquatur. Ne quis tantum ſibi arroget apud Principem cauendum eſt, vt aliquam reip. partem, nedum vniuerſa de rep. conſilia ad ſuum arbitrium reuocet. *Indicium non magni Principis eſt (quod ſæpe repetam) magnos habere aulicos.* Nam ſi quis ſuæ ſortis, & maieſtatis oblitus liberius æquo ſententiam dicet, diſſimulandum arbitror. nemo dicendi libertatem, ne ſtolidum quidem cõſilium luere debet. deerunt qui ſuadeant, ſi ſuauiſſe periculum afferat. Deinde commotæ multitudini repugnare non debet. inſtar torrentis eſt, obuia quęque ſubuertit. ad breue tamen tempus inflatur. vbi reuerentia exceſſit animis, ne Principi quidem parcunt. arte quadam componendi ij fluctus ſunt. Diſſimulandum tantiſper, precibus concedendum

etiam aliquid meo iudicio aliquando. Sedato tumultu quorum præcipua noxa erit.ijs irrogare supplicia nihil vetabit,sed carptim ac singulis: quod ad consensum multitudinis extenuandum saluberrimum remedium est. Othone Imperatore salutato Romæ, interfectoque Galba, militum arbitrio, qui imperium detulerant, vertebantur omnia. ad supplicium poscebantur etiam innoxij inter alios Marius Celsus Cos. designatus, cuius innocentiæ atq; industriæ quasi malis artibus infensi erant. Eum Otho furentis multitudinis periculo, simulatione iræ vinciri iussum exemit. Qua arte recentiori memoria Carolus Salerni Princeps seruatus est. Victus enim & captus à Rogerio Lauria in pugna nauali Messanæ tenebatur. In ea vrbe à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum ab eius patre Neapolitano Rege iniuria perēpti, in eū vertere destinabant. Aragoniæ Regina custodiri iussum, consultoq; Rege maiores pœnas daturum dictitans eripuit exitio. Ne vitia quidem vno impetu conuellenda sunt, præsertim si altas egere radices. Assuetis vulgus libentius stat, etiam cum vsus manifeste arguit: putrida vlcera sæpe manu contrectata sæuiunt amplius, & medicas auersantur manus. Impetus ergo furentis multitudinis arte potius quam vi aperta frangatur. Imo nunquam Princeps in republica conabitur, quod ciuibus probare non possit. siue bellum gerendum sit, siue vectigalia imperanda, siue noxij plectendi, multitudinis iudicium plerumque sequatur. neque enim vt corporibus sic animis vis afferatur. & debet Rex, nisi id nomen exuat, volentibus imperare. quod in im-

perio

perio tam late fuſo præceptum ſaluberrimum ſit. Suum cuique nationi iudicium eſt. id quoniam euelli non poteſt, Princeps ſequatur: ne alienatis animis pacem turbari contingat. Sunt qui beneuolentia duci amant, ſunt qui ſuppliciorum metu cedunt. non paucæ gentes viros clariſſimos etiam extrema exempla promeritos, legi ſubijci crudele arbitrantur. Sapiens Princeps qui qua re putat iuuari rempublicam poſſe quam prouincialibus probari, ea vtitur ad imperium gubernandum. Ad hæc præmio & pœna, metu & ſpe rempublicam quaſi quibuſdam neruis contineri ſuperius eſt dictum. De vtraque re cum multa præcipi poſſint, admonere id ſatis habeam: curandum diligenter ne in ſubditorum animis ij affectus conſumantur, alantur potius arte. Conſtat etiam metum non eſſe prorſus idoneum officij magiſtrum, neceſſarium tamen. In tanta enim colluuione prauorum hominum, niſi metus contineat, inania omnia remedia erunt. Curandum præterea, vt maiora ſinguli timeant, quam quæ patiuntur in præſentia. natura enim metus infinita res eſt: dolendique modus quidam eſt, non timendi. nam dolemus quantum patimur, timemus quantum pati poſſumus. Nunquam ergo vim ſuam rector & poteſtatem exhauriat vindicandis ſceleribus. ſed ita ſeueritatem benignitate temperet, vt maiores ſingulis & vniuerſis terrores, quam pro præſenti conditione proponantur. ea tutiſſima ratio eſt ne à ſubditis contemnatur. nihil imbecillius crudelitate ſcilicet. Spem conſumere contingat ſane bifariam. beneficijs omnibus in vnum paucoſve collatis, ita vt nihil amplius

amplius ſperet. qua profuſione præter alia incommoda, ſegnes ij ad obſequia reddantur: cum homines ſpes magis moueat quam gratia. Deinde beneficia odio mutantur. ſublatum cupiunt quaſi creditorem, vnde nihil amplius ſperant, accepta ſoluendo non ſunt. Sint ergo dona frequentiora quá magna. ſic enim maiorum ſpes ſtimulabit beneficiorum, & in officio vigilantes ſubditos faciet: neq; exhaurietur liberalitatis fons, copijs omnibus & honoribus in vnum collatis. Sed neque econtrario ſpem exhaurire debet ſublata alicui penitus ſpe emergendi. ſi cui ignoſcendum putabit, quamuis ſupplicium pro merito, neque crimina ab eo facta credere oſtendat, & ad gratiam relictum aditum. alioqui quædam beneficia odimus, meruiſſe mortem aut exilium fateri pudet. Supereſt vt malit iniuriam accepiſſe videri, quam vitam. ita excluſa ſpe inſidijs & proditioni opportunitatem captabit: reipubl. aut Principis malo ſuum dolorem atq; ignominiam cooperire ſtudebit. In animis ſubditorum, quoad fieri poterit, beneuolentiam excitare non deſiſtat, bonis artibus popularis. vox illa tyranni eſt: *Oderint dum metuant.* vix vnquam Princeps aliquis populi inuidiam ſuſtinuit. habitu & inceſſu & cultu modeſtiam præferat. Omnibus aut plurimis benefaciat. ſi qui petent, quod dare fas nõ eſt, ſpem tamen faciat, & voluntatem concedendi oſtendat, blandis verbis compellet: atque illud caueat, ne à conſpectu eius quiſquam triſtis abſcedat. in ſummo imperio verborum acerbitatem adiungere grauiſſimum eſt. Iracundiæ frænos laxare priuatis turpe eſt, Principis rationes vehementer labefactat. Si aliquid negandum eſt, ſi ſeueritate vindicanda peccata

cata, per alios faciat. Ad caſtigandos populi mores, tumultum ſedandum, commodum erit aliquando iudices ſeueros dare: quos vindicata prauitate perfunctos officio, & ad examen vocatos, ſi quid in poteſtate deliquerint, ſeueriſſime puniet. ſic prauitate profligata, ſtudia nihilominus multitudinis erga Principem conſtabunt. blandi magiſtratus ſæpe Principis inuidia peccant, ſeueri nonnunquam gratia. Sit animo fixum, nulla re tum Principes tum priuatos moueri magis quam vtilitate: neque vlla firma fœdera putet, nullas amicitias, vnde nihil ſperatur commodi. Ea ergo ſpe cunctorum deuinciat voluntates, id fidei ſtabilimentum tutiſſimum credat: vt ſunt hominum ingenia. Sed & homines ignobiles nulla inſigni virtute repente quaſi tenebris in lucem productos, ab obſequijs domeſticis & aulæ ſordibus ad ſummos honores transferre, ſine inuidia & animorum certe motu non contingat. quæ labes in Caſtella potiſſimum viguit Henrico Rege eius nominis quarto. Michaelem Irantium equitum Magiſtrum creauit, Gometium Soliſium nobili quamuis genere, tenui fortuna, vulgo Cacerium à patria dictum, aulæ Procuratorem primum, deinde militum ſuffragio Alcantaræ Magiſtrum: Aluarum Gometium à commentarijs multorum oppidorum poſſeſſione auxit, quales homines, quali induſtria, quibus parentibus? Eruditioni quidem eximiæ, prudentiæ ac virtuti militari, nihil clauſum eſſe, nihil denegari debet: atque vt in equis, tauris, & canibus propriam cuiuſque virtutem & indolem potius quam ſtirpem conſiderare debet, qua ex familia, quibus parentibus. Sed gradibus quibuſdam, meritis & induſtriæ præmia exæquabit.

quabit. Præſtantis virtutis in bello exemplum ponamus. Quo tempore à Ferdinando Rege Sancto Hiſpalis obſeſſa tenebantur, Garſias Vargas ciuis Toletanus inſitæ virtutis magna & illuſtria documenta dedit. Ad ripam fluminis is & ſocius diuulſi à cæteris, neſcio quo contendebant: cum ecce ſeptē Mauros equites conſpiciunt. Socius cedendū monet. Garſias, ſi certa pernicies ſit, perſtandum tamē affirmat: neque turpi fuga, ignauiæ ignominiam ſuſcipiendam. Simul dilapſo ſocio arma ſumit. hoſtes cognito quis eſſet, certamine abſtinent. Progreſſus aliquanto ſpatio erat, cum induendo galeā decidiſſe reticulum capitis animaduertit. iiſdem veſtigijs redit. miratur Rex, nam forte ex caſtris diſpiciebat, certamenque repetere putat. ille ſumpto reticulo Mauriſque in detrectandi certaminis conſilio perſtantibus incolumis ad ſuos ſe refert. Eo maior gloria fuit, quod ſocius quis eſſet prodere, quamuis ſæpe rogatus ſemper recuſauit. Accidit aliquando vt Garſiam miles accuſaret arcano, quaſi vndantem clypeum alienæ familiæ inſigne geſtaret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quam qui maxime probro carent. diſſimulant in præſenti iram. deinde impetu à noſtris in Trianæ (ſuburbium id Hiſpalis eſt) munimenta facto, tamdiu in certamine perſtat, donec lapidum & telorum imbre clypeo & armis concuſſis vix euadit. tum ad æmulum ſe tuto loco tenentem, *Inſignia*, inquit *gentis merito nobis detrahis, qui his obijciamus periculis, tu cautior cui integra ſunt.* Ille pudore ſuffuſus culpam agnoſcit, veniam petit. dat ille non inuitus contentione virtutis vltus iniuriam. Tali virtuti quocunque ex genere ſine offenſione, contra magno populi

puli plausu opes dentur, honores & magistratus. Nunquam aduersus aliquem nullo crimine, nullo accusatore iudicis persona deposita ad vim dominationis conuertatur, quod est tyranni proprium. qui enim in alteram partem decernit inaudita caussa, forma iudiciorum immutata, ius licet decernat, iniuriam tamen facit. Quo in genere Ferdinandi in ius vocati Regis exemplum memorabile plectendis Caruaiallijs fratribus superius commemoratum est. Iacobi Aragonij Regis consilium, quod Alfonso Regi Sapienti genero suo dedit adijcere placet. Venerat is Burgos ad nuptias Ferdinandi Principis, nepotis sui honestandas. Ibi prouisa quæ imminebat, tempestate ex alienatione Castellæ procerum, Alfonsum grauissimis verbis castigauit, deditque præcepta vt à subditis amari, quam timeri mallet, Reipublicæ salutem in ciuium beneuolentia esse, exitium in odio. Omnes regni ordines sibi conciliaret: certe Præsules & plebem imprimis complecteretur, quos procerum insolentiæ opponeret. De nullo occulte suppliciũ sumeret, formidinis indicium, maiestatis dedecus. Ergo iudicium sententijs consentientibus atque suffragio, Princeps nefas putet secus de re proposita statuere, alioqui certam pestem, grauia incõmoda denuncio, si iudicium suum aut aulicorum sequatur. Flagitia prohibere potius debet, quã vindicare. eo consilia, instituta, legesque referantur. Et est medicina præstantior quæ morbum prohibet, quam quæ sanat ægrum. In quo Persarum leges laudantur. Finis præcipiendi non sit. sed Princeps tamen ne minima quidẽ negligat, vnde maioris rei momentũ existat. Quantulæ sunt guttæ? Sed

ex ijs

ex ijs tamen inflantur amnes, euertuntur vrbes. neglecta scintilla sæpe incendium excitauit. Alioqui alta dissimulatione opus habebit, vt remp. administret, colligat ciuium beneuolentiam. mentiri & fallere nunquam Principi concedam: sed nisi consilia tegere didicerit, omnibus etiam noxijs benignitatem ostentare, multis sæpe difficultatibus implicabitur. Eo studio expeditionem sæpe adornabit, classem instruet, delectus militares habebit, si res feret inferendi defendendive belli voluntate, sin minus ad excitandam suorum industriam, vicinorum Principum animos suspendendos, vires nouo sumptu debilitandas. Ipsis etiam, quos mittit legatos, consilia intima cælabit. hallucinantes melius exequentur sui Principis mandata. Mediam viam sequi vitatis extremis sit sæpe salutare, nisi tempora incidant, quibus in partem alteram sit necessario inclinandum. Multa huius exempla ex nostra historia peti possunt. neque aliud Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum magnis calamitatibus implicuit, quam quod petendo Lusitaniæ regno post soceri mortem, quodam temperamento inermis ipse præcessit, copiæ militares longo interuallo sunt subsecutæ. & erat salutarius aut continuo Lusitanos inuadere omnibus viribus: aut armis positis iure disceptare. illata arma hostes pararunt, mora se colligendi hostibus præbuit opportunitatem. Sed ex historia Romana, quo tempore Romanæ copiæ ad furcas Caudinas à Samnitibus cinctæ indagine tenebantur, nulla euadendi spe, rogatus Pontius Samnites per legatos quid agendũ videretur, dimittendos sine noxa censuit. eo consilio reprobato censuit denuo ad vnum perimẽdos.

in al-

in altero Romanorum beneuolentiam adiungere volebat, in altero hostium vires in multos annos debilitare. Confectum senio cum cæteri Samnites parum valere mente iudicarent, sub iugum missis Romanis copijs, hostes integris viribus in suā ipsorum perniciem ea ignominia irritarunt, atque inepti consilij pœnas breui dederunt, vanaq; ea lætitia euasit. In bello cauta potius consilia cum ratione probet, quam felicem temeritatem. Nihil à Principis rationibus magis alienum, quam reip. salutem in casum dare fortunęq; permittere. Itaq; victorem aliquando supplicio vindicabit, si modum excessit: victum ducem subleuabit, si se caute & prudenter in pugna gessit. Placetq; Carthaginensium ratio & mos in crucem agentium duces quamuis victoria parta temerarios: quæ Lacedæmone quoq; seueritas viguit. Postremo instar omnium pręceptionum sit, vt ita se Princeps in potestate gerat ac si precario data esset, neq; hæreditaria neq; propria. Sic aget tutissimus: optimusq; Princeps erit. in tranquillitate summaq; pace de tempestate cogitet, ne repente exorta dormientem, incautumq; opprimat. feræ similem ferocis multitudinem credat: facile quamuis mansuefacta redit ad ingenium. equus indomitus est, incautum & sine regendi arte sessorem dorso excutiat. & est ea conditio regiæ potestatis, quod Aristoteles monuit, vt facilius dissoluatur cæteris principatuum generibus, quoniam volentibus ciuibus constituta, volentibus imperat Ergo suorum beneuolentiam colligat, voluntates alliciat, offensas populi vitet, prohibeat iniuriam, det salutem, honores, præmia, opes quamplurimis largiatur. Ita deniq; se gerat, vt omnes intelligant, plus illi quam

ſuis ſinguli parentibus debere. In pace de bello cogitet: equos arma paret, arces ædificet, præſidia diſponat: cum propinquis, cum longinquis fœdera iungat. ita pacem amplectatur, vt de belli cura & ſubſidijs nihil remittat vnquam. quo maiori ſolicitudine erit, eo aget ſecurior, æternaq; erit poteſtas. Et quoniam de conciliandis externis Principibus dictum eſt, id potius per legatos præſtet, quàm vt ipſe ad colloquium accedat. quod vix vnquam ſine offenſione contingat. De qua re præſtat Philippum Comineum audire, ſuperioris quidem ſeculi Gallicum hiſtoricum, ſed cum veteribus comparandum, ex Gallico meis verbis loquentem Latine. *Stulte*, inquit, *pari potentia Principes faciunt, cum in colloquium conueniunt ipſi, decurſis præſertim adoleſcentiæ annis, iocisq; & luſibus, quibus ea ætas eſt dedita, æmulatione ſuccedente. neque ſine periculo inuicem contingat, neq; ſi id abſit, operæ pretium aliud ſit, quam inuidia odiumq; maius. vt commodius ſit controuerſias inter Reges, & ſi quid aliud negotij eſt, per legatos viros prudentes componi. Multa me vſus docuit. ex iis quædam exempla proferre commodum arbitror. Nullæ prouinciæ in piorum natione maiori fœdere deuinctæ ſunt, quam Galliæ Caſtella, amicitia Regum cum Regibus, gentis cum gente omnibus execrationibus ſancita. ea amicitia freti Ludouicus Rex Galliæ eo nomine vndecimus, paulo poſtquam regium inſigne deſumpſit, & Caſtellæ Rex Henricus ad fines vtriusq; prouinciæ conuenere. Henricus Fonterabiam acceſſit, ſeptus ſplendido comitatu. magnus D. Iacobi Magiſter, Toletanus Archiepiſcopus ſequebantur: ante alios Ledeſmia Comes Henrico intimus. Rex Gallus ad D. Ioannis fanum reſtitit, multis de more proceribus ſtipatus. plerique ex vtraq; gente Baionæ erant, primo aduentu rixati grauiter*

uiter. Assuit Regina Aragoniæ: cum Henrico lis erat de Stella, aliisque Vasconum oppidis Regis arbitrio permissa. Ad fluuij quo ab Hispanis Gallia dirimitur, citeriorem ripam semel aut secundo sunt collocuti breuissime, quantum D. Iacobi Magistro & Toletano est visum, penes quos rerum arbitrium erat. Eo à Rege magnis culti officiis sunt, ad D. Ioannis oppidum accedentes. Ledesmiæ Comes auro intexto velo fluuium transmisit, cultus par, ocreæ elegantes gemmisque distinctæ erant. Henricus fœda facie, vestium forma ineleganti ingrataque Gallis. Rex noster vili cultu conspicuus, breui veste, galero vulgari plumbea imagine assuta. Inde dicteria sannaque cum Hispani sordes & auaritiam interpretarentur. sic nullo operæ pretio conuentus solutus est, nisi quod inter vtrosque proceres ea conspirationes sunt factæ, quibus Henricum ad mortem vexatum, desertum à suis & ad miseram conditionem redactum ipse vidi. Aragoniæ Regina pro Henrico, à Rege nostro pronunciatum dolebat: tametsi bello Barcinonensi laborantibus tulit opem. excepit ex eo nouum inter Aragonios & Gallos bellum ad hanc diem sedecim iam annis continuatam. Ad alia est progrediendum. Carolo Burgundo anuitente eius & Friderici Cæsaris, qui nunc est superstes, Treueri colloquium fuit de rebus multis, ac nominatim de filiorum coniugio. Multis in ea vrbe diebus consumptis Cæsar haudquaquam reueritus iura hospitij, Carolo insalutato discessit, magno eius probro ignominiaque. à Germanis splendidus cultus, cum quo Dux venerat, magna impensa facta videbatur quasi superbiæ & arrogantiæ argumentum, & ad ostentandas principatus opes comparatus. Burgundis Cæsar ob vilem cultum exiguumque aulæ comitatum contemptui erat. Neque constitit inuidia priusquam in bellum prorupit, quod ad Nouesium ge-

 stum

stum est. Eduardus Anglus cum Carolo Burgundo sororio in Atrebatibus ad D. Pauli fanum biduum modo fuit. visa refero. Regij in factiones scissi ad Carolum vtrique suas querelas detulerunt : Eo ad alteros magis propenso inuidia creauit. Illud extitit congressus pretium. Eduardus ad regnum recuperandum, vnde à Veruicensi Comite erat pulsus, milite, pecunia, nauibus est adiutus: neque commota semel inuidia sedata eo officio est : neque inter se amplius bene senserunt inuicem, neque locuti sunt bene. Vidi cum Comitem Palatinum Rheni, Carolus Burgundus Bruxellis splendide acceptum plures dies benigne habuit. neque fructus alius extitit, quam mutua obtrectatio. Germanos Burgundi quasi sordidos lectosque splendide stratos inficientes ocreis accusabant. Illi contra inuidia stimulati luxum Ducis & ostentationem vituperabant. Ergo neque inter se amarunt, neque vsui inuicem fuerunt amplius. Venit ad Carolum Sigismundus Austriacus. aderam ipse. Pfirtenses, cum ab Heluetiis tueri non posset, centum millium florenorum pretio vendidit, superiori Burgundiæ coniunctos. Idem, pace cum ea gente facta ditionem recepit retento pretio, vnde innumera mala Burgundo euenere. Interfui cum Rex & Eduardus Anglus ad Picenium oppidum prope Ambianos conuenerunt, de quo plura deinde dicenda sunt. sed positis quamuis inter eos Reges armis, non conquieuerunt tamen odia, neque quæ pacti sunt, magna ex parte præstiterunt. Sic vt consultius putem, ea Principes vitare colloquia, si saluam amicitiam cupiunt. fieri enim non potest, quin inter aulicos de præteritis sermo recurrat, non absque molestia iurgiisque. Aliis splendidior sit cultus necesse est: inde ioci salesque. lingua, moribus, institutisque discrepantibus eadem placere qui possint? Principes alter altero honestiori facie, decentiorique cultu est:

tu est: illi prædicari à multitudine iucundum est, vituperari ingratum alteri. dimisso hæc conuentu iactantur, primum occulte, deinde palam, & in circulis. nihil enim ita arcanum est quod non efferatur in vulgus, prodeatque. Hæc Comineus.

CAPVT XVI.

De spectaculis.

PVblicam ludorum insaniam, quæ spectacula nominantur, separata disputatione pro virili parte castigauimus: multisque argumentis & maiorum testimonijs confirmauimus, theatri licentiam, de qua potissimum laborandum est, nihil esse aliud quam officinam impudicitiæ atq; improbitatis: vbi omnis ætatis, sexus & conditionis homines deprauantur: simulatisque & ludicris actionibus ad vitia vera informantur. Admonentur enim quid facere possint, & inflammantur libidine, quæ aspectu maxime & auribus concitatur: puellæ præsertim, & iuuenes, quos intempestiuis voluptatib. infici graue est, atq; reip. Christianæ exitiale malum. Quid enim continet scena, nisi virginum stupra, & mores prostituti pudoris fœminarum, lenonum artes atque lenarum, ancillarum & seruorum fraudes versibus numerosis & ornatis explicata, sententiarum luminibus distincta, eoque tenacius memoriæ adhærentia, quarum rerum ignoratio multo commodior est? Histrionum impudici motus & gestus, fractæque in fœminarum modum voces, quibus impudicas mulieres imitantur, quid aliud nisi ad libidinem inflammant intuentes, per se ad

vitia satis procliues? An maior vlla corruptela morum excogitari possit? Quæ enim in scena per imaginem aguntur, peracta fabula cum risu commemorantur: sine pudore deinde fiunt, voluptatis cupiditate animum titillante: qui sunt veluti gradus ad suscipiendam prauitatem, cum sit facilis à iocis ad seria transitus. Recte enim atque sapienter Salomon, *Quasi per risum*, inquit, *stultus operatur scelus.* Turpia enim atque inhonesta factu, dictuque dum ridemus, approbamus: suoque pondere prauitas identidem in peius trahit. Censeo ergo, moribus Christianis certissimam pestem afferre theatri licentiam, nomini Christiano grauissimam ignominiam. Censeo Principi eam rem vel maxime curæ fore, ne aut ipse suo exemplo auctoritatem concilliet arti vanissimæ, si frequenter intersit spectaculis, audiatque libenter fabulas, præsertim quæ ab histrionibus venalibus exhibentur: & quoad fieri poterit, de tota prouincia exturbet eam prauitatē: neque concedat mores suorum ea turpitudine deprauari. Hoc nostrum votum est, destinataque sententia. Verum populi leuitas & peccantium multitudo, quasi moles quædam opponitur: tum auctoritas eorum qui communi errori patrocinantur. Et est excusatio furoris multitudo insanorum. hoc quoque nomine praua nostra natura, quod vitijs suis & cupiditatibus fauet: neque facile auelli se sinit ab ijs quæ cum voluptate suscipiuntur, cuius sumus natura cupidissimi. Vsque adeo vt si quis vanitati resistat, ei vehementer irascatur populi multitudo. *Ille sit publicus inimicus, Augustinus ait, cui hæc felicitas displicet. quisquis eam auferre vel mutare tentauerit: eum libera multitudo auertat ab auribus, euertat à sedi-*

à sedibus, auferat à viuentibus. Excæcat nimirum praua consuetudo animos: & quæ passim fieri videmus, defendere conantur quidem licentiæ patroni, magni scilicet Theologi quasi iuri & æquitati consona, otio & litteris abutentes: quos redarguere facile erit testimonio & auctoritate veterum Theologorum in hac re non discrepantium: à quibus discedere nostræ ætatis Theologos velle non putamus. Has omnes simulatæ veritatis præstigias retegere non erit difficile, multitudinem à furore retinere difficilius erit, nisi publica accesserit auctoritas quorum interest magistratuum. Profecto curandum est, vt ea opinio publice suscipiatur, theatra, sane quibus obscœna argumenta tractantur, officinam vniuersæ improbitatis esse: qui concurrunt eo non secus facere quam qui ad ganeas, ad furta, ad cædes, ad lupanaria. qui suscepti laboris fructus erit multo maximus. Erunt enim qui prauitate cognita desinant peccare, salutemque suam turpi voluptate potiorem habeant: neque prudentes & scientes in mortem ferantur furentes, rapidi, & miserabiles. Illud certe omni cura præstandū, vt hæc natio perditorum hominum à templis penitus exturbetur, quod Romanorum tempore fuisse aliquando factum, Tacitus libro quartodecimo his verbis indicat. *Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quanquam scenæ pantomimi, certaminibus sacris prohibebātur.* Qua ergo fronte histriones de foro raptos è publicis diuersorijs in templū Christiani inducent, vt per eos sacra festorum lætitia augeatur? Aut qui conueniat, vti Augustinus contra antiquos Romanos ait, histriones ignominia notare, atque in infamium numero ponere,

per quos diuinus cultus honestatur? cur à sacris ordinibus repellantur, quod ecclesiasticæ leges sanciunt, quorum opera dies festi & cœlestium celebritates illustrãtur? Sed obijcis fortasse, eos in templis non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre. quod vtinam verum esset, & non potius ad mouendum populi risum, obscœnissima quæque actitarent. Et est acerbũ negare non posse, quod sit turpe confiteri. Scimus sæpe in sanctissimis templis inter fabulæ actus, chori adinstar adulterorum furta, amores turpes recitari. vt honestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si decori & pudori consultum velit. Et putabimus tamen quæ à modestis hominibus fugiuntur, ea cœlestibus esse grata? Ego crediderim potius quasi sordes & religionis ludibria, hos omnes ludos à sanctissimis templis esse exterminandos. ac imprimis publicos histriones, qui cum turpi vita sint, religionẽ fœdare potius sua ipsorum ignominia videntur: & assueti turpibus, etiam in sanctissimis locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis & toto corpore exhalant. ac nescio an aliquando fabulam agant, quin verba turpia, vel imprudentibus sæpe excidant: & hos tamen contendemus diuinis celebritatibus adhibere? Sed fac, quod nunquam accidisse probabis, histriones seuera aliqua lege constrictos, intra modestiæ fines contineri posse, ac sacras tantum historias cum dignitate referre; contendo non minus eum morem cum religionis sanctitate pugnare, neque minus dedecus reip. afferre. Qui enim conueniat ab hominibus turpibus Diuorum res gestas referri, eosq; Francisci, Dominici, Magdalenæ, Apostolorum, ipsius etiã Christi personas repræ-

repræsentare? An non id sit cœlum terræ, aut cœno potius, sacra profanis miscere? Imagines in templis magna honestate depingi cauetur, & impudicam fœminam Mariæ aut Catharinæ, probrosum hominem Augustini, aut Antonij personam sustinere patiamur? Quod Arnobius certe, & antiquior Tertullianus ab antiquis factitatum accusant: ignominiosos homines in scena sanctissimorum Deorum personas inducere. *Nonne violatur maiestas (Tertullianus ait) & diuinitas constupratur laudantibus vobis?* Quæ verba ad nostros mores transferas licet, atque in antiquis interpreteris, nostrorum licentiam & turpitudinem accusari. Itaque si duorũ optio danda esset, mallem ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias: quoniam cum decore, ac honestate eos facere non posse, persuasum plane habeo: tum ob eorum vilitatem & dedecus, tum ob fœdissimos mores, paremque actionum leuitatem & turpitudinem. Et ipse cogitabam in templis, festisque Diuorum omnia ad pietatem & modestiam comparanda esse. quibus rebus animus excitatur ad religionem & ad rerum diuinarum contemplationem, ijs communiter & priuatim vacandum esse. Risus, plausus, clamores an id præstent, per se quisque considerabit. Sequitur prauitas alia, neque minor superiori, neque minus deuitanda. Mulieres excellenti pulchritudine, eximia actionum venustate & gratia inducuntur in theatrum: quod maximnm est incitamentũ libidinis, & ad corrumpendos homines potissimũ valet. *Deus enim (vti Basilius ait libro de virginitate) cum conderet animantes in vtrumq; sexum distinctas, œstrum mutua cupiditatis inseruit, inter homines maxime,*

qua se inuicem appeterent, maiorem multo in viro: quoniam fœminam de eius latere formatam diligit vt proprium membrum, & ad eam toto impetu rapitur. Sic fœmina in se quandam virtutem habet, miramq́; potestatem trahendi ad se virum: non secus ac magnes, cum ipse non moueatur, ferrum ad se rapit. Contra hanc potissimũ cupiditatem pugnare debent, quicunque pudicitiæ dignitatem consequi student, nunquam interrupto vsque ad vitæ finem certamine. Quod an ij faciant, qui tanto studio ad theatra concurrunt, pius & modestus lector secum ipse consideret. Enim vero cum histriones studia omnia lucro metiantur, vt multitudinem alliciant, quam non ignorant aspectu mulierum, & auditu maxime capi, omnes fraudes suscipiunt, nulla honestatis cura: vsque eo vt in templa etiam turpes has mulierculas inducant: quod his annis non semel factitatum est, neque vno loco in Hispania, quod horrescunt audire aures. de quibus rebus egerint pudet, pigetque dicere. Et est Principũ munus resistere leuitati multitudinis, & perditorum hominum temeritati. Nõ ignoramus antiquis temporibus mulieres in scenas fuisse inuectas, quas insigni impudentia corpora etiam nudasse, omnemque ætatem obiecta specie libidinis expugnasse passim atque corrupisse, sua quoque ætate Chrysostomus multis locis accusat. Nudas quidem in nostra theatra mulieres prodire non arbitror. tametsi nonnunquam in ipsa actione nudari audiebam, certe tenuissimis vestibus indutas prodire, quibus membra omnia figurantur, ac ferme subijciuntur oculis. Mulieris autem aspectu pulchræ & ornatæ, præterea gestus & verba in molliciem fracta adiungentis, quid potentius

esse

esse possit ad illiciendas animas, atque in sempiternam mortem impellendas, inflammandasque libidine ego sane non video. Vincit officium linguæ periculi magnitudo: eo amplius quod hæc etiam turpitudo suos patronos habet, non quosuis de populo, sed viros eruditionis & modestiæ opinione præstantes. Aiunt enim aut comœdias in vniuersum abdicandas, aut mulieres inducendas in theatrum. quod maius periculum immineat si pueri substituantur in veste muliebri & ornatu: quo aspectu ad præposteram ac nefariam libidinem populus solicitetur. Nimirum velamen malitiæ quærunt. aliud agunt, aliud agere videri volunt. Hispanorum nationi suspicio criminis imponitur, à quo natura abhorret (paucos excipio) & nos in prouincijs quibus id malum viget, scimus sæpe pueros in scenam prodijsse sine periculo: variasq; personas vt res se dabat, cum dignitate, elegantiaq; actitasse. Cupiditas autem muliebris sexus latius patet, maioresq; multo impetus habet, non solum in corruptissimis hominibus & prauis, quales sunt qui puerorum amoribus indulgent, sed in alijs etiam viris aliqua probitatis & modestia laude conspicuis. Mitto quod fœminæ scenicæ, quæ histriones consectantur & adiuuant, forma sunt venali: siue quod tot viris procacibus & otiosis circumseptæ, miraculi instar esset, si pudice viuerent: & ex turpi quæstu plerumque raptæ, posito amplius in theatro pudore ad ingenium redeunt. Ita vulgato inter plures corpore omnibus exitium afferunt. iuuenes otiosi & perditi (quorum magnus numerus vbiq; est) eo aspectu concitati feruntur præcipites: vnde rixæ graues, vulnera & cædes, contemptus parentum, &

rei

rei familiaris præ amore earum mulierculatũ. Quæ probra & similia multa alia, qui digna non putat quæ omni studio auertantur, ferreus sit, & communi hominum cæterorum sensu, ratioeque destitutus. Censeo præterea nullam certam fidem histrionibus extruendam publice, domum aut theatrum, quam lucri parte locatam vnde inopes alantur, aut quod in alias publicas vtilitates impendatur: ea enim species obtenditur ab ijs qui contra statuunt. Primum enim facto theatro occasio manifesta præbetur honesta conditione viris & fœminis inter se libere conueniendi, præsertim domus aut theatri magistro venali. nam qui emit magno, vendat necesse est omnem licentiam, quæ ab illo flagitare homines perditi poterunt: fietque ex theatro lupanar multo exitialius quam alia. Deinde frequentiores ludi erunt perpetua sede publice designata, quam omnino sit opus. Alliciet loci opportunitas ad ludendum & spectandum, & præfectus cum magno eam sedem conduxerit, histriones vndique conquiret, nullumque diem elabi sine ludo patietur: quin potius diebus noctes continuabit, quanta cum perturbatione reipubl. dicere non est necesse. Quis enim iuuenes auellat ab ea vanitate? opifices & agrestes relicto opere quotidiano concurrent. famuli heros contemnent, fœminæ viros & familiam præ cupiditate spectandi: quod scimus hoc etiã tempore ex parte contingere. Præterea histrionum numerus extructo certe theatro per vrbes & oppida, immensum augebitur pondus iners atq; inutile, cum sint eneruati voluptatibus. nam & lucri auiditas excitabit multos, neque nisi magno numero poterunt tam multis theatris satisfacere.

facere. Postremo num iuuenes ex his priuilegijs & bacchanalibus, aut strenuos milites, aut bonos senatores fore credimus? Discent illi quidem ea inspectione amare: armorum pondus, alias molestias sustinere non poterunt: cum totos dies residere in theatris consueuerint: quo tempore aut equos calcaribus incitare & flectere potuissent, aut alia ratione vires corporis exercere, aut certe pacis artes commentari. Scimus Romæ primum ex lapide theatrum à Gneio Pompeio fuisse extructum: nam antea scena ad tempus ex materia facta vtebantur, tanta ex eo opere populi gratia, vt Magni cognomen ex ea fabrica accesserit. Id fuit multitudinis iudicium, quæ paleæ instar leuissimæ in omnes partes circumfertur: nam prudentiorum magnæ partis reprehensionem incurrit, vnde laudem captabat. Sic docet Tacitus libro quartodecimo, productis etiam in vtramque partem probãdi & improbandi theatra argumentis. vt quod in ea temporum fæce & morum labe dubitatum est, nobis pro certa lege esse debeat, nequaquam populi Christiani moribus & sanctitati conuenire, vt per vrbes & oppida, certa perpetuaque sedes histrionibus detur. Scimus sæpe à Censoribus Romæ euersa theatra nihilominus, quasi morum certissimam à lasciuia labem, & erit in populo Christiano, hac professione, qui restituenda cõtendat? Ad hæc: *Suscepta Christi religione per omnes pene ciuitates cadunt theatra, vti Augustinus ait, caueæ turpitudinum & publicæ professiones flagitiorum: & nos ea instauranda contendamus?* Vincit rei indignitas orationis facultatem. Neque excuses, nostra theatra non esse conferenda cum antiquis, neque maiestate operis, neque

que ludorum apparatu. Turpitudinem loci accusamus, nõ structuræ modum. riuus tenuis, naturã continet fontis vnde manat: surculus arboris vnde excisus est, succum habet. Nam si magno vectigali, sublato theatro rempubl. priuari accuses, risum tenere nõ potero: neq; enim tanti lucrum esse debet, vt mores populi & religio negligãtur: neq; deerunt aliunde rationes, si theatra repudiemus, ad egenorum inopiam subleuandam. Et mihi qui secus statuunt, Magni Pompeij factum imitari velle videntur. is enim vt reprehensioné euaderet, quasi theatro constituto turpitudinis scholam aperuisset, Veneris templo theatrũ quasi appendicem adiunxit, religionis sanctitate nouam structurã velaturus. nimirum verebatur ne aliquando memoriæ suæ censoria ignominia accederet, quasi arcem omniũ turpitudinũ struxisset, vti Tertullianus ait. Ergo Pompeij imitatione cum templis, aut hospitijs pauperũ, theatrum iungatur, quo maius lucrũ sit, honestius susceptæ improbitatis velamen. Censeo ergo cum multis, fore è republica, si histriones pretio venales penitus remoueantur. Omnes enim pecuniæ vias norunt, & pecuniæ causa omnes turpitudines suscipiunt, instillantq; alijs: quæstuaria arte exhauriunt pecunias, & veluti sopitis voluptate sensibus latenter extorquent, quas non minori turpitudine insumant. otio & desidia vt torpeant ciues, efficiunt: quæ omnium vitiorum radix est. Vitijs omnibus & fraudibus viam muniunt, libidine maxime, quæ auribus & oculis suscipitur. Diuinum cultum imminuunt diebus festis, cum vacandum esset rebus diuinis, populo ad spectacula attracto: quæ pestis omnibus piaculis procuranda videbatur. Quod

si non

si non obtinemus vt ludi scenici penitus amoueantur, & placet nihilominus eam oblectationē populis dare: quod ius & æquitas postulare videtur, impetrare certe cupimus, vt delectus aliquis sit, neq; promiscue licentia quiduis agendi histrionibus cōcedatur: sed legibus certis circumscribantur & finibus, quos nemo impune transgrediatur. Tametsi nullis legibus putabam furorem hunc satis frænari. prudenter quidam: *O here,* inquit, *quæ res nec modum habet neque consilium, ratione, modoq; tractari non vult.* Sequamur tamen Platonis institutum, qui poetarum carminibus examinandis præfici sanxit viros prudentes non minores quinquaginta annis. eorum iudicio quæcunq; agendæ erunt fabulæ examinentur. ipsi etiam intermedij actus, quibus maior turpitudo inesse solet. mulieres in theatra inducere nefas esto. theatrum nusquam publice constituatur. Diebus festis (vti antiquis legibus sancitū meminimus) ludi scenici ne exhibeantur, ne temporibus quidem ieiunij Christiani. quid enim cōmercij squalori cum theatri risu, plausuq;? A templis & sanctorū, qui cum Christo in cœlo regnant, ac omnino diuinis celebritatibus amoueantur: ac præsertim ij modi & gestus, quibus turpitudo in memoriam reuocatur, & ferme oculis subijcitur: quæ sunt vulnera religionis nostræ, ꝓbra, mōstraq; immania: Hispanorum nationis dedecora, adeo fœda vt stylus contrectare vereatur, suoq; se fœtore tueri hoc genus mali videatur. Postremo quoad fieri poterit minori ætate pueri & puellæ arceantur ab ijs spectaculis, ne à teneris reipublicæ seminarium vitijs inficiatur, quæ grauissima pestis est. Adsint inspectores publice designati, viri pij & pruden-

prudentes: quibus cura ſit vt turpitudo omnis amoueatur, & poteſtas coercendi pœna ſi quis ſe petulanter geſſerit. Denique populus intelligat hiſtriones non probari à republica, ſed populi oblectationi atque importunis precibus dari: quæ cum non poteſt quæ ſunt meliora obtinere, ſolet aliquando minora mala tolerare, & populi leuitati aliquid concedere.

CAPVT XVII.

Multas in vna prouincia eſſe religiones non eſt verum.

MVlta de prudentia Principis dicta ſunt ſuperiori diſputatione. ſed ſummum tamen & maximum ſapientis Principis officium, præceptūque ſaluberrimum eſt, cuncta ad pacem conſilia referre, rempublicam à belli malis præſtare. Quid enim pace pulchrius? Quid tetrius bello? Pacem appetunt omnes, eaque gaudent quaſi bonorum omnium fonte: bellum auerſantur quaſi ſummum malum. Belli nomine mala omnia, pacis appellatione bonorum copiam ſolemus ſignificare. Vnde illa frequens Hebræis ſalutationis forma, qua pacē quibus bene volumus, precamur. Contra Romani, qui triſtiſſima nunciaret, eum bellum denunciare veteri prouerbio affirmabant. Pacem Græci pingebant manibus geſtantem puerum Plutum diuitiarum præſidem cum ſpicis, lauro, & roſa, redimito capite: ſignificantes cum pace diuitias parari, & vitæ ſtudia efflorеſcere. Bellum ipſum etſi paci aduerſatur, ad pacem referri debet: alioqui

temere

temere ambitioseque suscipiatur. Quid enim flagitiosius quam dominandi cupiditate, aut laudis & gloriæ ambitione, nulla præterea necessitudine humani generis tranquillitatem turbare, orbi vastitatem afferre? Quare à Græcis olim Pallas oliua coronata pingebatur. In diuinis litteris filios Israel legimus, mente pacifica solitos ad bellum procedere: nimirum inter cædes & vulnera & cadauera prostratorum nihil aliud quàm de pace cogitantes. quod enim sanitas est in corpore animantis, id in republica est pax: & quemadmodum sæpe medicinam faciendo, corpusq; debilitando recta valetudo quæritur: sic cum diligenter & accurate pacem tenendam iudicatum sit, concedimus tamen aliquando remp. armis concuti, omnia sursum deorsum agitari: quo profligatis grauioris mali caussis, pax solida & firma quæratur. Paci autem nihil magis aduersatur, quàm si in eadem republica, vrbe aut prouincia vna plures religiones sint. Quod si recentes multarum vrbium atq; prouinciarũ clades, quam sit exitiale religionis dissidium non docerent, quæ in auribus & ante oculos versantur: si nulla huius mali ex veteri memoria exempla constarent, quæ passim tamen occurrunt: communis omnium sensus & ratio ipsa declarat, nil magis dissoluendo rempublicam esse, q̃ vbi non patrio, sed externo ritu sacrificatur. Est enim religio humanæ societatis vinculum, cuius sanctitate fœdera, commercia, societatesq; sanciuntur. Ex Deo enim orti ad Deum redimus per religionẽ, atq; in eo vniuersi conquiescimus: non secus atq; ad orbis medium lineæ omnes, radijq; copulantur. Quæ autem communio & societas inter eos esse potest, qui non ad

eundem Deum certe non eadem cæremonia cultuq; recurrunt? cum alij alios vt impios auersentur: ijsq; violandis diuinum numen promereri sibi persuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ parens, *Amicitia*, inquit, *est rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & caritate consensio.* Quare qui rebus humanis consentiunt, diuinis dissentiunt: eorum amicitia claudicet potiori ex parte necesse est: atq; inter quos amicos rerum diuinarum consensio non est, neq; humanarum plena erit & vera. Nulla sanguinis propinquitas, nulla morum similitudo, vitæ genus aut patria tantum constringunt voluntates beneuolentia, quantum religionis diuersitas labefactat: neq; vlla fœdera tam sancto iure vallata esse possunt, quæ non disturbentur facile, si diuersæ de diuinitate opiniones suscipiantur. Nihil fallacius, nihil violentius, quàm vbi diuinum numẽ seditioni prætenditur. pars enim impune sibi peccare videtur excusante conscientia: cæteri coercere petulantiam non audent, primum subeunte metu ne fraudibus vindicãdis diuini iuris aliquid admistum violetur. Deinde exacerbatis voluntatibus, vbi malum semel inualuit, filij ipsi in parentes exurgunt: nullam fratribus humanitatem exhibent ijsdem parentib. nati. Omnia dolis, sanguine, cædeq; propinquorum redundare necesse est. discordia, ciuili sanguine imbuta homines reddit immanes, ipsoq; naturæ sensu spoliat. Est enim religionis amor cæteris affectibus potentior. repugnantibus alijs grauissimæ tempestates concitantur nullo cognationis respectu, ne magistratuũ quidem reuerentia. nam vbi diuersa opinio mentem occupauit, id maxime veremur amittere,

per

per quod ſalutem ſperamus. vim inferentes, atque eam perſuaſionem coercere ſatagentes, vt impios, cœloq́ inuiſos deteſtamur. Hoc cum cacodæmon intelligeret, nihil æque diſſociando mutuam caritatem, ſerendis litibus inter homines eſſe, quam religionis diſſidium: varios olim cultus toto orbe diſſeminauit: ne mortales coirent amplius in eandem ſocietatem, & coaleſcerent in vnū corpus, ſecus quam cæteræ animantes ob naturæ communionem amicæ inter ſe. neque modo quietum ſingularum ciuitatum & prouinciarū ſtatum nouis opinionibus, nouisq; ſacrorum ritibus ſolicitare deſiſtit, atq; in noſtris ruinis inſultare: qua inuidia noſtrum genus proſequitur. Sciſſo olim Iudæorum regno, Ieroboamus magna prouinciæ parte occupata, metuq; ſolicitante ne ſubditi noui principatus pertæſi, Dauidisq; & Salomonis beneficiorum memores ad eorum poſteros imperium reuocarent, nouo cultu inuecto, duobusq; vitulis excitatis effecit, ne publicus populi conſenſus amplius conſtaret: certus in vnam regni formam nunquam conſenſuros, quorum animi & ſententiæ de religione diſcreparent. Sic in Ægypto contigiſſe conſtat, Rege Sethone defuncto in duodecim nomos, ſeu prefecturas totidem & regulos prouinciam abijſſe: eorum quemque diuerſa ſacra, (nouosque Deos excogitaſſe (vnde Ægyptijs tanta Deorum multitudo, vt pene omnes animantes conſecrarent.) prouidebant nimirum ne rurſus in vnum Regem, caputque vnum vniuerſa prouincia conſentiret. Contra Moſes, qua erat ſapientia, ad fundandam ſuæ gentis felicitatem, legeſque & iudicia ſancienda, imprimis pertinere iudicauit ſacrorum ritus &

cæremonias ſancire. Quod illi cum cæteris legislatoribus, qui poſtea ſunt conſecuti in varijs orbis partibus, commune fuit. Illud proprium, concordiam perſeuerare diu non poſſe perſuaſus, ſi opinionibus de rebus diuinis populus variaret, priuſquam leges ſcriberet, quid in omni tempore ſentiendum, credendumq; eſſet de Deo, de orbis conditione, de felici hominum ſtatu atq; de lapſu per peccatum conſtituit. Prouidebat nimirum, ne nouis opinionibus enatis pax publica & tranquillitas turbaretur, vnde in omnia mala is populus præceps iret. Verum quo maior lux ſit, ſingulas reipub. partes conſideremus. Regum, Sacerdotum, nobilitatis & populi rationes iri proculdubio labefactatũ veteri religione mota, nouis opinionibus natis. Reges quidem infinitis difficultatibus ea libertate implicari quis non videat, non fateatur? Finge duas in vna prouincia, aut ciuitate eadem vigere religiones, nobilium fauore, ferroque populi armatas, numero ſectatorum non impares. quid Princeps faciet? quo ſe vertet? quam rationem adminiſtrandæ reipublicæ explicabit? An conſilijs regere populos, legibus aſtringere, emendare iudicijs poſſit? ſi quod propemodum neceſſe eſt, aut altera aut vtraq; factio recuſat obtemperare? Si vni parti fauerit, alios ſentiet alienatos: quos vt ſuſpectos, atque infideles me quidem arbitro à reipub. adminiſtratione, & militiæ muneribus arcebit: ne armis, auctoritate, gratiaq; ad reipublicæ euerſionẽ abutãtur. quæ cautio neceſſario quamuis ſuſcepta, magnam illis moleſtiã pariet: in republica, in qua nati ſunt à publicis honoribus excludi, idque religionis ſuſceptæ merito, quam veriſſimam exiſtimabunt.

bunt. Sed tantiſper tamen diſſimulabunt dolorem, dum opportuna occaſio ſeſe dabit collectum indignationis virus in publicam perniciem effundendi. quod maiori impetu facient quo ſe diutius continuerunt. Ac primum inter ſe conſpirabunt, vt ſalutem tueantur contra vires factionis aduerſæ. Vbi ſatis virium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id ſi ſucceſſerit, ſuperbia mox elati, correptiſq; armis feroces in remp. impetũ dabunt. Si vicerit, oppreſſos aduerſarios, boniſq; euerſos finibus deturbabunt. Deinde Regem ſuorum præſidio nudatum, atque in poteſtatem redactum, aut ad ſuam traducent religionem, aut de gradu deiectum cæſumq;, imperio ſpoliabunt. Quæ omnia connexa inter ſeſe eſſe, atq; alia ex alijs apta & colligata, ſecunda primis, poſteriora medijs reſpondere, noſtri nos temporis calamitates docuere. Si vtriſque fauere ſimulabit, vtriſq; ſuſpectus erit: mediumq; ſe gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbitatem commouebit: atq; ad inſtar aquæ tepefactæ, quia neq; calida eſt, neq; frigida, ſed ex vtroq; temperata, cunctorum ingratus ſtomacho à cunctis pariter repudiabitur: & vtramque ſellam occupare ſatagens, ab vtraq; pariter ad terram cadet. Nam vtrique factioni ſatisfacere quî poſſit in tanta rerum & voluntatum colluuione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum eſſe ſciſſum, ſuperius eſt dictum, in religionis diſſidio rationes gubernandi, continendiq populos explicare ſatis poſſint. Tentauit id quidem Iuſtinianus Imperator, non minus militari laude, quam ciuili prudentia clarus. Eutychis enim ſecta Conſtantinopoli graſſante, altioreſq;

resque radices agente, quam vt extirpari facile posset, ipse catholicam religionem tenuit, vxori Theodoræ permisit Eutychis tenere, seu simulare væsaniam, ne vtrique factioni præsidium in aula deesse videretur scilicet, damnato exemplo. quod tamen nostra ætate consilium quidã Principes imitati sunt. Atque illis quidem, si humana tantum spectes, non incommode cecidit, pacato ad vitæ exitum imperio, prolatis finibus, Africa atque Italia receptis: quod quassatum, atque ruinæ proximum erat, superiorum Cæsarum culpa videlicet. Ac præsertim Zenonis & Anastasij, qui proxime Romanam rempublicam tenuerunt, Henotico, hoc est, lege de promiscua religionis libertate, magnæ clades funestæ sacerdotum cædes consecutæ sunt: & orientis maximè ecclesiæ ferme ad exitium conturbatæ. Quanto melius & sapientius Iouinianus, ad quem cum summa militum voluntate in suprema rerum difficultate hostibus à tergo, à fronte insultantibus post Iuliani Apostatæ cædẽ, imperium fuisset delatum, præcise negauit se qui Christianus esset, religione non Christianis imperare posse. Vocem immortali laude, ipsoq; orbis imperio dignissimam. sunt enim Principis partes, rempublicam prudentia regere, fundare legibus, consilijs ducere ad id quod opus est factu. subditorum autem munus est imperio parere, sequi quà ducit gubernator: vnde concentus ille ciuilis existit quasi varijs interuallis, modulatis vocibus. Vt diuersæ ergo religionis Principi obediant Christiani, contingat sane. quî autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueantur, cui cunctorum voluntas

te.

tes & cupiditates cedant? Et est potius verisimile legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Itaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, inglorij, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religione vera tuenda, temporum conditionem, miseriasque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpatæ vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille felicissimus orbi terrarum illuxit, quo Deus summus euersa impietate gentem nostram in rerum fastigio collocauit, ad impios Deorum cultus conuellendos, fundata ecclesiæ pace retulerunt animos. Atque quod Constantinus Augustus, qui primus Romanorum Imperatorũ Christi Dei agnouit maiestatem, inchoauit: & consequentium Cęsarum culpa, Constantij socordia, Iuliani malitia disturbarant, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impune esset Christianam religionem conuitio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babylone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite sanxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore similis comprimeretur audacia. Qui contra disputant, antiquis temporibus Deorũ impios cultus extirpatos fuisse dant, nascẽtes in Christiano populo sectas, ferro excisas fuisse negant. Ipsum Constantinum ea vitæ ꝓbitate, ijs moribus & potestate, in Arij opinionibus dissimulasse: Theodosij Magni tempore in suburbijs ab hæreticis cõuentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Eutychis sectatoribus concessam suarum opinionum liber-

libertatem, paulò ante dictum est. Nos quidem certe non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus multa perturbata olim temporum aut hominum culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatoribus vitia omnia ab stirpe conuellere. quid iure & ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum sit, inquirendum putabamus. Varia & commutabilis temporum ratio est. multaq; aliquando tolerata in perniciem vertant, si nostro tempore concedantur. Dies & vsus & maior rerum cognitio declarauit, rempublicam constare non posse, ciuibus in cultu religionis discrepantibus. Quod si memoria veteris temporis excutiatur diligenter, Constantinum inueniemus tentasse, si hæreticos clemētia sanare, beneficijs vincere posset: ne gentibus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra quidem, vti experimento probatūm est omnis ea cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet, satis indicauit, cum priores hæreses edictō vetuit. Arij sectatores Porphyrianos vocari mandauit, inuidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum: capitale fore si quis Arij libros penes se haberet. Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit, Athanasium exilio mulctauit: nimirum hæreticorum fraude circumuentus fecit, quæ sua voluntate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium ad saniora consilia traductum, Athanasiū noua Alexandriæ moliri persuasus, falsus in vtroque scilicet, sed ita impostores calumniabūtur. A Theodosio scimus legem promulgatam hæreticis omnia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab honoribus, exilio etiam addito non mutātibus. Præterea cum in occidente Valentinianus Iunior

in

in gratiam Iustinæ matris in Arij placitis dissimularet, atq; Gratiano fratre in Gallia interfecto Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contulisset, ab vtroque lex altera simili sententia contra hæreticos est lata, nimirū Stobis Macedoniç vrbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc est, salutis anno trecentesimo octogesimo octauo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia fuisse pulsum. Ijs nihilominus latis legibus, extirpandi hçreses neglectam curam Amphilochius Iconij Episcopus artificiose accusauit, cum Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri assidebat, negligere visus esset. Neq; dissimulauit prætermissi moris causam. rogatus enim cur ita fecisset. *Næ tu* (inquit) *Imperator præpostere de rebus iudicas, quando leui filij tui iniuria commotus Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei, vindicare negligis.* Quibus ille verbis cautior & ex Valentiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex ludo litterario imperium inuaserat, septimo anno postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæreticorum licentiam nouis edictis coercuit. Paternis vestigijs insistens Arcadius veterem pietatem noua & ipse lege sanxit: Gainæ Gottho templum Constantinopoli extorquere minis atq; terroribus satagenti, vbi Ariani conuentus haberentur, adiutore Chrysostomo restitit. Ergo quod sub Theodosio conuentus Ariani in suburbijs habebant: quod Arcadio Imperatore nocturnæ supplicationes, & hymnorum cantus ab ijsdem Constantinopoli agitabantur, malitiæ temporum tribuendum puto, potius quam de optima eorum Principum voluntate dubitandum. Omnino qui post Arcadij filium ecutus est Martianus legem tulit, Eutychianorum

adulterinos conuentus vetantem. De Iustiniano laborare non attinet: falli vt humanus potuit consilium secutus in speciẽ prudens, re exitiale. Et fortasse temporis cõditio dissimulationem expressit, vti lex eius contra Anthemium & Seuerum hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & cæteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe, vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari pene cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio, quanta calamitas, dicere nõ est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subijciat. Quid vero domestici faciant, cum vtraq; velit & mandet pro imperio fieri contraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domesticæ rationes negligentur. hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbent: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsq; ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata ausa fuerit vxori de nobilitate, pudicitia, ipsoque coniugij iure controuersiam facere. Vti Arius contra veram ecclesiam, alijq; hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicam ecclesiam prædicantes, diuersa qui sentirent, quasi hæreticos repudiabant. Veteri Romano more pellices Iunonis templo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptijs præerat, ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius virorum pellicatu. Ne Abrahamus qui-

quidem ea sapientia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere potuit, vsq; eo vt ancillam cum filio domo exigere cogeretur, vti legitima coniux flagitabat. Quæ res argumento sit, neq; in vna domo vxori cum concubina conuenire vnquã: neque in vna ciuitate, aut prouincia falsam religionem cũ vera recte tolerari. Collidant inter se necesse est, quorum natura est contraria: longoque vsu intellectum, nouam religionem nunquam fuisse in aliquam vrbem admissam sine magna ciuium & rerum calamitate. Circumfer mentis oculos per omnia tempora, veterem ac recentem memoriam explica: videbis profecto vbicunque id malum viguit, iura honestatis conuulsa, cædibus & latrocinijs misceri omnia: atq; ea in veteris religionis cultores, & ministros edita crudelitatis exempla, quæ ab hesternis hostibus nunquam extitissent. Quid Albigenses in Gallia fecerint: quanta immanitate Hussitæ in Bohemia grassati fuerint scimus: quantum noua pestis in Germania & in Gallia effuderit sanguinis, pene in oculis versatur & auribus, vt ea præterire sit satius. Ac ne commemorare quidem attinet Iuliano Imperatore, quam grauia pij fuerint ab Arianis, tum Heliopoli, tum in alijs imperij partibus perpessi: tametsi lege erat cautum ne diuersæ religionis cultus cuiquam fraudi esset. Nouatianorum minas Cyprianus retulit. Editæ in Africa à Donatistis strages, ab Optato & Augustino memoriæ sunt proditæ. Quas clades diu intulerint locis omnibus Ariani nemo ignorat: etsi & hi initio de vno verbo controuersiam esse excusabant, & illi ob affinitatem opinionum ab Optato vocabantur fratres. Ab his Circuncellionum fera

rabies

eundem Deum certe non eadem cæremonia cultuq; recurrunt? cum alij alios vt impios auersentur: iisq; violandis diuinum numen promereri sibi persuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ parens, *Amicitia*, inquit, *est rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & caritate consensio.* Quare qui rebus humanis consentiunt, diuinis dissentiunt: eorum amicitia claudicet potiori ex parte necesse est: atq; inter quos amicos rerum diuinarum consensio non est, neq; humanarum plena erit & vera. Nulla sanguinis propinquitas, nulla morum similitudo, vitæ genus aut patria tantum constringunt voluntates beneuolentia, quantum religionis diuersitas labefactat: neq; vlla fœdera tam sancto iure vallata esse possunt, quæ non disturbentur facile, si diuersæ de diuinitate opiniones suscipiantur. Nihil fallacius, nihil violentius, quàm vbi diuinum numẽ seditioni prætenditur. pars enim impune sibi peccare videtur excusante conscientia: cæteri coercere petulantiam non audent, primum subeunte metu ne fraudibus vindicãdis diuini iuris aliquid admistum violetur. Deinde exacerbatis voluntatibus, vbi malum semel inualuit, filij ipsi in parentes exurgunt: nullam fratribus humanitatem exhibent iisdem parentib. nati. Omnia dolis, sanguine, cædeq; propinquorum redundare necesse est. discordia, ciuili sanguine imbuta homines reddit immanes, ipsoq; naturæ sensu spoliat. Est enim religionis amor cæteris affectibus potentior. repugnantibus alijs grauissimæ tempestates concitantur nullo cognationis respectu, ne magistratuũ quidem reuerentia. nam vbi diuersa opinio mentem occupauit, id maxime veremur amittere,

per

per quod salutem speramus. vim inferentes, atque eam persuasionem coercere satagentes, vt impios; cœloq; inuisos detestamur. Hoc cum cacodæmon intelligeret, nihil æque dissociando mutuam caritatem, serendis litibus inter homines esse, quam religionis dissidium: varios olim cultus toto orbe disseminauit: ne mortales coirent amplius in eandem societatem, & coalescerent in vnū corpus, secus quam cæteræ animantes ob naturæ communionem amicæ inter se. neque modo quietum singularum ciuitatum & prouinciarū statum nouis opinionibus, nouisq; sacrorum ritibus solicitare desistit, atq; in nostris ruinis insultare: qua inuidia nostrum genus prosequitur. Scisso olim Iudæorum regno, Ieroboamus magna prouinciæ parte occupata, metuq; solicitante ne subditi noui principatus pertæsi, Dauidisq; & Salomonis beneficiorum memores ad eorum posteros imperium reuocarent, nouo cultu inuecto, duobusq; vitulis excitatis effecit, ne publicus populi consensus amplius constaret: certus in vnam regni formam nunquam consensuros, quorum animi & sententiæ de religione discreparent. Sic in Ægypto contigisse constat, Rege Sethone defuncto in duodecim nomos, seu præfecturas totidem & regulos prouinciam abijsse: eorum quemque diuersa sacra, (nouosque Deos excogitasse (vnde Ægyptijs tanta Deorum multitudo, vt pene omnes animantes consecrarent.) prouidebant nimirum ne rursus in vnum Regem, caputque vnum vniuersa prouincia consentiret. Contra Moses, qua erat sapientia, ad fundandam suæ gentis felicitatem, legesque & iudicia sancienda, imprimis pertinere iudicauit sacrorum ritus &

cæremonias ſancire. Quod illi cum cæteris legislatoribus, qui poſtea ſunt conſecuti in varijs orbis partibus, commune fuit. Illud proprium, concordiam perſeuerare diu non poſſe perſuaſus, ſi opinionibus de rebus diuinis populus variaret, priuſquam leges ſcriberet, quid in omni tempore ſentiendum, credendumq; eſſet de Deo, de orbis conditione, de felici hominum ſtatu atq; de lapſu per peccatum conſtituit. Prouidebat nimirum, ne nouis opinionibus enatis pax publica & tranquillitas turbaretur, vnde in omnia mala is populus præceps iret. Verum quo maior lux ſit, ſingulas reipub. partes conſideremus. Regum, Sacerdotum, nobilitatis & populi rationes iri proculdubio labefactatũ veteri religione mota, nouis opinionibus natis. Reges quidem infinitis difficultatibus ea libertate implicari quis non videat, non fateatur? Finge duas in vna prouincia, aut ciuitate eadem vigere religiones, nobilium fauore, ferroque populi armatas, numero ſectatorum non impares. quid Princeps faciet? quo ſe vertet? quam rationem adminiſtrandæ reipublicæ explicabit? An conſilijs regere populos, legibus aſtringere, emendare iudicijs poſſit? ſi quod propemodum neceſſe eſt, aut altera aut vtraq; factio recuſat obtemperare? Si vni parti fauerit, alios ſentiet alienatos: quos vt ſuſpectos, atque infideles me quidem arbitro à reipub. adminiſtratione, & militiæ muneribus arcebit: ne armis, auctoritate, gratiaq; ad reipublicæ euerſionẽ abutãtur. quæ cautio neceſſario quamuis ſuſcepta, magnam illis moleſtiã pariet: in republica, in qua nati ſunt à publicis honoribus excludi, idque religionis ſuſceptæ merito, quam veriſſimam exiſtimabunt.

bunt. Sed tantiſper tamen diſſimulabunt dolorem, dum opportuna occaſio ſeſe dabit collectum indignationis virus in publicam perniciem effundendi. quod maiori impetu facient quo ſe diutius continuerunt. Ac primum inter ſe conſpirabunt, vt ſalutem tueantur contra vires factionis aduerſæ. Vbi ſatis virium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id ſi ſucceſſerit, ſuperbia mox elati, correptisq; armis feroces in remp. impetũ dabunt. Si vicerit, oppreſſos aduerſarios, bonisq; euerſos finibus deturbabunt. Deinde Regem ſuorum præſidio nudatum, atque in poteſtatem redactum, aut ad ſuam traducent religionem, aut de gradu deiectum cæſumq;, imperio ſpoliabunt. Quæ omnia connexa inter ſeſe eſſe, atq; alia ex alijs apta & colligata, ſecunda primis, poſteriora medijs reſpondere, noſtri nos temporis calamitates docuere. Si vtriſque fauere ſimulabit, vtriſq; ſuſpectus erit: mediumq; ſe gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbitatem commouebit: atq; ad inſtar aquæ tepefactæ, quia neq; calida eſt, neq; frigida, ſed ex vtroq; temperata, cunctorum ingratus ſtomacho à cunctis pariter repudiabitur: & vtramque ſellam occupare ſatagens, ab vtraq; pariter ad terram cadet. Nam vtrique factioni ſatisfacere quî poſſit in tanta rerum & voluntatum colluuione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum eſſe ſciſſum, ſuperius eſt dictum, in religionis diſſidio rationes gubernandi, continendiq populos explicare ſatis poſſint. Tentauit id quidem Iuſtinianus Imperator, non minus militari laude, quam ciuili prudentia clarus. Eutychis enim ſecta Conſtantinopoli graſſante, altio-

resque radices agente, quam vt extirpari facile posset, ipse catholicam religionem tenuit, vxori Theodoræ permisit Eutychis tenere, seu simulare væsaniam, ne vtrique factioni præsidium in aula deesse videretur scilicet, damnato exemplo, quod tamen nostra ætate consilium quidã Principes imitati sunt. Atque illis quidem, si humana tantum spectes, non incommode cecidit, pacato ad vitæ exitum imperio, prolatis finibus, Africa atque Italia receptis: quod quassatum, atque ruinæ proximum erat, superiorum Cæsarum culpa videlicet. Ac præsertim Zenonis & Anastasij, qui proxime Romanam rempublicam tenuerunt, Henotico, hoc est, lege de promiscua religionis libertate, magnæ clades funestæ sacerdotum cædes consecutæ sunt: & orientis maximè ecclesiæ ferme ad exitium conturbatæ. Quanto melius & sapientius Iouinianus, ad quem cum summa militum voluntate in suprema rerum difficultate hostibus à tergo, à fronte insultantibus post Iuliani Apostatæ cædẽ, imperium fuisset delatum, præcise negauit se qui Christianus esset, religione non Christianis imperare posse. Vocem immortali laude, ipsoq; orbis imperio dignissimam. sunt enim Principis partes, rempublicam prudentia regere, fundare legibus, consilijs ducere ad id quod opus est factu. subditorum autem munus est imperio parere, sequi quà ducit gubernator: vnde concentus ille ciuilis existit quasi varijs interuallis, modulatis vocibus. Vt diuersæ ergo religionis Principi obediant Christiani, contingat sane. qui autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueantur, cui cunctorum voluntas

te-

tes & cupiditates cedant? Et est potius verisimile legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Itaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, inglorij, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religione vera tuenda, temporum conditionem, miseriasque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpatæ vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille felicissimus orbi terrarum illuxit, quo Deus summus euersa impietate gentem nostram in rerum fastigio collocauit, ad impios Deorum cultus conuellendos, fundata ecclesiæ pace retulerunt animos. Atque quod Constantinus Augustus, qui primus Romanorum Imperatorũ Christi Dei agnouit maiestatem, inchoauit: & consequentium Cęsarum culpa, Constantij socordia, Iuliani malitia disturbarant, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impune esset Christianam religionem conuitio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babylone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite sanxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore similis comprimeretur audacia. Qui contra disputant, antiquis temporibus Deorũ impios cultus extirpatos fuisse dant, nascẽtes in Christiano populo sectas, ferro excisas fuisse negant. Ipsum Constantinum ea vitæ ꝓbitate, ijs moribus & potestate, in Arij opinionibus dissimulasse: Theodosij Magni tempore in suburbijs ab hæreticis cõuentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Eutychis sectatoribus concessam suarum opinionum

libertatem, paulò ante dictum est. Nos quidem certe non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus multa perturbata olim temporum aut hominum culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatoribus vitia omnia ab stirpe conuellere. quid iure & ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum sit, inquirendum putabamus. Varia & commutabilis temporum ratio est. multaq; aliquando tolerata in perniciem vertant, si nostro tempore concedantur. Dies & vsus & maior rerum cognitio declarauit, rempublicam constare non posse, ciuibus in cultu religionis discrepantibus. Quod si memoria veteris temporis excutiatur diligenter, Constantinum inueniemus tentasse, si hæreticos clemētia sanare, beneficijs vincere posset: ne gentibus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra quidem, vti experimento probatum est omnis ea cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet, satis indicauit, cum priores hæreses edictò vetuit. Arij sectatores Porphyrianos vocari mandauit, inuidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum: capitale fore si quis Arij libros penes se haberet. Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit, Athanasium exilio mulctauit: nimirum hæreticorum fraude circumuentus fecit, quæ sua voluntate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium ad saniora consilia traductum, Athanasiū noua Alexandriæ moliri persuasus, falsus in vtroque scilicet, sed ita impostores calumniabūtur. A Theodosio scimus legem promulgatam hæreticis omnia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab honoribus, exilio etiam addito non mutātibus. Præterea cum in occidente Valentinianus Iunior
in

in gratiam Iustinæ matris in Arij placitis dissimularet, atq; Gratiano fratre in Gallia interfecto Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contulisset, ab vtroque lex altera simili sententia contra hæreticos est lata, nimirū Stobis Macedoniꝗ vrbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc est, salutis anno trecentesimo octogesimo octauo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia fuisse pulsum. Ijs nihilominus latis legibus extirpandi hęreses neglectam curam Amphilochius Iconij Episcopus artificiose accusauit, cum Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri assidebat, negligere visus esset. Neq; dissimulauit prætermissi moris causam. rogatus enim cur ita fecisset. *Næ tu* (inquit) *Imperator præpostere de rebus iudicas, quando leui filij tui iniuria commotus Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei, vindicare negligis.* Quibus ille verbis cautior & ex Valentiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex ludo litterario imperium inuaserat, septimo anno postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæreticorum licentiam nouis edictis coercuit. Paternis vestigijs insistens Arcadius veterem pietatem noua & ipse lege sanxit: Gainæ Gottho templum Constantinopoli extorquere minis atq; terroribus satagenti, vbi Ariani conuentus haberentur, adiutore Chrysostomo restitit. Ergo quod sub Theodosio conuentus Ariani in suburbijs habebant: quod Arcadio Imperatore nocturnæ supplicationes, & hymnorum cantus ab ijsdem Constantinopoli agitabantur, malitiæ temporum tribuendum puto, potius quam de optima eorum Principum voluntate dubitandum. Omnino qui post Arcadij filium secutus est Martianus legem tulit, Eutychianorum

adulterinos conuentus vetantem. De Iustiniano laborare non attinet: falli vt humanus potuit consilium secutus in speciē prudens, re exitiale. Et fortasse temporis cōditio dissimulationem expressit, vti lex eius contra Anthemium & Seuerum hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & cæteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe, vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari pene cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio, quanta calamitas, dicere nō est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subijciat. Quid vero domestici faciant, cum vtraq; velit & mandet pro imperio fieri contraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domesticæ rationes negligentur. hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbent: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsq; ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata ausa fuerit vxori de nobilitate, pudicitia, ipsoque coniugij iure controuersiam facere. Vti Arius contra veram ecclesiam, alijq; hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicam ecclesiam prædicantes, diuersa qui sentirent, quasi hæreticos repudiabant. Veteri Romano more pellices Iunonis templo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptijs præerat, ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius virorum pellicatu. Ne Abrahamus

qui-

quidem ea ſapientia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere potuit, vſq; eo vt ancillam cum filio domo exigere cogeretur, vti legitima coniux flagitabat. Quæ res argumento ſit, neq; in vna domo vxori cum concubina conuenire vnquã: neque in vna ciuitate, aut prouincia falſam religionem cũ vera recte tolerari. Collidant inter ſe neceſſe eſt, quorum natura eſt contraria: longoque vſu intellectum, nouam religionem nunquam fuiſſe in aliquam vrbem admiſſam ſine magna ciuium & rerum calamitate. Circumfer mentis oculos per omnia tempora, veterem ac recentem memoriam explica: videbis profecto vbicunque id malum viguit, iura honeſtatis conuulſa, cædibus & latrocinijs miſceri omnia: atq; ea in veteris religionis cultores, & miniſtros edita crudelitatis exempla, quæ ab heſternis hoſtibus nunquam extitiſſent. Quid Albigenſes in Gallia fecerint: quanta immanitate Huſſitæ in Bohemia graſſati fuerint ſcimus: quantum noua peſtis in Germania & in Gallia effuderit ſanguinis, pene in oculis verſatur & auribus, vt ea præterire ſit ſatius. Ac ne commemorare quidem attinet Iuliano Imperatore, quam grauia pij fuerint ab Arianis, tum Heliopoli, tum in alijs imperij partibus perpeſſi: tametſi lege erat cautum ne diuerſæ religionis cultus cuiquam fraudi eſſet. Nouatianorum minas Cyprianus retulit. Editæ in Africa à Donatiſtis ſtrages, ab Optato & Auguſtino memoriæ ſunt proditæ. Quas clades diu intulerint locis omnibus Ariani nemo ignorat: etſi & hi initio de vno verbo controuerſiam eſſe excuſabant, & illi ob affinitatem opinionum ab Optato vocabantur fratres. Ab his Circuncellionum fera

rabies

rabies prodijt: illi Georgij Alexandrini sæuitiam, Valentis & Vrsatij perfidiam, synodos Mediolanensem & Ariminensem, aliasque sexcentas pestes excitarunt. Vt iure ecclesia ex ore Dauidis conqueratur, nunquam se grauiora perpessam, quam quæ à domesticis sunt illata mala. Neque temere Theodosius Imperator, vel in re leuissima ab ecclesiæ placitis, & vera pietate vetuit discrepare: sed ex magna eorum temporum varietate, magnisq; motibus expertus paruis sæpe momentis haud leuem immutationem fieri. etsi parum dici non debet, quod societatis mutuæ vincula dissoluit, Christi tunicam, cui milites pepercerunt, crudeliter lacerat in partes, quibus neutri tegantur, Populus enim vectigalium grauitate fessus, & multis difficultatibus implicitus in sacerdotum opimos reditus, templorum thesauros, quos maiores ad supremas reipublicæ difficultates, quasi in sacrum ærarium construxerunt, inuolare oblata occasione non dubitabit. Ergo cum primum Dux se temerariæ multitudini dederit, præsertim religionis specie armatus, si in sacerdotum mores inuehatur, facta seditione in republica pars infirmior, quales sacerdotes sunt, in prædam multitudini cedent, templis diuitias & ornamenta detrahent, tam multos accumulatas per annos. Quod malum nostro tempore accidisse scimus, vbicunque religionis dissidia viguere. Adhæc scisso populo, & in duas partes diducto, geminos Antistites sacrorum creari in vna vrbe contra omnia exempla vetustatis, & decreta necesse erit. Eam labem nulla erit facies mali, quę non consequatur. Quanta confusio rerum erit? neuter enim satis seuere suorum peccata vindicabit, ne

secta

secta deserta ad hostium castra transeant, vti in seditione intestina fieri amat Ex ea impunitate scelerum licentia confirmabitur: perpetuum discordiæ & dissidiorum seminarium extabit. Hanc rerum perturbationem & flagitiorum licentiam, nobilium clades excipiet. Quo enim alio profana hæc libertas qua plebs omni metu soluitur, spectabit, nisi vt religione violata, sacerdotum ordine prostrato, templis direptis & incensis ad prosternendam nobilitatem serpente latius incendio perueniatur? Neque enim in vno gradu resistet malum, sed primis prostratis per illos ad secundos & tertios & deinceps aucta flamma gradum faciet: & qui alienæ calamitatis spectatores extra fortunæ aleam esse videbantur, continuo eisdem inuoluentur malis, eo amplius quo maiori inuidia Principes flagrare solent, quam sacerdotes. Argumento est bellum rusticorum ante annos septuaginta contra nobilitatem Germaniæ in Alsatia & vicinis prouincijs excitatum auctore & concitatore Phiphero obscuro quodam homine: qui cum per quietem somniasset, magnam se vim murium per agros extirpare, immaniter somnium interpretatus, nobiles quod adinstar murium substantiam plebis arrodant, significari putant id bellum funestissimum concitauit: in quo multis Germaniæ oppidis euersis, multa nobilitate perempta (quod fuit miserrimum) ipsi rustici supra centum millia feruntur trucidati. Extat Munceri oratio sub ipsum conflictum ad rusticorum legiones metu consternatas, fugamque meditantes: qua studio illos libertatis Christianæ retinendæ, atque excutiẽdi iugum tyrannorum (sic nobiles vocabat) ad conserendas cum hoste

manus, & collatis vexillis dimicandum, non minus temere, quam infeliciter excitauit. Est propemodum necesse vna cum religione reipub. statum mutari. Sic potentiores, & quicunq; diuitijs abundant, periculo proximi erunt, in prędam cedent armatæ plebis furori: quæ sua sponte nouandi res cupidissima, suam indigentiam & sitim habendi plura ex aliorum fortunis explere tentabit. At legibus in officio continebuntur? Verum id quidem esset, nisi in dissensione ciuili motuque, leges silere solerent, armorum fragore omnia circumsonare, fluxa nullaque auctoritate magistratuum. Et leges illæ iustæ, atque rationabiles sunt, quæ prouident multo ante, ne scelerum licentia vigeat, omnis tumultuandi occasio & materia tollatur. Ergo quemadmodum fastigia turrium, & cacumina montium cœli iniurijs, ventorumque procellis obnoxia maxime sunt: sic coorta in republica tempestas, eos primum inuoluet & prosternet, qui sublimem honoris locum occupabunt. quo maxime quando religionis respectus parum mouet, principes reipublicæ monendi sunt atque hortandi, si priuatis rationibus consultum cupiunt, vt hæreticorum prauitatem priusquam adolescat, furorem nascentem in ipsis incunabulis comprimant, ne priorem ignauiam dolere deinde frustra cogantur. Verum à disputandi subtilitate ad præcepta dilapsam orationem, ad ea quæ restant consideranda restringamus: atque communis mali ex religione commutata, partem non minimam ad populum deriuari doceamus: ne possit videlicet ex aliena calamitate iure lętari. Mutata enim religione pax publica constare non potest, vti sæpe dictum est. In tumultu

populari

populari plebi bene esse qui potest? non secus quã corpore ægrotante, morbi molestię per omnes diffundentur partes. Tunc profecto tota respublica bonis omnibus cumulatur, cum omnia eius membra alia ex alijs connexa, cum capite amoris perfecti vinculis colligantur. neque inepte Pitharchiam, hoc est, magistratui debitam obedientiam, Iouis seruatoris esse coniugem fingebatur, ex eoq; coniugio felicitatem procreari. sed vt fabulæ integumento significarent, omnibus bonis cumulari populum magistratibus obtemperantem: contra ciuitate in factiones scissa, neque commune vnum imperium intuenti nihil esse infelicius. Iam vero religione conuulsa, neque concordiam inter ciues coalescere, neque aduersus magistratus reuerentiam existere, satis arbitror superius fuisse demonstratũ Quod si semel respublica in factiones abeat, discordia ciuili debilitata externæ iniuriæ opportuna erit: non secus atque lignum si rima, aut scissura cuneum admittat, facile finditur in partes, ceditque in alimentum ignis. Sic externus hostis ciuium concordia prolata factioni alteri opem feret, vt altera prostrata vtramque subigat, opprimatque tyrannide. Sic magna corruunt imperia. Sic Cæsar Galliam subiecit. sic Turcarum Principes Gręciam tumultuantem, orientis imperium debellarunt. Neque certius argumentum existat reipublicæ exitio proximæ, quam cum opinionibus de religione ciues inter se impune cœperint discrepare. Omnino Hebræorũ res aliquando florentissimas id dissidium populo in Pharisæos, Saduceęosq; scisso labefactauit, atq; sub Romanum iugum misit. Pauci enim ciues inueniantur, qui prompto animo bellũ

pro-

propulſent, & coniunctis animis prodeant in aciẽ: quin potius magna pars, vt ægre aduerſarijs faciat ijs, penes quos erit imperium, in pugna ceſſabit, & victoriam de manibus elabi ſinet, ne laudem victoriæ aduerſa factio ferat. Quod in exercitu Romano. L. Papirio dictatore minori de cauſa eueniſſe notum eſt, alienato exercitu ob importunam Dictatoris ſeueritatem, Samnites, qui vno prælio debellari potuerunt, euaſiſſe, magna etiam ſtrage edita in aduerſarios. tantum aliquando in bello poteſt quauis ex cauſa voluntatum alienatio. Quod Romani olim prouidentes aciem inſtruere, niſi auſpicato, litatoque nefas eſſe putabant: exercitu luſtrato ſanguine hoſtię mactatę, re diuina peracta, poſitis odijs, pari conſenſu, magna animorum alacritate ad manus & pugnam procedebatur. Ad hæc quis publicis conſilijs, vbi de republica deliberabitur, locus erit? tota enim deliberatio ex altercatione, & obtrectatione compoſita, rixis, clamoribus, contentione plena erit: plerumque melior pars à peiori & audaciori ſuperabitur. Et vt ad minima quæque veniamus, quid fiet ſi mali vis, & fatalis diſcordiæ virus in domos ſingulas penetrarit? Quę forma reipublicæ tetrior, quis ſtatus populi funeſtior poterit excogitari? Aut quæ eſſe obedientia, quæ caritas inter eos poterit, qui in religionis placitis diſcrepabunt? Vxor virum ſuum vt impium auerſabitur. vir vxori adulterij crimen imponet, quæ ſe inconſulto ad diuerſæ religionis conuentus proficiſcatur. ſuſpicabitur enim neque temere, neque ſine exemplo, ibi non religionis caſtitatem vigere, ſed libidinum impuritatem dominari. Quot virgines à parentibus, quam multæ à viris coniuges reli-

religionis ſpecie abducentur ad perditorum hominum libidinem? finis malorum non ſit, vbi permiſſus fuerit ad nouam religionem aditus atque qui dies nouis opinionibus dederit libertatem, idem reip. felicitati finem imponet: & libertatis nomen ſpecie præclarum atque appellatione, quod ab omni memoria innumeros homines ſeduxit, re falſum & inane eſſe reperietur. Quod niſi in re minime dubia exempla afferre ſuperuacaneum videretur, noſtrorum temporum tragœdias, tumultus ciuiles, bella nefaria, vnam ab religionis cauſam ſuſcepta temere, furenter adminiſtrata referre liceret: multaſque vrbes impetu ciuilis belli deformatas: innumera templa ipſa opinione ſanctitatis, moleque veneranda incenſa euerſaque: ſacras virgines conſtupratas: multa ſacerdotum millia cæſa: infinitam hominum, militumque multitudinem neci datam. Veniunt in mentem illi Poetæ verſus:

Heu quantum terra potuit, pelagiq; parari
Hoc, quem ciuiles hauſerunt, ſanguine dextra.

Verum hæc aliaque innumera mala ex religionis diſſidio nata prætereantur, quæ ſunt omnib. teſtata, & multorum hiſtorijs prodentur poſteritati. Præterita accuſare non attinet: deplorare vanum eſt, atq; inane nullũ pręter lacrymas remedium afferre: ſimul ſtyli longa diſputatione fatigati vela contrahenda ſunt, & portus aliquis occupandus, ſi prius tamen aduerſariorum argumenta fuerint explicata. Obijciunt enim nobis qui cõtra ſentiunt, Turcarum imperium, quod plures religiones, variaſque ſectas ſuo complexu continet, neque vllis inteſtinis motibus agitatur, contra omnibus fortunę bonis indies augetur & effloreſcit. Sic in Bohemia à cẽtum quinquaginta annis duas religiones vigere, neque ita pridem tertiam eſſe publice receptam ex Martini Lutheri placitis compoſitã. Heluetios gentem bellica fortitudine, & rebus geſtis claram diuerſas religiones in

remp. admisisse: idem fecisse Germanos. Sed hi profecto maximam nostris Principibus iniuriam faciunt, cũ eorum imperia ex Turcarum tyrannide metiri volunt, & Christianorum mores ad legum Turcicarum dirigunt immanitatem. Illi enim quibus iugum imposuerunt, cum ijs nullam reipublicæ partem communicant, neq; arma tractare sinunt: sed potius seruire cogũt, ijsq; grauiora, quam alijs imperant vectigalia: vsque adeo vt filij in seruitutem, fœdamq; libidinem à complexu matrũ rapiantur: vxores sæpe in suorũ coniugũ oculis impune constuprentur. Quod si ea rõe nouarum hęresum sectatores in rep. Christiana viuere vellent, vt grauiora ferrent onera contenti consciẽtiæ, quã tantopere expetunt, libertate, fortassis esset ea conditio tolerabilis, magno redemptã libertatẽ in nostra rep. dare. Nunc cũ videamus eos, qui à patria religione discedunt, summa omnia efflagitare, primumque auctoritatis locũ captare: quis nõ animaduertat eorũ improbitatẽ, qui religionis libertatem volunt Turcarum exemplo tueri? Nam ꝙ de Bohemis afferunt & Germanis, miror eos neq; Angliæ exempla citasse, neq; Geneuæ ad lacũ Lemanum: quib. in locis non tm̃ nouæ sectæ vigẽt, sed Catholicis, quorũ magnus vtrobiq; est numerus facultas profitendi suam religionẽ præcisa est: minæ & terrores intentãtur indies grauiores. Vides ergo eos ipsos, qui tã impudenter apud alias nationes religionis libertatẽ extorquere contendunt: & cũ negatur, impiũ facinus clamant, crudelẽ tyrannidẽ: longe aliã rationẽ sequi, vbicunq; rerũ potiri ipsos contingit. Neq. n. tã sunt imprudẽtes vt nõ videãt, vnã esse retinẽdę ciuilis cõcordiæ, suaq; tuẽdi rationẽ, si religionis dissidiũ auferatur. Quis. n. ignorat magnoperęe vires Germanię fuisse debilitatas, magnas clades pertulisse, ex quo nouis opinionib. agitari, scindiq; cępit? Et q̃ olim Romanis, neq; ita pridẽ Turcis formidini erat,
modo

modo vt corpus ægrũ, & morborũ causis afflictum, nõ modo aliorũ labore opem ferre non potest, sed ne suis quidẽ pedibus consistere, nisi alieno pͥsidio adiuuetur. Quæ igitur incõmoda ex religionũ diuersitate nascantur, postrema hac disputatione explicata sunt: euertiq́; resp. & priuatas necesse fore, si semel ꝓuinciales de religione inter ipsos dissidere cœperint. Regum rationes & sacerdotũ euerti: plebis & nobilitatis felicitatem eo malo vigẽte constare nõ posse. Quæ omnia si solis luce clariora sunt, si hausta è naturę fontibꝰ, antiquitatis exemplis, recẽtiq́; memoria cõfirmata, si tota disputatio auctoritatẽ & fidem sibi à ratione sensibusq́; conciliat, incorruptis testimonijs roborata est, si omniũ ordinum voces exaudiuntur, nil esse in auita religione mutandũ ijs, qui salui esse cupiunt: magnæ ꝓfecto habendæ sunt gratiæ ijs, qui euersa impietate antiquæ religionis formã retineri pͨcipiunt: nouarum autẽ sectarũ inuentores accusandi merito & iusto odio posteritatis dignissimi sunt iudicãdi. monendusq́; Princeps atq; hortandus, vt nascentis mali initijs se opponat, flammamq́; initio restinguat, vel sui corporis obiectu, ne si latius serpat contagio, serò remediũ quæratur: nomẽ ipsius, socordiæ & male gestę reipubl. maculis dehonestetur: ipseq́; (quod grauissimũ est) post huius vitæ decursum deserti officij, & grauissimi ex eo sceleris, magnorumq́; malorum reus agatur: contemptæ salutis publicæ atque priuatæ iustissimas pœnas det.

Quo loco dicendi finẽ facimus. A contentione disputandi atq; molestia, animũ ad otium reuocare æquũ est. Qualẽ principatus formã probem maxime, qualis sit optima Principis institutio, quantis virtutibus & quã multis opus habeat, explicui. Qua imagine expressa, vereor ne studia multorũ tardentur: nam experiri fortasse nolint, ꝙ se assequi posse diffidant. Sed par est omnia

tẽtare, ei cuius humeris tãta rerũ moles incũbit. Quod si quẽ aut natura sua, aut illa pstantis ingenij vis forte deficiet, q̃ requirimus: teneat tamẽ eum cursum quem licebit: prima enim sequentẽ, honestum est in secundis tertijsq; consistere. altiusq; ibunt, qui ad fastigiũ contẽdent, q̃ qui suscepta desperatione eo perueniendi, humilia cõsectabuntur. Nam inter Reges nõ Dauidi tantum & Salomoni locus est inter Iudæos, aut inter Romanos Augusto, Vespasiano, Constantino & Theodosio Magnis, sed horum secundis vel infra secundos. Neque Annibal modo Pœnus, & Scipio, tum intet nostros Pelagius, Cidus, Ferdinandus Comes, Bernardus Carpensis, atq; superiori ætate Consaluus cognomento Magnus, copiarum eximij duces laudantur: sed & multi alij magnam sunt gloriam à re militari consecuti. Quare non est cur cuiusquam spes infringatur aut languescat industria. nam neq; ꝙ optimũ desperandũ est: & in prestantibus & difficillimis rebus magna sunt, quę sunt optimis ꝓxima. Deinde nostrũ de regno & Regis institutione iudiciũ fortasse nõ omnib. placeat. q volet sequatur, aut suo potius stet, si potiorib. argumẽtis nitatur. De quib. rebus tantopere asseueraui in his libris, eas nunq̃ veriores q̃ alienam sententiã affirmabo. Potest enim non solũ mihi aliud, aliud alijs videri, sed & mihi ipsi alio tempore. Neq; in hac modo disputatione quæ ad vulgi assensum spectat, nec validis radicib. nixa est: sed ne in subtiliorib. qdẽ argumẽtis magnopere velim cõtendere. Suam quisq; sententiã per me sequatur, neq; nostræ subscribat. tantũ exoratũ cupimus eũ q nostra leget, vt piudiciũ amoueat, quoniã mẽtis oculis officit. & memor conditionis humanæ, si quid erratũ est, pio studio rempublicam iuuandi veniam benignus concedat & facilis.

LAVS DEO.

INDEX RERVM, QVÆ IN HOC OPEre continentur.

D. Lu-

Iaco-

gis

Sacro-

T.

Tacitus

non

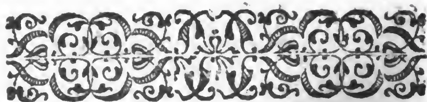
FINIS.

IOANNIS MARIANÆ Hiſpani, E SOCIE. IESV,

DE PONDERIBVS ET MENSVRIS.

MOGVNTIÆ,
Typis Balthaſaris Lippij.
ANNO M.DCV.

Hic legit vt discat: rigido is me vellicat vngue:
Si præstas multò gloria maior erit.

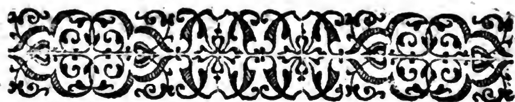

Censura huius libri regia auctoritate facta ab Antonio Couarruuia Scholastico Toletano, & regio antea Consiliario.

DE Ponderibus & mensuris, & olim, & hoc sæculo doctissimi viri cum cura pertractarunt. quippe ea disputatio ad intelligendos tum sacros, tum prophanos scriptores vtilissima est, & omni antiquitate cognoscenda, & vitæ communis vsibus, mutuoq; commercio ciuium inter ipsos, & cum externis maximè necessaria. In eo argumento Ioannes Mariana nouo conatu, magnaq; diligẽtia ita versatur, vt explicata commodius omnia, & exploratiora nobis quidem videantur: ac nostris hominibus, quorum externis scriptoribus nulla cura fuit, magis accommodata: dignusque liber, qui in manus hominum veniat, cui auctoritatis & laudis auctoris nomen vbiq; gentium, haud dubium conciliabit, quantum erit satis.

Antonius Couarruuias.

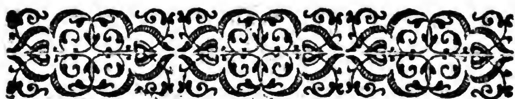

Lectori.

Ebraicos characteres, quibus pondera & mensuras eius gentis exprimeremus, conflare non licuit, ne Græcos quidem forma congruentis. Sic sunt res nostræ. Quotus quisque eas elegantias curat? Sed si quis tamen hunc libellum recudere librarius aliquando voluerit, eum vt huic maculæ medeatur exoratum, vt rectè & ex ordine faciat monitum volumus, pro Hebraicis litteras Latinas substitutas, quæ maximè congruere visæ sunt. Pro aspiratione Cheth, Ch, pro Caph, aspiratione difficillima Aiim, Ch, pro Qoph, Q, K, pro Samech, S, aut, C. Cætera quia facilia mittimus, haud ignari tamen non satis ijs litteris Hebraicæ linguæ insolentes sonos exprimi. Quid facerem? Proxima reddere satis habui. Id te latere nolebamus. Notis numerorum antiquis vsi non sumus, ne disputationi per se difficili, maiores ex eo tenebras offunderemus.

AD

AD GARSIAM LOAYSAM ARCHIEPIſcopum Toletanum.

CAPVT I.

Auctoris præfatio.

PONDERA & menſuras ſuis ſingula momentis, te auſpice & adiutore, Præſul eximie, examinare pergo: arduum opus, impeditam diſputationẽ atq; ſpinoſam. Quid enim difficilius, quàm in veteri ſpatio, multorum ac magnorum virorum veſtigijs trita via, nouas ſemitas imprimere? Quid magis impeditum, quàm varias & multas ſcriptorum ſententias mente complecti, atq; memoria, explicare oratione? Præſertim, cum ex magno numero veterum, atq; recentium auctorum vix duos inuenias inter ſe conſentientes. vetuſtis gratiam, nouis auctoritatem dare, quantus labor? Iam calculandi, numeriſq; ſingula perſequendi (quod neceſſe eſt) quanta moleſtia, quantaque attentione opus eſt, ne lapſus contingat? Eo grauior labor exiſtit, quod non vnius gentis menſuras & pondera explicaturi ſumus, quod ipſum eſſet difficile, ſed nobilium maxime & anti-

quissimarum Hebraicæ, Græcæ, & Romanæ. Hebraicæ quidem, quoniam diuinis libris explicandis, quorum prima cura erat, non parum iuuabit, quid Iudæorum Talentum esset, quid Mina, quid Siclus exploratum habere: præterea quid Corus, Ephi, Gomor, Bathus, Hin, Satum, Cabus, ac alias nosse id genus voces Hebraicas: quibus ignoratis, hallucinetur sæpe Theologus, necesse erit. Græca autem & Romana adijcienda putabam, quòd in his linguis passim diuini libri legantur, Græcis sæpe & Romanis mensuris substitutis pro Hebraicis. Simul cognoscendis prophanis auctoribus atque ecclesiasticis aliquid lucis nostra opera afferri posse cogitabam. Rursus cum nostris Hispanicis conferenda vetera, & comparanda sunt, quo cuncta melius intelligantur. Nam omnium gentium mensuras & pondera, seu vetera seu recentia explicare velle, infiniti laboris esset & immensi: neque modus neque finis disputandi esset, ac ne magnum quidem operæpretium. Sed ad Hebraica tamen, Græca, & Romana vetera fere aliarum gentium reuocari possunt: ab Hispanicis Gallica, Italica, Germanica parum discrepant. Simul confusio ex multitudine & varietate à nobis procuranda erat. Et quoniam multi sæpe nodi incidunt implexi, profiteor quæ explorata sunt, positurum me pro certis: in alijs, si quæ verisimilia sunt, aut ex coniecturis, aut aliorum auctoritate, eorum periculo dixero, satis habeam. fides tantùm auctores appellet. In Hispanicis mensuris & ponderibus, quoniam pro locis sæpe & regionibus varia sunt, Toletana prætuli, propter eius vrbis

princi-

principatum, & quoniam in ea hoc quidquid est operæ cudebamus, studio speque nostros hos conatus eruditis viris & moderatis probandi, promiscuæ turbæ nulla cura, eorum præsertim qui studia vtilitate metiuntur & lucro, magnum sapientiæ nomen barba tenus & pallio velantes, quorum est magnus numerus: ne eorum quidem, qui inepta semel persuasione occupati dimoueri se ab ea non patiuntur, eoque præiudicio diuersa reprobare, ac reijcere consueuerunt. A quibus, vt nostra patienter legant aut audiant, momentaque singula argumentorum expendant attentè, si impetrabimus, fortassis efficiemus, vt labore nostro profecisse se, & lucis aliquid in tantis tenebris allatum confiteantur. Si quis obscurè multa dici accusabit, is consideret, quæ numerorum ratione explicantur, attentione opus habere: nosque sæpe multa repetijsse studentes perspicuitati, cuius maior ratio est habita, quam orationis styli. fastidiosi enim ingenij est, in his disputationibus sermonis elegantiam requirere, atque delicati in re seria voluptatem captare. In tuo quidem nomine, humanissime Antistes, hoc quidquid est operis, foras dare consilium fuit, non patrocinij causa, id enim vulgare & superuacaneum; sed vt obseruantiæ nostræ, & synceri amoris à primis annis suscepti, accedenteq; ætate tuis beneficijs, nostrisq; obsequijs confirmati, monimentum aliquod extaret. Maioris quoq; erit, ꝙ tanto viro dicatur: nam & vilia quãuis dona valde pretiosa videntur, si templis & cœlestibus sint oblata: vitrũ in Pontificio annulo reuinctũ ꝓ adamãte accipiatur, pro vero pseudosmaragdus. Maior fulgor proxima

quæque illuſtrabit etiam minuta. Simul diligentiam excitabo eo iudice ipſa operis nuncupatione vltro delecto, vnde prouocare ad alios non liceat. Supremum enim ſuæ cauſæ arbitrum facit, qui elegit ea præſertim dignitate, prudentia, eruditione. ſic ex vſura quæſtus multiplex exiſtet. De tuis laudibus & meritis pauca dicere indecorum: multa, importuna narratio. Itaque de nobilitate, modeſtia, ſapientiæ ſtudijs, ſuauiſſimis moribus, alijsque animi & corporis dotibus, quas natura certè vis maior conceſſit benigna manu, ſilentium erit. Illud non prætermittam ſæpe verum: quemque fortunæ ſuæ eſſe fabrum, ſuisque ſingulos moribus fingi, raro ab indole, raro ab ingenio rerum euentus diſcrepare. Nos inepti rerum æſtimatores alienas felicitatis, infelicitatisque cauſas ſcilicet perſcrutamur. Hoc ſanè initio tui Pontificatus Toletani, quod Deo gratum, reipublicæ vniuerſæ ſalutare fore ſperamus, diſputationem hanc de ponderibus & menſuris, quæ poſt noſtros Annales de rebus Hiſpaniæ non ita pridem euulgatos, fortè his diebus erat in manibus, craſſo quamuis filo, tenuique contextu, quaſi primitias mittimus, & indicaturam earum lucubrationum, quæ ſuperiori tempore inſtitutæ de varijs Philoſophiæ & Theologiæ partibus, hactenus in vmbra delituerunt, maiora daturi pares modò votis & voluntati vires contingant.

Capvt

CAPVT II.

De asse & partibus eius.

QVædam fundamenta ponenda sunt, quibus moles vniuersa disputationis incumbat. Ac primum de asse & partibus eius dicendum est: deinde de pede, sextario, & vncia Romanis, quoniam ad hæc pleraque alia mensurarum & ponderum nomina reuocanda sunt, atque ex illis examinanda. Romani veteres quoduis ferme totum assis nomine nuncuparunt, atq; in duodecim partes diuiserunt, quas vncias libræ ad instar dixere. Eius consuetudinis origo & occasio fuit, quoniam primis vrbis Romanæ temporibus nummis vtebantur æreis quidem, singulis tamen libræ pondere, rudibus primum & informibus, signatis deinde, quod accidit sexto demum Romanorum Rege. Seruius enim Rex primus apud Romanos signauit æs, & quidem nota pecudis, vnde & pecunia dicta est, & quoniam ea vice pecudum in commercijs vtebantur, vti Plutarchus ait in vita Publicolæ. Sic As, quasi æs, dictus est teste Varrone. & cum libra in duodecim vncias diuideretur à Romanis, factum est vt As etiam diuideretur in easdem, quod mansit imminuto quamuis pondere assis, redactoque primum ad duas vncias tempore primi belli Punici, qui asses sextantarij dicti sunt, vti Plinius ait libr. 33. c. 3. Deinde etiam consequentibus temporibus ad vnciam atq; semunciam æris redacto asse, mansit tamen vetus consuetudo vt eius partes dicerentur vnciæ. Et quidem initio pristinus valor assi mansit. Deinde (vt fit) valde est imminutus, quan-

 do Pli-

do Plinius libr. 15. cap. 1. Appio Claudio, & Lucio Iunio coss. duodenæ, inquit olei libræ asse vendebantur, quod post imminutum assem nunquam contigisse puto, vt tanta olei vilitas esset. Ab ære ad alia traducta voce hæreditatem cœperunt assis nomine significare. Quod in iureconsultorum libris passim occurrit hæredem ex asse vocantium, cui integra obuenit hæreditas nullo alio cum eo hærede, hæredē ex triente, aut ex vncia cui tertia pars hæreditatis, aut duodecima (id enim vncia est) testamēto legatur. sic iugerum terræ Columella assis nomine intelligens, lib. 5. ca. 1. in duodecim vncias partitur, vnciāq; ipsam in sicilicum, sextulam, scripulum, & semiscripulum, non secus, ac si de ponderibus ageret. Præterea pedem Architecti mensoresque cum sedecim digitos cōtineat, in duodecim vncias, hoc est, pollices diuiserunt. continet enim pollex digitum vnum ex communibus cum triēte. Inde Bessales laterculos dixit Vitruuius li. 7 c. 1. qui vnciarum octo, siue pollicum essent. sic quatuor digitos, siue palmum, vt est in editione vulgata. 2. par. 4. ver. 5. illis verbis. Porro vastitas eius habebat mensuram palmi (loquitur de mari æneo) idem interpres. 3. reg. 7. ver. 26. tres vncias dixit. Grossitudo autem luteris trium vnciarum erat. vtrumq; recte, cum palmus, id est quatuor digiti, tribus pollicibus siue tribus vncijs pedis ęquales sint. Demū sextarius assis etiam nomine significatur à veteribus, & cum duodecim cyathos caperet, cyathi ipsi vnciæ sextarij vocabantur. sic in Martiali calices sextantes. h. e. duorum cyathorum, quadrantes triū, trientes quatuor, deunces vndecim cyathorū calices legimus. Hinc Alciatum intellige emblemate. 25.

Qua-

Quadrantem addat aquæ calicem sumpsisse Falerni
Qui cupit: hoc sumi pocula more iuuat.

Nempe calici seu cyatho Falerni inijce tres calices aquæ siue tres vncias, id enim quadrans est. Quod vero addit: stes intra heminam, non vltra dimidiũ sextarij in prandio procedendum sancit. Errãt qui locum hunc aliter accipiunt, & quartam aquæ partem miscendam præcipi volunt. Eodẽ spectat Græcum epigramma: χαίρει κιρνάμενος τρισὶ νύμφαις τέτρατος αὐτὸς τῆμος καὶ θαλάμοις ἐστὶν ἑτοιμότατος. quod sic reddimus:

Gaudet permixtus quartus nymphis tribus ipse.
Tunc Veneri & thalamis promptior adueniet.

Præter hæc assis nomine signifer, dies, hora, vsura centesima intelliguntur, multaq; alia suarum partium comparatione. Sunt autem assis partes, vncia nimirũ duodecima pars. Sextans hoc est vnciæ duæ. Quadrans, id est tres vnciæ. Vnde Teruntius à trib. vncijs deducta voce, quarta pars assis siue quadrãs dicitur. Quatrin Italis à quadrante factus videtur: olimq; cẽtum quadrantes pro sportula loco cœnæ rectæ dabantur, merces salutationum, Budæus de asse, li.5 Martialis: Dat Baiana mihi quadrãtes sportula centum. Triens. h.e. quatuor vnciæ, tertia assis pars. Quincunx, quinq; vnciæ. Semis sex vnciæ assis dimidiũ. Septunx septẽ vnciæ. Bes duo triẽtes assis. i. octo vnciæ. Dodrans, tres quadrantes assis, i. nouẽ vnciæ. Dextans decẽ vnciæ. Deunx vndecim vnciæ. Sũt & vnciæ partes, nimirũ semũcia pars assis vigesima quarta, scilic⁹ quarta vnciæ pars, assis quadragesima octaua, duella tertia pars, vnciæ sextula sexta vnciæ pars assis septuagesima secũda. Sed & multiplicato asse alia nomina põderũ cõstabãt. dicitur. n. ab asse, tressis, quadrassis, nonussis, decussis, cẽtussis

pro tribus, quatuor, nouem, decem, & centum assibus., vel alio modo ab asse assarium dicitur eadem assis significatione & pondere, vel vt alij volunt, dimidium assis assarium dicitur. Plutarchus in Camillo & alijs sæpe locis Græce assarium pro asse ponit. Et cum libra seu as pondo etiam diceretur, ab ea voce factus dupondius continet duos asses. Sestertius genere masculino duos asses cum dimidio, dictus quasi semistertius, sic ait Volusius Metianus de asse, additque in legibus duodecim tabularum duos pedes & semis vocari pedem sestertium, sic locum legito, Sestertius autem nummus erat ex argento, quemadmodum maiores monetæ. Præterea nummus absolute positus sestertius idē est, Budæus de asse lib.3. Quinarius seu Victoriatus, quinque assium valore, denarius decem, vnde & nomina manarunt. Is Denarij primus valor aliquando est mutatus, cœpitque sedecim assibus æstimari tēpore secundi belli Punici. Plin.lib.33.c.3. Quod addit: In stipendio militari semper denarius pro decē assib. datus, sic intelligito, Militibus, quib. denarius diurnum stipendium erat, quamuis denarij valore mutato, mansit vt decem asses tantum pro denario darentur. Sic apud Tacitum lib.1. milites sub initia Tiberij conqueruntur, denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Ijdemque flagitant, vt denarius diurnum stipendium foret. Vides hoc modo hæc loca optime conciliari. Erat & libella vnius quidem assis valore, sed ex argento: nam asses semper ex ære cudebantur, valebantque singuli quantum quatuor nostri marauedini, quos Latinè liceat quadrantes, aut teruntios dicere. Marci. 12. ver.42. vidua offert minuta duo, quod est quadrās,

nempe

nempe illa minuta valebant quantum octaua pars assis vti blanca nostra: dicebanturque minuta non vt minuta Græcorum medicorum, quæ sunt pondera minima omnium, sed quoniam minor illa moneta non signabatur. Porro Denarius valebat quantum quadraginta quadrantes. Notæ denarij bigæ atque quadrigæ: vnde bigati & quadrigati dicti. Sestertius genere masculino quantum quadrãtes decem: sed si sestertium dicas neutro genere mille sestertios intelligere debes, hoc est, decẽ millia quadrantes, nimirum quantum viginti quinq; aurei nummi nostrates, quos coronas seu coronatos dicimus, singuli valore quadringentorum quadrãtum seu marauedinorum, quo valore hoc quidem tempore æstimantur. Nam si sestertium cum ducatis nostratibus velimus comparare, quorum singuli continent marauedinos. 375. sestertium vnum continebit ducatos viginti sex, præterea marauedinos. 250. præcise. Quo loco oportet explicare formam numerandi qua veteres Romani vtebantur, tum alias res numerantes, tum præsertim pecuniæ quamuis summam ad sestertia fere referentes, & quemadmodum Græci non vltra decem millia progrediebantur, hoc est myriada: sed eius numeri repetitione maiores summas explicabant, vt cum centum myriadas dicunt, nempe decies cẽtum millia, aut mille millia. χιλιάδα χιλιάδων. qua etiam loquendi forma vtebantur Græci: ita Romani non vltra centum millia procedebant. Sed eius numeri repetitione maiores summas numerabant, vti Budæus docet lib. 4. de asse ex Plinio, libr. 33. cap. 10. Ergo aut per sestertios numerabant, qui absoluta etiam appellatione nummi erant, aut per

sestertia

sestertia aut per alia, vt aureos, passus, pedes, de quibus omnibus dicendum est. Per sestertios quidem dicentes. quadraginta sestertij aut nummi, nempe quadringenti quadrantes, quantum aureus nummus. Quadringenti sestertij aut nummi, quantum decem aurei. Cũ ad mille sestertios perueniebatur, relicto sestertio masculini generis trãsibatur compendij causa ad sestertium neutro genere, quod mille sestertios continebat. Quomodo cum numerabãt, rursus id dupliciter faciebant: aut per nomina, vt si dicas decem sestertia, nimirum aurei nostrates. 250. aut centum sestertia, hoc est quantum aurei nostrates. 2500. Lampridius de Heliogabalo, Nunquam, ait, minus centum H-S cœnauit, hoc est argenti libris triginta. legendum pro triginta trecentis: trecentæ. n. libræ argenti valent quantum aurei 2500. circiter. Sic quadringenta sestertia, nimirum quantum decem aureorum millia, quæ erat census equestris sub Iulio Cęsare. quemadmodum ea summa duplicata erat census senatorius. Erant & mille sestertia quantum mille millia sestertij, viginti quinq; millia nostrorum aureorum. Licet & per aduerbia, dicere biscentum, tercentũ sestertia, aut biscentena, quatercentena, decies centena sestertia hoc est mille. Supra mille sestertia nõ amplius nominibus, sed aduerbijs vtebantur Romani. summa sestertiorũ centuplicata hoc modo dicentes: decies sestertium, id est, decies centum sestertia siue mille sestertia, vtroq; enim modo Latinè dicas, semperq; aduerbia iuncta sestertijs centuriã subintellectam secum afferunt: perinde enim est decies sestertium, ac si dicas decies centena sestertia: & quod amplius est ipsa vox sestertium aliquando non exprimitur,

idem-

ideq; significare solet decies absolutè positū aut cēties q decies cētena sestertia, centies centena sestertia. Ergo decies sestertiū continet quantum viginti quinq; millia aureorū, atq; ex eo castiganda est epistola Plinij ad Caluisiū li.5. & pro sedecies sestertiū, nimirū quadraginta aureorū millib. legēdū, decies sestertiū: cum quadringinta millia (quæ decem aureorum millia valent) idem dicat paulo amplius tertiam partem superioris summę esse. Verum ad alia pergamus Duodecies sestertium, hoc est duodecies centena sestertia, hoc est sestertia mille ducenta, quantum triginta millia aureorum. qui erat census senatorius sub Augusto. Suetonius in Augusto c.41. Dion tamen lib.54. censum senatorium sub Augusto fuisse ait, vigintiquinq; myriades certe decies sestertium, aureos 25000. Vicies sestertium duo millia sestertia aurei quinquaginta millia, quanti æstimata est area domus Ciceronis ad Atticum libr.4. Septuagies sestertio apud Tacitum lib. 20. efficit centum septuaginta quinque millia aureorum. Centies sestertium, hoc est, cēties centum sestertia, quanti æstimatus est vnio Cleopatræ, auctore Plinio lib.9.cap.35. nempe aureis nostratibus 250000. Quadringenties sestertium, hoc est quadringenties centena sestertia, quanti apud eundem eodem lib.9.c.35. fuit ornatus Lolliæ. Sexcenties sestertium libr. 15. & 20. Taciti aureorum millio cum dimidio. Tum lib.5. eiusdem Taciti disposito per mensas millies sestertio, hoc est duobus millionibus aureorum cum dimidio. Seneca termillies sestertium quadriennio quæsisse ferebatur apud Tacitum lib.13. & de oratoribus ait Eprium Marcellum seu Crispium Vibium possidere tantundem, nempe septem milliones cum dimidio.

Vitel-

Vitellius Imperator vti idem Tacitus ait li. 18. paucissimis mēsibus interuertisse creditur nouies millies sestertium, nimirum viginti quatuor milliones cum dimidio. Vicies septies millies sestertiū, quantum pecuniæ Tiberius corrasit & reliquit, vti Suetonius ait in Caligula cap. 37. hoc est sexcenties septuagies quinquies centena millia aureorum, vel vt nostro more loquamur, milliones sexaginta septem & semissem, ingens summa & vix fidem factura, præsertim cum idem Suetonius affirmet, tū loco eo, tum in vita Neronis c. 30. ingentes eas opes à Tiberio relictas breui spatio atq; adeo non toto vertente anno consumptas à Caio Caligula & effusas fuisse. Plutarchus in vita Pompei post victum Mithridatem ait, tributa Romana creuisse ad octuagies quinquies decies cētena millia, (nimirum decies centena millia, seu decies sestertium, seu viginti quinque aureorum millia debent octuagies quinquies sumi) duos aureorum milliones, cētum præterea & viginti quinque millia aureos. Augustus apud Suetonium moriens legauit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies sestertium. nempe populo legauit decies centena aureorum millia millionem vnum, tribub. octoginta septem millia & quingentos aureos, certe cuique tribui centena sestertia aureos. 2500. erant enim tribus 35. Plinius libro 12. cap. 18. millies centena millia sestertium omnibus annis India & Seres, peninsulaque illa imperio nostro adimunt, nempe propter vniones & alia quæ ornandis mulieribus inde aduehebantur. Si locus non est corruptus, credo perinde esse millies centena millia, ac si diceret tantum millies, duos milliones cum dimidio.

midio. ná aduerbia secũ centena afferũt & sestertia singula mille sestertios valebant. vnde millenariũ numerũ in se includũt. Alioqui summa illa ad duo millia quingẽtos aureorum milliones excresceret: quantum pecuniæ in toto Romano imperio non erat. Ita in his modis numerandi per aduerbia, centum siue centena subintelligi debent, quæ vox cõpendij causa desideratur. Quod non tantũ contingit cum pecunię summam per sestertia vt monstratum est, sed etiam cum aut eandem alio modo, aut alia quæcunq; numeramus. Vt si dicas decies millia aureorum, perinde est ac si dicas decies centena millia aureorum, centies millia passuum, id est centies centena millia. alioqui per nomina dicendum esset, decem millia aureorum, aut centum millia passuum, si id tantum significare velimus. sic quod diximus proximè, septuagies quinquies centena millia aureorum, eadem significatione dici potuit septuagies septies quinquies millia aureorum. & in Plinio sæpe millia passuum aut stadia eadem ratione debent intelligi. vti idem Budæus explicat l. 4. vti cum ait Plin. lib. 2. c. 108. latitudo autem terræ à meridiano situ ad septentrionem dimidio fere minor colligitur, quinquies quater millia sexaginta duo, (sic Budæus & Hermolaus legerunt) intelligi debet vt perinde sit, ac si diceret: quinquagies quatercentena sexaginta duo millia, vti Martianus de re eadem agens explicat, hodieque in Plinij codicibus ea lectio est, fortasse ex Martiano sumpta. Quæ quidem summa perinde valet ac si dicas, nouem milliones septingenta quadraginta octo millia passuum: qui passuum numerus efficit, milliatium nouem millia septingenta quadraginta octo

millia. Atque cum multis exemplis illustrari hæc obseruatio possit, pauca attigisse satis habui: vnde colligitur illud Apo.9.ver.16.& numerus equestris exercitus vicies millies dena millia Δύο μυριάδες μυριάδων ex Græca forma loquendi dictum fuisse, cum ex Romana veteri dici ab interprete potuisset, bis millies centena millia. Iam enim dictum est, Gręcos decem millibus replicatis maiores summas efferre, Romanos veteres centum millibus. Ad extremum scire oportet, centum æris aut mille æris, centum aut mille asses significare in veterum libris: adijcitur aliquando æris grauis propter asses libræ pondere percussos, qui graues, eorum, qui postea percussi sunt imminuto pondere, comparatione dicebantur. Aliquando etiam vox æris supprimitur, vt Liuius libr. 39. dixit: Senatus Fuluio quantum vellet impendere, (supple in ludis) permisit, dum ne summam octingentorum millium excederet. nempe octoginta millia asses, qui efficiunt ad nostram rationem aureos octo mille. acceperat autem à ciuitatibus ad eos ludos, vt ibidem dicitur, centum auri pondo. qui valebant aureos nostros 9600. Plutar. in Lucullo, cum is in Apolline cœnaret; sumptum cœnę fuisse ait: πέντε μυριάδων nempe aureorum quinque millium. Græci enim myriada pro mille aureis ponunt. Sic Dionys. libr. 54. bis de censu senatorio agens viginti quinque myriades pro aureis dixit. 25000. Plutarchus in M. Antonio πέντε καὶ εἴκοσι Ρωμαῖοι δέκιες καλοῦσι. Decies autem pro aureis ponitur. 25000. Addo & à Boetio de Arithmetica numerum cubum à radice vocari. Sic 8. binionem 27. ternionem. 64. quaternionem vocat. qua analogia quis

con-

contendat mille millia non omnino barbarè dici posse millionem, vti contendit Nebrissensis repetitione 8. tametsi mille eius numeri radix quadrata est, non cubica: in quo ille errauit vir alioqui eruditus diligentia maxima.

CAPVT III.

De vncia & libra Romanis.

VNciæ, & libræ pondere à Romanis Græci acceperunt, quemadmodum & nomina ipsa. Græci .n. mina vtebantur, & drachma. mina centum Drachmas continet, cum libra Romana esset tantum drachmatum nonaginta sex, vnciarum duodecim. drachma octaua pars vnciæ erat non tantum in cæteris mercimonijs, sed etiam medicorum vsu. sic enim Diosc. de mensur. & ponder. ca. 1. ait: vncia habet drachmas octo, scripulos 24. cum quo consentit Gal. lib. 6. de compositione medicamentorum secundum genera. Erant prætereа vnciæ & libræ non modo ponderales, sed etiam mensurales tum Romanis tum Græcis: quod inter nos hodie etiam vsurpatur, præsertim inter medicos. Id constat ex Colume. lib. 12. c. 21. cum de musti conditura agens duab. inijci mandat semunciam salis bene plenam: & ex Galeno libr. 6. de cōposit. medic. per genera c. 18. his verbis ego sanè olei libram Romæ vocatam, quam per incisuris distincta cornua metiuntur, ponderaui quãdoq; discere cupiens quantum grauitatis pondus contineret: inueni duodecim olei mensurales, decem vncijs ponderum ęquales. De mensuralibus vncia, & li-

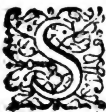
& libra hoc loco non disputamus, sed de ponderalibus, quas Hebræis, Græcis & Romanis veteribus vnius ponderis fuisse magis creditur à doctis viris; quia contrariũ non probatur, quam sit certo argumento firmum. Sed coniecturę suppetunt, neq; validæ, neq; prorsus reijciendæ, Gręcos, quæ à Romanis acceperãt eodem pondere retinuisse, verisimile esse: Siclum Hebraicũ semunciæ pondere non vulgaris. sed Atticę visum, quam vnciam putant minorem aliquanto vulgari nostra esse, æqualẽ Romanę veteri. Quãtum a. Romana seu Attica vncia minor sit nostra non conuenit inter auctores: quidã veterem Romanã vnciam libramq; conuenire putant, paresq; esse ponderibus medicis, quibus medicamentis conficiendis vulgo vti consueuerunt: quæ haud dubium minora sunt parte quintadecima alijs communib. ponderibus. Ita vncia medicorum drachmas septem & semissem continet, libra vndecim vncias & drachmas communes duas. Alij putant Romanam libram vnciãq; veterem minores esse nostris parte amplius vigesima: sic vt antiqua libra Romana contineat vncias vndecim nostras, scripulos decem, nostra maior sit Romana scripulis quatuordecim. vncia antiqua septem drachmas contineat. scripulum vnũ grana viginti, minor nostra vncia vulgari scripulo vno, granis quatuor. Sed quę tanta asseueratione dicuntur, nescio an confirmari satis possint. nam ex põdere denariorum Romanorum leue argumentum ducitur, cum vsu & antiquitate sint detriti, neq; eiusdem põderis semper fuerint, Plinius enim li. 33. c. 9. septem denarios vnciæ tribuit, nimirũ libræ 84. quod sequitur Celsus lib. 5. c. 17. at Gal. de composit. medicam. secundum

dum genera, lib. 5. c. 6. octo denarios vnciæ tribuit, nam septem vncias & semissem sexaginta denarios esse ait, neq; Plin. sibi constat cum lib. 21. c. 34. denarium dicat drachmæ pondere esse. Quod si nouo argumẽto, quo alij vtuntur, vetera pondera afferas quæ passim inueniuntur libræ, semissis, quadrantis, sextantis è lapide aut ex ære nostris minora. respõdebo, neq; ipsa paria inueniri, vt ipsimet qui inuenerunt, confitentur: neq; mirum est diuturnitate temporis aut detrita esse aut imminuta rubigine, vt certi nihil ex ijs constitui possit. Ac credam potius vetera pondera cum nostris vulgaribus conuenire, quemadmodum cum Romanis Græca. & Hebraica consentire dant, magis quia diuersum probari non potest, quam certo aliquo argumento, nam & vulgares à Romanis sicut & à Græcis Romanæ sunt acceptæ, neq; est verisimile omnes hodie nationes fere in eadem pondera conspirasse, nisi ea à Romanis antiquis imperij temporibus accepissent. Præterea eã rationem facillimã fore cogitabã pondera & mensuras inter se comparandi, si vnciam demus non diuersi ponderis antiquis tẽporibus & nostris fuisse. Tametsi diuersam etiam rationem consectabimur ponderibus & mensuris diuersarum gentiũ exæquandis, præsertim eorum, qui vetera pondera Romanorũ nostris medicis paria esse contendunt, ne laborem & molestiam calculandi & numerorũ minutias subterfugisse nos aliquis iure accusare possit. Præsertim cum vulgaria medicorum pondera cum antiquis & cum alijs ponderibus vulgaribus comparare constituerim. Atque de vncia & libra Romana hactenus: ad sextarium progrediamur.

b 3 CAPVT

Caput IV.

De sextario Romano.

Extarij non vnum pondus, neque vna mensura fuit, sed multiplex: nam præter vulgarem Azumbris quadrantem, quem in hac disputatione sextarium Toletanũ vocabimus, erat Hebraicus sextarius, Atticus atque Romanus. Sed de alijs alio loco copiosius explicabitur, nunc de sextario Romano dicendũ est, quoniam ex eo cognitio aliarum omnium mensurarũ pendet, cum Hebraicus sextarius duas tertias Romani contineat, vti postmodum demonstrabitur apertè, Atticus tres quartas eiusdem. & si recipitur vncias Romanas veteres pares nostris communib, esse, Toletanus sextarius quatuor omnino quintas Romani sextarij cõtinebit. Præterea amphora Romana capit sextarios Romanos, quadraginta octo, vrna viginti quatuor sextarios, modius Italicus sextarios sedecim. Sic ex cognitione sextarij Romani aliarũ mensurarum cognitio pendet, & cum ea est implicata. Facillima ratio inuestigandi quantum caperet is sextarius, ex pondere sumenda est eius, in vino aut aqua. parum enim hi duo liquores discrepant. nam oleum nona parte leuius est aqua, decẽque vnciæ aquæ nouem vncijs in oleo respondent. mel a. semisse grauius est aqua. Sic viginti vncijs in aqua triginta in melle respõdẽt. Hoc est, si vas aqua repletum pendet vncias viginti, idem repletũ oleo pendebit vncias decem & octo, idem repletũ melle pendebit vncias triginta Ergo de sextarij Romani pondere auctores non conueniunt. Hesichius vncias viginti quatuor illi tribuit, quod sequitur

Budæus,

Budæus, & eius auctoritate alij recentiores. Isidorus huic sententiæ fauet cum libr. 16. cap. 25. Hemina inquit, appendit libram vnam, quæ geminata sextarium facit. & rursus modio attribuit sextarios viginti duos, libras quatuor & quadraginta. Non pauci decem & octo vncias sextarium Romanum pendere in aqua affirmant, quod dixit Galen. de ponder. & mensur. sic enim ait: alij dicunt sextarium habere pondus libræ & semissis. & rursus, Tryblium, (quod est dimidium sextarij) habet vncias nouem. Verum hoc in oleo intelligi sequentia declarant, sicut & Dioscor. de ponder. & mensur. tribuens sextario aquæ vncias decem & octo vitiatus est, vt Græci codices declarant non de aqua, sed de oleo agere, neque aquæ pondus à vini seiungere, quod Latini codices quidam corruptè habent. Peritiores tamen sextarium Romanum in aqua aut vino pendere vncias viginti malunt. Hermolaus Barbarus, Leonardus Portius, alij omnes permoti tum aliorum antiquorum auctoritate, tum Fannij, cum ait. Nam libræ, vt memorant, bessem sextarius addit: Seu puros pendas latices, seu dona Lyæi. Addunt semissem libræ labentis oliui, Selibramq; ferunt mellis superesse bilibri. Vides sextario in aqua aut vino tribui pondus vnciarũ viginti, in oleo. 18. in melle triginta. Quod sequitur etiam libellus Galeno attributus de pond. & mens. Hæc nobis sententia, quæ media est, duabus alijs præferenda videbatur: præsertim cum antiquorum dicta facile explicari possint. nempe qui sextario vncias viginti quatuor dederunt, ij de mẽsuralibus locuti sunt, vti ex Galeno attulimus li. 6. de compo. medic. per genera c. 8. duodecim vncias

mensurales decem vnciarum pōdus habere, quod ab eo in oleo dictum, Oribasius ex Adamantij sententia dixit: sextarium Italicum vini quidē mensura vncias viginti quatuor pondere libram nostram ac vncias octo habere. Qui vero decem & octo vncias sextario dederunt, aut in oleo explicandi sunt, aut non de sextario Romano locuti sunt, sed de sextario Attico (sic nos interpretabamur) qui vncias quidem mensurales 18. continet, nimirum pondus vnciarum omnino 15. sic enim Galenus ait eodem opere lib. 5. cap 6. Atticam Heminam nouem Italicas vncias conficere: additq;; pendunt enim nouem Italicæ vncię, quas in cornibus insectis metiuntur septem vncias ponderales & semissem: quod de oleo etiam dictum placet ad vinum aut aquam traduci. Quo loco apertè perspicitur errasse quicunque sextario Attico dant pondus vnciarum octodecim, Romano vncias viginti mensurales nō ponderales, quod facit Georgi. Agricola lib. 1. errasse alios qui sextarium Romanum Toletano parem faciunt, cum huius pondus in vino aut aqua esse vnciarum modo sedecim minime dubiū sit. Quod si Romanas vncias veteres pares communibus nostris esse recipitur, sextarius Romanus comparabitur cum nostro proportione sexquiquarta, seu quod idem est, Toletanus, quatuor quintas Romani sextarij continebit. Si autem veteres vncias malumus medicis vncijs nostræ ætatis pares esse. viginti vnciæ veteres ex nostris communibus continebunt vncias $18\frac{1}{4}$ hoc est vncias octodecim octauas seu drachmas sex: quæ faciunt adarames nostros duodecim. Comparabiturque hac ratione sextarius Romanus cum

cum Toletano proportione quæ est 75. ad 64. vt constat vtriusque sextarij vncijs in suas quartas partes diuisis. nempe proportio erit ferme sesquisexta. Quæ omnia intelligentia comprehendenda & memorię commendanda putabam, magnam enim lucem vniuersæ disputationi afferre poterũt. Vitruuius lib. 7. cap. 8. sextarium argenti viui pondo ait esse viginti quinque. Nos facto periculo inuenimus ponderare libras viginti tres, vncias decem, octauas seu drachmas septem. fortassis argentum viuum illud non erat vsquequaque defecatum; sed ex quo certè perspicitur, neque Romana pondera minora esse nostris, neque sextarium Romanũ continere vncias ponderales octodecim, longè enim ratio Vitruuij à nostro experimento aberrasset.

CAPVT V.

De pede Romano.

MENSVRA Pedis Romani si certa ratione esset explorata, magna nos molestia cæteris constituendis liberasset: ac præsertim quantus esset sextarius Romanus definire in promptu esset: atq; ex eo quid de vncia & ponderibus Romanis sentiendum esset, vna opera constitueretur. Pendit enim sextarius Romanus viginti vncias Romanas præcisè, idemque est amphoræ Romanæ pars omnino quadragesima octaua. Amphora autem Romana pedis Romani mensuram quoquouersus habet, vnde & à forma quadratoque pede, quadrantal dicitur. Sic enim Festus ait: Quadrantal vocabant antiqui; quam ex Græco amphoram dicunt, quod vas pedis quadrati octo & quadraginta capit sextarios. Idem

Fannius alijque omnes tradunt quasi rem minimè dubiam. sic ex pede Romano iusto confecta amphora, de sextarij mensura & pondere iudicare facile erat, ea diuisa in octo & quadraginta æquas partes. Video tamē de pede Romano disceptationem esse, neq; inter se eruditos conuenire. Tres enim pedis formas mensurasq; afferunt, minimā, mediocrem, maximam ita inter se comparatas, vt maxima mediocrem superet ferme sicilico, id est parte pedis mediocris quadragesima octaua, pes mediocris minimum superet sextula plus minus, hoc est, parte pedis minoris septuagesima quinta. Sic pes maximus minimum superat duella, hoc est minimi parte trigesima sexta. Maximum pedem pro vero, superiori sæculo eruditi habebant. & Philander in Vitruuium lib. 3. cap. 3. ex columna Porphiretica deprehendisse se Romę ait. meminit eius columnæ etiam Marlianus de antiquitatibus vrbis Romæ. mediocrem Leonardus Portius primus pro vero tradidit ex marmorea basse sepulcri CN. Cossutij sculptoris, quæ cùm in portis Angeli Colotij Romæ esset, Colotianus pes vulgò vocatur. quæ sententia & mensura magno eruditorum plausu superioribus annis celebrata est. minimum pedem Pætus inuexit de pond. & mensur. libr. 1. ex tribus pedibus æreis, quos se Romæ vidisse affirmat, sumpta occasione nouandi. Verum nos cùm sextarium sciamus, quod & ille fatetur libr. 3. viginti vncias pendere in vino aut aqua, siue æquales nostris vncijs sint, siue minores parte quintadecima, vti superius est dictū: amphoram ex illo pede Romano sextarios 48 eius ponderis non capere

mani-

manifestè deprehendimus. Congius octaua pars est amphoræ Romanæ capiens sex omnino Romanos sextarios, fitque ex semisse pedis Romani quoquouersus. Factis ergo duobus congijs altero ad mensuram semipedis Colotiani, altero ad semipedis Porphiretici modum, Congium priorem capere animaduerti septem sextarios Toletanos. (singuli pendunt vncias sedecim) qui efficiunt, addita tantùm parte 32. vnius Toletani sextarij, sex Romanos vnciarum decem & octo, drachmarum seu octauarum sex, quod est iustum sextarij Romani pondus, si vnciæ veteres sunt pares nostris medicis. Congij octo, quos septem Toletanos sextarios & partem præterea 32. (quæ vix potest ob exiguitatem obseruari) efficient sextarios Toletanos 56. & $\frac{1}{4}$. qui subducta ratione efficiunt sextarios Romanos 48. quorum singuli viginti vncias medicas contineant, communes vncias 18. $\frac{3}{4}$. seu quod idem est vncias octodecim, octauas seu drachmas sex. Congius alter & maior capiebat septem Toletanos sextarios & semissem. sic vt amphora sexaginta sextarios Toletanos caperet, nimirum quadraginta octo Romanos singulos vnciarum communium viginti. Nam vt sextarius Romanus huius ponderis comparatur cum Toletano proportione sexquiquarta, ita numerus 60. excedit numerum 48. eadem proportione quocirca minimi pedis Romani effigiē eius excludimus, quasi nothi pedis, certe posterioris temporis, cùm Congius ex eius semisse factus sex sextarios Romanos prioris aut posterioris ponderis nō capiat, ne

ampho-

amphora quidẽ ex integro pede facta quadraginta octo sextarios id genus. mirorq; Pætum diuersum se obseruasse facta amphora ex suo pede affirmare, Sed nimirum in lubrica obseruatione decipi facile fuit, & suis opinionibus semel susceptis fauet animus. Et ne quis accuset mensuras pedum in charta expressas minores quam in typis esse, propterea ꝙ charta humore extenditur, ariditate contrahitur: is sciat ne id quidem in nostris obseruationibus fuisse prætermissum; sed trium pedum modum vt typis æreis responderent, & ipsis prototypis ex lapide, aut ex ære madefacta charta sumpsisse, ea mensura quam hoc loco exprimam, vt studiosorũ conatus hac etiam parte iuuentur. si prius addidero, nobis ex tribus pedibus maximum legitimum videri: qui expeditissimam rationem præbet pondera & mensuras comparandi inter se, credamque duos alios minores iusto esse. Sed ex pede Colatiano atq; amphora ad eam mensuram extructa factũ puto, vt recentiores in eam sententiam abierint (cuius vestigium in paulo antiquioribus non inuenio) vncias Romanas veteres minores nostris communibus esse.

Tres semipedes Romanos non eadem mensura adijcimus, Porphireticum, Colotianum, & Pæti: quorum ex parte vna quatuor digiti, ex altera tres pollices designantur. Continet enim pes digitos sedecim, pollices, seu manus, vncias duodecim.

Semi-

Semipes maximus Porphireticus.

Semipes mediocris Colotianus.

Semipes minimus ætatis posterioris.

CAPVT VI.

De ponderibus Hebraicis.

DE Vncia, ſextario & pede Romanis; quid ſentiendum ſit hactenus explicuimus: nunc ad alia pondera & menſuras progrediendum eſt. Et vt honos antiquitati habeatur, ſimul quoniam de diuinis libris præcipua cura erat, in ſingulis generibus, Hebraicis ponderibus & menſuris explicatis ad Græca & Romana procedemus. Atque in ſingulis ea dicemus, quæ nobis quidem veriſimilia maximè eſſe videbuntur, magnorumq; virorum fide & auctoritate fundata.

De Talento Hebraico.

TALENTVM Quod primum & maximum apud omnes nationes pondus proculdubio eſt, ab Hebræis KiKar vocatur, id eſt torta ſeu maſſa, quod rudi pondere eſſet, neque percuſſa aliqua imagine, magis pondus, aut nummorum ſumma. Pendebat minas quinquaginta, drachmas duodecim millia, quod certa ratione colligitur Exodi cap. 38. verſ. 25. vbi Hebraicè Græceq; ex hominibus ſexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta, cùm ſinguli ſoluiſſent per capita dimidium ſiclum, hoc eſt drachmas duas, redacta fuerunt centum Talenta argenti, præterea ſicli 1775. ſic ex ſexcentis millibus hominum centum Talenta redacta ſunt, ex minori numero hominibus 3550. ſiclorum numerus 1775. atque adeo

adeo singula hominum sex millia, cum quilibet dimidium siclum dedisset, talentum obtulerunt. Ergo talentum Hebraicum drachmas pendebat duodecim millia præcise. Hoc est si drachmæ illæ pares nostris erant, vti verisimilius iudicamus, Talentum quidem auri Hebraicum continebat, quantum aurei nostrates 12750. pendunt; cum ex octo vncijs auri seu besse libræ (marcum nos dicimus) 68. aurei cudantur. Quod si Talentum argenti erat, pendebat quantum argentei nummi nostrates 12562. & semis, quia ex octo vncijs argenti, signantur argentei nummi 67. Epiphanius talentum facit librarum 125. libram duodecim vnciarum, quocirca drachmas pendebit duodecim millia. Dionysius etiam Halicar. libr. 9. duo millia asses siue libras efficere ait, sedecim talenta æris. Sic cuilibet Talento ratione subducta duodecim millia drachmæ prouenient. Neque dissentit Vitruuius cum lib. 10. cap. 21. Talentis quatuor 480. pondo tribuit, hoc est, cuique libras centum viginti: minas mallem dixisset: nam 120. minæ libras efficiunt 125. quas apud quasdam gentes Suidas ait Talentum continere: Τὸ τάλαντον παρὰ τίσιν ἔχει λίτρας. ρκε. Idemque Hesichius ait Talentum apud quosdam minas 12. pendere. Vides non ex sacris litteris modo probari Talentum antiquissimum duodecim millia drachmas continere, sed etiam eodem pondere extare apud alios scriptores. Verum ijs quæ dicta sunt ingens Talentorum numerus opponi potest passim occurrens in libris sacris 1. Paral. 22. vers. 14. auri talenta centum millia, argenti mille millia Talentorum relinquere se Dauid in thesauris tẽplo ædificando ait. & cap. 29.

vers. 4.

verſ. 4. tria millia Talentorum de auro Ophir, & ſeptem millia Talentorum argenti probatiſſimi deaurando templo ſe relinquere ait. Quæ ſummæ ſi ad aureos noſtros referantur, immẽſum creſcent, vix vt credi poſſit, ac ne vix quidem, vt ex tantulo regno Dauid tantum auri & argenti per totam vitam collegerit. Quare placet ꝙ Eupolemus, cùm de templi Hieroſolymitani ſtructura, & expenſis in factis agens addit: Talentum autem dico, quod ſiclum appellant. affert Euſebius lib. 9. de præparatione Euangelica capite 4. Sic ſumma factæ expenſę quadragies ſexies centena millia, quæ inſumpta templo extruendo, idem Eupulemus ait. de ſiclis intelligatur. quæ nihilominus perueniet ad drachmas auri 18400000. nimirum quantum aurei noſtrates 19329990. nempe milliones amplius decem & nouem. Non diſcrepat ab hoc Talento drachmarum quatuor Homerus, cum Iliados 23. inducit Achillem in funere Patrocli inter alia funebria præmia ſeruam cum tripode, equam pręgnantem, lebetem, quarto loco proponentem duo auri Talenta Τῷ δὲ τετάρτῳ θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα. Quod Suidas exponens ait; Talenti voce ab Homero numerum quendam ſignificari certè pecuniæ, exiguumq; admodum. Vides Talenta apud Hebræos gemina haud dubium fuiſſe, alterũ drachmarum 12000. alterum drachmarum quatuor tanto inter ſe interuallo diſcrepantia. Et quidem de quo talento agatur in quibuſdam locis ſtatuere facile eſt, vti locis modò citatis, alijs locis difficilimum prorſus eſt, arduaq; res. Vt veriſſimè Budæus dixerit libr. 4. de aſſe, æſtimationem opulentiæ Hebraicæ fieri non poſſe ob Talenti varie-
tatem.

tatem. Quis enim diuinet cuius generis Talenta auri centum viginti fuerint, quæ Regina Saba dedit Salomoni 3. reg. 10. Si enim ſiclos dixeris totidem, exigua ſumma, pondusque auri erit, donum inter Reges exile: ſi Talenta primi generis, excreſcet ſumma ad aureos 1530000. nimirum millionem vnum cum dimidio, ſupra fidem tantum auri allatum ab ea Regina fuiſſe. Sed nimirum quidam multa alia Talentorum genera Hebræis vſitata eſſe prædicant: quod vellem idoneo argumento confirmarent. Ac primum Talentum ſanctuarij & Talentum congregationis faciunt, certè Lyra Exod. 38. ex ſententia Rabbi Selomo, vt Talentum ſanctuarij ſit, de quo dictum eſt, drachmarum 12000. Talentum congregationis ſit drachmarum 6000. ſemis alterius. Quam diſtinctionem à multis reprobatam videmus, eamque ſi probare nos vellemus, fortaſſis Talentum potius congregationis vocarem, quod cōtinet 12000. drachmas: Talentum ſanctuarij crederemus 24000. drachmas pendere propter auctoritatem Ioſephi: qui cum libr. 14. Antiq. cap. 12. minæ tribuat duas libras & ſemiſſem, nempe ſiclos ſexaginta: idem lib. 3. cap. 7. agens de candelabro aureo ait: Candelabrum quod vnius Talenti erat, minas centum pendere, nimirum drachmas 24. millia. Afferunt alij Talentum quod numiſmaticum vocant, & auro potiſſimum deputari credunt, mille drachmarum pondere, qualia 120. auri Talenta à Regina Saba Salomoni dono data fuiſſe affirmant. nimirum, quoniam Ioſephus viginti modo Talenta dediſſe ait, certè ſingula drachmarum 6000. ex quanto pondere aiunt Talentum congregationis

 fuiſſe,

fuisse, ita vt sexta eius Talenti pars talentum etiam diceretur, 3. Reg. 10. vers. 10. quemadmodũ apud Ægyptios drachma erat oboli pondere, nempe cũ obolus iustæ drachmæ pars sexta esset. Addunt Talenti decimam Talentum vocari, non alio argumento quàm quòd lib. 1. Paral. cap. 22. vers. 4. cùm à Dauide relicta dicantur centum millia auri, Talenta argenti mille millia, Iosephus libr. 7. cap. 11. eius summæ decimam scribit decem millia auri Talenta argenti centum millia. sed quid hoc sit nisi diuinare, & subterfugia quærere locis scriptorum conciliandis. Porrò cùm natura in se infinitam partiendi præbeat facultatem, in quot partes Talentum partiri possumus, tot licebit genera Talentorum excogitare, præsertim si locis scriptorum discrepantibus commentum possit velari, cùm in promptu potius sit existimare Iosephi numeros multis locis esse vitiatos: quod facile fuit, cùm nõ per literas, sed per notas scriberetur. Alioqui quomodo explicabunt, quod eodem libr. cap. 8. legitur Absalonis cæsariem ducentos siclos pendere, eosq; siclos quinque minas seu pondo facere. nisi forte de minis Romanis intelligatur aut Alexandrinis, quas viginti vnciarum esse singulas libellis de ponder. & mensur. Galen. & Dioscor. affirmatum reliquere. Relinquatur ergo Hebraica Talenta gemina manifestè fuisse, magnum drachmarum duodecim millium, minimum drachmarum quatuor. Inter hæc an alia fuerint Talenta, & credi posse, & certa id ratione aut auctoritate non posse probari.

De

De Mina Hebraica.

DE Minæ Hebraicę pondere auctores variant, neque facile est opinionem opinioni præferre: maiori tamen auctoritate & numero Minæ Hebraicæ dant siclos sexaginta. quibus Ezech. verba fauent capite 45. vers. 12. dicentis. Porro viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli minam faciunt. Sic mina continebit drachmas ducentas & quadraginta, vncias triginta, libras duas & semissem, vti Iosephus affirmat libr. 14. cap. 12. Vnus Lyra ad cap. Exod. 38. ex sententia Rabbi Selomo minæ dat siclos modò viginti quinque, Talento (quod centenarium vocat) congregationis quidem minas sexaginta, nempe sex millia drachmas, sanctuarij autem minas centum & viginti, summamque drachmarum duplicatam. Quod cùm sentiunt, Ezechielem explicant loco citato, non minæ tantùm pondus integrum explicuisse, sed etiam eius partes, quatuor quintas siclis viginti, tres autem siclis quindecim. Conuenit cum hac sententia Pollux, nam apud omnes gentes affirmat, Talentum quidem minas sexaginta pendere. Minam autem drachmas centum Minas & drachmas pro gentium varietate vario esse pondere. Nos tamen Iosephi sententiam sequemur magis vt apparet cum Ezech. verbis conuenientem: aut fortassis primis temporibus mina Hebraica siclorum sexaginta fuit drachmarũ 240. consequentib. drachmarũ centum exemplo nationum aliarũ. Sed & minores quasdã minas quasdam fuisse confiteri oportet, cum 3. Reg. 10. ver. 17. legamus: trecẽtæ minæ vnã peltã vestiebãt. Quis enim tam firmo esset corpore, vt clypeum trecentarum

librarum, aut 750. si Iosephum in minæ pondere sequimur, brachio sustentaret. Sed nimirum locus hic vitiatus est, etiam in biblijs Romanis à Sixto castigatis, cùm Hebraicè, Græcè, & Chaldaicè, tres tantum minas legamus vnam peltam vestijsse, aut cùm 2. Paralipomen. 6. vers. 16. legamus trecenta quoque scuta trecentorum aureorum, pro aureis, in libris Reg. interpres minas substituit: cùm potius treccnti aurei drachmales faciant minas tres iuxta Lyræ sententiam siclos vigintiquinque modo minæ tribuentis. Verùm quo pacto 1. Machabæorum 14. vers. 24. Simon mittit Romam clypeum aureum minarum mille, nisi minæ multo minores erant, fortassis sicli singulæ (vt de Talento diximus) aut drachmæ pondere. quod vt coniectura nititur probabili, ita vellem argumento aliquo posset confirmari.

De siclo.

Siclvs Haud dubium pendit drachmas quatuor, sic enim Hiero. ait ad cap. 4. Ezech. Siclus autem, id est, stater habet drachmas quatuor: octo autem drachmæ latinam vnciam faciunt. Erat ergo sicli pondus semunciæ. sed & siclos minores dimidios fuisse persuaderi potest, quod vbi 2. Reg. 14. vers. 26. cæsariem Absolonis dicitur pendere siclos ducentos pondere regio seu publico, septuaginta interpretes centum siclos posuerunt. nimirum quod siclum ponderis publici semissem esse existimarunt sicli maioris. Hinc nata est multorum opinio, siclum duplicem esse, publicum seu congregationis duarum drachmarum, alte-

rum

rum sanctuarij drachmarum quatuor. & quidem de minori siclo locutus est Epiphanius cùm dixit. Siclus est quarta pars vnciæ dimidium stateris. De hoc siclo intelligi debet liber 1. Machab. cap. 10. vers. 42. vbi Demetrius Rex remittere se ait Iudæis quinque millia siclorum: cùm Iosephus libro 13. cap. 5. pro quinque millibus siclorum, posuerit decem millia drachmas. Tales sicli quinque millia fuerunt, quos pendebat Goliath thorax 1. Reg. 17. vers. 6. alioqui maius pondus, quam quo portando vires vnius hominis essent. Quod cùm in frequentiori vsu fuerit siclus minor didrachmus, factum est, vti didrachmi nomine promiscue vterque siclus à septuaginta interpretibus intelligatur. certe Exod. 30. & Leuit. vlt. pro siclo quatuor drachmarum didrachmum ipsum posuerunt. Hanc sicli distinctionem, quam ad alia fere pondera & mensuras eius auctores extendunt, reijciunt alij recentiores quasi commentum Iudæorum, nulla certè ratione fundatum. Ea tamen quæ dicta sunt, & in posterũ addentur, quid sentiendum sit, declarabunt. In Xenophonte lib. 1. de Cyri exped. siclum Babylonicum inuenio valore septem obolorum & semissis.

De Aureis Hebraicis.

CVM in Diuinis libris aureorum, aut argenteorum fit mentio, quod fere contingit hac forma loquendi, decem aut viginti aut triginta auri argentiue, plerisque omnibus locis sicli vocem subaudiendam viri eruditi existimarunt, quod noster etiam interpres secutus est. Genes. certè 24.

verſ. 22. quod Hebraice dicitur: duas armillas decem auri pondus earum, ipſe dixit pondo ſiclorum decem. Geneſ. tamen cap. cap. 37. verſ. 28. pro viginti argenti quibus venditus eſt Ioſeph, noſter interpres viginti argenteis dixit, cum dicere potuiſſet viginti argenti ſiclis, vti Chaldaice poſitum eſt. Item 3. Reg. 10. ver. 29. educebatur quadriga ex Ægypto ſexcentis argenti, quod repetitur 2. Paral. 1. verſ. 17. interpres tamen priori loco ſexcentis argenti ſiclis dixit, poſteriori, ſexcentis argenteis eadem ſignificatione. Idem obſeruo Iud. 8. verſ. 26. & 2. Reg. 18. verſ. 10. in ſimili forma loquendi ſicli vocem in noſtra editione eſſe expreſſam. Tales credimus triginta argenteos fuiſſe quos Iudas accepit à Iudæis proditionis pretium. Qui enim ſingulos decem denarios valuiſſe affirmant, eaq; ſumma Iudam compenſare voluiſſe vnguenti effuſi æſtimationem, acutè magis quam verè loquuntur. Atque quæ hactenus dicta ſunt cùm vera ſint, certe veriſimilia admodum: adijciunt quidam pondera, & monetas aureas minores dimidio apud Hebræos quidem argenteis fuiſſe. ſic ſiclum aureum ſanctuarij duarum drachmarum, publicum vnius modo drachmæ fuiſſe. qua ratione cum 3. Reg. 10. verſ. 17. Hebraicè Græcéque ſingulis peltis induxiſſe Salomonem dicatur tres auri minas 2. Paral. 9. verſ. 16. trecentis aureis ſingula ſcuta tecta fuiſſe dicitur. nimirum cùm mina centum drachmas pendat, aurei illi ſinguli vnius tantum drachmæ pondere fuerunt. Neque enim commodiorem rationem conciliandi inuenias, non etiam ſi minam feceris ſiclorum ſexaginta, quod Ioſephum ſentire diximus. Ni forte placet magis ſuſcepto

cepto eas minas centum tantum drachmarum fuisse, confiteri eo loco, dimidium sicli aurei publici vocari absolute aureum, ne opus sit tot comminisci distinctiones, siclosque aureos affirmare, ab argenteis siclis pondere discrepare. quod non video certo aliquo argumento confirmari.

De Cheràh seu obolo Hebraico.

GHERA Sicli pars est vigesima, drachmæ pars omnino quinta. Ezech. 45. vers. 12. Siclus viginti Gheras habet, noster interpres obolum fere reddit, tametsi obolus Græcis pars 6. drachmæ est, sic Gherha obolum continet, & 5. eius partem præcise. Chaldæus pro *Gheràh* vertit *Meghà* quam pendere dicunt sedecim hordei grana, cum obolus duodecim tritici grana pendat. atq; adeo *Gheràh* cum obolum contineat, & quintam eius partem pendet grana tritici quatuordecim cum dimidio fere: pondusque *Meghà* Chaldaici atque *Gheràh* Hebraice idem erit: quòd hordei grana leuiora sunt tritici granis 8. circiter parte. Erat etiam in Arabia moneta *Qesitàh* nomine eiusdem ponderis cum *Gheràh*: vnde cùm ea voce ouis significetur, noster interpres Genes. 33. vers. 19. pro centum *Qesitàh*, quibus Iacob emit agrum à Sichimitis, posuit centum agnos, Tum Iob vltimo cap. vers. 11. vbi dicitur, amicos Iob dedisse illi singulos *Qesitàh* vnum, dixit ipse ouem vnam: cùm Hebræi potius vtroque loco monetam ea voce significari credant, quæ ouis nomine vocabatur, quòd ouis imagine esset percussa: vti de antiquis Romanorum

monetis superius dictum est: quæ posteriori tempore adulterata, pondereq; imminuto *Cheràh* par fuerit, antiquissimis temporibus aurea magnique ponderis. Alioqui quid opis subleuandæ Iobi inopiæ viri copiosi contulissent oue vna data, in tanta præsertim pecoris copia? Erat etiam Darchemon Esdræ 2. cap. vers. 69. drachmæ pondere nummus: putoq; eodem pondere fuisse Esdræ cap. 8. vers. 27. Adarchon. nam & vocum similitudo est, & vtroq; loco noster interpres solidum posuit. Erat denique *Zuz* eodem drachmæ pondere in libris tantùm Rabbinorum. vt Elias affert in Thisbi, & hoc loco missum facimus, cum multis alijs ponderum, monetarum & mensurarum nominibus Rabbinis vsitatis, quamuis, cùm satis oneris sustineamus explicandis ijs inter Hebraica, quæ in diuinis libris reperiuntur. Ergo vt hæc pondera inter ipsa comparemus prius quàm ad alia progrediamur.

Talentum Hebraicum magnum continet minas 50. siclos 3000. drachmas 12000. obolos Hebraicos siue Gheras 60000. grana hordei 960000.

Mina antiqua continet siclos 60. drachmas 240. obolos Hebraicos 1200. grana hordei 19200.

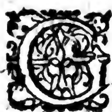
Siclus continet drachmas 4. obolos Hebraicos 20. grana hordei 320.

Drachma continet obolos Hebraicos 5. obolus Hebraicus siue Ghera grana hordei 16. tritici 14. & semissem fere.

Capvt

CAPVT VII.

De Græcis ponderibus.

GRæca Pondera Hebraicis ſuccedent, propter antiquitatem eius gentis & nobilitatem in omni parte philoſophię. adiungētur autem quædam numiſmatum genera apud eam gentem vſitata. Inſerenturq; vetera Græcorum medicorum pondera ſuis locis, ne ſeparata tractatione ſit opus, ſed ſub vnum conſpectum omnia Græcorum pondera proponantur. Libram & vnciam, quoniam à Romanis acceperunt Græci pondere non mutato, ea hoc loco omittere & inter Romana pondera ponere conſilium fuit.

De Talento.

MVlta Talentorum genera Græcis & vicinis gentibus fuerunt, quæ ex Polluce pleraque eius auctoritate ponentur, ex alijs auctoribus alia, immutato tamen ordine à minoribus ad maiora Talenta progrediendum erit. Ac primum Syrium Talentum Pollux ait, drachmas Atticas continere 1500, nempe, quantum aurei noſtrates. $1593\frac{3}{4}$ Atticum Talentum pendit drachmas omnino 6000. nempe aureos noſtros 6375. quod Talentum à quibuſdam Euboicum etiam vocabatur, ſeu Talentum Atticum minus: & erat Euboea Atticæ proxima, eiuſq; ponderibus & menſuris vtebatur. nos abſoluta appellatione Talentum hoc Atticum vocabimus. Talentum Babylonicum drachmarum

erat. 7000. nempe pondus æquans aureorum nostrorum. 7436$\frac{1}{2}$. Præterea erat Euboicum Talentum minarum. 80. drachmarum. 8000. quantum aurei nostri. 8500. hoc Talentum magnum à Virg. 9. Æneidos vocari putant. cum dixit: Et tripodas geminos auri duo magna Talenta. quod sequuntur Priscia. de ponder. & Seruius ad eum Virgil. locum: bene inquiens addit magna: nam Talentum potest & breue aliquid & magnũ significare. Vocatur etiam Talentum Atticum maius minoris comparatione eius quod pendebat drachmas. 6000. quomodo Liuius cum ipsomet conciliatur. nã cum lib. 37. dixisset, cum Antiocho fœdus ea lege factũ, vt Talenta Euboica. 15000. certis pensionib. penderet, quod & Appianus dixit in Syriaco: Liuius quasi sui oblitus libr. 38. quo loco refert fœderis leges à senatu Romano comprobatas, ea Talenta Attica dixit. Verum cum addiderit illa verba, Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat, de Euboico Talento, siue maiori Attico agere manifestum est. Sed vnde tamen noua difficultas nascitur. nã si octoginta pondo Romanis ponderibus id Talentum pendebat, hoc est libras Romanas octoginta. cum libra Romana pendat drachmas. 69. Mina Attica semũcia minor, fiet vt Talentum Euboicum pendat drachmas tantum. 7680. nisi forte eas minutias Liuius persequi noluit, tametsi non ignoraret libram Romanam mina Attica minorem esse. Vtrouis modo constat Talentũ Ægyptium pondo octoginta capere, vti Varronis verbis Plinius ait libr. 33. c. 3. quem de mina Attica librave Romana locutam possumus interpretari.

Deni-

Denique Talentum Ægyneum erat maius cæteris, pendens nimirum drachmas. 10000. aureos nostrates. 10627. quę omnia intelligenda sunt, vt Pollux ipse ait, si quis supputationem ad drachmas Atticas faciat, continere videlicet hæc omnia Talenta cum numerum drachmarum quem diximus. alioqui si quodq; ad suæ gentis minora pondera referatur: quoduis eorum minas sexaginta, mina quælibet centum drachmas continebat. Sed eæ minæ & drachmæ comparabantur cum alijs aliarum gẽtium ea proportione qua ipsa inter se Talenta, ita vt sicut Babylonicum Talentum Atticum superabat proportione sexquisexta, ita mina & drachma Babylonica Atticas minas & drachmas: quod magnopere considerandum est. Præterea idem Pollux affirmat Talentum sex drachmarum non solum apud Athenienses, sed & apud Siculos in vsu fuisse, nimirum Hebræorũ imitatione apud quos siclus, vt dictum est, Talenti etiam nomine vocabatur. Nos omissis alijs Talentorum generibus de Attico priori agemus pendẽte minas sexaginta, drachmas. 60000. quoniam maiori fama celebratur. De quo Fannius dixit: Cecropium superest post hæc dixisse Talẽtum. Sexaginta minas seu vis sex millia drachmas: Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis. Titus Liuius libro trigesimo quarto in Achaia redemptos fuisse ait mille ducentos Romanos centum Talentis, cum quingenos denarios in capita dedissent. sic subducta ratione Talenta singula sex millia denarios continebant.

De

De Mina Attica.

MIna capit drachmas centum libram Romanam semuncia superans. Romana enim libra vncias continet duodecim, drachmas nonaginta sex. Erat autem Athenis duplex mina, altera minor drachmarum septuaginta quinque, de qua Fannius: Mnam vocitant, nostrique minam dixere priores. Centum hæ sunt drachmæ. Quod si decerpseris illis Quatuor, efficies hanc nostram denique libram. Attica quæ fiet, si quartam dempseris hinc, Mna. Errant qui his versibus de libra Attica agi putant. Altera Athenis mina maior 100. drachmas capiebat. quod ex ijs omnibus colligitur quicunque Talentum Atticum minas sexaginta, drachmas Atticas sex millia pendere dixerunt, dantes videlicet singulis minis drachmas centum. Sic qua proportione duo Talenta Attica maius & minus inter se comparantur, nempe sesquitertia: eandem hæ duæ minæ inter se habent. Erant præterea aliæ minæ, quod ex Galen. Dioscorid. de mensur. & pond. colligitur, nempe medica: quam Gal. Atticam & Ægyptiam dicit vnciarum 16. drachmarum 128. mina Italica vnciarum octodecim, drachmarum 144. præterea mina vnciarum viginti, quam Galen. Romanam, Dioscor. Alexandrinam dicit drachmarum 160. De qua Iosephus lib. 7. c. 8. intelligatur, cum comam Absalonis ducentos siclos pendere ait, hoc est minas quinque. Verum hæ maiores minæ medicis tantummodo in vsu erant: duæ superiores in vsu Atheniensium communi. Pendebat Attica mina maior, quantum aurei nostri centum & sex, addito insuper quadrante. Plutarchus Solonem in eius vita ait, Minam centum

centum drachmas Athenis continere sanxisse, cum antea trium & septuaginta esset.

De drachma.

DRachma (Quæ & ολκὴ Græcis dicitur, id est pondus) octaua pars vnciæ est. Et quidem Attica cum Romana conueniebat sex obolos continens. Æginea drachma, vt pollux ait: obolos decem continebat, crassa drachma ex eo pondere dicta. Nimirum qua proportione Ægineum Talentum cum Attico comparabatur, eadem proportio erat inter duas illas drachmas vtriusque gentis. Porro Græcorum nummi ad drachmæ pondus cudebãtur. Primum enim stater erat quatuor drachmarum, quod siclus continet apud Hebræos. Sic sæpe in nostra editione vulgata pro eo substituitur, vt 1.Reg.9.ver.8. Ecce, inquit, inuenta est in manu mea quarta pars stateris. in Hebraico quarta pars sicli. & Matt.17. cum publicani accusassent, quod Christus non solueret didrachma ver.27. iubet Petro staterem in ore piscis inuentum pro se & illo solui. nimirum duo didrachma, hoc est, quatuor drachmas pendebat. Quo pondere Darici (de quibus Xenophon lib.1. de expeditione Cyri) percutiebantur, quamuis ex auro. nam Athenis stateres aurei didrachmi erant, vt Pollux ait li.4. his verbis: Aureus autẽ stater duas drachmas Atticas habuit. Sed cum idem Pollux affirmet, aureum staterem minam valere, & in ijs quæ appenduntur ex eo, pondus minæ staterem dici: colligit Budæus libr.5. de asse fuisse stateres aureos 8. drachmarum, nempe vt vncia auri duodecim argenti vncijs & semis,

quod

quod erat pondus minæ valore æquaretur, auri ad argentum proportione duo decupla. Suidas Daricum affert valere quantum Atticus aureus, atque argẽti drachmas viginti valore exæquare. Sic quinque Daricos minam argenti valere. Quibus ex verbis suspicabar, Pollucis locum esse castigandum, in eo quod aureum staterem minam valere habet. Thucydides libro octauo Iaso à Laconibus capta ait, captiuos omnes Tissapherni datos pretio in singula capita stateris Darici. Erant & nummi Cistophori qui.7500. Euboicũ Talenum implerent auctore Festo. atque adeo si vera sunt quę diximus, amplius quam drachmæ pondus singuli continebant, ac fere quantum denarius Romanus. Tametsi quod in Festo sequitur, eam supremam denarios. 4000. efficere difficultatem patitur. nam si id verum est, parum amplius quam semidrachmæ pondus singuli Cistophori pendebant. Sed locus ille plane vitiatus est, vt restitui non possit. Drachma Attica argenti paulo amplius nostro argenteo nummo, auri autem aureum nostrum pendebat, & partem aurei sextamdecimam precise.

De Oobolo.

OBolus Græcis sexta pars drachmæ est, tametsi vti Cleopatra ait, apud Ægyptios oboli pondere drachma erat; sexta nimirum pars Atticæ drachmæ. Drachma Hebraica in quinque obolos seu Gheras diuidebatur. sic Ghera continebat obolum Atticum & quintam eius partem. Denarius etiam Romanus diuidebatur in sex partes. sed cum vncia pondus septem denariorum esset, denarius con-

continebat drachmam & septimam eius partem, atque adeo maior obolo Attico sexta denarij erat, vti Cellsus ait lib.5.de simplicium mixtura loquens, nimirum obolum continebat & septimam oboli partem. Atque hæc sunt Attica pondera communia.

De aliis medicorum ponderibus Græcis.

MEdici Pharmacis conficiendis, temperandisque potionibus, proprijs vtuntur ponderibus: vnciamque & drachmam in minora pondera diuidunt, quæ in in vnum locum colligenda putabam. Ac primum gramma occurrit tertia pars drachmæ Latinis scripulum. Vocatur autem gramma quod vncia scripula viginti quatuor habeat, quot sunt Græcæ litteræ vti Fannius ait. Sequitur obolus scripuli semis, sexta drachmæ pars. quo pondere vtũtur etiam medici Græci. Cerătion aut siliqua oboli pars tertia est, drachmæ pars octaua decima. Chalcus seu æreolus quarta oboli drachmæ pars vigesima quarta. Ita quota scripulum pars est vnciæ, Chalcus drachmæ est. Sitarium seu granum dimidium Chalci. Sic drachma continet grana. 48. Demum leptum est, hoc est minutum, Chalci pars septima. Ergo sitarium minuta tria & semissem continet. Superest explicare quoties maiora pondera minora contineant.

Mina Attica maior drachmas. 100. scripula seu grammata. 300. obolos. 600. Ceratia seu siliquas. 1800. Chalcos seu æreolos. 3600. sitaria. 7200. lepta. 25200.

Drachma

Drachma continet grammata.3.obolos. 6. ceratia.16.chalcos.36.sitaria.72.lepta.252.

Gramma obolos.2.ceratia.6.chalcos.12. sitaria. 24.lepta.84.

Obolus ceratia.3.chalcos.6.sitaria.12. lepta. 42.

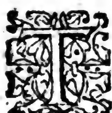
Ceratium chalcos.2.sitaria.4.lepta.14.

Chalcus sitaria.2.lepta.7.

Sitarium lepta.3 $\frac{1}{2}$ & leptum minimum Græcorum pondus.

Capvt VIII.

Pondera Romana.

Alenti Vocem & vsum Romani penitus ignorarunt primis temporibus: neque prius acceperunt quam eorum arma in Græciam atque Asiam penetrarunt. Illis gentibus subditis tum multa ipsi dederũt iure & legibus commutatis, tum quædam ab illis mutuò acceperunt: præsertim ex eo tempore multæ voces Græcæ in Latinam linguam commigrarunt: & cum Græcis ipsi libram & vnciam dedissent, quas antea ignorabant, Talento & drachma quæ propria Græcorum erant, vsi eo tempore sunt. Maximum enim pondus veterum Romanorum libra erat, eaque multiplicata quæcumque pondera maiora explicabant. Sed erat centum pondium apud Catonem de re rustica c.15. qui & centenarius vocabatur respondens in numero librarum nostro Quintali, Græcoque Talento. & verisimile est Romanos habuisse massas. 100. 50. aut. 25. librarum singulas.

De

De libra Romana.

LIbra Romana vncias duodecim continebat. qua ſignificanda quatuor nominibus vti poſſumus. libra enim, as, & ſolidus vocatur, auctore Metiano, tum etiam pondo. Partes quidem libræ quæ eſſent, & quæ earum nomina capite 2. explicatum eſt, nimirum eædem quæ aſſis. Illud hoc loco addimus, ex his quatuor libræ nominibus, pondo quidem tantum ſignificari pondus, non autem nummi genus; quamuis ex ea voce dupondium deductum duos aſſes ſignificare diximus. As & ſolidus fere non in ſignificatione ponderis, ſed nummi accipiuntur, hoc diſcrimine: quod as ęreus erat, valebatq; decimam denarij partem, ſolidus argenteus erat; vel etiam aureus. Si argenteus denario maior, valecat enim aſſes duodecim, ſi aureus eodem pondere, valore itidem denariorum duodecim, quæ fere erat analogia auri ad argentum. Solidus recenti memoria æreus fere factus eſt veteri moneta ſenſim adulterata. Semper tamen retinuit vt duodecim denariolos contineret. Libræ vox frequentius pro pondere, aliquando etiam in ſignificatione nummi vſurpatur. C. de appell. l. omnes. & C. de modo mulctarum. l. illuſtres: vbi libra auri mulctari crimina quædam iubentur. quæ minus erat quam auri vncia, vt ex eiſdem locis perſpicitur. & Budæus lib. 3. de aſſe conijcit libram auri his locis & ſimilibus eſſe aureum Romanum, quo duatum drachmarum frequenter vtebantur duos aureos noſtros pendentem, & aliquid amplius. Sed quemadmodum primis temporibus aſſęs maiores erāt ſinguli librępondere, quo tamen pondere im-

minuto, valor tamen antiquus & nomen mãsit: itã in solido & libra contigisse arbitror primis temporibus maiores multo fuisse, atq; adeò vnciarum argenti aut auri duodecim. quod nomina indicant tum libræ quę constat vncijs duodecim, tum solidi quod integrum pondus significat, propter numerũ duodenarium qui perfectissimus est, nempe geminatus senarius constans ex omnibus suis partib. aliquotis. Sed video tamen solidos (sic nostra coniectura est) eosdem progressu temporis imminutos eò amplius quod minor copia argenti & auri erat, & imminuto tamen pondere retentis nominib. pristinum valorem mansisse, vt solidus argẽteus duodecim asses valeret, aureus duodecim denarios. Quod vulgo hodie retinetur vt solidus, ęreus quãuis ferme factus cõtineat denarios duodecim vbicunq; solidorum est vsus. In quo à marauedino differt, qui decem tantũ denarios valebat, vti suo loco explicabitur. Sic sexta parte solidus æreus marauedinum æreum, argenteus solidus marauedinum argenteum, aureus aureum superarẽ debuit. Cæterum solidos aureos Romę inuenio duarum drachmarum in frequenti vsu fuisse tempore Alexandri Seueri: sicque solidi aurei de quibus in legibus eius temporis fit mentio intelligantur. Iustiniani tẽpore solidi aurei sex vnciam efficiebant: vnde & sextulares vocati sunt. Et ex libra auri signabantur septuaginta duo. vt cõstat ex Lege, quotiescũq;. C. de susc. Præpos. & Arcarijs libr. 10. tit. 70. Erat & drachmæ pondere solidus aureus. Præsertim in diuinis libris pro drachma Hebraica solidus ponitur Latinæ: Esdræ libro primo capite octauo, & libro secundo capite septimo, & 1. Paral. 29.

De

De vncia Romana.

EST ergo vncia pars libræ 12. cuius etiam partes sunt semuncia, duella (tertia vnciæ pars) sicilicus quarta, item sextula, quas hoc loco repetere nõ est necesse. Sed de vncia tamen Romana an cum nostra vncia conueniat pondere, passim dubitatur: ego in superiori sententia vnciam veterem Romanam minorem nostra non esse amplius confirmabar visis duobus argenteis nummis vncialibus, altero Claudij Neronis, altero Hadriani siue antiquos, siue ad antiquiorum exemplar cõflatos: quos singulos vnciam nostram continere & aliquid amplius consideraui. nimirum Claudij denarius siue septuplex, siue octuplex vnciam nostram duobus scripulis, Hadriani vno tantum scripulo superabat. Præterea aureum vnum Faustinæ Augustæ nactus sum satis elegantem. ex altera parte formam eius & nomen, ex altera fœminam in throno sedentem manumq; porrigentem habet cum hac inscriptione: Saluti Augustæ, qui aureus sicilicum, hoc est duas drachmas nostras iustissime pendit. Tantundem aureus alter Vespasiani appẽdebat, quem postea elegantissimum sum nactus, ex vna parte Vespasiani facies & nomen, ex altera Martis stãtis effigies his adiectis verbis, Vltor Mars. Tertius item & quartus Neronis Cæsaris Augusti expressa facie, & ex altera parte salutis effigie, duas drachmas pẽdebant minus duob. granis, nõ amplius, hoc est parte septuagesima quinta, vsu nimirũ & tempore detriti aliquantũ. & cõstat eos aureos Romanos didrachmos fuisse, vti Budæus affert lib. 3. de asse, idemque ex Plinio colligi videtur libr. 33. cap. 3. quantumuis

locus plane ſit deprauatus, vix vt intelligi, reſtitui-vè poſſit. Sed & pro moneta vnciam aurei extare in legibus Romanis conſtat, & recenti memoria in Sicilia & Neapoli vſurpatur valore circiter duorũ aureorum noſtrorum & ſemiſſis. tametſi iam non nummus aliquis eſt, ſed nummorum ſumma. Nam libra Ioan. 12. Accepit libram vnguenti, & 19. Ferẽs mixturam mirrhæ & aloes quaſi libras centũ, pondus eſt non monetæ genus haud dubium.

De Denario & eius partibus.

MEdici Romani præſertim poſterioris temporis Græcis medicorum ponderibus vtebantur. Vnde medendi rationem hauſerant nominibus tãtum commutatis, nempe vncia, drachma, ſcripulo, obolo, ſiliqua, æreolo, grano, minuto, de quibus iam dictum eſt. Propria & antiqua pondera Romanorum medicorum hæc erant: Vnciam primum diuidebant in ſeptem denarios. nam denarius moneta erat & medicis etiam ponderis nomen. ſic denarius drachmam Atticam pendebat & ſeptimam drachmę inſuper partem. Quæ cum ſint vera & explorata, non ignoro tamen Priſcianum tribus denarijs drachmas quatuor dediſſe, Cleopatram cum denarium Italicum feciſſet drachmæ vnius, in veterinarijs denario dare ſcripulos. 4. hoc eſt tribus denarijs drachmas quatuor. Sed his tamen omiſſis, Denarius in ſex partes diuidebatur, quos licet obolos Romanos vocare, ſingulos oboli Attici pondere & ſeptima oboli parte. Celſus enim libr. 5. c. 17. Sed & antea, inquit, ſciri volo in vncia pondus denariorum eſſe ſeptem: vnius deinde denarij

narij pondus diuidi à me in ſex vncias: vt idem vncia Denarij habeam quod Græci habent in eo quē obolum appellant. id ad noſtra pondera relatum paulo poſt dimidio ſcripulo facit. Plin. ſæpe denarium pro drachma ponit: ac lib. 21. c. vlt. drachmam Atticam denarij pondere eſſe ait. Idemque Cleopatra affirmat, denarium Italicum drachmæ pondus habere. Verum vbi propriè de denario agit lib. 33. c. 9. iuſtum eſſe ait ex libra ſignari denarios 84. nempe ex vncia ſeptem. hinc li. 12. c. 14. ex varijs lectionibus vera colligitur, nimirum denarios viginti nouem eſſe tertiam partem minæ. Præterea lib. 29. c. 3. & locis alijs denarium in ſexageſimas diuidit, quæ grana dici poſſunt. nam & medici vulgò ſuam drachmam granis ſexaginta finiunt, atque adeo denarius in ſex obolos ſeu vncias cum Celſo, obolus in decem grana diuidatur. Diuiditur etiam denarius à Metia. in duos victoriatos. Pendebat denarius quantum argenteus noſter & ſexta eius pars, quadrantes quadraginta valore exæquans, ſeu marauedinos. Verum quoties maiora pondera minora contineant explicandum.

Libra continet vncias 12. denarios 84. victoriatos. 168. obolos Romanos. 504. grana. 5040.

Vncia continet denarios. 7. victoriatos. 14. obolos. 42. grana. 420.

Denarius victoriatos. 2. obolos. 6. grana, 60.

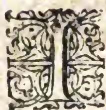
Victoriatus obolos, 3. grana, 30.

Obolus grana. 10.

Granum ſeu ſexageſima denarij pondus Romanis medicis omnium minimum.

CAPVT IX.

Vulgaria pondera quibus Toletani vtuntur.

N ordine nostrorum ponderum primũ à magnitudine locum obtinet Quintal Talento Græco aut Roma centenario respondens non eodem prorsus pondere: continet enim arrobas quatuor, libras centum, singulas vnciarum sedecim, maiores Romanis triente. Vnde tamen nomen huius pōderis defluxerit, quo non Hispania tantum vtitur, sed Gallia & pleręq; alię prouincię, à multis dubitatur. Sunt, qui a voce Hebraica, *Kikar*, id est Talento deducant, præsertim cum Græ Κίγχαρ scribatur, vt ex Iosepho constat lib.3.antiq.c.7. Nos si vocem, *Quanter*, qua Rabini vtuntur, vti Elias affert in Thisbi, in eadem significatione Talenti, Hebraicam prorsus putaremus, ab ea tum vocem Italicam, Cantaro, tum nostram Quintal fluxisse non dubitarem affirmare: cum Hebraica lingua omnium sit antiquissima, ab eaq; in alias linguas multæ voces deriuarint. Verũ cum ea vox in sacris libris non extet, vbi Hebraica lingua sincera conseruatur, & Iudæi sæpe à gentib. inter quas habitant, multas voces in suam linguam transferre consueuerint: credam potius omnes eas voces à Centenario fluxisse: qua voce Latini posteriori tempore, præsertim eo pōdere aliqua ex parte mutato cœperunt Talentũ significare, vti superius est demonstratum. Et Isidorus lib.16.c.24. de Talēto agens, Centenarium, inquit, numeri nomen est, eo quod centum librarum ponderis sit: quod pondus

dus propter perfectionem centenarij numeri instituerunt Romani.

Sequitur Arroba quæ continet libras vigintiquinq;, quintalis quadrans. Libra nostra sedecim vnciarum est. Marcus ponderis vnciarum octo est, semis nostræ libræ, bes Romanæ. Vncia pars sextadecima libræ nostrę, Marci octaua: continetq; adarames sedecim, singulas semidrachmæ pondere. Vulgo enim drachma non vtimur, sed pro ea tamē duas adarames, octauā dicimus: sicut quatuor adarames vocamus quartam, certè vnciæ. Neq; plura vulgo pondera sunt inter mercatores ac dardanarios. Aurifices tamen & medici alia ponderum nomina habent: neque eadem prorsus ratione in ponderum ratione progrediuntur, sed diuersa, quàm iam explicamus.

Aurificum pondera.

AVrifices Marcū, hoc est, vncias octo auri quidem diuidunt in Castellanos quinquaginta: quod genus ponderis & nummi est drachma maioris atque denario Romano. Castellanus in octo Tomines diuiditur. Tomin in duodecim grana. Argenti autem Marcum diuidunt in vncias octo. Vnciam in totidem octauas siue drachmas. Octauam in grana, 75. Sic Marcus argenti auriq; eundē granorum numerum continent.

Vulgaria medicorum pondera.

MEdici vulgo in Hispania ac præsertim Toleti tum alijs ponderum nominib. vtuntur, tum eorum pondera minora sunt communibus, & aurificum parte communiū. 16. sic vncia communis

continet adarames seu semidrachmas sedecim. vncia medica adarames continet quindecim præcise; eademque ratione in libra est procedendũ. Drachma medica multo minor octaua cõmuni est, propterea quod cum vncia communis, quæ maior medica est, diuidatur in octo drachmas seu octauas, vncia medica in nouem drachmas diuiditur. Granum tamen medicum maius aurificum grano, propterea quod drachma medica in grana sexaginta diuiditur, octaua aurificum in 75. Ergo libra medica duodecim minores vncias habet: nempe ex communibus vncias vndecim & quartam. vncia continet drachmas nouẽ, drachma scripulos tres, scripulus grana medica viginti singula maioris põderis quam grana aurificũ, quæ vulgo grana Marci vocantur. Sed vt instituimus quoties maiora pondera minora contineant explicandum est.

Quintal continet Arrobas. 4. libras. 100. Marcos. 200, vncias, 1600. Castellanos. 10000. octauas. 12800. tomines. 80000. grana 960000.

Arroba continet libras. 25. marcos. 50. vncias. 400. castellanos. 2500. tomines. 20000, grana. 240000.

Libra Marcos. 2. vncias. 8, castellanos. 100. octauas, 128. tomines. 800. grana. 9600.

Marcus vncias. 8. castellanos. 50. octauas 64 tomines. 400. grana. 4800.

Vncia castellanos. $6\frac{1}{3}$ octauas. 8. Tomines. 50. grana. 600.

Castellanus tomines. 8. grana. 96.

Octaua grana continet. 75.

Medica pondera sic maiora cum minoribus com-

comparantur inter ipsa. Libra medica continet vncias medicas 12. drachmas 108. scripulos 323. grana 6480.

Vncia drachmas 9. scripulos 27. grana 540.

Drachma scripulos 3. grana 60.

Scripulus grana 20. Est autem granum sexagesima drachmæ medicæ pars, minimum inter pondera medica.

Pondera medica tum cum communibus comparabuntur, cùm alia pondera & mensuras opere separato inter se & cum alijs comparabimus, ijs tabulis quas facere adornamus.

CAPVT X.

De mensuris Aridorum Hebraicis.

DE Ponderibus ea hactenus dicta sunt, quæ è re quidem fore videbantur nobis. Nunc ad mensuras oratio transferenda est, atque quo instituimus ordine & via, varia eorum genera explicanda sunt, tum Aridorum, tum liquidorum, Hebraica primum, deinde alia. In quo nisi animus fallit, non pauca lector inueniet scitu digna, parumq; ab alijs considerata.

Corus seu Chômer.

INTER Hebraicas Aridorum sed & liquidorum mensuras omnium maxima Corus est. Continet enim decem Ephi nihilominus. totidem Bathos, vti Ezech. cap. 45. legimus vers. 11. Ephi & Bathus æqualis & vnius mensuræ erunt: vt capiat

decimam partem Cori Bathus, & decimam partẽ Cori Ephi. Sunt ergo Ephi & Bathus mensuræ pares, hoc tantùm discrepantes, quod Ephi mensura Aridorum est, Bathus liquidorum, vtraque Cori decima, atq; cùm hæc minimè dubia sint, tum non est promptum certa ratione designare quantum Corus caperet. Auctores discrepant in re hac maximè, neque facile pronuncies quæ sit præferenda sententia. Ioseph. lib. 15. antiq. cap. 12. Corus ait capit medimnos Atticos decem. Quod si medimnus, vti suo loco demonstrabitur, continet modios Italicos sex, capiet Corus modios sexaginta. Modios autem quantum duo nostrates celemines capit circiter, quod suo etiam loco explicandum erit. Corus ergo iuxta Iosephi quidem sententiam celemines continebit 120. nimirũ Fanecas decem. Ephique continebit medimnum vnum, celemines nempe duodecim. Quod cum mihi aliquãdo placuerit, re melius considerata, certa ratione constituo Corum continere quinque modò medimnos Atticos, hoc est, modios triginta. Sic Hiero. constanter sentit Ezech. 45. ad illud, statera iusta. Sic Leuit. 27. vers. 11. Isai. 5. ver. 10. pro Coro in nostra editione posuit triginta modios. & commentarijs ad eum locum Isaiæ idem sequitur: à quo recedendum temere non putabam. Fauet Epiph. cum Corum ait cõtinere modios triginta, additq; esse Cameli onus. constat autem Camelis duplo maius onus quã asino imponi. præsertim cùm letech. quod dimidiũ est Cori & modios quindecim capere ait, affirmet esse, quantùm iuuenis leuare & asino potest imponere. quis autem modios triginta quacũque laterũ firmitate leuare possit celemines nempe 60.

pe 60. circiter? nam quod Diodor. libr. 3. cap. 12. quosdam in Arabia Camelos esse ait supra decem medimnos portantes: id quasi peculiare refert, dignumq; miraculo. Epiphan. de communi cameli onere locutum interpretabamur. Ad hæc si Corus modios contineret 60. cōtineret Ephi sex, Bathusque Ephi æqualis caperet sextarios Romanos 96. cùm modius capiat sextarios sedecim, essetque Bathus duabus amphoris Romanis æqualis: quod qui concedat hactenus nullum inueni: ne ipse quidem Ioseph. Hæc mea sententia est. fortassis etiam cum siclus & cætera pondera essent & publica & sanctuarij, atq; hæc illis duplo maiora essent; sic de mensuris iudicandum erit, Iosephumq; de Coro sanctuarij locutum esse, de publico Hier. interpretati licet, & iuuat. Nam quod idem Ioseph. lib. 3. extremo Coros septuaginta farinæ efficere ait, medimnos Siculos 31. Atticos 41. quid sibi in eo velit non assequor, & locum vitiatum putabam, hallucinandi certi occasio Budæo lib. 5. de asse & alijs.

Ephi.

EXPLICATA Cori magnitudine de plerisque alijs mensuris statuere facile est. ac præsertim Ephi, qui est decima Cori pars, capiet modios tres, hoc est, sex ex nostris quos celemines vocamus, sextarios Romanos quadraginta octo præcisè. Sic Isaiç 5. ver. 10. vbi Hebraicè legimus: Corus semētis faciet Ephi, interpres latinus dixit, triginta modij facient modios tres. His tamē quç verissimè dicuntur. primū Epiphanij auctoritas opponitur, deinde Hesyh. Epiphan. enim chænix inquit & Hyphe

eadem

eadem menſura ſunt, nimirum Hyphe pro Ephi dixit.Heſych. autem Ephin ait menſura Ægyptia quatuor chænicum. capit autem chænix aut duos ſextarios vt plerique exiſtimant, aut quatuor, vt Fan. affirmatum reliquit. de qua re poſtmodum dicendum erit. Verum Heſychius de Ephi Ægyptio locutus eſt, nos de Hebraico: mutantur autem menſuræ & pondera prò locorum varietate. Epiphan. autem de alia menſura locutus eſt, quam Hiphen dixit, aut de Ephi Samaritanorum, vnde ipſe genus ducebat: ne quem horum auctorum verba moueant. Ne noſtri quidem interpretis cùm Leuit. 19. verſ. 36. pro Ephi modium reddidit illis verbis: modius iuſtus & ſextarius iuſtus erit vobis.

Satum.

TERTIA Pars Ephi Cori trigeſima ſatum eſt, capiens nimirum modium Italicum vnum. quod tametſi ex ſacris litteris probari non poſſit, ex Chaldaico Paraphraſte colligitur, qui multis locis pro Ephi menſura tria ſata ſubſtituit. *Thelath ceain*. Certe Leuit. 5. verſ. 11. & 6. verſ. 20. Numer. 5. verſ. 15. Rhuth 2. verſ. 17. Iſai. 5. verſ. 10. Septuaginta etiam pro Ephi Sæpe Τρία μέτρα. Id eſt, tres menſuras ad idem reſpicientes, nimirum Exod. 16. verſ. 36. Iſaiæ 5. verſ. 10. Eſt etiam communis ſententia Hebræorum, ſex Cabos vnum Satum efficere. continet autem Cabus ſextarios Hebraicos quatuor, qui ſextarij cum Romanis comparantur, vt poſtea monſtrabimus, proportione ſexquialtera. ſic 24. ſextarij Hebraici, nimirum ſex cabi continebunt quantum ſextarij Romani 16. qui efficiunt

sunt præcisè modium Italicum. Video tamen Hieronymum ad illa verba Matth. c. 13. verſ. 33. quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus, affirmare ſatum modium cum dimidio continere: in quo Ioſephum certè ſecutus eſt lib. 9. antiq. cap. 2. cum in Cori magnitudine ab eo diſſentiat. Iſidor. lib. 16. c. 26. tametſi aliud etiam ſatum ponit quaſi modij menſura, ſecutus tamen Ioſeph. & Hieron. ſatum dixit genus eſt menſuræ iuxta morem prouinciæ Paleſtinæ vnum & dimidium modium capiens. Hæc ſi placet ſententia, dicendum erit, ſatum ſemiſſem Ephi eſſe, mulieremque illam tria ſata farinæ, hoc eſt, modios quatuor cum dimidio ex noſtris 9. ſubegiſſe: cùm iuxta priorem ſententiam tres modios tantum ſexque celemines ex noſtris, hoc eſt, Ephi menſuram ſubegerit. Illud obſeruare conuenit noſtrũ interpretem Num. 5. verſ. 15. pro decima parte Ephi poſuiſſe decimam partem ſati. tum 3. Reg. 18. verſ. 32. pro ſato Hebraico reddidiſſe metretam. cùm tamen metreta maior ſit ſato, ſatum Ephi minus ſemis eius aut triens, vti ex ijs quæ dicta ſunt manifeſtum euadit.

Gomor Ghòmer.

GOMOR Proculdubio decima pars eſt Ephi. ſic enim dicitur Exodi 16. verſ. 36. Gomor autem decima pars eſt Ephi. cùm ergo Ephi contineat tres modios Italicos, ex noſtris ſex, fit vt noſtri modij dimidium & decimam eiuſdem modij contineat, hoc eſt, ſextarios noſtros ſex præciſe, cum modius noſter ſiue Celemin contineat 10. ſextarios Toletanos. Efficiunt autem ſex noſtri ſextarij quatu-

quatuor Romanos & quatuor quintas eiusdẽ sextarij, cùm sextarius Romanus nostrum superet proportione sesquiquarta. Isidorus lib. 16. cap. 25. sextarius quinquies complicatus Quinarem seu Gomor facit. Robertus Senalis Iosephum ait Assaroni, hoc est, Gomor, vt mox dicemus tribuere Cotylas 7. ipse interpretatur sextarius: qui si Hebraici sint, faciunt fere quinque Romanos. Sic Gomor erat cibus diurnus hominis à Deo ipso designatus Exodi 16. vers. 16. vbi manna Gomor colligi per singula capita præcipitur. Iosephus vbiq; pro Gomor ponit Assaronem, præsertim libr. 3. antiquit. cap. 10. vbi Leuit. 5. & 6. Num. 5. præcipitur offerri farinæ decimam partem Ephi, nempe Gomor, ipse vertit Assaronem, nimirum à voce Hebraica. *Ghiçaròn.* id est decima, qua voce in mensuræ etiam significatione sacræ litteræ vtuntur Exod. 16. & 29. Vnde fortassis Assarium Latinis & as manauit, nimirum decima denarij, vti superius dictum est.

Cabus Qab.

MINIMA Inter Hebraicas mensura aridorum, si tamen aridorum & non etiam liquidorũ, cabus est: de qua mentio extat. 4. Reg. 6. vers. 25. continet sextarios, quatuor, Iosephi quidẽ sententia: qui lib. 9. antiq. c. 2. pro quarta parte Cabi stercoris, reddidit sextarium, Romanum an Hebraicũ, qui log dicitur, non explicat: haud leui discrimine cum sextarius Romanus sesquialtera proportione comparetur cum Hebraico, eum & semissem capiens. quod superius dictum copiosius deinde explicabitur. Quod si Cabum sextarios quatuor Hebraicos, quod magis puto, continere recipi-

recipitur, fiet vt cabus capiat duos ſextarios Romanos & dodrantem, ſextarij, nempe tres quartas, hoc eſt, tres noſtros ſextarios cum triente circiter. Conuenit Hebræis Cabo contineri cibi quantum in diem vni homini ſit ſatis: adduntq; Cabum frumenti ſeri in cubitis decem quoquouerſus: quod puto conuenire in tres noſtros ſextarios cum triente, nimirum efficiẽtes modij noſtri Toletani ſeu Celemini trientem iuſtiſſimè. Nec plura de Hebraicis menſuris aridorum. ad Græcas tranſeamus, ſi prius fuerit explicatum, quoties minores hæ mẽſuræ in maioribus contineantur.

Corus continet ephi 10. ſata 30. gomor 100. cabos 180.

Ephi continet ſata 3. gomor. 10. cabos 18.

Satum Gomor $3.\frac{1}{3}$. Cabos 6.

Gomor continet cabos $1.\frac{4}{5}$.

Cabus minima aridorum menſura continens quatuor loghim ſeu ſextarios, de qua menſura in liquidis dicendum eſt.

CAPVT XI.

Græcæ menſuræ Aridorum.

INTER Græcas Aridorum menſuras primum ſibi locum Cypſele vendicat, ſex nihilominus continens Medimnos, maior Coro Hebraico, nimirum parte eius quinta. de qua Ariſtophanes in Pace, ac meam, inquit. iniecto lapide ſex medimnos capientem Cypſelem fregerunt. Suidas de eadem Græcè ait, Κυψέλη ἑξμέδιμνος ἓξ μεδίμνους χωροῦσα. Cypſele ſex medimnorum ſex medimnos capiens.

Medi-

Medimnus Atticus.

MEDIMNVS Atticus ſenos modios Italicos capit. ſic enim Suidas ait: medimnus menſura eſt aridorum, vt tritici vel Hordei, medimnus igitur menſura eſt ſex modiorum. Cornelius nepos in Attici vita affirmat Atticũ Athenienſes vniuerſos frumento donaſſe, ita vt ſingulis ſex modij tritici (ſic legito, non ſeptẽ) darentur. qui modius menſuræ medimnus Athenis appellatur. Cic. libro 5. in Verrem Agri Leontini decumæ anno tertio venerunt tritici medimna triginta ſex; hoc eſt, tritici modij 216. Neque temere medimnum Atticũ dixi, Siculus enim medimnus Attico maior erat quarta Attici parte. nam Ioſeph. lib 3. antiquit. extremo Siculos medimnos 31. & Atticos 41. pro eodem accipit. Dixit etiam modium Italicum, quoniam modius Siculus & Cyprius maior erat, vti ex Epiphanio conſtat: & quinque modij ſiculi medimnum Atticum explebant. Sed quod Epiphanius medimnum abſolutè ait decem modios continere, in eo aut vitiata lectio eſt, aut de aliis menſuris ipſe locutus. Ergo medimnus ſex modios Italicos continet; duodecim Toletanos. idem comparatus cum menſuris liquidorum capiet duas amphoras Romanas, Chænices quadraginta octo, ſextarios Romanos nonaginta ſex.

Hemiectum.

IN Multas partes medimnus à Polluce diuiditur, quæ & ipſæ menſuræ ſunt. Eſt enim Τριτεύς tertia pars medimni continens chænices ſedecim. eſt Ἑκτεὺς ſexta pars, nimirũ octo chænices. eſt Δάδιξ nimirum

nimirum octaua pars medimni chænicum sex. Est denique Hemiectum quasi Semisextum dixeris, hoc est, duodecima pars medimni Chænices habens quatuor vt Gale. etiam ait de pond. & mens. Verum quoniam hæ mensuræ ad chænicem reuocantur, eius magnitudo sigillatim explicanda est.

Chænix.

DE Chęnicis magnitudine non eadem omnium sententia est. Pollux Cotylas tres illi dat, hoc est, sesqui sextarium. sic enim lib. 4. ait: Cotyle est tertia pars chænicis. Alij contendunt chænicem duos sextarios Romanos capere: cui sententiæ Pollux ipse proximis verbis fauet, cum ait medimnum continere chænices quadraginta octo. constat autem medimnum capere sextarios nonaginta sex. Priori sententiæ fauent Cleop. & Dioscor. vterque enim, chænix ait habet Cotylas Atticas tres, posteriori tamen sententiæ Galen. fauet & ipse de ponder. & mensur. dicens, chænix sextarios duos. Vtrumque Fannius improbat cùm sextarios quatuor chænici dat: de sextario enim agens addit: Qui quater assumptus fit Graio nomine chænix. Conueniunt tamen omnes chænicem esse diurnum cibum vnius hominis. Vnde super chænicem ne sedeas, veteri prouerbio dicitur aduersus eos, qui in diem viuunt nulla cura futuri. In hac varietate inclinabat animus, vt Fannij sententiam sequerer: daremque quatuor sextarios Atticos chænici, qui efficiunt tres omnino Romanos, cibum vni ho-

mini in diem vnum sufficientem, neque audebam tamen recedere à Galeni sententia, quoniam multorum ea communis est, præsertim cùm conueniat cum ijs quæ de mensuris superioribus dicta sunt. Neque verum est, neque nostri ingenii eruditorum placita passim conuellere. & fortassis chænix duplex fuit, Attica duorum sextariorum, cõmunis sextariorum quatuor, quod Alciato placuit ex parte de ponder. & mens. liberũ tamen iudicium lectori relinquatur ex ijs quæ dicta sunt, & ex aliorum lectione, Ezech. quidem. 45. ver. 10. vbi legimus Hebraicè: Ephi iustum, & Bathus iustus erit vobis, Septuaginta pro Batho chænicem posuerũt, cùm Bathus multo maior chænice sit. Sed & Epiphanius ephi, & chænicẽ pares mẽsuras facit. Chænicique dat duos sextarios & aliquantulum amplius. Reliquum est, has Græcas aridorum mensuras inter ipsas comparare.

Cypsele continet medimnos. 6. hemiecta 48. chænices. 192.

Medimnus hemiecta continet. 12. chænices. 48.

Chænix minima est inter Græcas aridorũ mẽsura continens, vt plerique sentiunt sextarios Romanos duos, ponderis in vino aut aqua vnciarum Romanarum. 40.

Mensuræ Aridorum Romanæ.

CAP. XII.

PAVCAS aridorũ mensuras inter latinos obseruamus, nẽpe Græcis ipsi mensurarum nominibus vtebantur, aut mensuras liquidorum ad arida mensuranda conuertebant. Ergo primum

primum medimnus occurrit, quam vocem à Latinis Græci videntur accepisse, auctore Epiph. Sed nihilo discrepat ab Attico nimirum continens modios Italicos sex.

Modius.

SEXTA pars medimni modius est continens Atticas Chænices octo. vti ex Pollucis ratione ex Suida & Galen. de pond. constat, nimirum sextarios Romanos sedecim quantum duo modij Toletani, quos celemines dicimus. quatuor enim modij apud Romanos olim tum seruis tum militibus in mensem dabantur, vti ex Donato & Polybio intelligitur, nimirum octo modii frumenti nostrates vni homini menstruam annonam præbent; ijs præsertim qui plurimum vescuntur pane. Epiphanius modii vocem ab Hebræis inuentam ait, & continere sextarios viginti duos. quod ab eo sumpsit Isidorus libr. *16*. caput 25. quòd si. 24. dixissent poteramus de Hebraicis sextariis dictum interpretari qui, Romanis tertia parte sunt minores. Hieronymus in vita Hilarionis, Marsitam quemdam, ait quindecim frumenti modios diu longeque portasse: & hanc habuisse palmam fortitudinis suæ; si asinos vinceret. Nimirum triginta celemines tritici, præsertim longo itinere non quicunque asinus portet aut vix. Plin. libro decimo octauo, capite septimo, ait, modium leuissimi tritici non excedere vicenas libras. Nos Toletanum triticum non grauissimum ad examen vocantes inuenimus, duos eius celemines, nempe modium Italicum pōderare præ-

cisè libras Romanas decem & nouem cum semisse. Aeris autem siccitati & quoniam triticum illud purgatum planè non erat, tribuēdum suspicabamur, quòd vicenas libras non excederet. Deinde grauissimi tritici duos celemines viginti & vnam libras Romanas, hoc est duodecim vnciarum singulas, ponderare deprehendimus: quod pondus Bæotici tritici modio Plinius dat. Neque vero omittendum est, locum Plinij eodem capite esse vitiatum, vbi de Panico agens, nullum, inquit, genus frumenti ponderosius est, aut quod coquendo magis crescat, sexaginta pondo è modio reducunt. Legendum proculdubio triginta pondo. Quî enim credi possit cùm è modio tritici panis viginti pondo proueniant, triplicatum id è panico reduci? Itaque è duobus celeminis paniceæ farinę, id est, modio experti sumus vix triginta libras Romanas panis reduci. Idem lib. 15. c. 1. ex olearum modio exprimi ait libras olei non amplius sex. Sic ex vno celemine exprimētur summum. 36. vnciæ, ex faneca. 27. libræ nostrates, hoc est amplius aliquanto quam Arroba, quæ pēdit libras nostrates viginti quinq; præcise. Quæ ratio in oleas fere conuenit optimas & præstantissimas, vti ex earum faneca olei Arroba exprimatur plus minus.

Demensum.

EX his colligitur demensum apud Terentium in Phormione, mensuram esse modiorum quatuor teste Donato: qua etiam voce quidam abutuntur ad significandum diurni cibi, quæ

seruis

ſeruis dabatur, menſuram, nempe mod j Italici octauam partem noſtri mod j quadrantem circiter, hoceſt, ſextarios duos, Rom. Sic quod Hebræis gomor aut cabus erat. Græcis chænix, nimirum menſura diurni cibi vni homini: idem putāt voce demenſi apud Latinos ſignificari. tametſi nō omnino pares eæ mēſuræ erant, ſed pro regionib. aliquantulum inter ſe diſcrepabant: vti ex iis quæ dicta ſunt perſpici poteſt. Sic.

Medimnus ſex modios cōtinebat de menſa diurna. 45.

Modius continet de menſa. 7. $\frac{1}{2}$ Demēſum minima aridorum menſura.

Menſuræ aridorum Toletanæ.

CAPVT XIII.

NOSTRÆ etiam menſuræ explicandæ ſunt, quibus aridis metiendis vulgo Toleti vti conſueuimus. In quo numero cahiz maxima menſura eſt, capit fanecas duodecim, ſeu medimnos Atticos totidem, modios noſtros. 144. quos celemines dicimus, Italicos ſeu Romanos veteres. 72. tantum, aut circiter.

Succedit faneca medimno Attico par. 6. modiorum Italicorum Toletanos modios duodecim capiens.

Sequitur modius noſter ſeu celemin, eiuſque partes ſemodius, & mod j quadrans. Continet autem ex liquidis modius noſter ſextarios Toletanos omnino decem, ſemodius quinque, quadrans modij continet duos ſextarios noſtros &

semissem. Sic idem modius Romanos sextarios octo continet, semodius quatuor, quadrans nostri modij duos Romanos sextarios capit. Quæ omnia comparatione modij Romani veteris duplicanda sunt: cùm modius Romanus siue Italicus duos modios nostros seu celemines contineat, si vera sunt quæ de pede Romano superius à nobis sunt disputata. Ergo.

Cahiz continet fanecas.12. modios Toletanos. 144.

Faneca continet modios. 12. quadrantes modij. 48.

Modius diuiditur in quadrantes quatuor.

Quadrans modii minima mensura aridorum Toletanis est. Nisi quis velit mensuras afferre quibus cuminos mensurãt, aliaque id genus, ad nullam certam rationem reuocatas varias inconstantesque.

Hebraicæ liquidorum mensura.

CAP. XIV.

MENSVRÆ liquidorum maiori diligentia examinandæ sunt: quoniam ex illis ferè de reliquis mensuris & ponderibus statuendum est, & in eorum tractatione auctores maxime hallucinantur, quas esse exploratas conueniebat in primis, ne turbatis fontibus quæ ex illis manant vitiosa essent. Corus quidem, quæ mensura inter Hebraicas liquidis & aridis seruiebat (nam viginti coros olei legimus. 3. Reg. 5. ver. 11.) quantum

quantum caperet, superius est explicatum. Nunc de reliquis dicendum est.

Bathus.

BATHVS Badus etiam vocatur teste Hieron. ad Ezech. cap. 45. & fere conuenit capere eum sextarios. 72. Sic Iosephus libr. 8. capite secundo. Badus, inquit, potest capere sextarios duos & septuaginta. & cum Iosepho consentiens Epiphan. Bathum ait continere sextarios. 72. tum septuaginta, & noster interpres libr. 2. Paral. cap. 4. ver. 5. pro ter mille Bathis, vt est in Hebraico, ter mille metretas posuerunt. Et constat metretam capere sextarios 72. ab his recentiores scriptores quasi rem minime dubiam receperunt: neque considerarunt tamen quanta id difficultate impeditum esset. nam cùm Ezech. 45. ver. 11. dicatur: ephi & Bathus æqualia & vnius mensuræ erunt, consentaneum erat quantum ephi dabatur tantundem Batho tribuere. ephi autem iuxta opinionem Iosephi coro dantis decem medimnos Atticos, continet sex modios Italicos; sextarios Romanos nonaginta sex: at vt nobis videtur, & vti superius est explicatum, continet modios tres, sextarios Italicos quadraginta octo. Quî ergo, aut qua via possumus Batho tribuere sextarios. 72? Sed nimirum in sextarii voce ambiguitate laboratur. Negare enim non possumus Bathum capere modò sextarios Romanos quadraginta octo, quantum amphora Romana. Sed ij tamen sextarii cũ Hebraicis cõparati proportione sesquialtera, vti paulo post dicetur, efficiunt

 sexta-

ſextarios Hebræos. 72. qui Hebraicè loghin nuncupantur. quæ ratio conciliandi explicandique difficultatem veriſſima eſt, & multis præterea locis accommodata. aut certe duplex Bathus erat minor æqualis ephi, & maior proportione ſeſquialtera cum minore comparatus, nam cum 3. Reg. 7. ver. 26. mare æneum dicatur continere duo millia Bathos. 2. Paralip. 4. ver. 5. dicitur continere ter mille Bathos Hebraicè: quod noſter interpres & ſeptuaginta dixere tria millia metretas. Addunt quidam Bathi decimam dici Bathum, Ioſepho cum diuinis libris cōciliando. cum enim. 2. Palip. 2. ver. 10. Salomon pollicitus eſſet Hiram viginti millia coros tritici, hordei totidem, præterea viginti millia Bathos vini, & totidem olei, pro quo noſter interpres dixit vini viginti millia metretas, olei quoque ſata viginti millia: Ioſeph libr. 8. capite ſecundo. dedisſe ait annuos bis mille coros tritici, & totidem olei Bathos. Sed nimirum inaudita menſurarum genera comminiſci oportebit omnibus auctorum locis conciliandis, & Ioſephus vt humanus falli potuit, aut eius libri vitiari, ne nos plus ſatis ea cura ſolicitet.

Eſt etiam in ſacris litteris vox *Salis* Pſalm. octogeſimo, vbi legimus: Ecce mēſurabiles poſuiſti dies meos, & Iſai. 40. quā quoniā à *Salòs* deducitur, quæ vox tria ſignificat, quidā exiſtimarunt Bathi tertiam etiam ſignificare, ſextarios Romanos ſedecim, Hebraicos viginti quatuor. Ego in Rabbino quodam ad eum Pſalmi locum inueni *Salis* tria gulephin, i. tres vrceos eſſe. Non ergo ꝙ ſit tertia Bathi, ita nuncupatur: ſed quia tres vrceos continet,

tinet, vt ille quidem ait. qua tamen mensura singuli vrcei essent, non explicat.

Hin.

HIN Duos Choas Atticos capit. Sic Iosephus libr. *3*. antiq. cap. 10. quod Hiero. cum ex eo sumpsisset ad Ezech. cap. *4*. de suo addidit, quos (supple Choas) nos sextarios possumus appellare. maluissem congios diceret. nam Fannius de sextario agens ait. Qui quater assumptus fit Graio nomine chænix: Adde duos chus fit vulgo, qui est congius idem. Consentiunt Galen. Cleopatra & Dioscor. choam Atticum continere sextarios sex, cotylas duodecim. Quod si Hin Hebraicum duas choas capit, sextarios duodecim efficiet, nimirum quod Hebræi alijs verbis eadem sententia dicunt, continere duodecim Loghin. Verum ij sextarij essent Romani, an Hebraici, non facilè constitui potest. ipse crediderim potius Hebraicos esse. Neque enim Hebræi Romanis sextarijs vtebantur, sed suis quos Loghin vocabant. Porro duodecim sextarij Hebraici octo Romanos exæquant. Noster interpres vocem Hebraicam *Hin* aliquando reliquit intactam, Exod. *29*. ver. 40. & *30*. ver. *24*. quod exemplo septuaginta interpretum fecit, nam posteriori loco vbi in Biblijs Regijs Græcè legitur oleum ex oliuis ἕν, legendum est εἶν vt est in Romanis Biblijs Septuaginta interpretum recens in lucem editis. Leuit. tamen 1*9*. ver. *36*. vbi pro Hin Hebraico septuaginta χοῦν dixerant, noster interpres sextarium posuit. Epiph. Hin magnum sextariorum esse octodecim ait, sanctum sextariorum nouem.

 In quo

In quo quid ſit ſecutus, diuinare nec poſſum, nec iuuat, illud ſi concedatur ſatis habeam, Hin capere duodecim ſextarios Hebraicos, Romanos octo. Qui duos Choas ſeu congios continere putarunt, ij ſextariorum numerum reſpexere non modum.

Log.

HAc Voce Hebraicus ſextarius ſignificatur minor latino proportione ſeſquialtera. quocirca Hier. Leuit. 14. ver. 10. & 12. pro Log ſextarium reddidit, ſeptuaginta cotylam, quæ dimidium eſt ſextarij. Nimirum cum præciſe neque ſextarius eſſet neque Cotyla, per menſurarum vicinarum voces eius menſuræ modum explicarunt. Eſt enim vulgatum inter Hebræos, Log capere quantum ſex oua, non anſerum, vt quidam finxit; quid enim ad inuſitata reuocarent? ſed gallinacea, vt communis & recepta ſententia eſt. Probauimus autem experimento gallinæ ouum aquæ aut vini capere pondus vnciarum duarum & duarum drachmarum fere. atque adeo ſex oua præcipuæ magnitudinis pondus vnciarum tredecim & tertiæ inſuper partis vnciæ, quæ duella dicitur Latinis, continebunt, id eſt, ſextarium Hebraicum. nouem autem oua eiuſdem magnitudinis pondus iuſtiſſimum efficient vnciarum viginti, quod pondus ſextarij Romani eſſe ſuperius eſt explicatum. Verum quoties maiores menſuræ minores contineant, etiam hoc loco ponendum eſt.

Bathus continet Hin ſex, Loghin duos & ſeptuaginta, oua. 432.

Hin continet Loghin, 12. oua. 72.

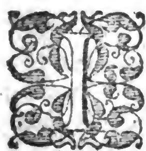
Log con-

Log continet oua. *6.*

Ouum minima inter Hebræos liquidorum mẽsura pondere in aqua vnciarum, 2. & drachmatum 2. fere. Sed & Hebræi medici propria mensurarum nomina habent *Kagheràh*, quæ vox scutellam significat, vtuntur ad significandum acetabulum, octauam sextarij partem. Et Vulgata, Num. 7. ver. 39. pro ea voce Hebraica acetabulum reddidit, *Caph*, id est, vola; ad significandum Cochlear, id enim significat etiam, Num. 7. ver. 78.

Græca liquidorum mensuræ.

Cap. XV.

Mplicita Disputatio de ponderibus & mensuris est: multa sæpe repetere necesse est, multa prætermittere. quis enim omnia colligat, quæ in veteribus scriptoribus & recentibus innumera extant? sæpè etiam cognitio præcedentium cum posterioribus est implicata, vti in præsenti accidit. Explicandis enim mensuris Græcis opus est intelligere, quod deinde explicaturi sumus, amphoram Romanam capere vrnas duas, modios tres, sextarios Romanos omnino octo & quadraginta.

Amphora Attica.

Capit Amphora Attica choas duodecim, sextarios septuaginta duos, Romã. an Atticos nõ explicãt auctores: & possemus credere Atticos potius esse, vt

esse, vt mensura maior & minor eiusdem generis essent. Sic credit Robertus Senalis. Sed Fannius resistit, amphoræ Atticæ tribuens vrnas tres. Attica præterea dicenda est amphora nobis, seu Cadus: Hanc facies nostræ, si adieceris vrnam. Continet autem vrna sextarios Romanos viginti quatuor, tres vrnæ sextarios septuaginta duos. Porro ex verbis Fan. perspicitur Atticam amphoram & Cadum eandem mensuram esse (& si Pollux Cadum amphoræ Italicæ partem faciat.) Est etiam alio nomine Ceramium: sic enim Hesychius ait: Cadus est ceramium. Eadem etiam mensura metreta est. nam fere quibus locis Dioscor. metretam dixit, Plinius cadum vertit. Præterea Nicandri interpres, Cleopatra Epiphanius metretę dant Choas duodecim, sextarios 72. Quod si sextarij Romani sint, amphora Attica seu metreta continebit sextarios Atticos 96. nimirum cum quibus Romani comparantur proportione sesquitertia: si sextarij Hebraici sint, efficient, 108 nihilominus. Quod conferre poterit ad intelligendum ea, quæ variè auctores de metreta affirmant. Quod vero Dioscor. libr. 5. ait. Est autem metreta Choes. 10. placet Alciati sententia, numerum esse vitiatum; quod facile potuit contingere in notis Græcis numerorum ιβ. β. post iota positum eradi. Ex ijs intelligitur qua mensura hydriæ illæ sex erant capientes singulæ metretas binas vel ternas, Ioan. 2. ver. 6. Nimirum metreta tres vrnas capit, sextarios Romanos septuaginta duos.

(:)

Arta-

Artaba.

ARTABA, Græca menſura non erat ſed barbara. de ea tamen hoc loco dicendum eſt, quoniam à quibuſdam creditur metretæ eſſe par, & de ea in ſacris litteris & earum explanatoribus mentio extat. Quam fuiſſe triplicem colligit Philander in epitome Georgij Agricolæ de ponder. & menſur. Nempe maxima erat capax medimni & chænicum trium: & dicebatur Perſica, quoniam ea Perſæ vtebantur. Altera Medica erat, Medorum nempe propria, medimno Attico par. Tertia minima AEgyptia erat. de qua hoc loco agimus, quoniam frequens de ea mentio eſt atque de eius magnitudine auctores variant trifariam diuiſi. Fannius Artabæ AEgyptiæ tres modios & trientem dat his verbis: Eſt etiam terris, quas aduena Nilus inundat, Artaba, cui ſuperat modij pars tertia põſt três. Namque decem modijs (ſic lego pro; etiam modij) explebitur Artaba triplex. Sic iuxta Fannij ſententiam hæc menſura continebit ſextarios Romanos quinquaginta tres cum triente. Epiphanius ex multa diligentia ſe inueniſſe ait Artabam Ægyptiam eſſe ſextariorum duorum & ſeptuaginta: facitque eã metretæ æqualem. Alij Artabæ Ægyptiæ tribuunt modios quinque, nimirum ſextarios octoginta; certe Gal. de pond. & menſ. quod ſecuti ſunt. Septuaginta interpretes Iſa.5. ver.10. cum pro coro, id eſt triginta modijs ſex Artabas poſuerunt, nimirum ſingulis Artabis dantes modios quinque, ſeu ſextarios octoginta. Nam quod Hier. eo loco, Artaba inquit, menſura Ægyptia eſt, faciens modios 20. in eo quid ſibi ve-

it in-

lit intelligere non possum. Sed certe omnes sex artabas voluit eos modios facere: quod verum est, si Artabæ dentur cum Fan. modij tres cum triente. Id me Nebrissensis admonuit, repetit. 6. Neq; vero dicta aliorum auctorum conciliare liceat, nisi ex varietate sextarij: vt Fan. locutus sit de Romanis Epiphan. de Atticis, Septuaginta interpretes de Hebraicis. nam si numero. 53. $\frac{1}{3}$ addas tertiam eius partem, hoc est, 17. $\frac{7}{9}$ efficientur sextarij, 71. $\frac{1}{9}$ si vero eidem numero semissem addas, nimirum, 26. $\frac{2}{3}$ euadent, 80. sextarij præcise, Porro ex 80. sextarijs, quos in aliquo auctore aliquis inuenit facile fuit quinque modios dicere. cum non intelligeret quantum singuli ex ijs sextarijs caperent, aut si qua alia commodior ratio ad hos auctores conciliandos potest excogitari, ea nostræ præferatur.

Amphoreus.

METRETA Continet amphoreos duos. Sic se Cleop. in Georgicis inuenisse scribit. amphorea sextariorum esse, 36. metretam sextariorum, 72. sic Nicandri interpres Amphoreus, inquit, capit sextarios sex & triginta, metretes duos & septuaginta. De hac mensura locutus est Aristophanes in Pluto cum dixit: Οἱ δ' ἀμφορῆς οἴνυ μέλανος ἀνθοσμίυ. id est, amphoræ autem seu amphorei vini nigri atque odorati (supple pleni sunt) & Herodot. lib. 1. meminit crateris à Cræso missi Delphos, quem cepisse ait amphoreos sexcentos. Craterem pro dolio vsurpat sæpe Xenophon lib. 4. de Cyri expedi. Quod vero Cleop. eundem amphoreum

ſtum dixit continere cotylas quadraginta octo, de alio genere cotylarum locutus eſt, nempe earum quæ tres quadrantes ſextarij continebant, & Georgicæ vocabantur, vt ipſamet Cleop. ait: quemadmodum & aliud genus cotylæ inuenio, quæ ſextarij duos trientes continebat, tres duos ſextarios implebant. Vnde varij loquendi modi inter ſcriptores. quod conſiderandum eſt, ne lectori confuſionem pariant.

Chus.

PLERIQVE Omnes huic menſuræ ſextarios ſex tribuunt, certe Cleopa. & Dioſc. tum etiam Galen. chus, inquit, id eſt, congius ſextarios ſex. cum quibus conſentiens Fannius de ſextario agens ait: Qui quater aſſumptus fit Graio nomine chœnix. Adde duos chus fit vulgo, qui eſt congius idem. Verum hos ſextarios crediderim non Atticos eſſe ſed Romanos, propterea quod metretam quæ continet choas duodecim, diximus ſextarios Romanos ſeptuaginta duos capere. Itaque chus ſi ad ſextarios Atticos referatur, octo continebit. quod video Galenum etiam dixiſſe de ſignis & notis ponder. & menſur. capit. 2. ſeu quicumque eius libelli fuit auctor. Sic enim ait: Chus habet Chœnicas duos, ſextarios octo. ſi vero de Hebraicis ſextarijs agatur, nouem ſextarios continebit. Cleopatra ſanè cum dixiſſet, chus habet cotylas Atticas duodecim, ſextarios ſex, chœnicas quatuor: addidit ſe in Georgicis choam inueniſſe ſextariorum nouem, cotylarum duodecim. Noſter tamen interpres Leuit. 19. ver. 36. cum ſeptuaginta

ginta interpretes pro Hin chûm reddidissent, ipse sextarium substituit: & Hieron. ad Ezech. cap. 4. Hin dixit continere duos choas Atticos, quos nos sextarios possumus appellare. In quo forrassis Plinium est secutus qui lib. 14. de Nectarite vino agens, vbi in Dioscor. legerat vncias quinque eius radicis in choas quinque musti addendas: ipse vertit in sextarios sex. nisi forte in Dioscor. choam legit, non choas quinque. Vnus Suidas aliam rationem secutus videtur cum dixit: χόος διξέςυ, χῦς γὰρ δύο ξέςαι, χοεὺς δὲ ἕξ. hoc est, choos duorum sextariorum: chus enim duo sextarij, choeus autem sex. Itaq; iuxta eius sententiam differunt chus & choeus. Chus habet sextarios duos, choeus sex. Georgius tamen Agrico. contendit libr. 2. de ponderib. Suidæ verba esse corrupta, legendumque, Chænix duo sextarij, choeus sextarij sex. Deniq; quod Iosephus lib. 3 antiquit. cap. 10. Hin dixit continere duos choas Atticos, nempe sextarios seu Loghin duodecim, ad numerum sextariorum debet referri, non ad mensurarum qualitatem: cum ex ijs quæ dicta sunt, constet Hin continere duodecim sextarios Hebraicos, duos tamen choas totidem quidem sextarios capere sed Romanos, qui maiores Hebraicis sunt: atque adeo cum illis proportione sesquialtera comparantur.

Sextarius Atticus,

SExtarivs Atticus ξέςης Græcè vocatur voce à latinis accepta, minor tamen sextario Romano, vti Gal. ait lib. 1. de compos. medicam. per genera c. 16. in hæc verba. Cæterum sextarij (hoc est ξέςυ)

ξέϛν)Romani Heram meminisse puto. Nam apud Athenienses neque mensura neque nomen hoc erat. Nunc ex quo Romani Imperare orbi cœperunt, nomen sextarij apud omnes, qui Græca lingua vtuntur, nationes existit: ipsa vero mensura Romanæ æqualis non est, quippe alij aliam sextarij mensuram vsurpant. Apud Romanos sextarius libram vnam & semissem, & sextam eius partem pendet, vt simul omnes iunctæ vnciæ sint viginti: hæc ille. Quantus vero sit Atticus sextarius neque Galen. eo loco declarat, neque est facile certa ratione statuere. Quidam Attico sextario vncias dant octodecim Suidæ auctoritate dicentis: Medimnum modiorum sex, vt sit mensura xestas seu sextarios duos & septuaginta capiens, id est, libras 108. quibus verbis significatur xestem sesquilibram Romanam pendere drachmas.144. Alij Attico sextario vncias quindecim dant, certè Fanni Oxibapho, qui est octaua pars sextarij, drachmas quindecim dat, Cyatho, qui est pars duodecima, drachmas decem. Sic enim ait: Bis quinque hunc (nempe Cyathum) faciunt drachmæ si appendere tentes: Oxibaphus fiet si quinque addantur ad illas. Quod cum ipse paulo post sextario aquæ det pondus vnciarum viginti ne sibi repugnare videatur prius dictum de partibus sextarij Attici accipiendum, deinde de Romano sextario loqui credendus est. Idem secuta Cleopatra sextario tribuit drachmas centum & viginti, nimirum vncias quindecim. hæc illorum sententia fuit. Et quidem cum Fannio Suidam conciliare facile est, si Suidam de vncijs mensuralibus interpretemur, Fannium & Cleopatram de Ponderalibus. vtrasque

f enim

enim olim fuisse neq; pares prorsus, superius explicatum est. Galenus sanè libr. 5. & 6. de composit. medicam. per genera cotylem nouem, & cotylem duodecim vnciarum fuisse ait. Ergo sicut in priori cotyle loqui dicunt de vnciis mensuralibus, ita in posteriori dicendum est, atq; adeo cotyle Italica non decem vncias mensurales capit (vt Georgius Agricola credidit libr. 1. & 2.) sed duodecim: sextarius viginti quatuor certè mensurales. Nam quòd cotylem idem ait pro libra mensurali sumi, confictum cupiditate susceptam opinionem defendendi credebamus. Sed rursus recentiores Fannium, cùm sextario dare videtur vncias quindecim, nempe Oxybapho tribuens drachmas totidem, in oleo locutum interpretantur, quod nona parte aqua leuius est. ita vt nouem olei vnciæ mole sint pares decem aquæ. cui interpretationi Galen. fauet lib. 5. de compos. medic. per genera. c. 6 cùm ait: Atticam Heminam nouem Italicas vncias conficere, quæ pendent septem vncias & semissem. loquitur autem in oleo, vti locus ipse declarat. Itaque sextario Attico olei quidem vncias quindecim ponderales dant, vini autem, quoniam oleo nona parte grauius est, vncias sedecim, drachmas quinque, scripulum vnum. *Sic Georgij Agricolæ* ratio procedit, & eorum quibus eius sententia placuit. Nos sanè Galenum ei sententiæ & rationi fauere non negamus. Sed quoniam Fannius & Cleopatra absolutè sunt locuti, de aqua potius aut vino, quæ in cōmuni vsu sunt, eorum dicta accipienda putabamus. præsertim cùm quod Galen. alio loco dixit olei vncias mensurales duodecim efficere decem ponde-

ponderales, idem ex Adamantij sententia in vini vnciis dixerit Oribasius, vti superius est à nobis allatum. Placet ergo sextarium Atticum vini aut aquæ pendere vncias quindecim non amplius. Plin. profectò lib.21.cap. vltim.professus se de Græcorum ponderum & mensurarum nominibus agere, Cyathus, ait, pendet per se drachmas decem: cum Acetabuli mensura dicitur, significat heminæ quartam partem, id est, drachmas quindecim. In quibus verbis vox, pendet, vt intelligatur de drachmis ponderalibus, est consideranda: simulque rectè colligi, si cyathus pendet drachmas decem, sextarium pendere vncias quindecim, quoniam continet duodecim cyathos, atque adeo drachmas centum & viginti, quæ faciunt vncias quindecim. quod in vino aut aqua communibus liquoribus absolutum à Plinio positum sumatur.

Aliæ mensuræ Græcorum.

SVNT & aliæ mensuræ Græcis, præsertim Athenis: quæ quoniam ad sextarium referũtur, breui percurrendæ sunt. Cotyle siue Triblium sextarii dimidium. Quartarius seu hemicotyliũ quarta sextarij pars. Oxibaphũ siue oxibaphus sesquicyathus octaua sextarij. Cyathus sextarij duodecima, capit n. sextarius cyathos duodecim, quę vncię etiã sextarij vocãtur. Chõca semicyathus. Mystrũ cyathi quadrans. Cheme cyathi quinta. Cochlear paruum, cyathi pars decima. Atque in hoc numero colligimus tum mensuras communes Atheniensium, tum eas, quibus eorum medici

 olim

olim vtebantur. De mensuris Georgicis & veterinariorum nihil dicimus confusione vitanda. Ex Georgio Agricola lib. 2. qui volet petat licet, Cleopatra & alijs. Nunc mensuræ allatæ inter se comparandæ sunt maiores cum minoribus.

Amphora Attica seu metreta continet artabam, 1. & $\frac{1}{3}$. fere, amphoreos, 2. choas, 12. sextarios Romanos, 72. Atticos, 96. cotylas Atticas (de his enim loquimur) 192. quartarios 384. Oxibapha, 768. cyathos, 1152. choncas 2304. mystra, 4608. chemes, 5760. cochlearia, 11520.

Artaba irregularis est & barbara, neque partes eius præcise assignantur, numerorum minutijs vitandis. sed tamen continet amphoreos, 1. $\frac{1}{2}$ fere, choas, 9. fere, sextarios Romanos 53. $\frac{1}{3}$. Atticos, 71. circiter cotylas, 142. semicotylas, 284. Oxibapha, 568. cyathos, 852. conchas 1704. mystra, 3408. chemes, 4270. cochlearia, 8520.

Amphoreus choas, 6. sextarios Romanos 36. Atticos, 48. cotylas, 96. semicotylas, 192. Oxibapha 384. cyathos, 576. conchas, 1152. mystra, 2304. chemes, 2880. cochlearia, 5760.

Chus sextarios Romanos sex, Atticos octo, cotylas sedecim, semicotylas, 32. Oxibapha, 64. cyathos, 96. conchas, 192. chemes, 480. cochlearia, 960.

Sextarius Atticus cotylas duas, semicotylas quatuor, Oxibapha octo, cyathos duodecim, conchas, 24. chemes sexaginta, cochlearia cẽtum & viginti.

Cotyla semicotylas, 2. Oxibapha, 4. cyathos 6. conchas duodecim, mystra, 24. chemes, 30. cochlearia. 60.

Oxibaphum cyathum vnum & $\frac{1}{2}$ conchas tres, mystra, 6. chemes 7. & $\frac{1}{2}$ cochlearia, 15.

Cyathus conchas, 2. mystra quatuor, chemes, 5. cochlearia, 10.

Concha mystra, 2. chemes, 2. $\frac{1}{2}$ cochlearia, 5.

Mystrum chemes, 1. $\frac{1}{4}$ cochlearia, 2. $\frac{1}{2}$.

Cheme cochlearia, 2. Cochlear minima liquidorum mensura.

Romanæ liquidorum mensuræ.

CAP. XVI.

MAXIMA Inter Romanas mensuras liquidorum Culeus est viginti amphoras Romanas capiens. Fannius; Est & bis decios, quam conficit amphora nostris, Culeus. Hac nulla est maior mensura liquoris. Capit ergo congios, 160. sextarios Romanos, 960. Toletanos autem sextarios capit. 1200. Sed & hac sæpe voce vtuntur veteres non in significatione mensuræ, sed magni cuiusdam vasis. quomodo in culeum insuere dicimus. Erat autem forma vtris, nimirum ex corio bubulo: alioqui viginti amphoras non caperet: singulisque plaustris singuli culei vehi soliti erant, vti veteres sculpturæ marmorum indicio sunt.

Amphora Romana.

AMPHORA Romana Quadrantal etiam vocatur. Amphora quidem quod vtraq; ex parte an-

te anſam haberet ad cõmoditatem leuandi. Quadrantal autem quod ex pede Romano in quadrũ facto conſtaret, vti Fannius, & Feſtus Pompeius aiunt. Capit ſextarios Romanos quadraginta octo, vti præter hos duos auctores tum Galen. his verbis docet: Amphora Italica habet choas octo. tum Voluſius Metianus de aſſe his verbis: Quadrantal, quod nunc pleri que amphoram vocant, habet vrnas duas, modios tres, ſemodios ſex, congios octo, ſextarios quadraginta octo, heminas. 96. quartarios. 192, cyathos. 576.

Vrna.

VRNA erat vas, quo præſertim mortuorum cineres condebantur forma oblonga, atque in cuſpidem ima in parte deſinebat, gemina ſuperius anſa. Sed & pro menſura accepta Romanæ amphoræ ſemiſſem continebat Atticæ trientem, nempe ſextarios viginti quatuor, cõgios quatuor, nimirum quantũ ſeſquimodius aridorum. Fãnius: Huius (ſcilicet amphoræ) dimidium fert vrna, vt & ipſa medimni.

Congius.

OCTAVA pars amphoræ Romanæ congius eſt capiẽs ſextarios ſex, cui æqualis erat chus Atticus. Formatur autem congius ex dimidio pede Romano omni ex parte quadrato, capitque ſextarios Toletanos ſeptẽ cum dimidio, vti experimento comprobauimus facto congio ad menſuram pedis Romani è tribus maximi, vti ſuperius

rius dictũ est. A congio tricongius dictus est. Torquatus Mediolanensis à tribus congijs epotis vno impetu, inspectante Tiberio miraculi gratia, Plinius libr. 14. cap. 22. Tum Ciceronis filium Bicongium simili de causa dictum memorant. Plin. libr. 18. capite septimo. optimi frumenti modium ait in subactu congium aquæ capere. Nos probauimus experimento duos celemines optimæ farinæ, hoc est modium, subigi duabus azumbris fere aquæ. Continet ergo congius sextarios Toletanos. 7.$\frac{1}{2}$. hoc est, duas azumbres minus sextarii semisse.

Sextarius Romanus.

EX his colligitur quantus esset sextarius Romanus, nimirum quarta parte maior sextario Toletano. Nam cũ aquæ sextarius Toletanus pẽdeat vncias sedecim, sextarius Romanus pẽdet vncias viginti, nimirũ proportione sesquiquarta cũ nostro sextario cõparatus, cum Attico, quẽ diximus pendere in aqua vncias quindecim, proportione sesquitertia, cũ Hebraico proportione sesquialtera: quẽ quantum sex oua capere dictum est, aquæ pondus vncias tredecim & trientem. Quæ quoniam superius pluribus sunt explicata, hoc loco repetenda non sunt.

Aliæ mensuræ Romanæ liquidorum.

HEMINA Latinis idem est quod cotyla Græcis, nimirũ sextarij dimidiũ. tametsi ex Athenæo lib. 17. colligitur, veteres Græcos hemina etiam

iam in significatione cotylæ vsos fuisse. Quartarius pars 4. sextarij. Acetabulum octaua sextarij pars sesquicyathi mensura. Cyathus vncia sextarij, hoc est, eius pars duodecima Cochlear siue ligula cyathi quadrans, sextarij pars, 48. cum in Græcis mensuris cochlear sit pars cyathi decima. Ligulæ in aqua aut vino pondus est drachmarum trium scripuli vnius: siue nostro more dixeris, octauarum trium, granorum aurificum, 25. tantum. Nunc adijciamus quoties maiores mensuræ in minoribus contineantur.

Culeus continet amphoras, 20. vrnas, 40. congios, 160. sextarios, 960. heminas, 1920. quartarios 3840. acetabula. 7680. cyathos 11520. ligulas 46080.

Amphora vrnas, 2. congios, 8. sextarios, 48. Heminas, 96. quartarios, 192. acetabula, 384. cyathos, 576. ligulas, 2304.

Vrna congios, 4. sextarios, 24. heminas, 48. quartarios, 96. acetabula, 192. cyathos, 288. ligulas 1152.

Congius sextarios, 6. heminas, 12. quartarios 24. acetabula, 48. cyathos, 72. ligulas, 288.

Sextarius heminas, 2. quartarios, 4. acetabula, 8. cyathos, 12. ligulas. 48.

Hemina quartarios, 2. acetabula, 4. cyathos, 6. ligulas 24.

Quartarius acetabula, 2. cyathos, 3. ligulas duodecim.

Acetabulum cyathos, 1.$\frac{1}{2}$ ligulas, 6.

Cyathus ligulas, 4. Ligula minima Romanis erat mensura liquidorum.

Toleta-

Toletanæ mensuræ liquidorum.

CAP. XVII.

OLETANÆ Mensuræ liquidorum paucæ sunt, ac fere ad quinque mensurarum nomina reuocantur. In quo numero modius siue moius maxima omnium mensura vocatur. Continet arrobas seu amphoras Toletanas sedecim, arroba autem capit azumbres (seu congios Toletanos dicere malis) octo, sextarios Toletanos, nimirum congij Toletani quadrantes. 32. qui efficiunt Romanos sextarios viginti quatuor, pondere in aqua aut vino librarum nostrarum. 32. Romanarum. 42. cum besse, hoc est, vnciarum. 512. Vtimur & dimidia arroba, quæ respondet Romanorum vrnæ, minor tamen illa: continet enim quatuor congios Toletanos, sextarios sedecim, aquam aut vinum pondere librarum nostrarum totidem. Sequitur Azumbre octaua pars arrobæ, capiens sextarios Toletanos quatuor, Romanos tres & quintam sextarij Romani partem, in aqua aut vino pendet libras quatuor Toletanas, hoc est, vncias sexaginta quatuor. Minima mensura est sextarius Toletanus azumbris quarta pars, arrobæ, *32*. pendet in aqua aut vino vncias sedecim, minor sextario Romano vncijs quatuor. His mensuris in Italia quidem vulgò respondet follieta, sextario nostro par fere. pendet enim in vino aut aqua vncias Romanas vulgares sedecim. Medius constat ex follietis duabus. Bocalis constans ex follietis quatuor nostræ azumbri respondens,

Congitella constans bocalibus quatuor. duæ verò congitellæ nostram arrobam circiter faciunt. In Gallia alijs nominibus pares mensuræ sunt, præsertim Parisiis. Ciopina sextario nostro respõdet, Romanæ follietæ. Pinta duas ciopinas capit. Quartarius capit ciopinas quatuor. Sextarius ciopinas sedecim. Duo sextarij nostræ arrobæ respondent, nam quiuis sextarius in Gallia quatuor nostras azumbres circiter continet.

Olei mensuræ vulgares.

SVperioribus mensuris vino alijsq; liquoribus metiendis vulgò vtimur. Oleum põdere venditur, emiturq;, quemadmodum antiquis temporib. scimus fuisse factitatum inter Romanos. vti ex Plinio constat, lib.18.cap.3. Suet.in Cæsare. c.38.l. si ex toto.ff.de leg.1. Sed ex pondere tamen ꝓpria mensura olei facta est, Panilla vulgò dicta, põdere quatuor vnciarũ, quę vix potest cum superioribus mensuris cõparari. Sed sextarium Romanũ quatuor panillæ olei & dimidia faciunt. Sextariũ aũt Toletanum implent tres panillæ, & tres panillæ quadrantes. sic panillæ.31.efficiẽt sextarios.10.nẽpe duas azumbres & semissem, panillæ.124.efficiunt sextarios Toletanos quadraginta, nẽpe arrobam mensuralẽ & quadrantem. Mel etiam vulgò pondere venditur, sed nulla ex pondere propria & caua mensura mellis.

Mensuræ Medicorum.

PHARMACIS conficiendis peculiares mẽsuræ sunt, quas vncias vulgò vocant, neq; pares inter se,

ter se, nam vnciam triplicē habent. Olei vncia maxima est trium. aqua sublima a mēsurāda mediocri vncia vtuntur. minima syrupis. quæ neq; inter se cōparari facile possunt, neq; cum superioribus. Sed illud verè dici potest, quamuis harum vnciarum si iusta sit, vnciæ pondus efficere, non cōmunis sed medicorū: ita vt vncia aquæ sit minor vncia olei nona parte, at cū syrupi vncia, proportione circiter cōparatur subsesquialtera, quomodo aqua cū melle: nisi quod syrupi aliquid aquæ misceтur, & saccarū ex quo conficitur, melle aliquāto est leuius. Sic sextarius Toletanus, quē diximus in aqua efficere vncias communes. 16. ex ijs vnciis medicis, capiet 17. & grana aurificum. 37. $\frac{1}{2}$ præcise: quæ grana paulo amplius medicorū vulgari semidrachma sunt: totidemq; vncias sextarius capiet ex ijs, quib. aqua sublimata mensuratur. Olei vncias capiet quindecim $\frac{3}{4}$ fere. Syrupi vncias, quoniam syrupum melle leuius est, capit. 23. $\frac{1}{2}$ vti experimento comprobauimus. Quomodo hæ vnciæ mensurales medicorum possunt & debent cum mensuris alijs communibus liquidorum, & cum ponderibus comparari, atque iuxta hanc rationem has mensuras comparabimus.

Modius seu moius capit arrobas. 16. azumbres. 128. sextarios Toletanos. 512. panillas 1588 $\frac{1}{2}$.

Arroba continet azumbres. 8. sextarios Toletanos. 32. Panillas. 85. fere.

Azumbre capit sextarios Toletanos. 4. Panillas. 14.

Sextarius capit panillas. 3. $\frac{2}{5}$ vncias medicas olei.

olei 15. $\frac{3}{4}$ aquæ. 17. $\frac{1}{2}$ circiter, syrupi vncias continet. 23. $\frac{1}{2}$.

Panilla capit vncias medicas olei. 3. $\frac{3}{4}$ aquæ ferme. 4. syrupi ferme. 6.

Vncia minima omnium inter nos mensura liquorum est pondere vnciæ vnius.

Hebraicæ interuallorum mensura.

CAP. XVIII.

ON putaui hanc disputationem fore absolutam omni ex parte & perfectam, nisi de interuallorum mensuris ea dicerem, quæ in diuinis litteris passim occurrunt, & quæ ab alijs scriptoribus animaduersa sunt. Ergo quo cœpimus ordine progrediamur eatenus, vt primum de Hebraicis mensuris dicamus, sed à minoribus inchoantes, contra quam in alijs partib. est factum. In quo numero minima mensura Ezbagh, hoc est, digitus fuerit, quem vulgò Hebræi tam latum esse affirmant, quam sunt lata sex hordei grana qua parte crassissima sunt. Quod si digitus Romanus quatuor hordei grana non superat, vti affert Philander in Vitruuium lib. 5. cap. 10. & est ab omnibus recepta sententia, fiet vt digitus Hebraicus cum digito Romano comparetur proportione sesquialtera, continens quantum sesqui digitus Romanus. Ex hac mensura cum omnes aliæ oriantur, concedendum item erit, palmum Hebraicum, pedem, cubitum eodem modo parique mensura palmum, pedem & cubitum Romanum

num superare. Sed quoniam sex grana hordei experimento probauimus pollicem efficere seu vnciam pedis Romani, qui pollex digitum & trientem alterius digiti continet, verius arbitror digitum Hebraicum proportione sesquitertia comparari cum Romano, quod de alijs mensuris pariter intelligatur.

Palmus Tophach.

DE digito vt mensura est, nulla mentio in sacris litteris extat, sed in libris tantummodo Rabbinorum, atque in Misna propria de mensuris & ponder. disputatione. Nam in sacris litteris minima in hoc genere mensura palmus est, qui Hebraicè *Tophach* vocatur, nostro palmo respondens, nisi quod maior est illo, si vera sunt quę de digito diximus: atque adeo constans quatuor digitis Hebraicis, quinque Romanis & triente. Sic noster interpres palmum fere pro ea voce reddidit Exod. 37. ver. 12. Ezech. 40. ver. 5. tum. 2. Paralip. 4. ver. 5. vbi de mari Æneo seu labro magno agit, & tamen. 3. Reg. 7. ver. 26. vbi de eiusdem labri crassitudine agitur, pro palmo tres vncias substituit. Nimirum quatuor digiti, quibus palmus constat apud quamque gentem, tres vnciæ, id est, pollices sui cuiusque pedis sunt. certe ex Latina loquendi consuetudine sic vocari nihil prohibet.

Palmus maior Zereth.

VVLGARI consuetudine palmum dicimus interuallum ab extremo pollice vsque ad extremũ

extremum auricularem, nempe quantũ tres palmi minores seu digiti duodecim tametsi Latinis palmi vox in ea significatione nõ vsurpetur. Sed Hebræis tamẽ *Zereth* vocatur palmus maior digitorũ duodecim. de qua mensura frequẽter meminere sacræ litteræ. nã Exod. 28. ver. 16. vbi rationale palmi mẽsura fieri mãdatur, hic palmus nõ supior intelligendus est. quẽadmodum. 1. Reg 17. ver. 5. vbi dicitur Goliath fuisse altitudinis sex cubitorum & palmi. eodem modo Isaiæ. 40. ver. 12. quis mensus est pugillo, aquas & cœlos palmo ponderauit, de hoc palmo accipiatur. At vero apud Ezech. c. 40. ver. 5. in manu viri calamus sex cubitorũ & palmi, & c. 43. ver. 13. istę aũt mensuræ altaris in cubito verissimo qui habebat cubitũ & palmum palmi vox ijs locis nõ pro palmo maiori sed minori sumi debet, vt cõstat ex lectione Hebraica cõtra quod posteriori loco sequitur. Vsq; ad labiũ eius in circuitu palmus vnꝰ, de maiori palmo sumi debet. quod miror viros alioqui doctos & diligentes non considerasse.

Pes Pagham.

PEDEM in significatione mensuræ in diuinis libris sumi non inuenio: ac ne ex libris quidem Rabbinorum colligi pro certo potest quãtus esset pes Hebræis, quo proculdubio metiendis areis & spatiis vsos esse quemadmodum alias gentes minime dubium est. In Ezech. tantum. cap. 41. ver. 6. vbi nos legimus: latera autem latus ad latus bis triginta trium, Hebraicè legitur, & latera latus ad latus triginta trium Pagham. In qua voce

Kimchi

Kimchi pedes significari interpretatur, in eo non omnino male. nam quod addit pedem continere quantum duo minores palmi, in eo quid secutus sit assequi non possum, quando apud omnes gentes mensura pedis ex naturalis pedis longitudine sumitur, proximeq; ad illam accedit, & cum digitis comparatus digitos sedecim continet.

Cubitus Ammah.

FRequentissima in sacris litteris cubiti mentio est Gen. 6. cap. construenda arca, in tabernaculi structura, atque templi Hierosolymitani. Et quidem cum *Ammah* frequentius in Hebraica lingua vocetur, Ezechielis tamen 41. ver. 8. *Azilah* etiam nuncupatur, id est, axilla à medio pectore ad cubitum: quatuor enim cubitis vlna cōstat, staturaque hominis. Præterea Iudic. 3. ver. 16. *Gomed* dicitur cubitus, quo loco de gladii Ahod longitudine agitur, quem ad occidendum Eglonem regem comparauit. Noster longitudine palmæ manus dixit. septuaginta pro Gomed Σπιθαμῆς dixerunt, nempe palmum maiorē seu digitos duodecim, intelligētes. Addunt duplicē cubitū Hebræis fuisse, legalē maiorem, nempe sex palmorū, digitorum viginti quatuor. Præterea cubitum cōmunem palmorū quinque digitorum viginti, quales fuisse lecti Og regis Basan longi cubitos nouem, lati cubitos quatuor. quoniā additur eos cubitos fuisse ad mensuram cubiti virilis manus Deut. 3. ver. 11. nempe cubiti communis, quanta est longitudo à cubito ad extremos digitos, quinque cuiusque palmorum, digitorum viginti non amplius,

plius. Porrò ex hac distinctione quidam explicant Ezech. locum cap. 40. ver. 5. nam vbi nos legimus, & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum & palmo, Hebraicè legitur ad verbum, & in manu viri calamus sex cubitorum in cubito & palmo. Quo indicatur non palmum vnum sex cubitis adiectum, sed quemuis è sex cubitis cubito & palmo constare. nimirum vt significaret cubitos sex calami non communes & vulgares esse digitorum viginti, sed legales siue sanctuarij digitorum viginti quatuor, quantus est sesquipes Hebraicus. Alioqui cum hæ mensuræ cum Romanis eius generis proportione sesquitertia comparentur, cubitus Hebraicus maior, quantum duo pedes Romani, seu digitos. 32. continet nihilominus.

Calamus Kaneh.

Continet calamus Hebraicus cubitos sex legales, digitos Hebraicos seu pollices 144. Quod si editionem nostram sequimur, palmus seu digiti quatuor ei numero adjciantur, propterea quod calamum quem vidit Ezech. in manu viri. c. 40. ver. 5. fuisse ait sex cubitorum & palmi. Qui certe palmus non digitorum duodecim fuit, vt quidam putauit, sed quatuor, cum Hebraicè vox *Tophach* sit non *Zereth*: & septuaginta Παλαιςῆς reddiderunt, qui est palmus digitorum quatuor. Verum quod de cubito diximus duplicem fuisse, idem in calamo accipiendum cogitabam, calamũ legalem sex cubitorũ legalium fuisse, calamũ vulgarẽ totidem quidem, sed minorũ cubitorum & vulgarium.

Passus

Passus, iugerum milliare.

PASSVS Hebraicè *Zaghad* vocatur. 2. reg. 6. ver. 13. sed quæ ea mensura sit & quanta, non explicatur. Græcis passus sex pedum est, quinq; Latinis. Ex iis gentibus quantus Hebræis passus esset, coniicere facilius est quam certa ratione pronunciare. Est & iugerum Hebraicè *Zemed* 1. Regum. 14. ver. 14. Quin & *Berath*, pro milliari legitur. Gen. 35. ver. 16. & 2. reg. 15. ver. 19. constans, vt Hebræi sentiunt, mille cubitis atq; adeò Latino milliari multo minus.

Aliæ mensuræ Hebraicæ.

HACTENVS eæ mensuræ sunt explicatæ, quæ in diuinis libris reperiuntur. in libris Rabbinorũ multæ aliæ mensuræ occurrunt. *Zith* digitus minimus. *Cith* longitudo palmæ à carpo seu iunctura ad digitorũ radicem paulo amplius quã digiti. 4. *Salil* calamus. *Kumah* statura hominis. *Rus* mensura septuaginta calamorum est, cubitorum 420. si sequimur calamum sex non amplius cubitos continere. *Parsah* milliare magnum est, constans quatuor minoribus milliaribus, vti Elias in Thisbi auctor est. Maiores superest mensuras in hoc genere cum minoribus comparare, non omnes tamen sed præcipuas, quæ in sacris libris extant, & quarum longitudo cognita erat.

Milliare cõtinet calamos. 166. $\frac{1}{3}$. cõtinet 1000. pedes Hebraicos. 1500. palmos maiores 2000. palmos minores. 6000. digitos seu pollices. 24000.

Calamus continet cubitos. 6. pedes. 9. palmos

maiores duodecim, palmos minores. 36. digitos. 244.

Cubitus pedes. 1. ½. palmos maiores. 2. palmos minores. 6. digitos. 24.

Pes palmos maiores. 1. ¼. palmos minores. 4. digitos. 16.

Palmus maior minores palmos tres, digitos duodecim.

Palmus maior digitos quatuor. Digitus mensura minima eſt: tametſi quantum ſex grana hordei continere, ſuperius dictum eſt.

Græcæ interuallorum menſuræ.

CAP. XIX.

DE Græcis interuallorum menſuris pauca quædã dicenda ſunt ex Herodoto in Euterpe, ex Polluce, Heſychio & Suida collecta magis, quã longo ſermone explicata, aut veterum teſtimoniis ſigillatim confirmata. Ergo à minorib. ſi inchoemus, Dactylus, i. digitus primũ occurrit. Paleſte παλαιστή eſt palm' minor digiti quatuor, cubiti pars ſexta, vt Hieron. affert ad Ezech. capit. 40. vbi & illud addit ad obſeruationem inſigne, à quibuſdam diſtinctionis cauſa hũc palmũ abſolutè, maiorẽ de quo diximus, dicemuſq; rurſus, vocari palmã. ſic Iud. 3. ver. 16. vbi pro Hebraico Gomed Septuaginta poſuerunt Σπιθαμὴν, nẽpe palmum maiorẽ. Latinus interpres longitudinem palmę eorũ auctoritatẽ ſecutus dixit. Leonar. Aretinus

Vnus hoc secutus. 5. Poli. cap. 3. pro Σῶμα δυοῖν σπιθαμαῖν Latinè vertit, corpus duarū palmarū. quod fecisse etiam obseruo lib. 7. cap. 4. credo & Gazam locis nō paucis. Porrò palmus minor Græcè etiam Dochme, Dactylo dochme, Doronq; vocatur, vti Pollux ait lib. 2. ne nominū multitudo fallat. Plin. lib. 35. c. 14. genera eorū (laterū) tria. Didoron, quo vtimur, lōgum pede latum semipede (sic legito) alterum tetradoron, tertium pentadoron. Græci enim antiqui doron palmum vocabāt: & ideo dona munera, quia manu darentur.

Lichas digiti decem, longitudo inter pollicem & indicem extensos, quod vulgò xeme dicitur.

Orthodoron Ὀρθόδωρον digiti vndecim, lōgitudo palmæ hominis à carpo seu iunctura ad summum digitum medium Pollux lib. 2.

Spithame Σπιθαμή maior palmus digiti. 12. quā vocē Septuaginta substituunt fere pro *Zereth* Hebraico, certè Ezech. 43. ver. 13. vbi nos legimus, & definitio eius vsq; ad labium eius in circuitu palmus vnus: Græcè Σπιθαμή vti & locis alijs obseruamus. Philander in li. 3. Vitru. cap. 1. affirmat pro σπιθαμή Plinium vertisse palmum lib. 21. cap. 7. & Græcos alterum pro altero vsurpare παλαιστὴν pro Σπιθαμή, & econtrario, pari libertate.

Pes palmorum quatuor est, digitorum. 16. maior pede Romano semuncia, minor Hebraico quadrante circiter.

Pygme digiti octodecim, nempe à curuatura brachij ad digitorū radices: aut potius cubiti mensura, digitis tamē cōtractis. Est & Pygon digitorū viginti cubitus, Pygme maior, neq; iustus tamen, longitudo à curuatura ad digitos complicatos,

neque contractos tamen prorsus, seu ad mediam iuncturam digiti medii. & vocari potest Palmipes, nempe ex pede & palmo.

Cubitus Πῆχυς, qui est cubitus integer à curuatura vsque ad summos digitos, nempe sesquipedis longitudo, digiti. 24. Nam quod Suidas affirmat, Πῆχυν cubitum duorum pedum esse, pedem digitorum sedecim, in eo quid sit secutus ignoro: nisi fortassis ad Hebraicum, aut Hebraico parem alicuius gentis cubitum respexit.

Orgyia seu passus, pedes sex, cubiti 4. Alii vlnā interpretantur, quantum vtraque extenditur manus, Seruius Ecloga. 3. Quæ ὠλένη etiam Græcis dicitur: tametsi Pollux ὠλένην cubitum esse vult: nimirum πῆχυν: ne variæ opiniones conturbent.

Plethron Πλέθρον sexta est stadii pars pedes cōtinens centum. Suidas, Plethron, inquit, stadii sexta pars, quod est cubitorum. 68. totum enim stadium quadringentos, aut omni ex parte habens pedes triginta octo. Quòd postremo dictum non satis intelligo.

Stadium Orgyias seu passus centum habet, cubitos quadringentos, pedes sexcētos. Herodotus in Euterpe nō multò ante finem. Centum autem iusti passus stadium vnum sexplethrorum. Passus inquam mensuræ sex pedum siue quatuor cubitorum. Pedes autem quatuor palmorum, cubiti verò sex palmorum.

Diaulus stadia duo.

Hippicon stadia quatuor. Plutarch. in Solone ἱππικὸν διάστημα τεσσάρων ἦν σαδίων.

Milliare stadia octo continet, Græcè Μίλιον dicitur: tametsi Greca mensura non est, sed à Romanis

nis cum aliis immutato imperio sumpta. continet pedes quidem Græcos. 5400. Romanos autem sex millia.

Dolichos Δόλιχος stadia duodecim. sesquimilliare. Suidas Dolichos, ait, est stadia viginti quatuor. quod si verum est, neq; numerus est vitiatus, tria milliaria Dolichos efficiet.

Est etiam apud Herodotum in Euterpe Parasanga triginta stadiorum, & schœnos σχοῖνος, id est, funiculus continens stadia sexaginta, eius verba sunt. Etenim qui modicum terræ possident, metiuntur illam passib. qui minus inopes terræ sunt, metiuntur stadiis: qui multũ possident parasangis: qui plurimũ schœnis. Constant aũt parasangæ tricenis, schœni sexagenis stadiis. Hæc Herodotus de Ægypto loquens. Plin. lib. 12. cap. 14 Schœnus, ait, patet Eratostenis ratione stadia quadraginta, hoc est, passus quinq; millia. Aliqui triginta duo stadia singulis schœnis dedere. Qua ratione mirificè cum Leuca Hispaniensi conuenit. Xenophon lib. 5. de Cyri expedi. sexcentas & viginti parasangas cõtinere ait stadia decẽ & octo millia & viginti. Qua ratione parasanga cõtinebit stadia fere viginti nouem, vti subducta ratione patet. Aut fortassis, viginti, vtroq; loco positũ redundat. Nã sexcentæ parasangæ efficiẽt stadia 18000. singulæ parasangæ stadia triginta. Nodus similis postremis totius operis verbis occurrit. ait. n. parasangas mille centũ quinquaginta efficere stadia triginta quatuor millia ducẽta quinquaginta quinq;. Quod si dixisset stadia 34500. melius summa cõstaret, nam singulæ parasangæ triginta omnino stadia continerent. Ita suspicabar corruptum numerum in co-

dice, aut si mauis Xenophontem ipsum in subducenda stadiorũ ratione esse prolapsum. Quid mirum? Maiores nunc mensuras cum minoribus comparabimus.

Schœnus continet parasangas. 2. dolichos 5. milliaria. 7. ½. hippica. 15. diaulos. 30. stadia. 60. plethra. 360. orgyias. 6000. cubitos 24000. pedes. 36000. palmos. 48000. palestes seu palmos minores. 144000. digitos. 576000.

Parasãga dolichos. 2. ½. milliaria tria. ¾. hippica. 7. ½. diaulos. 15. stadia. 30. plethra. 180. orgyas. 3000. cubitos. 12000. pedes. 18000. spithamas. 24000. palestas. 72000. digitos 288000.

Dolichos milliare. 1. ½. hippica. 3. diaulos 6. stadia. 12. plethra. 72. orgyias. 1200. cubitos 480. pedes. 7200. spithamas. 9600. palestas. 28800. digitos. 115200.

Milliare hippica. 2. diaulos. 4. stadia. 8. plethra. 48. passus. 1000. cubitos. 4000. pedes 6000. spithamas. 8000. palestas. 24000. digitos. 96000.

Hippicon diaulos. 2. stadia quatuor. plethra. 24. passus. 400. cubitos. 1600. pedes 2400. spithamas. 3200. palestas. 9600. digitos. 38400.

Diaulus stadia. 2. plethra. 12. passus. 200. cubitos. 800. pedes. 1200. spithamas. 1600. palestas. 4800. digitos. 19200.

Stadium plethra. 6. passus. 100. cubitos 400. pedes. 600. Spithamas. 800. palestas 2400. digitos. 9600.

Plethron passus. 16. ⅔. cubitos. 66. ⅔. pedes centum, spithamas. 133. ⅓. palestas. 400. digitos. 1600.

Orgyia.

Orgyia, hoc est, passus seu ylna cubitos. 4. pedes sex, spithamas octo. palestas. 24. digitos nonaginta sex.

Cubitus pedem vnum ½. spithamas. 2. palestas. 6. digitos. 24.

Pes spithamas. 1. ⅓. palestas quatuor, digitos sedecim.

Spithama palestas. 3. digitos duodecim.

Palestes digitos. 4. Orthodoron est intermissum, quoniam cum alijs mensuris vix potest comparari, continens digitos. 11. Sic pygme, lychas & pygon comparata simili de causa nõ sunt, & quoniam minus nobiles mensuræ, simul ad prolixitatem vitandam.

Romanæ interuallorum mensuræ.

CAP. XX.

MENSVRÆ Romanæ interuallorum fere respõdent Græcis: sed & eę ꝓpria disputatione explicãdæ sunt, ac ad pedẽ fere reuocãdę. Rectè n. Columell. li. 5. cap. 1. mod⁹, inquit, omnis areæ pedali mẽsura cõprehenditur, qui digitorũ est sedecim. pes multiplicat⁹ in actus & passus, & climata & iugera & stadia, cẽturiasque, mox etiã in maiora spatia ꝓcedit. Quod de areis dictũ ad lõgitudines potest traduci, omnes longitudinũ mensuras ad pedem reuocari, hoc tantùm discrimine, quod in his pede simplici, in illis pede quadrato vtimur. Verum cùm de pede Romano

inter auctores non conueniat, in cęteris mensuris, quæ ab illo pendent, aut ad illum referũtur, simili ratione discrepent necesse est: & nos superius quis è tribus qui circumferũtur pro Romanis pedibus, verus ac legitimus esset, si non certa probabili saltem ratione constituimus.

Est ergo minima mensura inter Romanas digitus pedis pars sextadecima. Sed digitus rotundus est atq; quadratus in hoc differentes: quòd rotundus minor tribus quartisdecimis suis quadrato digito est. Succedit Pollex vncia pedis, hoc est, pars duodecima. Vnciales litteræ apud Hieron. ꝓlogo in Iob, erãt pollicis magnitudine, sicut bessales litteræ vocãtur, quæ duas tertias pedis longitudine æquãt. Quatuor digiti palmũ faciunt, duodecim palmũ maiorẽ quantum vterq; digitus pollex & minimus quã maximè extenduntur. Hunc palmum sæpe Plinius dodrantem nimirum pedis vncias nouẽ vocat. lib. 7. cap. 3. Pygmæos ait ternas spithamas lõgitudine habuisse, hoc est, ternos dodrantes: aliquãdo, vti ex Philãdro adduximus, palmum. Quã vocẽ alij negant in ea significatione à Latinis auctorib. vsurpari. Sed ex quatuor tamen palmis minorib. digitis sedecim pes cõstat. Sed est pes simplex & pes quadratus, quo metimur areas. aut potius vt Iuli. Frontinus de mensuris: Pes triplex est, porrectus semipedes duo, nimirum ipsa longitudo pedis. contractus nimirum semipes quadratus, in cuius ambitu sunt semipedes quatuor. Porrò pes quadratus, in cuius ambitu octo semipedes sunt, nihilominus. Cubitus sesquipes, palmorũ sex, digitorũ viginti quatuor. Rectè Vitruuius libr. 3. cap. 1. cubitumque, inquit, animad-

animaduerterunt ex sex palmis constare, digitis, viginti quatuor. Est & cubitus regius Græcis tamen, trium amplius digitorum, ex Herodoto lib. 1, & cubitus Ægyptius seu geometricus communium cubitorum sex. Aug. lib, 15. de ciuit. cap. vltim. tales cubitos fuisse in arcæ quam Noe extruxit, Orig. etiam auctoritate. Alioqui genera animantium omnia quî posset capere?

Gressus duorum pedum & semissis. Passus à passibus, siue diductis pedibus, quinque pedes habet, vti Columella ait libr. 5. cap. 1. maiorique longitudine est vlna vno pede ex Vitruuio lib. 3. cap. 1. nimirum quantum vtraque extenditur manus, vti Seruius ait Ecloga 3. Suetonius tamen vlnam vnum cubitum esse tantummodo vult: in quo de vlna Græca auctores etiam discrepare diximus. Pertica, seu decempeda pedum decem, vti nomen declarat.

Stadium passus continet, 125. pedes, 625. quæ sunt Plin. verba lib. 2. c. 23. Quod cum stadium Græcum passus, 100. pedes, 600. efficiat præcisè, ex eo colligitur primo passum Græcum sex pedum esse, deinde pedem Græcum Romano maiorem semuncia esse, hoc est, parte 24. nam sexcentæ semunciæ efficiunt pedes viginti quinque, quibus numerus pedum stadij Romani Græcum numerum superat, cum longitudo vtriusque stadij sit eadem.

Milliarium seu milliare ex octo stadijs, passibus mille constat, pedibus, 5000. Atq; hæc milliaria lapides à Romanis vocantur: vt cum dicimus ad tertium ab vrbe lapidem processisse: quoniam columnis lapideis milliaria distinguere consueuerant,

rant, instituto, quòd primus Caius Gracchus excogitauit: vti ex Plutarcho in eius vita colligitur.

Actus minimus latitudine pedes quatuor longitudine pedes. 120. complectitur. Clima quoquo versus pedum est. 60. Porca apud Colum. longitudine habet pedes. 120. latitudine. 30. Ex 4. porcis constans actus quadratus vndiq; finitur pedibus 120. Hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo quod erat iunctum nomen iugeri vsurpauit, quæ sunt ipsa verba Colum. lib. 5. c. 1. Sic iugerum pedes. 240. longum, latum pedes centum viginti, pedes quadratos continebit viginti octo millia octingentos. Qui addit libr. 2. c. 9. iugerum agri pinguis plerumque modios tritici quatuor, mediocris quinque postulare (memento quatuor modios efficere celemines octo medimni besse.) Idem proximo. c. iugerum agri non amplius quatuor sextarijs naporum seminis ait serendum esse. Vnde facile conijcere licet, quanta iugeri mensura esset. Plinius libr. 18. cap. 3. Iugerum, ait, vocabatur, quod vno iugo boum in die exarari possit. Errant ergo qui iugerum quoquo versus ducentos & quadraginta pedes patere volunt. Sic enim non geminum actum contineret, sed quadruplicatum, pedes quadratos. 57600.

Centuria continet centum iugera: quæ postmodum duplicata nomen tamen centuriæ retinuit, vti Varro ait de re rustica libro 1. capite duodecimo. sic centuria simplex pedes quadratos continebit. 11520000. hoc est, si Latinè dicas, centies quindecies centena viginti millia. Saltus continet quatuor centurias coniunctas, nimirum

mirum simplices, vt sint in vtramque partem binæ centuriæ, vt idem Varro loco citato ait. Neque plura de Romanis mensuris interuallorum. tantum quod superest, & vt instituimus maiores cum minoribus comparabimus. Sed hæ mensuræ duplices sint, aliæ quibus longitudinem & latitudinem mensuramus, hoc est, superficiem, vt iugerum, clima. Aliæ quibus longitudinem tantùm, id est, lineam. quemadmodum linea & superficies diuersi generis sunt, ita vtræq; mensuræ comparari non possunt, sed alterutræ cum ijs quæ sui generis sunt. Primum ergo mensuræ latitudinum & longitudinum hoc modo possunt & debent comparari.

Saltus continet centurias. 4. iugera. 400. actus quadratos. 800. climata. 3200. actus minimos. 96000. pedes quadratos. 4608000.

Centuria iugera. 100. actus quadratos. 200. climata. 800. actus minimos. 24000. pedes quadratos. 11520000.

Iugerum actus quadratos. 2. climata. 8. actus minimos. 60. pedes quadratos. 28800.

Actus quadratus climata. 4. actus minimos. 30. pedes quadratos. 14400.

Clima actus minimos. 7. $\frac{1}{2}$. pedes quadratos. 3600.

Actus minimus pedes 480.

Rursus ab alio principio inter mensuras longitudinis tantum hoc modo est producendum.

Milliare cõtinet stadia. 8. passus. 1000. cubitos 3334. $\frac{1}{3}$. pedes 5000. dodrãtes. 6668. $\frac{2}{3}$. palm. 20000 pollices. 60000. digitos. 80000. Stadium passus. 125. cu-

125.cubitos, 416 $\frac{2}{3}$ pedes, 625.dodrantes, 833.$\frac{1}{3}$.palmos, 2500 digitos 10000.

Passus cubitos, 3.$\frac{1}{6}$ pedes, 5.dodrantes, 6.$\frac{1}{3}$ palmos 20.digitos 80.

Cubitus pedes, 1.$\frac{1}{2}$ dodrantes, 2.palmos, 6.digitos 24.

Pes dodrantes 1.$\frac{1}{4}$ palmos 4.digitos 16.

Dodrans palmos, 3. digitos, 12. Palmus digitos, 4.

Toletanæ interuallorum mensuræ.

CAPVT XXI.

MENSVRÆ interuallorum vulgo vsitatæ inter nos, siue in mercimonijs, siue dimetiendis agris aut areis, siue in reliquo vitæ vsu, omnes fere ad virgam mercatorum (genus id mensuræ est Hispanis notæ) siue vlnam reuocātur; atque ex illa peti debet, quantæ sint mensuræ aliæ. Sed vt quo cœpimus ordine progrediamur, à minoribus ad maiores, digiti magnitudo explicabitur primum.

Minima mensura nostris digitus est, vti omnibus alijs: de quo verius quam de Romano digito dici puto, tantum spatium continere quantum quatuor hordei grana: minor enim Romano digito est duodecima circiter Toletani parte. Hebraicusque digitus maior Toletano est proportione amplius sesquitertia. Quod ex ijs, quæ dicentur de pede, melius intelligetur. Neque enim aliter digitus

gitus cum digito, quam cum pede pes comparatur.

Pollex à nostris pulgada dicitur, pedisque pars duodecima est.

Sunt quatuor digiti quantum manus secundum latitudinem extenditur palmus latinis, vt dictum, minor tamen illo, vti de digito dictum est.

Si quatuor digitis imponas & protendas pollicem noua mensura existet digitorum sex. Cotus vulgo dictus, neque vlli veterum respondens, octaua tantum est virgæ nostræ, semis maioris palmi.

Sequitur mensura alia digitorum octo, quantum pollex indexque extenduntur, sexta virgæ seu vlnæ pars, pedis Toletani semis: vnde & xeme vulgo dicitur à semis, sic ipse cogitabam: aut fortassi à cheme dicitur mensura Græca, quæ sicut pars quinta est Cyathi, ita nostrum Xeme virgæ quinta sit: iuxta quam rationem non octo, sed decem fere digitorum erit, vti lychas Græcorum.

Palmus digitorum est duodecim quemadmodum alijs nationibus, virgæ nostræ quarta.

Pes legalis Toletanis tertia pars virgæ præcise est, minor Romano vncia vna. Continet autem digitos sedecim. sic pes Hebraicus Toletanũ continebit, & amplius trientem, Græcus Toletanum continebit, & octauam ferme Toletani.

Cubitus sesquipes est, hoc est, virgæ seu vlnæ Toletanæ semis, digitorum quatuor & viginti. Virga seu vlna trium pedum mensura est, palmorum nostrorum. 4. digitorum. 48. aliarum mensurarum fons, ad quem examinari debent.

Passus pedes quinque, raroque ea mensura vtimur.

mur. Status pedum ſex, quanta hominis ſtatura exiſtit.

Canna ab Italis accepta palmorum. 10. Reſtis palmorum maiorum. 33. octingẽtæ reſtes leucam faciunt. Porrò reductis palmis ad pedes, reſtes 800. continent pedes. 19800. nimirũ 4000. paſſus fere. Sed leuca duplex eſt legalis quinq; millium virgarum nempe continens paſſus. 3000. pedes 15000. Leuca communis & viitata vnius menſuræ non eſt, ſed variæ, pro regionum varietate. Conſentiunt tamen auctores, quatuor fere Italica millia efficere. Illefonſus de viris illuſtrib. in Aſturio Complutum Toleto diſtare ait fermo ſexaginta paſſuum millibus: & ſanè quindecim hodiè leucæ recta numerantur.

Sunt & agrorum menſoribus propriæ menſuræ. Stadalis ab Italico Staiolo manauit. Sed ſtaiolus Romæ quinque palmorum & dodrantis eſt, nimirum digitos continens. 69. Stadalis vndecim pedum eſt Toletanis nihilo minus. Faneca terræ ſic dicta, quòd faneca frumenti ſeratur, ſi hordei ſtadales quadratos continet quadringentos, ſi tritici ſexcentos. media ſtadales continet quingentos.

Aranciata, qua menſura vineas metiri ſolemus, apud quoſdam numero vitium definitur, Toletanis ſtadales continet quadringentos: reſpondetque Aranciata fanecæ, ſiue Latino iugero, maior illo tamen: nam Aranciata fanecaque hordei vndiq; finitur pedibus. 220. ſtadalib. viginti, continens pedes quadratos 48400. Sed pedem Toletanum memento minorem eſſe Romano. Itaq; continebit faneca noſtra circiter iugerum & ſemiſ-

ſemiſſem. Et inuenio tamen in agri Toletani faneca, ſi irriguus ſit, quinque naporum ſeminis ſextarios noſtros ſeri, nempe quatuor Romanos. Quod tantundem in iugero ſereretur, id bonitati agri Italici tribuebam. Nam quo pinguior gleba eſt, plus ſeminis eius capit vſque adeo, vt in tenui ſolo, neque irriguo, dimidium tantum eius menſura ſeminis ſeratur. Contra in Murciani agri faneca inuenio ſeri ſeptem noſtros ſextarios eius ſeminis cum dimidio, certe ſex Romanos ſextarios. Quæ obſeruatio cum Plinij ratione mirificè conuenit. libr. 18. cap. 13. & cum Columella dicente in iugero ſeri naporum ſeminis ſextarios quatuor.

Poſtremo loco Iugada eſt, continens quinquaginta fanecas terræ: reſpondetque centuriæ ſimplici Latinorum, quamuis minor illa. ac fere quãtum agri par boum colit vno anno. nec plura de his menſuris Toletanis. maiores tantum menſuras cum minoribus comparabimus.

Leuca continet Cannas. *2833.* $\frac{1}{3}$. ſtatus. 11*66*. $\frac{2}{3}$. paſſus. 5000. virgas. 8333. $\frac{1}{3}$. cubitos. *16666*. $\frac{2}{3}$. pedes 25000. palmos. 38333. $\frac{1}{3}$. xemes. 57500. cotos 73333. $\frac{1}{3}$. pollices. 310000. digitos. 460000.

Canna ſtatus. 1. $\frac{1}{4}$. paſſus. 1. $\frac{1}{4}$ virgas duas. $\frac{1}{2}$. cubitos quinque, pedes. 7. $\frac{1}{2}$. palmos decem, xemes quindecim, cotos. 20. pollices. 90. digitos. 120.

Status paſſus. 1. $\frac{1}{5}$. virgas. 2. cubitos. 4. pedes. 6. palmos. 8. xemes. 12. cotos 16. pollices 72. digitos. 96.

Paſſus

Passus virgas. 1. $\frac{2}{3}$. cubitos. 3. $\frac{1}{3}$. pedes quinque, palmos. 6. $\frac{2}{3}$. xemes decem, cotos. 13. $\frac{1}{3}$. pollices. 60. digitos. 80.

Virga cubitos. 2. pedes. 3. palmos. 4. xemes 6. cotos. 8. pollices. 36. digitos. 48.

Cubitus pedes. 1. $\frac{1}{2}$. palmos. 2. xemes. 3. cotos. 4. pollices. 16, digitos. 24.

Pes palmos. 1. $\frac{1}{3}$. xemes. 2. cotos. 2. $\frac{2}{3}$. pollices. 12. digitos, 16.

Palmus xemes. 1. $\frac{1}{2}$. cotos. 2. pollices. 9. digitos. 12.

Xeme cotos. 1. $\frac{1}{3}$. pollices. 6. digitos. 8.

Cotus pollices quatuor, $\frac{1}{2}$. digitos. 6.

Pollex digitos. 1. $\frac{1}{3}$.

Mensuræ agrorum. Iugada continet fanecas 50. Si hordei stadales. 20000. pedes quadratos 2420000. Si autem tritici stadales. 30000. pedes quadratos. 3226666.

Faneca terræ si hordei stadales. 400. pedes quadratos. 48400. si tritici stadales. 600. pedes quadratos. 72600.

Stadalis pedum est quidem. 11. ex omni parte: quare pedes quadratos cõtinebit. 121. Pes quadratus minima mensura dimetiendis agris.

De monetis nostratibus.

CAP. XXII.

DE Monetis Hebraicis, Græcis, & Romanis, cum de ponderibus ageremus, quæ nosse opus erat, dicta sunt. De monetis nostratibus paulo plura extremo opere adijcere visum est, ac fere ex Antonio Nebrissensi in repeti-

repetitionib. & Did. Couar. disputat. de numismat. quod ad rem præsentem spectat, summa capita delibanda sunt. Quæ disputatio impedita imprimis est propter temporum & numorum maximam varietatem in Hispania, vix vt explicari possit. tentandum est tamen, ne hac parte vniuersa disputatio defecta videatur. Ac primum moneta Vellonis Hispanis vulgò dicitur, quæ ex ære signatur. Sed & cui quatuor ex quinque partib. aut ex sex partibus quinque erant admixtæ partes æris, eodem nomine censebatur: quales Targiæ erant, parentum ætate quatuor quadrantum valore (marauedinos hoc opere quadrantes vocamus) quædam nouem, aliæ viginti quadrantibus æstimabantur: quibus antiquatis in earum locum successere Quartilli, quos Latinè sestertios dixeris, valore tamen quadrantum 8. ½. quæ quarta pars argentei est. In eo genere marauedini sunt. tametsi primis temporibus Regum Legionis, sed & Gotthorum tempore ex auro signabantur, Castellani, de quo mox dicemus, valore & pondere. Quare in legibus Partitarum, & in Foro iudicum sæpe obseruamus pro solido in legibus Iustiniani posito, substitui marauedinum aureum. (Solidus Iustiniani tempore, quo pōdere esset, superius est dictum.) sic monetæ aureæ Gotthorum, quę passim reperiuntur ex auro non probo pondere scripuli & granorum aliquot, Tremisses (eius vocis vsus etiam est in Gotthorum legibus) eorum marauedinorum erant, hoc est, tertiam partem continentes. Fuere etiam in vsu marauedini argentei: quod nomen Blancæ, id est, candidæ declarat,

quo hoc etiam tempore, quamuis adulterato eo genere atque æreo facto, marauedini semissem vocamus. Cuius valor pro varietate temporum, & vt plus aut minus æris miscebatur, varius extitit. Tempore Alfonsi decimi, vt patet ex legibus styli ab eo Rege promulgatis, fuit marauedinus, qui valebat quantum marauedini hodierni sexaginta aut triginta sex, vt sentiunt alij. tametsi hunc marauedinum aureum vocant, fortassis quoniam pars exigua aliqua auri miscebatur: ego ex argento plurima ex parte signatos puto, quod valor indicat. Erant marauedini Boni dicti, valentes singuli quantum decem è nostris, aut quantum sex, vt alij iudicant. Qua æstimatione Alfonsi cognomento Sapientis tempore marauedinus cudebatur, vt constat ex lege styli.114. sex eius temporis æquasse vnum è prioribus pondere, de quo.l.1.tit.5.lib.7.fori. Quem etiam à quibusdam video aureum marauedinum vocari. Sed & marauedinus Vetus in Regum legibus passim extat recentioris temporis, valens nostrum & semissem. Atque hoc triplici valore marauedini in paulò antiquioribus legibus & Regum diplomatis æstimantur à iudicibus litibus æstimandis, atque in mulctarum modo. Et si merauedinus auri, quem diximus sexaginta è nostris valere, video triginta sex tantùm in litibus æstimari. Nam & si valor multis alijs modis variauit, litibus tamen finiendis ratio aliqua & æstimatio excogitanda fuit minor quantumuis vera & antiqua: quod in legibus etiam Imperatorum factum obseruamus. Non ignoramus tamen ex historijs Regum nostrorum, Alfonsi vndecimi regno octo

vncias

vncias argenti æstimatas marauedinis. 125. nimirum singuli ij marauedini quindecim è nostris valore æquabant. Sed & Henrici secundi ætate argenteus nummus, quem regalem d[illegible], tribus marauedinis pendebatur. C[illegible] marauedinis triginta. Nimirum ma[illegible] valoris circiter redierat, quem Alfonsi o[illegible] tate habuit. Rursus cùm Ioannis primi temporibus octo vnciæ argenti seu Marcus valeret marauedinos 250. fit vt marauedini valor esset octo fere nostrorum marauedinorum. At Henrici tertij regno marauedino imminuto dimidia rursus parte, Marcus argenti æstimatus fuit marauedinis quingentis. & quod perinde est, aliquando Castellanus centum viginti marauedinis permutabatur. Enimuero marauedinus ad valorem nostrorum marauedinorum quatuor erat redactus. Sub Ioanne secundo, argenti Marcus valore fuit marauedinorum. 1000. regnoque amplius Henrico quarto rege perturbato, ad marauedinos. 2000. atq; etiam. 2500. Marci valor peruenit. Qua tamen adulterandi licentia ex parte castigata Ferdinandi Catholici lege, quæ in hunc diem seruatur, argenti Marcus æstimatur. 2278: quando argentei. 67. cuduntur ex vno Marco argenti valētes singuli marauedinos triginta quatuor. Præterea lege eiusdem Regis ex Marco seu octo vncijs æris, quibus argentei vnius & semissis pondere argentum miscebatur, marauedini cudebantur. 96. Nostra ætate ex eodem æris pondere cuduntur marauedini cētum & decem; admixto argentei vnius pondere non amplius: sed argenti Marco pristinus valor manet mara-

h 2 uedi-

uedinorum. 2278. Fuit autem omnibus marauedinis commune, præſertim marauedinis argenteis atque æreis, vt ſinguli diuiderētur in duas blancas, valerent ſex coronatos, decem denarios, ſexaginta meagias, argumento maioris valoris marauedini quam hodierni: imo vt contineret decem denarios, ex marauedino aureo relictum ſuſpicor. Hoc quidem tempore marauedinus non vnus nummus eſt, ſed duæ blancæ id nomen habent. Deinde marauedini bonitate ſenſim imminuta, tantaque argenti atque auri copia anniuerſarijs nauigationibus aduecta, non modò monetæ inferiores, ſed & ipſi marauedini ferme euanuerunt: ac iam cuduntur monetæ maiores ferme tantum duplicato, aut quadruplicato marauedinorum valore & pondere. Quemadmodum aliæ monetæ æreæ euanuerunt alijs temporibus vſitatæ, nimirum Cruciati duorum coronatorum valore, Blancus valens quantum noſter marauedinus, decem denarios, deinde imminuto valore ad ſex denarios. Agnus Dei valuit primum quantum noſter marauedinus, deinde ad coronatū eſt imminutus. Fuit & blancæ dimidium. quæ omnes monetæ antiquatæ ſunt. Et quidem tantæ varietatis cauſam inueniebam inopiam ærarij extitiſſe. nam ea ſupplenda Reges ſæpe pondus & bonitatem monetæ minuerunt valore antiquo retento. quod iniquum eſt, neque niſi aſperrimis reipub. temporibus vſurpandum: præſertim cum cōmercia impediantur moneta adulterata, neque diuturna reſpiratio ſit ſed breuiſſima nouæ pecuniæ valore, cum pondere aut bonitate breui etiam imminuto. Quod omnibus temporibus, & apud

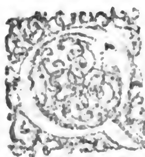
pud omnes gentes contigisse obseruamus. Atque hæc de monetis æreis sint dicta.

Argenteus qui regalis vulgò dicitur, pondere ferme drachmæ, à multo tempore immutatus nõ est. namq; licet aliquando tres marauedinos valeret, non eius valor, sed marauedini valor & bonitas mutabatur. Nunc quidem lege à Ferdinando Rege Catholico lata anno. 1497. ex octo vnciis argenti nempe Marco, cui miscetur duodecima pars æris, signantur argentei 67. Ducatus fortalsis aliquãdo ex auro fuit, nunc nummorum summam vulgò tantum significat, vndecim argenteos atque marauedinum vnum, qui efficiunt marauedinos. 375. Ad aureas monetas veniamus. Et quidem de marauedinis aureis quid sentiendum esset explicuimus. Sed præter illos recenti memoria ex auro cudebantur monetæ, quæ Castellani vulgò dicuntur ex octo vncijs auri, quinquaginta singuli pondere drachmæ atque oboli præcipua bonitate. Sed ijs hoc tempore consumptis nomen retinetur & æstimatio marauedinorum in singulos. 480. quod & duplis aureis antiquis accidit, quæ pares Castellanis erant pondere æstimationeque, argumento quòd qui ad supremos iudices regni prouocant pecuniæ periculo depositæ apud sequestrum, si mala causa fuerit, pro mille quingentis duplis, quæ mulcta lege est constituta, totidem Castellanos victi pendunt. Recentiori memoria lege Ferdinandi Regis Catholici ex octo vncijs auri cudebantur. 65. aurei singuli drachmę fere pondere excellenti bonitate. nam cum summa bonitas auri non vltra viginti quatuor characteres procedat, illi nummi ex auro erant chara-

cterum. 23. $\frac{1}{2}$ vnde aurei excellentes dicti sunt, singuli vndecim argenteorum circiter æstimatione antiqua, marauedinorum. 375. Ex eo genere non pauci inueniuntur, præsertim duplo pondere, vnde & duplones vulgò dicuntur emunturque maioris, vti mercium genus. Sic fere in vsu communi aurei relicti sunt, quos coronas vulgus vocat, lege Caroli quinti Imperatoris signati ex auri characterum. 22. vncijs octo, siue Marco sexaginta octo nihilominus. quorum æstimatio superioribus annis in singulos erat marauedinorum. 350. Hoc tempore lege Philippi secundi Regis Hispani ante paucos annos lata, creuere ad marauedinos. 400. Atque propter magnam copiam auri non simplices cuduntur modò, sed duplices, quadruplices, maiorique pondere. Cum his aureis & argenteis, atque marauedinis, Hebraica, Græca, & Romana conferenda sunt numismata, cum antiquis inanis labor esset & grauis.

De Marauedinis Hispanicis exactius.

CAP. XXIII.

VÆ superiori capite sunt exposita ex aliorum pleraque sententia dicta sunt. nunc de marauedinis præsertim nostratib. certiora ex ipsis legib. & historijs nostrorum regum afferre constitui. Implicata & multiplex disputatio: sed bene erit opera collocata, si per nos veritas densis tenebris impedita hactenus, lucem videbit: quod non

non desperamus. Ac primum in hoc genere marauedini aurei locum occupabunt Gotthorum tempore in frequenti vsu. Romani quidem Imperatores recentiori tempore aureos signarunt minores antiquis ex auri vncia sex, ex besse seu marco octo & quadraginta nostris Castellanis paulo maiores. Hos aureos solidos vocarunt. duodecim denarij singulorum valor. Quod si denarius Romanus quadraginta quadrantibus seu marauedinis æstimatur, solidi valor ad 480. excrescet quantum noster Castellanus. Sic consequenti tempore solidi quamuis ex argento percussi, ac tandem maiori ex parte facti ærei semper retinuerunt tamen vt duodecim æstimentur denarijs & ipsis non iam argenteis sed æreis. In Gallia certe atque inter Aragonios, vbi solidorum nomen manet, singuli solidi efficiunt denariolos duodecim. Ad hæc, ROMANVM imperium vigebat in HISPANIA, & cum eo, vt fit moneta, leges moresque ROMANI, quo tempore in eam prouinciam GOTTHI ferro penetrarunt. Imperio tamen quamuis commutato mores victores & dederunt victis & ab illis acceperunt. Ac præsertim moneta Romana initio sunt GOTTHI vsi: deinde stabilito nouo imperio nouam ipsi monetā excogitarunt percusseruntq;,quam marauedinos dixere. De vocis notatione laborare nō est necesse:sed singuli tamē marauedini valore erāt decē denariorū,quadrātū quadringentorum, quanti hodie noster aureus æstimatur nempe marauedinis seu quadrantibus quadringentis. Ab eo principio retentum,

vt Marauedini quamuis argentei facti primum deindę ænei, æstimentur tamen decem denariolis. Ea enim Marauedini lex est, vt duas blancas contineat, sex coronatos, decē denarios, sexaginta meagias. Eæ quidem monetæ minores ob vilitatem penitus euanuerunt: sed cum vigebant tamen ad eum modum cum Marauedino comparabantur. Inter solidum Romanum & Marauedinum aureum Gotthorum, exiguum erat in valore discrimen. Ita pro solidis in mulctarū modo positis in Romanis legib. in foro iudicum libro, vnde iura dabantur populis Gotthorum imperio, substitui pari numero Marauedinos aureos solenne est. Effodiuntur hodie multorum Gotthorum monetæ in Hispania ex auro non probo, nam experiētibus ferme dimidium decoquitur: quę monetæ semisses sunt aut potius tremisses Marauedini Gotthici, tertiā appendentes marauedini, quod earum profecto valor arguit, vti paulo post indicabimus. Excepere tempora turbida, rerum omnium & monetæ sæua permixtio, Maurorum armis domita Hispania contra noua Regum progenies extitit in salutē gentis omnib. malis oppressæ cœlo data. De moneta Maurorum non disputamus. Sed Regum Legionis & Castellæ imperio Marauedini triplices extitere. Aurei qui boni etiā dicti sunt, veteres, atque currentes siue vsuales. Ac de vsualibus primum dicendum est, eorum valor & bonitas explicāda: quoniam priorum generum cognitio, cum horum explicatione est implicata. Vsualium quidem marauedinorum valor non idem fuit sed varius & cum temporibus alternans. Eam varietatem certe definire difficile est: coniectura

ctura assequi nõ aliunde licet, quam ex ipso marci argentei seu bessis valore. Qua proportione marcus cuiusque ætatis quoad æstimationē cum nostro comparatur, eadem prorsus Marauedini illi & nostri comparentur necesse est. Valet autem hoc tempore marcus rudis quidem Marauedinos 2210. signatus autem atque in monetam redactus 2278. Porro de bonitate argenti laborare non conuenit: omni tempore eadem qua hodie probitate fuit plus minus, argumento calicum ac vero reliqui sacrorum apparatus & instrumenta, quæ ab antiquo in templorum ærariis conseruata videmus. Addo argenti marcum in ea valoris varietate ad Marauedinos quidem collati, semper retinuisse tamen vt quinque aureos valeret aut paulo amplius quos Duplas vulgo vocarunt duodecim argenteos valentes, non quatuordecim vt quidam ait, Valebat item marcus argenteos sexaginta aut sexaginta quinque. Quod ex legibus Ioannis primi Castellę Regis perspicimus. Verum alio festinat disputatio. Marci valor antiquissimus, quod quidem inueniatur, fuit Marauedinorum centum viginti quinque. Alfonsi certe vndecimi Regis ætate is fuit marci valor, vti historia de eius rebus testatur capite omnino nonagesimo octauo. Sic argenteus duobus tantũ Marauedinis erat, qui modo continet quatuor & triginta: eôque Marauedinus eius ætatis valuit quãtum decem & septem è nostris & paulo amplius: eratque haud dubium ex argento, quod valor ipse declarat. Henrici secũdi regno argenteus numus tres Marauedinos valuit, vti eius historia refert anno quarto, capite secundo. Sic marcus ad

ducentos marauedinos excreuit, eorum qui tunc in vsu erant, valentes singuli quantum è nostris vndecim. Henrico Ioannes filius successit eo nomine primus. quo Rege marcus ad ducentos & quinquaginta marauedinos seu quadrantes excreuit, quando argenteus quatuor, aureus quinquaginta marauedinis expendebatur. Indicio lex est prima ab eo Burgis in regni conuentu lata anno MCCCLXXXVIII. Sic Marauedinus ea ætate nouem aut decem è nostris valore exæquauit. Quod manifestius conuincit lex altera Viruesce anno superiori promulgata, conuitium in parentes sexcentis marauedinis plecti mandans. Qui enim Ferdinandi & Isabellæ Regum tempore eam legem retulerunt in opus quod dixere ordinamentum libro octauo titulo nono lege prima, illos sexcentos marauedinos bonæ monetæ esse dixerunt, valereque sex millia eius ætatis marauedinos nempe nostræ: neque enim ab eo tempore, in marci seu marauedini valore facta est immutatio. Ad alios Reges progrediamur. Henrici tertij regno marcus ad quadringentos octoginta atq; adeo quingentos Marauedinos peruenit, vti in schedis antiquis inuenio. Ita argenteus octo marauedinos circiter valuit, marauedinus è nostris quatuor aut quinque. Ioannis secundi regno, qui Henrici filius fuit, præsertim sub vitæ finem marcus mille marauedinos valuit. Sic Marauedinus eius è nostris duos & semissem. Miram varietatem, sed quæ his se finibus non continuit: quando Henrici quarti regno inter alia mala multa & grauia, argenti marcus ad duo millia marauedi-
nos

nos peruenit deinde ad duo millia. & quingentos. auctor Nebrissensis in repetitionibus. Marauedinus eius quantum noster: neque enim ab eo tempore in marauedini valore magna aliqua immutatio facta est: quod Ferdinandi & Isabellæ diligentiæ acceptum feramus necesse est, atque eorum qui illis in regno successere. His constitutis ex legibus & chronicis, Regum priorum, marauedinos alios expendamus. Marauedinus quidem aureus sex exæquabat ex ijs qui Alfonsi sapientis ætate in vsu erant. Lex Styli CXIIII. id affirmat, examine ab eo Rege facto inuentum marauedinum aureum sex eius ætatis appendisse. Non quod Alfonsi Regis marauedini essent aurei, vti suspicantur quidam; sed ex pondere marauedinorum vtriusque generis, & proportione auri ad argentum, quæ fere duodecupla est, eum valorem deprehensum. Accedit lex ALFONSI vndecimi in conuentu LEGIONENSI era MCCCLXXXVII. in qua affirmatum inuenio centum marauedinos bonæ monetæ nempe aureos, valere sexcentos eius ætatis, Quo loco licet colligere duo ad memoriam præcipua. alterum à tempore ALFONSI Regis sapientis, qui & decimus eo nomine fuit, vsque ad ALFONSVM vndecimum prioris pronepotem marci & marauedini valorem nihilo fuisse mutatum: quando vtroque REGE Marauedinus aureus sex ex vsualibus æquauit. Alterum quando Marauedinus, qui in vsu tunc erat, valuit quantum è nostris septemdecim, aut paulo etiam amplius, vti superius est dictum, fieri necessario falli,

qui Marauedinum aureum sex & triginta aut sexaginta è nostris valere dixerunt: ac potius valere quantum argentei tres, centum amplius Marauedinos. Noua quidem sententia, sed firmis stabilita præsidiis. Ita suspicabar Marauedinos aureos eius ætatis nō alios esse quam Gotthorum tremisses, quibus ij primi Castellæ Reges vterentur, neque nouos ipsi signarent. Nam & valor cōsentit trium argenteorum paulo amplius ab experientibus inuentus. & quoniam ex Gotthorum monetæ passim effodiuntur. Regum Castellæ signo & nomine percussi Marauedini aurei nulli prorsus inueniantur. Periisse omnes, vt ne vestigium extet, quis credat? Hactenus de Marauedinis aureis. Veteres Marauedinos plerique statuunt è nostris vnum & semissem valere singulos. De quo legum nostrarum qui maiori cognitione præstant, certius pronunciabunt, & fortassis in mulctarum modo consensus Iureconsultorum obtinuit, vt pro Marauedino veteri, quoties in nostris legibus occurrit, substituatur vnus è nostris cum semisse: quemadmodum Marauedinus aureus in ijs legibus inuentus triginta sex aut sexaginta ex vsualibus taxatur vulgo. Quod si exacte loquamur Marauedini veteris non vnus valor fuit sed varius prorsus & multiplex. Quoties enim de monetæ bonitate aliquid detrahebatur, quod sæpe factum est, ne priores Marauedinos abrogare esset necesse, vt cum nouis currerent, abs Regibus concedebatur, dicebanturque veteres. Sic ex Marauedinis vsualibus vtriusque generis facile erit eos inter se & cum nostris comparare. Nempe Alfonsi vndecimi Marauedinus si

cum

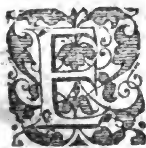
cum Marauedino ab eius filio Henrico ſecundo percuſſo comparetur, vetus dici poteſt valebitque ex ijs vnum & ſemiſſem, ſi cum noſtris valebit ſeptemdecim nihilominus. Itaque Marauedini veteres aliquando fuerunt vſuales. Ergo ex vſualium valore à nobis explicato ſtatui debet quãtum veteres valeant ex ijs qui noui dicũtur, quantumque cum noſtris Marauedinis collati. Minuta hæc & ſpinoſa ſunt, & nos ad finem feſtinamus, addito in legibus fere noſtris Marauedinos nouos vocari qui noſtra ætate currunt, & Ferdinandi Regis catholi tempore currebant. Quo tempore leges priorum Regum in pauca volumina ſunt collata. Marauedini veteres aliorum Regum Marauedini vocantur. Sic ex valore Marauedini qui ſub ſingulis Regibus fuit in vſu, de veteribus Marauedinis ſtatuatur. Marauedinus Alfonſi vndecimi valuit è noſtris decem & ſeptẽ, Henrici ſecundi Marauedinus è noſtris vndecim, Ioannis primi Marauedinus decẽ è noſtris, Henrici tertij Marauedinus quinque è noſtris, Ioannis ſecundi Marauedinus è noſtris duos & ſemiſſem. Tempora ergo conſideranda diligenter, & iuxta ea ſtatuendum quantum vetus Marauedinus in qualibet lege, quantum nouus valeat, tum inter ipſos tum cum noſtris facta comparatione. Neque prætermitti debet Marauedinum veterẽ aliquando bonum dici certe lege prima ſuperius allata titulo nono libri octaui ordinamenti ſexcẽti Marauedini, quibus mulctandum præcipit Ioannes primus conuitium in parentes, qui legem in eum librum contulerunt. addiderunt de ſuo eos eſſe bonæ monetæ ſex millia ex vſualibus exæquantes.

tes. Nempe non loquitur de aureis lex, qui multo maioris erat, sed de veteribus, qui eo Regé in vsu erant valentes singuli quantum decem è nostris. Memento à Ferdinandi catholici tempore Marauedini valorem mutatum non esse. Ad hæc lege prima ordinamenti titulo quinto libro octauo, quæ lex à IOANNE secundo lata est Caraccæ anno MCCCCVIIII. sancitur, vt anathemate deuinctus diebus triginta centum Marauedinos bonos pendat, qui faciunt sexcentos è veteribus. Quod si ad sex menses perstiterit, peruicaciæ ad mille Marauedinos bonos mulcta crescat, qui sex millia veteres æquant. Eo loco Marauedini boni aurei sunt, veteres ij qui Regibus Alfonso sapiente & Alfonso vndecimo currebant. nam illo tantum tempore Marauedini aurei sex è currentibus singuli efficiebant, vti superius dictum est. Quod si mulcta grauis videatur, quippe ad tria millia argenteos è nostris pertingens cum singuli aurei Marauedini quanti tres nostri argentei essent, grauior profecto hodie infligitur; quando vt suspectus de hæresi punitur, qui totum annum eo se anathematis nodo non expedierit. Postremo superioribus adijcio in historia Ioannis secundi Regis anno vigesimo nono capite CXXXXIIII. referri in conuentu Burgensi mandatum vt Marauedini semisses, quas Blancas dicimus à candore, cuderentur, qua bonitate & pondere pater Henricus tertius fecerat. Deprehensum tamen eam monetam factam deteriorem, eoque regni procuratores euicisse re tota ad examen vocata, cognito vitio & fraude, vt Marauedinus prior
nempe

nempe Henrici Regis pro vno & ſemiſſe è nouis expenderetur. Sic anno quadrageſimo ſecundo eius Regis capite trigeſimo ſexto refertur. Quo ex loco ſumpſiſſe videntur pronunciandi occaſionem, qui in vniuerſum ſanxerunt, Marauedinum veterem valere è noſtris vnum & ſemiſſem. cum dicere potius debuiſſent Marauedinum Henrici tertij iuſta percuſſum valuiſſe vnum & ſemiſſem ex ijs, quos Ioannes ſecundus percuſſit. Imo ſi valorem marci ſeu beſſis vtroque Rege conſideremus, non ſatis eſt fraus deterſa, ac prior Marauedinus duos integros è poſterioribus valebat. Quod ſi cum noſtris Marauedinis comparatio fiat, Marauedinus Ioannis ſecundi è noſtris duos & dimidium æquabat, Henrici tertij Marauedinus è noſtris omnino quatuor aut quinque. Vti ex ijs quæ tota hac diſputatione ſunt poſita, manifeſtum efficitur & planum.

Vetus annonæ taxatio.

CAP. XXIV.

X ea pecuniæ varietate, ſed & minori copia argenti factum eſt, vt ſuperiorib. temporib. pretia rerum multò minora, quam noſtro fuiſſe videantur. quod in hiſtorijs noſtratibus maximè obſeruauimus rerum geſtarum in Hiſpania, ante ducentos circiter annos fanecam hordei, hoc eſt, modios ſex duobus tantùm marauedinis

uedinis emi consueuisse. Ac verò in summa caritate annonæ ad marauedinos triginta creuisse: cui pretio aliarum rerum pretia respondebant proportione quadam. Verum vt melius hoc intelligatur, operæpretium facturum putaui, si Ioannis primi Castellæ Regis legem adscriberem latam Era.1406. hoc est, anno Christi. 1368. qua rerum multarum pretia taxantur: quamque ex amici schedis desumptam ex Hispanica Latinam fecimus in hæc verba. Nos Ioannes Rex, cùm nobiscum essent Tauri (Sarabis veteribus in Vaccæis fuit) Filius noster, fratres, patruique, tum multi antistites, proceres, nobilesque regni nostri, pro iure & debito acceptæ potestatis, iustitiæque cultu, sine qua indigni essemus imperio, publicæ vtilitatis studio hanc constitutionem fecimus in hũc modum. Præcipimus, vt tritici faneca quindecim marauedinis vendatur, secalis quatuor, hordei decem, auenæ octo, aut minoris, vt inter partes conuenerit. Vini veteris sextarios quatuor, marauedinis tribus vendere cõceditur, noui duobus & semisse. si maiori copia per vrnas aut amphoras vendatur, ex vniuersa summa, parte quarta decima detracta. Vestis Gallicæ seu panni vlna vendatur marauedinis sexaginta; Belgici aut Anglici quinquaginta. Neque fas sit mercatori vestem artificio extendere; alioqui publicetur, & illius amissione mulctetur. Purpuræ Gandauensis vlna centum marauedinis, Hiprensis. 110. ea tamen lege, vt puluere purpura infecta sit, crassaq;. Neque quisquam Brussellis, Mompellerio, Londino, Valentiaque vestem laneam seu pannum inuehat, nisi nobilem fœminam ducturus, aut ex Regis

Regis voluntate. A mense Nouembri vsque ad Martium diurnæ operæ merces viro quidem tres marauedini veteres sunto, fœminæ autem nouem denarij vsuales, si ab ortu solis ad occasum fuerint operati. A Martio vsque ad Nouembrem viro dentur quatuor marauedini veteres cum semisse, fœminæ duo marauedini dimidio demenso addito ad eius voluntatem. Aratoris merces diurna sint decem marauedini veteres & dimidiatum demensum. Vindemiarum tempore homini & iumento maiori septem marauedini dentur: quod si victum acceperit, tres non amplius accipiat, modò ante solis ortum semel, deinde post occasum solis onus domum portauerit. Famulo merces annua sint centum marauedini veteres, famulæ si iunior sit, quinquaginta, seni quadraginta additis, quæ dari minutiæ consueuerunt. Spicas in messe vxores aratorum & messorum ne colligant, non iuuenis idoneus diurno labori: senes tantùm, pueri, & pauperes id faciant. Calcei maiores è caprina pelle sex marauedinis vendantur, minores tribus. quod si arietinæ pelles fuerint, eius pretij, dimidium dare & accipere fas sit. Quod si soleæ geminæ fuerint, addatur quod conuenerit inter partes. Pro ephippijs equi ex caprinis pellibus centum marauedini dentur, pro mulæ sella viginti marauedini, adiecto vno marauedino pro fræno. Par pellium caprinarum centum marauedinis vendatur modo probatæ præstantesque sint: alioqui triginta marauedini pretium sit. quod si vitio deprauatæ fuerint, eas vendere nemini liceat. Qui gladios poliunt, terguntque, pro ense poliendo tres marauedinos, pro cultro mactatorio

marauedinum vnum accipiant, pro hastæ ferro duos marauedinos, pro lorica sex marauedinos aut eo minus, si inter partes conuenerit. Veste vulgari fulcienda pellibus, tres marauedini dentur. Pro veste pelliceea nobilium viginti marauedini dentur, pro communi non amplius duodecim. Aurifices Burgenses Toletani, Legionenses, Segobiensesque argenti Talentum opere simplici faciant pro quindecim marauedinis: si addita maior elegantia fuerit, viginti marauedinos accipiant. Qui ingenua conditione nō sit, argenti facti vltra tria Talenta non habeat (Talenti voce hac lege Marcum significari puto.) Scuta duplicia viginti marauedinis vendātur: si addita pictura insignis fuerit, viginti quinq; marauedini pretium sit, si aurata, triginta. Clypeus è corio ex Argiona quidē seu Aurigia, viginti quinq; marauedinis vendatur. qui aliunde sunt, quindecim. neq; eo vtantur, aut domi habeant, nisi qui ingenua cōditione fuerint. Veterinarij iumentis calceandis ferro, pro quaque solea tribus marauedinis contenti sint, si è Cantabria soleæ fuerint: alioqui duo marauedini pretium sit. Molæ frumentariæ pro faneca tritici duo marauedini dentur. Si præfectus molæ alicui fœminæ ex ijs, quæ ad molendum venerint, iniuriam fecerit, morte plectatur. Dardanarij item leporem tribus tantùm marauedinis, cuniculum duobus vendant, gallinam quatuor, anserem sex, porcellum octo, palumbem tribus, perdicem quinque marauedinis. Neque ea cōparare. fas sit fabro aut artifici, præterquam in paschate aut nuptiarum solennitate. Mille tegulæ sexaginta marauedinis, mille lateres quin-

quagin-

quagintaquinq; dentur. Gipsi in puluerem cõtusi faneca, hoc est, modij sex, marauedinis sex, calcis faneca quinq; marauedinis taxatur. vtrumq; mẽsura Burgẽsi vendatur. Bouis ad Anam nutriti ducenti marauedini pretiũ esto, aliorũ centum octoginta. Capitaleq; sit bouẽ, vaccã iuuencum extra fines regni educere. In macello arietinarum carnium libra duobus marauedinis vendatur: quod si aliquis flatu carnes grauiores fecerit, pœna sit iis publicatis spoliari. Taxationes quæcumque in hac constitutione continentur, in commerciis seruari emendo vendendoq; mandamus. Quæcunque hic omissa sunt, volumus à senatu & magistratu per vrbes & oppida designari vsque ad mensem Ianuarium proximum. Hæc ergo constitutio est, quam nos Rex Ioannes facimus, cum nobiscum omnes proceres & nobiles regni nostri essent. Communis autem consensus omnium nostrum argumentum, subscriptiones erunt, quibus hæc lex approbatur. Vides ex hac lege, quãtopere rerum pretia mutata sint ab antiquo. Cuius mutationis duplex causa extitit. pecuniæ olim probitas, maiorq; valor, vti proximo capite dictum est. Præterea argenti auriq; multo minor copia quam nostra ætate.

Pondera & mensuræ in templis seruabantur.

CAP. XXV.

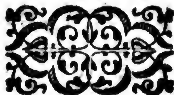
E mensuris & ponderibus ea hactenus dicta sunt, quæ nobis quidem scitu digna fore videbantur. Absoluta disputatio est, multisquamuis

implicita difficultatibus:ac illud tantùm superest, singula genera ponderum & mensurarum inter ipsa & cum nostris vulgaribus comparare. Illud hoc loco si adiecero finem faciam disputandi: fuisse antiquis temporibus obseruatum, vt mensuræ & pondera publicè seruarentur, ne possent à quoquam popularium vitiari. Videbant enim, si secus fieret, commercij fidem inter homines constare non posse, magnamque rerum perturbationem fore, si in singulis domibus aut oppidis varia essent. quod futurum prouidebant, nisi magna diligentia, magnaque cautione publicè adhibita. Itaque in sacratissimis templis ea seruare mos fuit. quod Fan. explicat illis verbis, Amphora fit cubus, quam ne violare liceret, Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites. Romæ etiam congius æreus visitur in Bibliotheca & domestica supellectile Alexandri Cardinalis Farnesij cum inscriptione, quæ indicat in Capitolio sacratum fuisse Vespasiani imperio, & pōdo decem fuisse. Nimirum sextarij singuli aquam aut vinum pondere viginti vnciarum capiebant, vti superius dictum est: sextarii sex, hoc est congius, libras decem Romanas efficiebant. Porrò eius congij inscriptionem Pætus lib. 3. de ponder. & mens. affert; formam modumque ad calcem operis vrcei adinstar, ima atque suprema parte angustiori, media latiori. Ad hæc Iustiniani Imp. lex extat, quæ lex vltima est authent. de collation. collat. 9. vbi mensuras & pondera in sacratissima cuiusque ciuitatis ecclesia custodiri mandat. Nimirum nihil securius antiqui iudicabant, quam cui species religionis prætendebatur: cùm esset hominibus persuasum, violanda

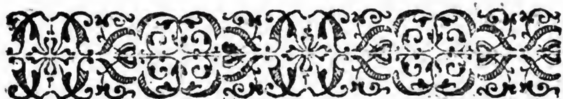
landa religione iram numinum vel maxime concitari. Ex hoc instituto inuenio qui explicet, siclum sanctuarij siue pondus sanctuarij in libris sacris sæpe dici, non quòd maius esset publico (vt Iudęi vulgò, sed & peritiores persuadent) sed quoniam pondera eius gentis iustissima & mensuræ, sicut in alijs gẽtibus in templo seruare susceptum fuit. & fortassis vtrumque verum fuit, initio pondera legitima in templo seruata, ne adulterari possent: & nihilominus procedente tempore dimidio minora apud populum esse facta. De qua re liberum iudicium cuique relinquatur. Illud addam Valentinianum Augustũ lege cauisse id tantùm, vt per singulas Romani imperij ciuitates põdera & mensuræ publicè collocarentur, quo fides publica constaret. Quæ lex est Codicis libr. 10. de Susceptoribus & Arcariis, in hæc verba. Modios æneos vel lapideos cum sextariis atque ponderibus, per mansiones singulasque ciuitates iussimus collocari, vt vnusquisque tributarius sub oculis constitutis rerum omnium modijs, sciat quid debeat susceptorib. dare: ita vt si quis susceptorum, conditorum modiorum, sextariorumque, vel etiam ponderum normam putauerit excedendam, pœnam se sciat competentem esse subiturũ. Quæ autem hæc esset pœna à Valentiniano constituta explicat Suidas dictione Μαναίμ: vbi quòd duodecim modios frumenti amplius numismate, vt erat taxatum, mercator quidam vendidisset, manus illi præcisa est, atque rei gestæ argumento manus in horreo publico depictas fuisse, vbi æneus modius præcepto eius Imperatoris seruabatur (nimirum Constantinopoli) quo loco deinde

columna extabat victoriæ monimentum de Scythis duce Manaim, antiquis temporibus partæ. Vides quanta diligentia olim adhiberetur ponderibus & mensuris conseruandis: quod institutum nostro tempore negligi videmus magna ex parte: vt mirum non sit etiam in hoc genere tantam perturbationem esse, vt non in vicinis vrbibus & oppidis mensuræ aliæ sint & pondera, sed etiam intra eandem vrbem sæpe varient, multis modis commutata.

):(

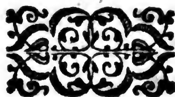
TABV-

TABVLÆ DVÆ ET VIGINTI, QVIBVS ANTIQVA PONDERA ET MENSVRÆ INTER ipsa & cum Toleranis comparantur.

TABVLAS, *quas toto opere sumus polliciti, extremo adiungere visum est: vnaque opera fidem nostram liberare, aliorumque studia iuuare. Si quis tamen tanti putabit, numerorum minutiis & molestia deuoratis, ad hæc animum & cogitationem applicare tantisper: quod non sine fructu contingat, nisi nostra nos opinio fallit. Nobis sanè maioris, quàm facilè credi possit, hæc postrema ponderum & mensurarum comparatio constitit. Ita est ingenium; cum difficultatibus luctari iuuat. An quæ alijs potius essent procliuia, nobis propter tarditatem videntur ardua. Ea verior, & modestior interpretatio. Fortassis etiam, vt sunt hominum ingenia varia, frustra & inaniter tempus & operam*

in re ludrica positam aliquis accusabit. A quo impetrare certè æquum est, ne ex suo modulo aliorum omnium ingenia & studia metiatur. Det potius alienæ imbecillitati, & imperitiæ veniam facilis, vt suis occupationibus haud maioris fortasse momenti, neque magis seriis, aliquando impetret. Atque concedat vt rudioribus ingeniis, neq; numerandi peritis, hac qualicumque opera consulatur.

Sestertij

Sestertij.	*Marauedini.*	*Aurei nostrates.*	*Argentei.*	*Marau*
1	10			
2	20			
3	30			
4	40		1	6.
5	50		1	16
6	60		1	26
7	70		2	2
8	80		2	12
9	90		2	22
10	100		2	32
20	200		5	30
30	300		8	28
40	400	1	11	26
50	500	$1\frac{1}{4}$	14	24
60	600	$1\frac{1}{2}$	17	22
70	700	$1\frac{3}{4}$	20	20
80	800	2	23	18
90	900	$2\frac{1}{4}$	26	16
100	1000	$2\frac{1}{2}$	29	14
200	2000	5	58	28
300	3000	$7\frac{1}{2}$	88	8
400	4000	10	117	22
500	5000	$12\frac{1}{2}$	147	2
600	6000	15	176	16
700	7000	$17\frac{1}{2}$	205	30
800	8000	20	235	10
900	9000	$22\frac{1}{2}$	264	24
1000	10000.	25	294	4

Sestertia.	Aurei.	Maraued.	Argentei.	Marau.
1	25	10000	294	6
2	50	20000	588	12
3	75	30000	882	18
4	100	40000	1176	24
5	125	50000	1470	30
6	150	60000	1765	2
7	175	70000	2059	8
8	200	80000	2353	14
9	225	90000	2647	20
10	250	100000	2941	26
20	500	200000	5883	18
30	790	300000	8825	10
40	1000	400000	11767	2
50	1250	500000	14708	28
70	1750			
90	2250			
100	2500			
200	5000			
300	7500			
400	10000			
500	12500			
600	15000			
800	20000			
900	22500			
1000	25000			

Vltra mille sestertia non proceditur per nomina: neque rectè dixeris, Duo millia, aut tria millia sestertia, sed per aduerbia proceditur, vti proxima tabula indicabit. Plinius tamen sestertia sena millia dixit, de carduis agens, lib. 19 cap. 8.

Sester-

	Seſtertia.	Aurei.	Argen.	Mar.
Decies ſextertiũ	1000	25000	294117	22
Vndecies.	1100	27500	323529	14
Duodecies.	11200	30000	352941	6
Tredecies.	1300	32500	382352	32
Decies & quater	1400	35000	411764	24
Quindecies.	1500	37500		
Sedecies.	1600	40000		
Decies & ſepties	1700	42500		
Vicies.	2000	50000		
Trecies.	3000	75000		
Quadragies.	4000	100000		
Quinquagies.	5000	125000		
Sexagies.	6000	150000		
Septuagies.	7000	175000		
Octuagies.	8000	200000		
Nonagies.	9000	225000		
Centies.	10000	250000		
Trecenties.	30000	750000		
Quatercenties.	40000	1000000		
Quinquieſcẽties	50000	1250000		
Septieſcenties.	70000	1750000		
Octieſcenties.	80000	2000000		
Millies.	100000	2500000		
Biſmillies.	200000	5000000		
Termillies.	300000	7500000		

Ex his licet duplicare aduerbia. Rectè dicas, centies vicies & ſemel, vt ſignifices ſeſtertia 12100. ac pari ratione, centies vicies & bis. Licet & cũ aduerbiis componere nomina, ſi dicas, decies & vnum, hoc eſt mille & vnum ſeſtertia, decies & duo.

Talenta

Talenta Mosis tempore.	*Drachma Romana.*	*Aurei.*	*Argentei.*
1	12000	12750	12562½
2	24000	25500	25125
3	36000	38250	37687½
4	48000	51000	50250
5	60000	63750	62812½
6	72000	76500	75475
7	84000	89250	98037½
8	96000	102000	100600
9	108000	114750	123162½
10	120000	127500	135725
20	240000	255000	271450
30	360000	382500	407175
40	480000	510000	542900
50	600000	637500	678625
70	840000	892500	950075
80	960000	1020000	1085800
90	1080000	1147500	1321525
100	1200000	1275000	1457250
120	1440000	1530000	1728700
100000	1200000000	1275000000	1256250000
1000000	12000000000	12750000000	12562500000

In aureis & argenteis nummis non valorem hoc loco sed pondus consideramus. Ex drachmis vncias & libras conficere facile est. Simul considera lib. 3. Reg. cap. 10. & 1. Paral. 22. quantum summa ijs locis posita crescāt, si ea talenta paria Mosaicis fuerunt.

Minæ

Mina Hebraica.	*Sicli.*	*Drachma communis.*	*Aurei.*	*Argentei.*
1	60	240	255	251 $\frac{1}{4}$
2	120	480	510	502 $\frac{2}{4}$
3	180	720	765	753 $\frac{3}{4}$
4	240	960	1020	1005
5	300	1200	1275	1256 $\frac{1}{4}$
6	360	1440	1530	1507 $\frac{2}{4}$
7	420	1680	1785	1758 $\frac{3}{4}$
8	480	1920	2040	2010
9	540	2160	2295	2261 $\frac{1}{4}$
10	600	2400	2550	2512 $\frac{2}{4}$
20	1200	4800	5100	5025
30	1800	7200	7650	7537 $\frac{2}{4}$
40	2400	9600	10200	10050
50	3000	12000	12750	12562 $\frac{2}{4}$
60	3600	14400	15300	15075
70	4200	16800	17850	17587 $\frac{2}{4}$
80	4800	19200	20400	20100
90	5400	21600	22950	22612 $\frac{2}{4}$
100	6000	24000	25500	25125
200	12000	48000	51000	50250
1000	60000	240000	255000	251250

Minam sexaginta siclos continere arbitramur. Quæ ratio videbatur magis Ezechielis verbis consentanea. c. 45. Qui Minam putabit siclos viginti quinque continere, is ex tabula minæ Atticæ, quomodo cum nostris ponderibus & monetis comparetur, dignoscat.

Talenta Attica.	*Drachmæ.*	*Aurei.*	*Argentei.*	
1	6000	6375	6281	$\frac{1}{4}$
2	12000	12750	12562	$\frac{2}{4}$
3	18000	19125	18843	$\frac{3}{4}$
4	24000	25500	25125	
5	30000	31875		
6	36000	38250		
7	42000	44625		
8	48000	51000		
9	54000	57375		
10	60000	63750		
20	120000	127500		
30	180000	191250		
40	240000	255000		
50	300000	318750		
60	360000	382500		
70	420000	446250		
80	480000	510000		
90	540000	573750		
100	600000	637500		
200	1200000	1275000		
1000	6000000	6375000		
2000	12000000	12750000		

Talenta aliarum gentium noluimus cum nostris ponderibus aut monetis conferre. Ex talento Attico eam rationem instituet, si quis voluerit experiri.

Minæ

Mina Attica maiores.	Mina Attica minores.	Libra Romana.		Drachma.
1	$1\frac{1}{3}$	1	Drach. 4	100
2	$2\frac{2}{3}$	2	8	200
3	4	3	12	300
4	$5\frac{1}{3}$	4	16	400
5	$6\frac{2}{3}$	5	20	500
6	8	6	24	600
7	$9\frac{1}{3}$	7	28	700
8	$10\frac{2}{3}$	8	32	800
9	12	9	36	900
10	$13\frac{1}{3}$	10	40	1000
20	$26\frac{2}{3}$	20	80	2000
30	40	31	24	3000
40	$53\frac{1}{3}$	41	64	4000
50	$66\frac{2}{3}$	52	8	5000
60	80	62	48	6000
70	$93\frac{1}{3}$	72	88	7000
80	$106\frac{2}{3}$	83	32	8000
90	120	93	72	9000
100	$133\frac{1}{3}$	104	16	10000
300	400	312	48	30000
1000	$1333\frac{1}{3}$	1041	16	100000

Non facilè mina Attica cum nostris ponderib. & monetis comparatur. Sed tamen mina Attica maior continet libræ nostræ 25. partes ex 32. aureos nostros 106. cũ quadrante. Quos numeros duplicare facile est. Fontes indicasse sit satis.

Libræ

Libra nostra.	*Vncia.*	*Libra Medica.*		*Libra Rom.*
1	16	1 *Vnciæ*	$5\frac{1}{15}$	$1\frac{1}{3}$
2	32	2	$10\frac{2}{15}$	$2\frac{2}{3}$
3	48	4	$3\frac{3}{15}$	4
4	64	5	$8\frac{4}{15}$	$5\frac{1}{3}$
5	80	7	$1\frac{5}{15}$	$6\frac{2}{3}$
6	96	8	$6\frac{6}{15}$	8
7	112	9	$11\frac{7}{15}$	$9\frac{1}{3}$
8	128	11	$4\frac{8}{15}$	$10\frac{2}{3}$
9	144	12	$9\frac{9}{15}$	12
10	160	14	$2\frac{10}{15}$	$13\frac{1}{3}$
20	320	28	$5\frac{5}{15}$	$26\frac{2}{3}$
30	480	42	8	40
40	640	56	$10\frac{10}{15}$	$53\frac{1}{3}$
50	800	71	$1\frac{5}{15}$	$66\frac{2}{3}$
60	960	85	4	80
70	1120	99	$6\frac{10}{15}$	$93\frac{1}{3}$
80	1280	113	$9\frac{5}{15}$	$106\frac{2}{3}$
90	1440	127	12	120
100	1600	142	$2\frac{10}{15}$	$133\frac{1}{3}$
200	3200	284	$5\frac{5}{15}$	$266\frac{2}{3}$
1000	16000	1422	$2\frac{10}{15}$	$1333\frac{1}{3}$

Libra medica haud facilè cum nostra comparatur. Sed pars quintadecima vnciæ medicæ facit fere semidrachmam communem. Item triens libræ Romanæ quatuor vncias continet. Perinde ergo est ponere libram $1\frac{1}{3}$ *ac si dicas. Libram vnam & vncias insuper quatuor, sic* $2\frac{2}{3}$ *duæ nimirum libræ Romanæ sunt, & vnciæ octo.*

Libra

Libra medica.	*Drachma medica.*	*Libra Romana.*		*Drachma Rom. & communes.*
1	108		*Vnciæ* 11$\frac{1}{4}$	90
2	216	1	10$\frac{2}{4}$	180
3	324	2	9$\frac{3}{4}$	270
4	432	3	9	360
5	540	4	8$\frac{1}{4}$	450
6	648	5	7$\frac{2}{4}$	540
7	756	6	6$\frac{3}{4}$	630
8	864	7	6	720
9	972	8	5$\frac{1}{4}$	810
10	1080	9	4$\frac{2}{4}$	900
20	2160	18	9	1800
30	3240	28	1$\frac{2}{4}$	2700
40	4320	37	6	3600
50	5400	46	10$\frac{2}{4}$	4500
60	6480	56	3	5400
70	7560	65	7$\frac{2}{4}$	6300
80	8640	75		7200
90	9720	84	4$\frac{2}{4}$	8100
100	10800	93	9	9000
200	21600			18000

Ex drachmis vncias vtriusque generis medicas & Romanas facies, si medicas per nouem partiaris, Romanas per octo. Vnciæ duodecim vtriusque generis sui modi libram efficiunt. Nostram libram sedecim vnciæ Romanæ complent: medicæ vnciæ 17 $\frac{1}{15}$ *eadem libra nostra continentur.*

k *Denarij*

Denarij Romani.	*Drachma.*	*Argentei quoad pondus & valorē.*	*Aurei quoad pondus.*
1	1 1/7	1 11/56	1 3/14
2	2 2/7	2 22/56	2 6/14
3	3 3/7	3 33/56	3 9/14
4	4 4/7	4 44/56	4 12/14
5	5 5/7	5 55/56	6 1/14
6	6 6/7	7 10/56	7 4/14
7	8	8 21/56	8 7/14
8	9 1/7	9 32/56	9 10/14
9	10 2/7	10 43/56	10 13/14
10	11 3/7	11 54/56	12 2/14
20	22 6/7	23 52/56	24 4/14
30	34 2/7	35 50/56	36 6/14
40	45 5/7	47 48/56	48 8/14
50	57 1/7	59 46/56	60 10/14
60	68 4/7	71 44/56	72 12/14
70	80	83 42/56	85
80	91 3/7	95 40/56	97 2/14
90	102 6/7	107 38/56	109 4/14
100	114 2/7	119 36/56	121 6/14

Memento, denariorum pondus variis temporibus immutatum fuisse. Verissima tamen & iustissima ratione, vti ex Plinio adduximus, ex vncia argenti cudi solitos, & signari septem omnino, ex libra Romana octoginta quatuor.

Arroba

Arroba pondus.	Castellani.	Denarij Romani.	Argentei.	Aurei.
1	2500	2800	3350	3400
2	5000	5600	6700	6800
3	7500	8400	10050	10100
4	10000	11200	13400	13600
5	12500	14000	16750	17000
6	15000	16800	20100	20400
7	17500	196000	23450	23800
8	20000	22400	26800	27200
9	22500	25200	30150	30600
10	25000	28000	33500	34000
20	50000	56000	67000	68000
30	75000	84000	100500	102000
40	100000	112000	134000	136000
50	125000	140000	167500	170000
60	150000	168000	201000	204000
70	175000	196000	234500	238000
80	200000	224000	268000	272000
90	225000	252000	301500	306000
100	250000	280000	335000	340000
200	500000	560000	670000	680000

Libra Toletana pendet vncias sedecim, drachmas centum vigintiocto, argenteos nummos 134. aureos 136. denarios Romanos 112. Castellanos centum. Porrò arroba nostra, quarta centenarij nostri, siue quintalis. pars, continet libras nostras 25. Quot aurei aut argentei curru aut iumento portentur, ex hac tabula dignoscitur.

Modij Romani.	*Celemines.*	*Sextarij Romani.*	*Sextarij Toletani.*
1	2	16	20
2	4	32	40
3	6	48	60
4	8	64	80
5	10	80	100
6	12	96	120
7	14	112	140
8	16	128	160
9	18	144	180
10	20	160	200
20	48	320	400
30	60	480	600
40	80	640	800
50	100	800	1000
60	120	960	1200
70	140	1120	1400
80	160	1280	1600
90	180	1440	1800
100	200	1600	2000

Quatuor sextarij Toletani congium Toletanum seu azumbrem faciunt: octo azumbres amphoram seu arrobam mensuram. Sextarij Romani sex congio Romano continentur: octo congij complent amphoram Romanam: quæ continet sextarios Romanos 48.

Sextarius Roman.	*Sextarius Toletan*	*Sextarius Atticus.*	*Sextarius Hebraic.*
1	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{1}{2}$
2	$2\frac{2}{4}$	$2\frac{2}{3}$	3
3	$4\frac{3}{4}$	4	$4\frac{1}{2}$
4	5	$5\frac{1}{3}$	6
5	$6\frac{1}{4}$	$6\frac{2}{3}$	$7\frac{1}{2}$
6	$7\frac{2}{4}$	8	9
7	$8\frac{3}{4}$	$9\frac{1}{3}$	$10\frac{1}{2}$
8	10	$10\frac{2}{3}$	12
9	$11\frac{1}{4}$	12	$13\frac{1}{2}$
10	$12\frac{2}{4}$	$13\frac{1}{3}$	15
20	25	$26\frac{2}{3}$	30
30	$37\frac{2}{4}$	40	45
40	50	$53\frac{1}{3}$	60
50	$62\frac{2}{4}$	$66\frac{2}{3}$	75
60	75	80	90
70	$87\frac{2}{4}$	$93\frac{1}{3}$	105
80	100	$106\frac{2}{3}$	120
90	$112\frac{2}{4}$	120	135
100	125	$133\frac{1}{3}$	150

Permutato ordine è ſextar is Toletanis Romanos facies, ſi pro vno Toletano poſueris quatuor quintas Romani; ex Atticis, ſi pro vno ſextario Attico poſueris tres quartas Romani: pro Hebraico pones duas tertias eiuſdem. Quo duplicato numero ſextarios cuiuſcumque generis inter ipſos comparabis. Quæ cùm ſint explorata, tabulam tamen proximam adijcimus.

Sextarij Toletani.	Romani.	Attici.	Hebraici.
1	$\frac{4}{5}$	$1\frac{1}{15}$	$1\frac{1}{5}$
2	$1\frac{3}{5}$	$2\frac{2}{15}$	$2\frac{2}{5}$
3	$2\frac{2}{5}$	$3\frac{3}{15}$	$3\frac{3}{5}$
4	$3\frac{1}{5}$	$4\frac{4}{15}$	$4\frac{4}{5}$
5	4	$5\frac{5}{15}$	6
6	$4\frac{4}{5}$	$6\frac{6}{15}$	$7\frac{1}{5}$
7	$5\frac{3}{5}$	$7\frac{7}{15}$	$8\frac{2}{5}$
8	$6\frac{2}{5}$	$8\frac{8}{15}$	$9\frac{3}{5}$
9	$7\frac{1}{5}$	$9\frac{9}{15}$	$10\frac{4}{5}$
10	8	$10\frac{10}{15}$	12
20	16	$21\frac{5}{15}$	24
30	24	32	36
40	32	$42\frac{10}{15}$	48
50	40	$53\frac{5}{15}$	60
60	48	64	72
70	56	$74\frac{10}{15}$	84
80	64	$85\frac{5}{15}$	96
90	72	96	108
100	80	$106\frac{10}{15}$	120

Memento sextarium Toletanum in vino aut aq pendere vncias sedecim: Romanum vncias vigin Atticum vncias quindecim, Hebraicum vnc $13\frac{1}{3}$ si vera sunt, quæ superius sunt posita.

C

Cori Hebraici	Modi Romani.	Medimni seu faneca.	Amphora Romana.
1	30	5	10
2	60	10	20
3	90	15	30
4	120	20	40
5	150	25	50
6	180	30	60
7	210	35	70
8	240	40	80
9	270	45	90
10	300	50	100
20	600	100	200
30	900	150	300
40	1200	200	400
50	1500	250	500
60	1800	300	600
70	2100	350	700
80	2400	400	800
90	2700	540	900
100	3000	500	1000

Ex medimnis seu fanecis fient modij & celemines, si cuilibet faneca dentur modij sex, celemines duodecim. Ex amphoris Romanis fient vrna seu arroba Toletana. Continet amphora Romana quindecim congios Toletanos seu azumbres. Sic decem amphora seu corus continet arrobas octodecim, azumbres sex: vti proxima tabula indicabit.

Bathus.	*Metreta.*	*Artaba Ægyptia.*	*Azumbre.*
1	$\frac{2}{3}$	$\frac{9}{10}$	15
2	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{8}{10}$	30
3	2	$2\frac{7}{10}$	45
4	$2\frac{2}{3}$	$3\frac{6}{10}$	60
5	$3\frac{1}{3}$	$4\frac{5}{10}$	75
6	4	$5\frac{4}{10}$	90
7	$4\frac{2}{3}$	$6\frac{3}{10}$	105
8	$5\frac{1}{3}$	$7\frac{2}{10}$	120
9	6	$8\frac{1}{10}$	135
10	$6\frac{2}{3}$	9	150
20	$13\frac{1}{3}$	18	300
30	20	27	450
40	$26\frac{2}{3}$	36	600
50	$33\frac{1}{3}$	45	750
60	40	54	900
70	$46\frac{2}{3}$	63	1050
80	$53\frac{1}{3}$	72	1200
90	60	81	1350
100	$66\frac{2}{3}$	90	1500

Bathus & Ephi eiusdem mensuræ sunt, capientes singuli tres modios, hoc est, celemines sex. Tantundem capit Amphora Romana: quæ continet vnam seu arrobam Toletanam & septem azumbres. Azumbres octo in arroba mensura continentur satum trientem ephi capit, nempè modium vnum, siue celemines duos.

Metre-

Metreta.	Artaba Ægyptia.	Amphora Romana.	Azumbres.	Arroba.
1	$1\frac{7}{20}$	$1\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$	$2\frac{13}{16}$
2	$2\frac{14}{20}$	3	45	
3	$4\frac{1}{20}$	$4\frac{1}{2}$	$67\frac{1}{2}$	
4	$5\frac{8}{20}$	6	90	
5	$6\frac{15}{20}$	$7\frac{1}{2}$	$112\frac{1}{2}$	
6	$8\frac{2}{20}$	9	135	
7	$9\frac{9}{20}$	$10\frac{1}{2}$	$157\frac{1}{2}$	
8	$10\frac{16}{20}$	12	180	$22\frac{1}{2}$
9	$12\frac{3}{20}$	$13\frac{1}{2}$	$202\frac{1}{2}$	
10	$13\frac{10}{20}$	15	225	
20	27	30	450	
30	$40\frac{10}{20}$	45	675	
40	54	60	900	$112\frac{1}{2}$
50	$67\frac{10}{20}$	75	1125	
60	85	90	1350	
70	$94\frac{10}{20}$	105	1575	
80	108	120	1800	225
90	$121\frac{10}{20}$	135	2025	
100	135	150	2250	$281\frac{2}{8}$

Metretam maiorem facimus amphora Romana. *Artaba, cùm sit mensura barbara, ægrè cum alijs mensuris potest comparari. Bathum & amphoram* Romanam *pares prorsus facimus.*

Artaba.	*Metreta.*	*Bathi.*	*Azumbres.*
1	$\frac{19}{27}$	$1\frac{1}{9}$	$16\frac{2}{3}$
2	$1\frac{11}{27}$	$2\frac{2}{9}$	$33\frac{1}{3}$
3	$2\frac{3}{27}$	$3\frac{3}{9}$	50
4	$2\frac{22}{27}$	$4\frac{4}{9}$	$66\frac{2}{3}$
5	$3\frac{14}{27}$	$5\frac{5}{9}$	$83\frac{1}{3}$
6	$4\frac{6}{27}$	$6\frac{6}{9}$	100
7	$4\frac{25}{27}$	$7\frac{7}{9}$	$116\frac{2}{3}$
8	$5\frac{17}{27}$	$8\frac{8}{9}$	$133\frac{1}{3}$
9	$6\frac{9}{27}$	10	150
10	$7\frac{1}{27}$	$11\frac{1}{9}$	$166\frac{2}{3}$
20	$14\frac{2}{27}$	$22\frac{2}{9}$	$333\frac{1}{3}$
30	$21\frac{3}{27}$	$33\frac{3}{9}$	500
40	$28\frac{4}{27}$	$44\frac{4}{9}$	$666\frac{2}{3}$
50	$35\frac{5}{27}$	$55\frac{5}{9}$	$833\frac{1}{3}$
60	$42\frac{6}{27}$	$66\frac{6}{9}$	1000
70	$49\frac{7}{27}$	$77\frac{7}{9}$	$1166\frac{2}{3}$
80	$56\frac{8}{27}$	$88\frac{8}{9}$	$1333\frac{1}{3}$
90	$63\frac{9}{27}$	100	1500
100	$70\frac{10}{27}$	$111\frac{1}{9}$	$1666\frac{2}{3}$

Quædam mensuræ & pondera ab Hispanis minora dimidio sunt facta quàm Romana. Nam amphora Toletana cõtinet azumbres octo, Romana quindecim. Modius Romanus continet quantum duo modij Toletani, quos celemines dicimus. Tantundem in drachma contigit, semissem eius adaramem vulgò dicimus.

Pes

Pes Græcus.	Romanus.	Toletanus.	Hebraicus.
1	1 $\frac{1}{24}$	1 $\frac{2}{17}$	$\frac{25}{32}$
2	2 $\frac{2}{24}$	2 $\frac{4}{17}$	1 $\frac{18}{32}$
3	3 $\frac{3}{24}$	3 $\frac{6}{17}$	2 $\frac{11}{32}$
4	4 $\frac{4}{24}$	4 $\frac{8}{17}$	3 $\frac{4}{32}$
5	5 $\frac{5}{24}$	5 $\frac{10}{17}$	3 $\frac{29}{32}$
6	6 $\frac{6}{24}$	6 $\frac{12}{17}$	4 $\frac{22}{32}$
7	7 $\frac{7}{24}$	7 $\frac{14}{17}$	5 $\frac{15}{32}$
8	8 $\frac{8}{24}$	8 $\frac{16}{17}$	6 $\frac{8}{2}$
9	9 $\frac{9}{24}$	10 $\frac{1}{17}$	7 $\frac{1}{32}$
10	10 $\frac{10}{24}$	11 $\frac{3}{17}$	7 $\frac{26}{32}$
20	20 $\frac{20}{24}$	22 $\frac{6}{17}$	15 $\frac{20}{32}$
30	31 $\frac{6}{24}$	33 $\frac{9}{17}$	23 $\frac{14}{32}$
40	41 $\frac{16}{24}$	44 $\frac{12}{17}$	31 $\frac{8}{32}$
50	52 $\frac{2}{24}$	55 $\frac{15}{17}$	39 $\frac{2}{32}$
60	62 $\frac{12}{24}$	67 $\frac{1}{17}$	46 $\frac{28}{32}$
70	72 $\frac{22}{24}$	78 $\frac{4}{17}$	54 $\frac{22}{32}$
80	83 $\frac{8}{24}$	89 $\frac{7}{17}$	62 $\frac{16}{32}$
90	93 $\frac{18}{24}$	100 $\frac{10}{17}$	70 $\frac{10}{32}$
100	104 $\frac{4}{24}$	111 $\frac{13}{17}$	78 $\frac{4}{32}$

Græcus pes continet Toletanum, & fermè octauam eius: quæ ratio exacta prorsus non est. Sed certè Græcus Romanum superat parte. 24. Romani. Romanus Toletano maior est duodecima Toletani. Reducto vtroq; excessu ad Toletanũ pedem, subductaq; per numeros ratione, inuenias, pedem Græcum continere

Pes

Pes Romanus.	Toletanus.	Hebraicus.	Gracus.
1	$1\frac{1}{12}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{24}{25}$
2	$2\frac{2}{12}$	$1\frac{2}{4}$	$1\frac{23}{25}$
3	$3\frac{3}{12}$	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{22}{25}$
4	$4\frac{4}{12}$	3	$3\frac{21}{25}$
5	$5\frac{5}{12}$	$3\frac{3}{4}$	$4\frac{20}{25}$
6	$6\frac{6}{12}$	$4\frac{2}{4}$	$5\frac{19}{25}$
7	$7\frac{7}{12}$	$5\frac{1}{4}$	$6\frac{18}{25}$
8	$8\frac{8}{12}$	6	$7\frac{17}{25}$
9	$9\frac{9}{12}$	$6\frac{3}{4}$	$8\frac{16}{25}$
10	$10\frac{10}{12}$	$7\frac{2}{4}$	$9\frac{15}{25}$
20	$21\frac{8}{12}$	15	$19\frac{5}{25}$
30	$32\frac{6}{12}$	$22\frac{2}{4}$	$28\frac{20}{25}$
40	$43\frac{4}{12}$	30	$38\frac{10}{35}$
50	$54\frac{2}{12}$	$37\frac{2}{4}$	48
60	65	45	$57\frac{15}{25}$
70	$75\frac{10}{12}$	$52\frac{2}{4}$	$67\frac{5}{25}$
80	$86\frac{8}{12}$	60	$76\frac{20}{25}$
90	$97\frac{6}{12}$	$67\frac{2}{4}$	$86\frac{10}{25}$
100	$108\frac{4}{12}$	75	96
200	$216\frac{8}{12}$	150	192

Toletanum, & partes praterea Toletani.37. è partibus 288. in quas eum pedem diuidere necesse est. Nos tamen eas minutias vitauimus, & ad maiores numeros reuocauimus, tantundem fermè valentes.

Stadia

Tabula vigesimaprima.

Stadia.	*Passus Græci.*	*Pedes Græci.*	*Passus Rom.*	*Pedes Rom.*
1	100	600	125	625
2	200	1200	250	1250
3	300	1800	375	1875
4	400	2400	500	2500
5	500	3000	625	3125
6	600	3600	750	3750
7	700	4200	875	4375
8	800	4800	1000	5000
9	900	5400	1125	5625
10	1000	6000	1250	6250
20	2000	12000	2500	12500
30	3000	18000	3750	18750
40	4000	24000	5000	25000
50	5000	30000	6250	31250
60	6000	36000	7500	37500
70	7000	42000	8750	43750
80	8000	48000	10000	50000
90	9000	54000	11250	56250
100	10000	60000	12500	62500

Memento, pedem & passum Græcum Romano maiorem esse: paria vtriusque gentis stadia atqui milliaria.

Leuca

Leuca.	Mill.	Stad.	Pedes.	Stadia.	Restes.	Pedes Tolet.
1	3	5	25	$29\frac{1}{25}$	800	19800
2	7	2	50	$58\frac{2}{25}$	1600	39600
3	10	7	75	$87\frac{3}{25}$	2400	59400
4	14	1	100	$116\frac{4}{25}$	3200	79200
5	17	6	125	$145\frac{5}{25}$	4000	99000
6	21	3	150	$174\frac{6}{25}$	4800	118800
7	25		175	$203\frac{7}{25}$	5600	138600
8	28	5	200	$232\frac{8}{25}$	6400	158400
9	32	2	225	$261\frac{9}{25}$	7200	178200
10	35	7	250	$290\frac{10}{25}$	8000	198000
20	71	6	500	$580\frac{20}{25}$	16000	396000
30	107	6	125	$871\frac{5}{25}$	24000	594000
40	143	5	375	$1161\frac{15}{25}$	32000	792000
50	179	5		1452	40000	990000
60	215	4	250	$1742\frac{10}{25}$	48000	1188000
70	251	3	500	$2032\frac{20}{25}$	56000	1386000
80	287	3	125	$2323\frac{5}{25}$	64000	1584000
90	323	2	375	$2613\frac{15}{25}$	72000	1782000
100	359	2		2904	80000	1980000

Pars 25. stadii efficit pedes Romanos. 25. nam stadium continet pedes Romanos. 625. Ita vbi posuimus stadia $29\frac{1}{25}$ potuimus dicere stadia 29. & pedes 25. Milliare sumimus iuxta mensuram pedis Romani. Alioqui leuca pedes Toletanos continet 19800. atqui ferme quatuor eius generis pedum milliaria, quorum singula contineant pedes Toletanos 5000. passus mille Restis palmos maiores continet triginta tres.

Plure

PLVRES Conficere tabulas non est necesse. Qui volet, alias adiungat. Inuentis addere non erit difficile. Sed & his conficiendis tabulis, vti alio loco est dictum, pondera nostra antiquis exæquamus his inducti rationibus. Primum quoniam ea via facillima erat, pondera omnia inter ipsa quamuis diuersi generis, & nationum aliarum & mensuras comparandi. Deinde quoniam antiqua minora nostris fuisse certo argumento confirmari non potest: ac contra potius aut maiora nostris esse tum ratione tum experimento certiori fixum habeo, aut patria prorsus, certe Toletanis vnciam, & drachmam Romanam, vnde reliqua pendent. Adhæc, vt fateamur antiqua fuisse minora, nulla fida ratione cõstitui poterit, quantũ superentur à nostris. Falli haud dubium possumus vt homines: neque in tantis tenebris obseruationis lubricæ hallucinari mirum est. Ac satis habeam si inter discrepantes aliorum sententias, propius cæteris ad veritatem nos accessisse credetur. Quod si nobis arrogamus, magna diligentia excusabit, quam singulis rebus examinandis adhibuimus. Sic omnes qui scribunt prædicant, certius aliquid afferre, aut scribendi arte priores superare. Video. sed quia suscepta prius opinione non dimouebitur, ei nihilominus ex nostro labore hisque tabulis fructus constabit: si eam partem ex numero mẽsurarum, ponderum, monetarum à nobis descripto detraxerit, quota ipse à nostris vetera pondera superari putabit. Exẽpli gratia, Tabula quarta Talentum Hebraicum valere diximus pendereque quantum aurei nostrates 12750. Qui pondera Hebraica minora nostris credet parte octaua aut sexta, is dicat

is dicat detracta eius summæ octaua, Talentum id pendere aureos nostros 1115 6. & dodrantem. Item tabula octaua libras quatuor Romanas continere designamus, vncias communes 48. Qui pondera Romana vetera nostris minora facit parte quintadecima, is dicat continere vncias nostras quadraginta quatuor, & quatuor vnciæ quintas. Idem iudicium esto de mensuris fere aridorum, & liquorum: quoniam & ipsæ ad pondera reuocantur, atque ex illis examinari debent. Similiq; ratione procedat, qui pondera Romana vetera nostris minora faciet parte vigesima aut vigesima secunda. Plura adijcere non est opus: Lectorem de his monuisse extremo opere fore commodum existimabam. Quo loco finis disputandi esto, exorato eo, qui hæc examinare aggredietur, ne nostra prius damnet, quam argumentorum momenta singula consideret. In supputationib. cogitet, numeris persequendis ratione, aut describendis stylo facile contingere lapsum. Cuius nos si monuerit, magnam à nobis habebit gratiam. Neque Criticos quosdam imitari debet aliena damnantes passim sine iudicio, neque afferentes tamen meliora, quibus censuram suam confirment, publica & priuata aliorum studia iuuari possint.

INDEX

im
m.
on-
Qui
ar-
ras
as,
m,
o-
iq;
era
ma
m
m
o,
ne
)-
)-
i-.
os
n.
a
s

